

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НАВРОЦЬКА ВІРА ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 343.1 + 343.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ Й КОЛІЗІЇ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ**

12.00.09: кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В. В. Навроцька

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Навроцька В.В. Взаємозв'язки й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.09: кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Львів, 2025.

Представлені результати наукового дослідження взаємозв'язків й колізій, які існують у чинному кримінальному процесуальному та кримінальному законодавстві України та тих, що потенційно виникають в зв'язку з законопроектними роботами. Сформульовані науково-обґрунтовані шляхи усунення виявлених колізій та запобігання їх виникненню.

Проведено комплексний аналіз різних аспектів, форм, рівнів та граней взаємозв'язку вітчизняного кримінального матеріального та процесуального законів, досліджено питання про співвідношення предметів їх регулювання, встановлено випадки «зазіхання» однієї галузі на предмет регулювання іншої. Такі взаємозв'язки мають багатоступеневий, складний характер та здійснюються на рівні галузей, інститутів, понять й термінів. Вказано, що нерозривний зв'язок складових кримінально-правового комплексу слід враховувати при розробці нових актів. При цьому найприйнятнішим варіантом є синхронна та узгоджена зміна кодифікованих законів. Зазначено, що кримінальне процесуальне та кримінальне матеріальне законодавство як самостійні галузі мають відносно самостійні предмети правової регламентації, а тому чітке розмежування сфер їх регулювання має виняткове значення. При вирішенні колізій відповідних норм слід зважати на те, до сфери регулювання якої галузі відноситься питання, що викликало колізію. Якщо за допомогою кримінального процесуального закону намагаються врегулювати матеріально-правові питання, то пріоритет слід надати

кримінальному закону, за протилежної ситуації – перевага має бути за кримінальним процесуальним законом.

Вказано, що будь-які положення матеріального кримінального законодавства повинні характеризуватися процесуальною досяжністю, що як процесуальна надмірність, так і процесуальна недосяжність, є неприпустимими. Процесуальна блокада положень кримінального закону не повинна стати причиною їх незастосування та що у такому разі слід вдаватися до аналогії права чи закону. Реалізація норм матеріального кримінального закону можлива у кримінальному процесі на його конкретних стадіях та етапах. Констатовано, що використання кримінальних процесуальних засобів для вирішення питань, які можна та потрібно розв'язувати зусиллям інших галузей, є проявом процесуального марнотратства.

Аналіз положень вітчизняного кримінального та кримінального процесуального законодавства з питань застосування примусових заходів медичного характеру, а також відповідних положень Проекту Кримінального кодексу 2019-2025 р.р. дав можливість констатувати численні термінологічні розбіжності, дублювання окремих приписів, неузгодженості щодо кола осіб, до яких можна застосовувати такі заходи, підстав їх застосування, виявити непоодинокі приклади ситуацій, за яких таких учасників процесу на законодавчому рівні безпідставно позбавлено можливостей самостійно обстоювати свої права та законні інтереси. Для подолання цих недоліків запропоновано нові редакції відповідних положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, Проекту Кримінального кодексу та Закону «Про психіатричну допомогу».

Аналіз взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення дав можливість стверджувати про безпідставність віднесення правотворцем до такої категорії низки кримінальних правопорушень; те, що амністію та помилування не варто застосовувати щодо осіб, котрі вчинили діяння, яким завдано шкоду не лише публічним, а й приватним інтересам; неприйнятність

ситуації, за якої прокурор позбавлений можливості з власної ініціативи розпочинати розслідування таких діянь; невинуватість законодавчого підходу, згідно з яким відмова потерпілого від обвинувачення у таких провадженнях тягне їх обов'язкове закриття. Окрім того, доведено абсурдність та невідповідність Конституції припису про те, що потерпілий від діяння, кримінальне провадження щодо якого здійснюється у формі приватного обвинувачення, начебто вправі подати заяву про його вчинення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Дослідження взаємозв'язків та колізій матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх дало підстави для тверджень про розбіжності між кримінальним матеріальним та процесуальним законом щодо віку неповнолітніх, до яких може бути застосовано примусові заходи виховного характеру, кількості застосовуваних заходів. Також запропоновано визначити порядок скасування рішення про застосування примусових заходів виховного характеру; звернуто увагу на відсутність розмежування в чинному законодавстві порядку застосування цих заходів у разі звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання й наведено рекомендації для подолання цієї прогалини; обґрунтовано кримінально-правовий характер положення Кримінального процесуального кодексу України, де йдеться про можливість дострокового звільнення неповнолітнього, чия поведінка свідчить про перевиховання, від застосовуваного примусового заходу виховного характеру; доведено, що перед прийняттям рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, підозрюваний/ обвинувачений має дати згоду на застосування до нього конкретного виду такого звільнення, а з неповнолітнім обвинуваченим, котрого планують звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру, потрібно заздалегідь узгодити застосування ще й конкретного виду (видів) таких заходів.

Аналіз підходів до відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя у чинному та майбутньому (проектованому) Кримінальних кодексах України під кутом зору нерозривних зв'язків кримінального матеріального та

процесуального законодавства, дав підстави для висновків про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за обмову підозрюваним / обвинуваченим конкретної завідомо невинуватої особи; при цьому констатовано значні резерви для удосконалення такої ідеї авторів Проєкту Кримінального кодексу; звернуто увагу на невідповідності чинного законодавства щодо права особи по наданню (відмови від надання) інформації відносно себе й інших близьких осіб; звернуто увагу на недоліки чинного законодавства у питанні допиту як свідка священнослужителя про відомості, отримані ним в ході сповіді віруючих; висловлено критичне ставлення до інституту присяги у кримінальному провадженні; піддано критиці підхід авторів Проєкту Кримінального кодексу щодо встановлення відповідальності за перешкоджання виконанню обов'язків присяжного як такого, що не відповідає усталеному підходу про рівність статусів присяжних та професійних суддів; звернуто увагу на відсутність відповідальності за розголошення даних закритого судового засідання як одного з недоліків чинного Кримінального кодексу та Проєкту Кримінального кодексу, що не дозволяє належним чином захистити охоронювані законом таємниці; звернуто увагу на неналежне врахування взаємозв'язків норм кримінального та кримінального процесуального законодавства в окремих положеннях вітчизняного Кримінального кодексу та Проєкту Кримінального кодексу, у яких йдеться про порушення права на захист; доведено необхідність притягнення експерта до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве роз'яснення свого висновку; а спеціаліста – за завідомо неправдивий висновок; звернуто увагу на численні недоліки чинного кримінального законодавства та Проєкту Кримінального кодексу, метою яких є протидія примусу й підкупу, застосовуваних до учасників кримінального судочинства; схвалено ідею криміналізації суддівського свавілля при постановленні рішень (у тому числі й у сфері кримінального судочинства), при цьому піддано критиці визначення поняття свавільного судового рішення як будь-якого рішення суду, що є завідомо незаконним та необґрунтованим; звернуто увагу на переваги та недоліки Проєкту Кримінального кодексу, де передбачено відповідальність за неубезпечення особи,

взятої під захист; запропоновано викорінити упущення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відповідно до яких чимало учасників кримінального судочинства позбавлені права на застосування щодо них таких заходів, а при вжитті заходів безпеки не враховано можливість завдання шкоди деяким правоохоронюваним благам.

Ключові слова: кримінальне законодавство, кримінальне процесуальне законодавство, взаємозв'язки, колізії, аналогія, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи психіатричного характеру, примусові заходи виховного характеру, кримінальні правопорушення проти правосуддя, інше суспільно небезпечне діяння.

SUMMARY

Navrotska V.V. Interrelationships and Conflicts of Criminal Procedure and Criminal Law of Ukraine - Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the speciality 12.00.09: Criminal Process and Criminalistics; Forensic Science; Operational and Investigative Activities - Lviv State University of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2025.

The article presents the results of a scientific study of the interconnections and conflicts that exist in the current criminal procedure and criminal legislation of Ukraine and those that potentially arise in connection with legislative work. The author formulates scientifically sound ways to eliminate the identified conflicts and prevent their occurrence.

A comprehensive analysis of various aspects, forms, levels and facets of the interrelation of domestic criminal substantive and procedural laws, and the issue of the correlation of the subjects of their regulation is investigated, the author identifies the cases of «encroachment» of one branch on the subject matter of regulation of another. Such interrelations are multi-stage, complex and are carried out at the level of branches,

institutions, concepts and terms. The author points out that the inextricable link between the components of the criminal law complex should be taken into account when developing new acts. At the same time, the most acceptable option is a synchronised and coordinated amendment of codified laws. It is noted that criminal procedure and criminal substantive legislation as independent branches have relatively independent subjects of legal regulation, and therefore a clear delineation of the areas of their regulation is of paramount importance. When resolving conflicts of relevant provisions, it should be taken into account which area of law regulates the issue that caused the conflict. If the criminal procedure law is used to resolve substantive legal issues, the criminal law should take precedence, and in the opposite situation, the criminal procedure law should prevail.

The author points out that any provisions of substantive criminal law should be characterised by procedural accessibility, and that both procedural redundancy and procedural inaccessibility are unacceptable. The procedural blockade of criminal law provisions should not lead to their non-application and that in such a case, analogy of law or law should be used. Implementation of the substantive criminal law provisions is possible in criminal proceedings at their specific stages and phases. It is stated that the use of criminal procedural means to resolve issues which can and should be resolved by the efforts of other branches is a manifestation of procedural waste.

The analysis of the provisions of the national criminal and criminal procedure legislation on the application of compulsory medical measures, as well as the relevant provisions of the Draft Criminal Code of 2019-2025, made it possible to identify numerous terminological discrepancies, duplication of certain provisions, inconsistencies in the range of persons to whom such measures can be applied, the grounds for their application, and to identify numerous examples of situations in which such participants in the process are unreasonably deprived of the opportunity to independently defend their rights and legitimate interests. To overcome these shortcomings, new versions of the relevant provisions of the Criminal Code and the Criminal Procedure Code, the Draft Criminal Code and the Law «On Psychiatric Care» have been proposed.

The analysis of the interrelations and conflicts of substantive and procedural law in the regulation of criminal proceedings in the form of private prosecution has made it possible to argue that the lawmaker has groundlessly classified a number of criminal offences in this category; that amnesty and pardon should not be applied to persons who have committed acts that harm not only public but also private interests; unacceptability of a situation in which the prosecutor is deprived of the opportunity to initiate an investigation of such acts on his/her own initiative; the unjustified legislative approach, according to which the victim's refusal to prosecute in such proceedings entails their mandatory closure. In addition, the author proves the absurdity and inconsistency with the Constitution of the provision that a victim of an act, criminal proceedings in respect of which are conducted in the form of private prosecution, allegedly has the right to file a statement about its commission within the statute of limitations for bringing to criminal liability.

The study of the interrelations and conflicts of substantive and procedural legislation in regulating the procedure for conducting criminal proceedings against minors has given rise to the statement that there are discrepancies between criminal substantive and procedural law with regard to the age of minors to whom compulsory educational measures may be applied and the number of measures applied. The author also proposes to determine the procedure for cancelling a decision to apply compulsory educational measures; the author draws attention to the lack of distinction in current legislation between the procedure for applying these measures in case of release from criminal liability and from punishment and provides recommendations for overcoming this gap; the author substantiates the criminal law nature of the provision of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which provides for the possibility of early release of a minor whose behaviour indicates re-education from the compulsory educational measure; it is proved that before making a decision on release from criminal liability, the suspect/accused must consent to the application of a specific type of such release, and the application of a specific type (types) of such measures must be agreed in advance with the minor accused who is to be released from criminal liability in connection with the application of compulsory educational measures. The analysis of

the approaches to liability for criminal offences against justice in the current and future (draft) Criminal Codes of Ukraine from the perspective of the inseparable links between criminal substantive and procedural legislation gave rise to the conclusion that it is necessary to establish criminal liability for slander by a suspect/accused of a specific knowingly innocent person; at the same time, the author notes that there are significant reserves for improving this idea of the authors of the Draft Criminal Code; attention is drawn to the inconsistencies in the current legislation regarding the right of a person to provide (refuse to provide) information about himself/herself and other close persons; the author draws attention to the shortcomings of the current legislation on the issue of interrogation as a witness of a clergyman about the information received by him during the confession of believers; expresses a critical attitude to the institution of oath in criminal proceedings; the author criticises the approach of the authors of the Draft Criminal Code to establish liability for obstruction of juror's duties as inconsistent with the established approach to the equality of status of jurors and professional judges; the author draws attention to the lack of liability for disclosure of data from a closed court session as one of the shortcomings of the current Criminal Code and the Draft Criminal Code, which does not allow for proper protection of legally protected secrets; attention is drawn to the inadequate consideration of the interrelationships of criminal and criminal procedure legislation in certain provisions of the national Criminal Code and the Draft Criminal Code, which refer to violations of the right to defence; the author proves the necessity of bringing an expert to criminal liability for knowingly false explanation of his/her opinion; and a specialist - for knowingly false conclusion; the author draws attention to numerous shortcomings of the current criminal legislation and the Draft Criminal Code aimed at counteracting coercion and bribery applied to participants in criminal proceedings; the author endorses the idea of criminalising judicial arbitrariness in making decisions (including in the field of criminal justice), while criticising the definition of arbitrary court decision as any court decision that is deliberately illegal and unreasonable; the author draws attention to the advantages and disadvantages of the Draft Criminal Code, which provides for liability for failure to protect a person taken under protection; the author proposes to eliminate the omissions

of the Law of Ukraine ‘On Ensuring Security of Persons Participating in Criminal Proceedings’, according to which many participants in criminal proceedings are deprived of the right to apply such measures to them, and the possibility of harm to certain law enforcement assets is not taken into account when taking security measures.

Keywords: criminal law, criminal procedure law, interrelationships, conflicts, analogy, criminal proceedings in the form of private prosecution, compulsory medical measures, compulsory psychiatric measures, compulsory educational measures, criminal offences against justice, other socially dangerous act.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Навроцька В. В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування*: колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1117–1140.
2. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с.

Статті у наукових фахових видань України

3. Навроцька В. В. Взаємозв'язки та колізії норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 1. С. 243–256.
4. Навроцька В. В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. №3. С. 255–263.
5. Навроцька В. В. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. №4. С. 293–301.
6. Навроцька В. В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 3. С.221–230.
7. Навроцька В. В. Право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів як одна із процесуальних гарантій. *Вісник Луганського*

державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 3(91). С. 127–138. DOI: 10.33766/2524-0323.91.127-138

8. Навроцька В.В. Закритий судовий розгляд як гарантія нерозголошення охоронюваних законом таємниць. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 176–188. DOI:10.33766/2524-0323.92.176-188

9. Навроцька В. В. Допустимість відмови від виконання процесуальних обов'язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких. *Юридична Україна*. 2020. №12. С. 116–118.

10. Навроцька В.В. Зміцнення кримінально-правових гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному та інших видах судочинства, а також учасників провадження в Конституційному суді України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1(93). С.154–166. DOI: 10.33766/2524-0323.93.154-166

11. Навроцька В. В. Підстави продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3(99). С. 130–146.

12. Навроцька В. В. Процесуальні перепони застосування примусового заходу медичного характеру щодо обмежено осудного. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4(100). С. 148–162. DOI: 10.33766/2524-0323.100.148-162

13. Навроцька В. В. Продовження, зміна й припинення застосування примусових заходів медичного характеру: прогалини, міжгалузеві й «внутрішні» суперечності та їх подолання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 2 (102). С. 136–150. DOI:10.33766/2524-0323.102.136-150

14. Навроцька В. В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1(101). С.1 64–173. DOI: 10.33766/2524-0323.101.164-173

15. Навроцька В. В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. №2. С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-12>

16. Навроцька В. В. Недоліки правового регулювання й практики роз'яснення обвинуваченому його прав та обов'язків і вручення пам'ятки про це. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №4. С. 181–186. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-181-186

17. Навроцька В. В. Потенційна шкода, яка підлягає доказуванню у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка* 2024. Вип. 3(107). С. 117–124. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.117-124

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію

18. Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №3 (47). Р. 228–233. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.37>

Особистий внесок здобувачки: звернуто увагу на законодавчі розбіжності щодо категорії осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, наведено пропозиції, спрямовані на розширення можливостей таких осіб по самотійному обстоюванню власних інтересів.

19. Навроцька В. В., Борецько Г. І. Законодавче обмеження самостійного обстоювання законних інтересів особами, щодо яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №4 (48). Р. 404–412. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.64>

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на захист, допущене відносно особи, щодо якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру; обґрунтовано право такої особи на самостійне оскарження рішень, що стосуються її інтересів.

20. Навроцька В. Категорія осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного / психіатричного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №7 (51). Р. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.26>

21. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right by the judge in exercise of discretionary powers in criminal proceeding. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. №4. Р. 22–28.

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано неприйнятність невжиття судом заходів по заміні захисника за умови неефективного захисту

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

22. Навроцька В. В. Свідочий імунітет священнослужителя у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 3(5). С. 88–96. DOI: 10.32518/2617-4162-2019-3-88-96

23. Навроцька В. В. Окрема думка як одна з гарантій незалежності членів суддівської колегії та їх рівності при ухваленні рішень у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4(6). С. 94–103. DOI: 10.32518/2617-4162-2019-4-94-103

24. Навроцька В. Допит членів суддівської колегії щодо їх наради при ухваленні рішень у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1(7). С. 93–99. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-1-93-99
25. Навроцька В. В. Конкуренція між nereабілітуючими підставами закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування). *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2(8). С. 89–96. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-2-89-96
26. Навроцька В. В. Конкуренція між кримінально-правовими положеннями, що передбачають окремі види звільнення від кримінальної відповідальності. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4(10). С. 73–79. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-4-73-79
27. Навроцька В. В. Конкуренція між нормами Кримінального кодексу України при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1(11). С. 103–109. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-1-103-109
28. Навроцька В. В. Зміцнення процесуальних гарантій забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2(12). С. 86–93. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-2-86-93
29. Навроцька В. В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між «давнісними» строками. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3(13). С. 123–133. DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-123-133
30. Навроцька В. В. Проблемні питання розгляду та вирішення з'єданого позову. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4(14). С. 102–108. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-4-102-108
31. Navrotska V. Compulsory Educational Measures Applied to Minors: Debatables Issues of Legal Regulation. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol 5. №2. P. 45–53. DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-2-45-53
32. Navrotska V., Bronevytska O., Yaremko G., Maksymovych R., Matolych V. The criminal responsibility for defamation of knowingly innocent

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано доцільність встановлення кримінальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого за обмову завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення.

33. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right to prosecution in criminal proceedings: The experience of Ukraine and the United States. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, №.4. P. 38–47. DOI: 10.32518/sals4.2023.38

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано практику кваліфікації «з запасом» з огляду на принцип точності кримінально-правової кваліфікації, проаналізовано проблеми ознайомлення підозрюваного з матеріалами досудового розслідування перед укладенням угоди про визнання винуватості.

34. Navrotska V., Boreiko H. Public and fair consideration of a case by an impartial and independent court in criminal proceedings: European standards and Ukrainian realities. *Social and Legal Studios*. 2024. №7(2). P. 179–190. DOI: 10.32518/sals2.2024.179

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано різні аспекти права на доступ до правосуддя у справах приватного обвинувачення.

35. Navrotska V., Horpynuik O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. *Wiadomosci Lekarskie Medical Advances*. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. P. 126–134. DOI: 10.36740/WLek202401116

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано право особи, щодо якої ведеться провадження про застосування примусових заходів медичного характеру давати показання та її право на самостійне оскарження рішень суду у таких провадженнях

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Навроцька В. В. Амністія та помилування – акт, справедливий для потерпілого? *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування*: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (16-20 лют. 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 72–76.

37. Навроцька В. В. Проблеми співвідношення та застосування КК України 2001 р. та нового КПК 2012 р. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (21-22 вересня 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 162–169.

38. Навроцька В. В. Допит під присягою та лжесвідчення. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2014 р.). Том I. Харків: ХНУВС, 2014. С. 304–308.

39. Навроцька В. В. Чи є «щирість розкаяння» умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.45 КК України? *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5-7 червня 2014 р.). Суми: Сумський державний університет, 2014. С. 359–361.

40. Навроцька В. В. Відповідальність працівників правоохоронних та правозахисних органів за примус, застосований з метою надання чи ухилення від надання процесуально значущої інформації. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (27 грудня 2016 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 275–278.

41. Навроцька В. В. Межі свободи від самовикриття та викриття близьких родичів й членів сім'ї. *Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика*: Збірник матеріалів III Науково-практичної конференції

(18 березня 2016 р.). Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. С. 288–289.

42. Навроцька В. В. Недоліки правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру за КПК України 2012 р. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: тези регіональної науково-практичної конференції (16 грудня 2016 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 331–335.

43. Навроцька В. В. Необхідність розширення повноважень прокурора по відстоюванню інтересів померлого з метою забезпечення правильності кримінально-правової кваліфікації. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу (7 вересня 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 203–205.

44. Навроцька В. В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (9 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 143–145.

45. Навроцька В. В. Відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково-практичного семінару (31 травня 2019 р.) Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 177–183.

46. Навроцька В. В. Притягнення священнослужителя до кримінальної відповідальності за відмову давати показання стосовно відомостей, отриманих на сповіді чи при здійсненні іншого обряду покаяння. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: матеріали міжнар. наук. конф. (17–19 жовт. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 481–486.

47. Навроцька В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засада кримінального процесу. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (11 грудня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 338–340.

48. Навроцька В. В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка

захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно-небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 176–188.

49. Навроцька В. В. Гарантії нерозголошення охоронюваних законом таємниць у судових стадіях процесу. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (17-18 вересня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 63–65.

50. Навроцька В. В. Оббріхування завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – допустимий спосіб захисту? *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України*: матеріали міжнар. наук. конф. (7 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 163–165.

51. Навроцька В. В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування*: матеріали V міжнар. наук.-практ. круглого столу (14 травня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 84–85.

52. Навроцька В. В. Особиста участь особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, як елемент права на справедливий суд. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 жовтня 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 207–208.

53. Навроцька В. В. Право не давати показання «проти» чи «щодо» себе, членів сім'ї та близьких родичів? *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції (17 квітня 2021 р.). Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 139–140.

54. Навроцька В. В. Удосконалення положень КК України, спрямованих на зміцнення безпеки учасників різних видів судочинства. *Кримінальна юстиція в*

Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (11 червня 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 270–271.

55. Навроцька В. В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу* (23 вересня 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 57–60.

56. Навроцька В. В. Право на захист особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (08 грудня 2023 р.). Львів: ЛьвДУВС 2023. С. 561–565.

57. Навроцька В. В. Допустимість використання як доказів показань особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: національне законодавство та практика Європейського суду з прав людини. *Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини* (11 грудня 2023 р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 59–61.

58. Навроцька В. В. Боротьба із зловживанням «права на брехню» підозрюваного, обвинуваченого. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу* (22 червня 2023 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 108–110.

59. Навроцька В. В. Вимоги до клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на практику Європейського суду з прав людини *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково практичної конференції* (08 грудня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 163–165.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації

60. Навроцька В. В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім АртЕК, 2016. 224 с.

61. Навроцька В. В. Проблемні питання здійснення обвинувальної діяльності групою прокурорів. *Юрист України*. 2018. №2 (37). С. 112–118.

62. Навроцька В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. *Прокурорське право: навч. посібник* /О. М. Броневицька, Ю. О. Лісіцина, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 419–459.

63. Навроцька В. Кримінальне провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення. Кримінальний процес: підручник /Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С. 385–433.

64. Навроцька В. В. Поняття потерпілого від злочину у ст.46 КК України та відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Новітні кримінально-правові дослідження–2019: альманах наукових досліджень*. 2019. С. 55–62.

65. Навроцька В. В. Удосконалення кримінально-правових та процесуальних гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні: колективна монографія* / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. С. 63–90.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	25
Розділ 1. Методологічні засади визначення співвідношення між положеннями матеріального та процесуального кримінального законодавства.....	43
1.1. Генеза диференціації кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства	43
1.2. Історичний досвід диференціації кримінального матеріального та процесуального права й законодавства	89
1.3. Колізії між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством: постановка проблеми та спроби її теоретичного вирішення	105
Висновки до розділу 1	132
Розділ 2. Можливість процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону як визначальний фактор, що обумовлює взаємозв'язки родинних галузей.....	137
2.1. Процесуальна надмірність та процесуальна недостатність як крайні прояви регламентації процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону	137
2.2. Недоцільність застосування засобів та можливостей кримінального процесу для з'ясування обставин, що мають квазі кримінально-правовий характер	185
Висновки до Розділу 2.	214
Розділ 3. Особливі порядки кримінального провадження під кутом зору релевантних матеріальних кримінально-правових норм	218

3.1. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного / психіатричного характеру.....	218
3.2. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення	299
3.3. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.....	320
Висновки до Розділу 3.	338
Розділ 4. Процесуальне забезпечення кримінально-правової охорони правосуддя з позицій de lege lata та de lege ferenda.....	349
4.1. Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в аспекті взаємозабезпечення матеріальних підстав відповідальності та її процесуальної реалізації	349
4.2. Адекватність відображення в положеннях матеріального кримінального закону процесуального порядку отримання достовірних доказів та отримання під час здійснення провадження істинних висновків.....	388
4.3. Процесуальний аналіз положень матеріального кримінального закону, спрямованих на забезпечення своєчасного розкриття та припинення кримінальних правопорушень	397
Висновки до Розділу 4	405
ВИСНОВКИ	409
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	414
ДОДАТКИ.....	509
Додаток А.....	509

Список опублікованих праць за темою дисертації.....	509
Додаток Б	520
Відомості про апробацію результатів дисертаційної роботи	520
Додаток В	523
Верховний Суд. Акт впровадження	523
Додаток Г	524
Робоча група з питань розвитку кримінального права. Акт впровадження	524
Додаток Д.....	525
Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності. Лист.....	525
Додаток Е	526
Львівський державний університет внутрішніх справ. Акт впровадження в наукову діяльність.....	526
Додаток Є	527
Львівський державний університет внутрішніх справ. Акт впровадження в освітній процес	527
Додаток Ж.....	528
Пропозиції, подані Робочій групі з питань розвитку кримінального права	528
Додаток З.....	529
Пропозиції, подані Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності	529

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України
ВС- Верховний Суд
ВСУ – Верховний суд України
ГК України – Господарський кодекс України
діяння КППО – діяння, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення
ДТП – дорожньо-транспортна подія
ЄДРСР -Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ -ЄКПЛ
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ - Європейський суд з прав людини
ЗОЗ –заклад охорони здоров'я
КВ - кримінальна відповідальність
КК – Кримінальний кодекс
КП – кримінальне провадження
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
КППО – кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення
КСУ – Конституційний суд України
МВС України – Міністерство внутрішніх справ України
НПА – нормативно-правовий акт
ОРД –оперативно-розшукова діяльність
ПДШ – пряма дійсна шкода
ПЗВХ – примусові заходи виховного характеру
ПЗМХ – примусові заходи медичного характеру
ПЗПХ - примусові заходи психіатричного характеру
СНД –суспільно небезпечне діяння
УВ - упущена вигода
УПЦ – Українська православна церква

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Системний характер права та законодавства обумовлює наявність взаємозв'язків між його галузями в цілому, окремими інститутами та нормами. Разом із тим, відносна самостійність окремих галузей породжує невідповідність між їх положеннями аж до виникнення колізій різного ступеня гостроти.

Повною мірою, а може – й насамперед, це стосується кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства. Виникнувши як єдиний симбіоз правових положень, на певному етапі розвитку права вони почали диференціюватися. Це ж вилилося в існування окремих Кримінального та Кримінального процесуального кодексів (та інших законів), специфічних правозастосовних позицій, окремих навчальних дисциплін та наукових спеціальностей.

Існує конечна необхідність дослідження проблем, які традиційні існують, виникають у зв'язку із змінами до законодавства та потенційно можливих у сфері взаємозв'язків і колізій кримінального матеріального та процесуального законодавства.

В соціально-політичному плані забезпечення єдності, попередження а подолання колізій виступає запорукою успішної протидії злочинності – архіважливий суспільної проблеми. Адже очевидно, що неузгодженості між цими галузями ведуть до незастосування або зниження ефективності застосування відповідних правових норм.

В законодавчому аспекті узгодженість та несуперечливість законоположень є яскравим маркером якості вітчизняного законодавства, передумовою приведення його у відповідність до вимог міжнародно-правових зобов'язань України. Особливо гостро це питання постає у зв'язку з євроінтеграцією України. Адже вести мову про забезпечення відповідності КК та КПК України *actis comunitatis* можна вести мову лише тоді, коли забезпечена системність в межах національного законодавства.

Потреби правозастосування також передбачають необхідність узгодженості вказаних галузей, бо, як давно відомо, без матеріально-правового наповнення, процес беззмістовний, а без процесуальної форми – матеріальне право зазвичай нежиттєздатне. Неузгодженість між відповідними нормами створює труднощі для учасників кримінального провадження, є джерелом правозастосовних помилок, загалом істотно знижує ефективність правозастосування.

Теоретична важливість дослідження обумовлена тим, що незважаючи на очевидну злободенність цієї проблеми, вона характеризується насамперед тим, що, з одного боку, існує значна кількість публікацій, у яких звертається увага на окремі фрагменти проблеми. Серед авторів, які присвятили свої праці тематиці, прямо чи дотично пов'язаній з взаємозв'язками та колізіями цих галузей права, слід відзначити Д.С. Азарова, П.П. Андрушка, В.В. Бабаніну, Р.В. Бараніка, Ю.В. Бауліна, Г.Д. Борецького, Г.Є. Болдарь, В.І. Борисова, І.В. Басисту, В.М. Бурдіна, А.О. Винник, І.В. Глов'юк, О.П. Гороха, О.О. Дудорова, К.П. Задоя, О.В. Капліну, О.Ф. Кістяківського, Л.М. Лобойка, О.К. Маріна, А.А. Музику, В.О. Навроцького, М.І. Панова, Д.П. Письменного, Є.О. Письменського, Ю.А. Пономаренка, Д.С. Слінька, В.Я. Тація, І.С. Ткачук, М.В. Шепітька, Б.І. Яворського.

Разом з тим, у вітчизняній правовій науці немає окремих монографічних (у тому числі дисертаційних досліджень), присвячених вказаній проблемі. Як наслідок – відсутність цілісних науково-обґрунтованих рекомендацій, адресованих як законодавцю, так і правозастосувачам, важлива складова поля наукових пошуків залишається незаповненою, а наука – не виконує своїх важливих завдань. Вказана проблема особливо поглиблюється у зв'язку з чергою реформою кримінального законодавства України. Проект КК України, який розроблений Комісією з правової реформи України, потребує пильної уваги з огляду на забезпечення його процесуальної реалізованості.

Ця дисертація спрямована на розв'язання важливої теоретичної та практично-прикладної проблеми, яка існує в сфері кримінальної юстиції України

та полягає у забезпеченні єдності матеріально-правових та процесуальних підстав її діяльності, подоланні існуючих та запобіганні потенційним колізіям в законодавстві та правозастосовній практиці. Пропонується висвітлення й вирішення цієї проблеми на міждисциплінарному рівні, проте з акцентом на процесуально-правовий аспект, що полягає у виявленні недоліків матеріального кримінального законодавства, обумовлених та/або пов'язаних з відсутністю чи неналежністю кримінально-процесуальної регламентації реалізації його положень, а також неадекватним відображенням у процесуальному законодавстві матеріально-правових підстав відповідної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних розробок на 2020-2024 рр.(наказ МВС України від 11.06. 2020 р. №454, наказ МВС України від 26.12. 2022 р. №848) та на 2025-2029 рр. (наказ МВС України від 21.05.2024 р. №326). Дисертацію виконано відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03. 2021 р. №119/2021. Дисертація узгоджується з напрямом науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на 2020-2024 рр. (№ державної реєстрації - 0121U1139330) та «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів Національної поліції» на 2022-2025 рр. (№ державної реєстрації -0122U001871).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є побудова теоретичної концепції, яка відображає з одного боку різні аспекти та грані взаємозв'язків вітчизняного кримінального матеріального та процесуального закону, демонструє нерозривність, невіддільність двох складових частин кримінально-правового комплексу, а з іншого – неузгодженість (аж до рівня колізійності) правових норм даних галузей. Така концепція також містить рекомендації по усуненню виявлених розбіжностей у правовому регулюванні одних і тих самих питань та/або подолання таких колізій в ході правозастосування.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі *завдання*:

- теоретично осмислити генезу диференціації кримінального процесуального та кримінального законодавства;
- здійснити аналіз історії відокремлення кримінального матеріального та процесуального законодавства;
- з'ясувати стан дослідження проблеми взаємозв'язків та колізій між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством у вітчизняній юридичній літературі;
- виявити, як процесуальна надмірність та процесуальна недостатність законодавчої регламентації впливають на реалізацію положень матеріального кримінального закону;
- з'ясувати доцільність застосування арсеналу сил та засобів кримінального процесу для встановлення й доказування квазі кримінально-правових обставин;
- проаналізувати інститут ПЗМХ /ПЗПП під кутом зору нерозривного зв'язку між нормами кримінального й кримінального процесуального законодавства та необхідності усунення суперечностей між ними;
- дослідити КППО з огляду на необхідність узгодження положень кримінального матеріального та процесуального законодавства;
- з'ясувати, в якій мірі у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх враховано нерозривні зв'язки кримінального матеріального та процесуального законодавства;
- дослідити як відбувається охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження в аспекті взаємозабезпечення матеріальних підстав відповідальності та її процесуальної реалізації;
- встановити адекватність відображення процесуального порядку отримання достовірних доказів та істинних висновків під час здійснення провадження в положеннях матеріального кримінального закону;
- провести процесуальний аналіз положень матеріального кримінального закону, спрямованих на забезпечення своєчасного розкриття й припинення кримінальних правопорушень.

Об’єкт дослідження – система правових норм, які виступають матеріально-правовою підставою та регламентують процесуальну форму діяльності вітчизняної системи кримінальної юстиції в аспекті чинної правової регламентації та перспектив її вдосконалення.

Предмет дослідження - взаємозв’язки й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проведене із використанням сучасних методологічних підходів, які охоплюють відповідні методи, на які першочергово орієнтувалася авторка при аналізі як концептуально-теоретичних (розділи 1 та 2), так і практично-прикладних (розділи 3 та 4) положень, формулюванні висновків та пропозицій. Вибір методів обумовлений, насамперед, об’єктом та предметом дослідження, його метою та завданнями. Методологію цієї праці складає:

1. **Філософський підхід**, як основа цього дисертаційного дослідження та підґрунтя для застосування загальнонаукових та спеціально-наукових методів полягає у застосуванні таких методів:

- *діалектичний*, який полягає в аналізі взаємозв’язків та колізій кримінального матеріального і процесуального законодавства як динамічного явища, що перебуває в постійному русі, зміні, та характеризується комплексом взаємопов’язаних елементів, що в сукупності становлять собою системний феномен, який до того ж взаємопов’язаний із суспільними відносинами, які ними регламентуються, з позицій *de lege lata* та *de lege ferenda* (зокрема, підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 4.1-4.3);

- *онтологічний* – використаний при дослідженні чинних норм та інститутів кримінального матеріального та процесуального права та їх застосування у правозастосовній практиці (переважно, підрозділи 3.1, 3.2, 3.3);

- *антропологічний* – з огляду на який відповідні положення українського законодавства розглядалися під кутом зору їх відповідності концепції прав людини, відображеній у Конституції України, ЄКПЛ та з акцентом на

необхідність першочергового забезпечення прав та інтересів вразливих учасників кримінального провадження (першочергово, але не виключно, у підрозділах 3.1, 3.2, 3.3, 4.1).

Загальнонауковий підхід виразився у орієнтуванні на методи, спільні для різних гілок та напрямків наукового пошуку, але з урахуванням того, яка їх специфіка щодо сфери кримінально-правових та кримінальних процесуальних досліджень та, власне, співвідношення відповідних правоположень. Загальнонауковими методами, які використанні в цьому дисертаційному дослідженні, є методи:

- *абстрагування*, який лежить в основі виділення істотних відмінностей у підходах до вирішення взаємопов'язаних питань у статтях кримінального матеріального і процесуального законодавства (які досягли рівня колізій) та несуттєвих відмінностей, наявність яких не перешкоджає правильному правозастосуванню (зокрема, у підрозділах 1.3, 2.1, 2.2);

- *індукції* - використаний для встановлення рис, що визначають єдність кримінального матеріально-правової та процесуальної регламентації та ознак, які характеризують відмінність відповідних норм та підходів законодавця та правозастосовної практики (насамперед, але не лише - підрозділи 1.3, 2.1, 2.2);

- *аналізу та синтезу* – завдяки цьому методу досліджуваний феномен розглянутий як цілісне явище, що не виключає різних підходів окремих правових галузей щодо регламентації конкретних правових питань. Також єдність і колізії кримінально-правових галузей показані як складова більш широкої проблеми неузгодженості між нормами та інститутами галузей законодавства (як-от, у підрозділах 1.3, 4.3);

- *системний* – використання якого дозволили обґрунтувати конечну потребу усунути колізій та невідповідності менш «гострого» рівня між положеннями кримінального матеріального й процесуального законодавства та необхідність виключення таких колізій в ході законотворчості, можливості їх подолання від час правозастосування (у всіх підрозділах);

герменевтичний – застосований в ході з'ясування лексичних значень термінів, використаних у статтях КК та КПК України, Проекту КК України, які досліджувалися та співставлялися (в усіх підрозділах);

ідеалізації – на основі цього методу побудована оптимальна модель (концепція) забезпечення єдності кримінального матеріального та процесуального законодавства та формулювалися пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинних КК та КПК України та уточнення положень Проекту КК України (використано при викладенні положень наукової новизни, висновки до всіх розділів, загальні висновки до дисертації).

Спеціально-науковий підхід проступив у використанні методів, специфічних для юридичних досліджень, поміж яких:

- *історико-правовий*, на основі якого з'ясовані вияви та закономірності диференціації кримінального матеріального та процесуального законодавства, як передумови появи суперечностей між окремими їх нормами та інститутами (його використання мало місце щодо підрозділу 2.2), а також піддані аналізу законодавчі новели обох вказаних галузей (насамперед, підрозділи 3.1-3.3, 4.1-4.3);

- *метод порівняльного правознавства* використаний для співставлення спільного і відмінного у законодавстві та правозастосовній практиці України та зарубіжних держав. В аспекті цього дослідження - для порівняння окремих видів колізій кримінального матеріального і процесуального законодавства окремих держав з аналогічними колізіями у законодавстві вітчизняному. Також широко аналізувалося зарубіжне законодавство для з'ясування доцільності встановлення кримінальної відповідальності за окремі посягання проти правосуддя.

- *догматичний метод* - завдяки якому встановлювався зміст правових норм та правозастосовних позицій (здебільшого, підрозділи 3.1-3.3, 4.1-4.3);

- *вивчення правозастосовної практики* вжитий задля з'ясування того, які рішення приймають правозастосовні органи у разі наявності колізій між законодавчими нормами, виявлення неоднозначностей та правозастосовних

помилки і формулювання пропозицій щодо їх усунення (передусім, підрозділи 3.1-3.3, 4.1-4.3);

- *правового прогнозування* - з використанням такого методу передбачалося, як пропонувані заходи усунення колізій між положеннями кримінального матеріального та процесуального законодавства будуть застосовуватися на практиці та забезпечать дотримання прав людини та ідеалів сучасного правосуддя (переважно, підрозділи 2.1, 2.2, 3.1-3.3, 4.1-4.3, висновки до всіх розділів, загальні висновки до дисертації).

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є першим в Україні дослідженням дисертаційного характеру проблеми взаємозв'язків кримінального та кримінального процесуального законодавства. У ній розроблена концепція забезпечення єдності та взаємобумовленості кримінального матеріального та процесуального права та вирішення можливих колізій між відповідними правовими нормами, яка включає обґрунтування того, що:

- кожне положення матеріального кримінального права повинно мати відповідну процесуальну форму, у якій воно може бути реалізоване;

- передумовою єдності підходів щодо кримінально-правової та кримінальної процесуальної регламентації відповідних інститутів та норм, виступає єдність термінології обох цих галузей законодавства та узгодженість відповідних положень ще на етапі законопроектних робіт;

- процесуальну досяжність слід враховувати як одну з обов'язкових підстав криміналізації у матеріальному кримінальному законодавстві.

- неприйнятними є як процесуальна недостатність, так і процесуальна надмірність;

- відсутність процесуальних норм (процесуальна блокада положень кримінального закону) не повинно виступати перепорою для реалізації положень матеріального кримінального права, оскільки в такій ситуації слід вдаватися до аналогії процесуального права та закону;

- колізії слід вирішувати на основі теорії прав людини.

Розробка цієї оригінальної концепції пов'язано з новими підходами до існуючих проблем, а також у висновках та рекомендаціях, які мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

у перше:

- дано визначення поняття процесуальної надмірності (надлишковості) як ситуації, за якої у процесуальному законодавстві закріплено статті, розраховані на застосування положень, неіснуючих у матеріальному кримінальному законодавстві;

- доведено доцільність застосування кримінально-правових приписів, що помилково містяться у процесуальному законі, за умови, що відображена у них ідея відповідає духу й принципам кримінального права й закону,

- дано аналіз положень Проекту КК України 2019-2025 р.р. під кутом зору їх узгодженості з нормами процесуального кримінального права, висловлені критичні зауваження та висунуті рекомендації щодо забезпечення єдності і безколізійності процесуального та як чинного, так і проектного матеріального кримінального закону.

- констатовано наявність численних кримінальних процесуальних положень, які істотно обмежують реалізацію прав людини у КП, особливо прав учасників провадження, які потребують особливого захисту, та висунуті пропозиції щодо усунення виявлених недоліків;

- доведено необхідність розширення процесуальних прав та посилення кримінально-правового захисту з огляду на виявлені взаємозв'язки і колізії правових норми низки учасників провадження як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту;

- аргументовано невиправданість законодавчого підходу, згідно з яким відмова потерпілого від обвинувачення у КППО є безумовною підставою його закриття;

- обґрунтовано недоцільність застосування амністії та помилування у КППО, а також у провадженнях публічного обвинувачення щодо багатооб'єктних

кримінальних правопорушень, якими одночасно завдано шкоду як публічним, так і приватним інтересам (принаймні, без згоди потерпілого);

-доведено нелогічність положення ст.478 КПК, відповідно до якого постраждалий від діяння КППО вправі подати заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до КВ;

-доведено, що незалежно від часу настання смерті особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи інше СНД при підтвердженні матеріалами КП того, що це діяння справді було вчинене нею, така особа має бути посмертно визнана підозрюваним чи особою, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ чи ПЗВХ;

-наведено аргументи на користь такого формулювання п.5 ч.1 ст.284 КПК України, з якого б безсумнівно випливало, що однією з підстав закриття КП є смерть особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗПХ чи ПЗВХ ;

-обґрунтовано, що положення вітчизняного кримінального процесуального законодавства позбавляють можливості застосувати заходи кримінально-правового характеру по порушника кримінально-правових заборон, персональні дані якого не встановлено; у зв'язку з цим наведено пропозиції по вирішенню такої проблеми;

-обґрунтовано неприйнятність закриття КП у зв'язку із звільненням особи від КВ та у зв'язку з декриміналізацією діяння на стадії підготовчого провадження;

-доведено, що приведення рішення суду відповідно до декриміналізуючого закону практично у всіх вітчизняних стадіях кримінального процесу або взагалі неможливе або пов'язане з істотними складнощами;

- обґрунтовано, що шкода інтересам правосуддя може бути завдана у зв'язку із протиправним впливом не лише на дійсних, але й на потенційних учасників кримінального процесу;

- вказано на необхідність протидії зловживанням процесуальними правами, які можливі з огляду на неузгодженості та колізії між положеннями матеріального та процесуального кримінального законодавства;

- вказано, що право підозрюваного, обвинуваченого на захист не є безмежним, а тому ці учасники процесу *de lege ferenda* повинні нести КВ за обмову конкретної завідомо невинуватої особи;

- аргументовано, що у разі порушення процесуальних прав осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ чи ПЗВХ як завідомо «слабших» учасників кримінального судочинства, повинна наставати більш сувора відповідальність, аніж за відповідні посягання на підозрюваного / обвинуваченого;

- виявлені пов'язані з міжгалузевими колізіями численні недоліки чинного КПК та Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про психіатричну допомогу», «Про свободу совісті та релігійні організації» та внесені конкретні пропозиції щодо подолання неналежної процесуальної реалізації норм кримінального законодавства на основі концепції, яка задекларована як квінтесенція цієї дисертації.

удосконалено підходи, відповідно до яких:

- колізія кримінально-правових та кримінальних процесуальних норм повинна вирішуватися залежно від того, до сфери регулювання якої галузі права належить певне питання, що викликає колізію (якщо кримінальний процесуальний закон намагається врегулювати питання матеріального кримінального права - то перевага повинна бути віддана кримінальному закону, за протилежного варіанту пріоритет повинен мати кримінальний процесуальний закон);

- існує необхідність розширення кола осіб, за порушення права на захист яких має наставати КВ за рахунок засудженого, виправданого, особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ, особи, щодо якої вирішується питання про екстрадицію, юридичної особи стосовно якої

здійснюється провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку;

- показання та пояснення особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ / ПЗПХ , ПЗВХ слід визнати джерелом доказів;

- ПЗМХ / ПЗПХ слід застосовувати не до будь-яких осіб із психічним розладом / психічним захворюванням, які вчинили кримінальне правопорушення чи інше СНД, та котрі потенційно здатні завдати будь-яку істотну шкоду, а лише до тих із них, хто є суспільно-небезпечним;

набули подальшого розвитку твердження про те, що:

- *de lege ferenda* існує необхідність притягнення експерта до КВ за завідомо неправдиве показання, а спеціаліста – за завідомо неправдивий висновок;

- у разі настання смерті постраждалого внаслідок кримінального правопорушення, звільнення від КВ на підставі ст.46 КК України є неприпустимим;

- розгляд та вирішення у рамках цивільного (з'єднаного) позову вимог про відшкодування УВ та вимог про відшкодування витрат ЗОЗ я на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення чи іншого СНД, є проявом у КП процесуального марнотратства;

- тимчасові слідчі комісії та тимчасові спеціальні комісії ВРУ не вправі претендувати на застосування кримінально-правових норм, які передбачають спеціальний захист правосуддя;

- особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування ПЗМХ/ ПЗПХ повинна мати право на самостійне подання апеляційної та касаційної скарги;

- підставами для зміни чи припинення застосування ПЗМХ /ПЗПХ може бути не лише одужання та покращення психічного стану хворого, а й погіршення такого стану та/ або суттєве погіршення соматичного стану;

- існує необхідність істотної законодавчої корекції переліку діянь КППО за рахунок виключення із нього тяжких кримінальних правопорушень, багатооб'єктних правопорушень, у разі вчинення яких шкода заподіюється як

приватним, так і публічним інтересам; кримінальних правопорушень, спрямованих проти уразливих осіб.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження використані та мають перспективу використання у:

- *правотворчій діяльності*: для удосконалення статей КК та КПК України в частині регламентації застосування примусових заходів медичного характеру (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у нормотворчу діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності №04-27/12-2025/72513 від 26 березня 2025 р.), для удосконалення положень Книги восьмої Проекту КК України 2019-2025р.р., розроблюваного Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президентові України (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження №03/2025 від 26.03. 2025 р.);

- *в освітній діяльності*: під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право України» та «Теоретико-прикладні проблеми кримінального судочинства України» (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ №15 від 05.03. 2025 р.);

- *у науковій діяльності*: для проведення подальших наукових досліджень з проблем: впливу процесуальної надмірності та процесуальної недостатності законодавчої регламентації на реалізацію положень матеріального кримінального закону; доцільності застосування арсеналу сил та засобів кримінального процесу для встановлення й доказування квазі кримінально-правових обставин; усунення суперечностей між нормами кримінального й кримінального процесуального законодавства в інституті примусових заходів медичного /психіатричного характеру; узгодження положень кримінального матеріального та процесуального законодавства у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення та щодо неповнолітніх (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ №4 від 05.03. 2025 р.);

*-правозастосовній діяльності:*суддями Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду під час вивчення судової практики та у процесі аналітичної діяльності, здійснюваної департаментом аналітичної та правової роботи Верховного Суду (Акт впровадження №131/0/158-25 від 17.03. 2025 р.).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, у якій наукова новизна, висновки й пропозиції сформульовані авторкою самостійно та обґрунтовані на підставі власних досліджень. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано тільки ті ідеї, які є результатом особистого наукового пошуку й творчого осмислення предмета дослідження (що зазначено у переліку наукових праць). У цій дисертаційній роботі матеріали й висновки кандидатської дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені на науково-практичних заходах: «Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування» (Луганськ, 16-20 лют. 2012 р.), «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (Львів, 21-22 вересня 2012 р.), «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 23 травня 2014 р.), «Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства» (Суми, 5-7 червня 2014 р.), «Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування» (Одеса, 27 грудня 2016 р.), «Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика» (Київ, 18 березня 2016 р.), «Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності» (Харків, 7 вересня 2018 р.), «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (Львів, 9 листопада 2018 р.), «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції» (Львів, 31 травня 2019 р.), «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (Харків, 17–19 жовтня 2019 р.), «Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям». VI Львівський форум

кримінальної юстиції (Львів, 17-18 вересня 2020 р.), «Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України» (Харків, 7 квітня 2021 р.), «Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування» (Харків, 14 травня 2021 р.), «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (Львів, 22 жовтня 2021 р.), «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (Хмельницький, 17 квітня 2021 р.), «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 23 вересня 2022 р.), «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (Львів, 08 грудня 2023 р.), «Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії» (Київ, 11 грудня 2023 р.), «Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (Львів, 22 червня 2023 р.), «II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса» (Чернівці, 08 грудня 2023 р.)

Публікації. Публікації. Наукові результати докторської дисертації висвітлено у 65 наукових публікаціях, серед яких 59 публікацій, в яких викладено основні наукові результати дисертації (2 монографії (з них – 1 одноосібна, 1 – розділ у колективній монографії), 15 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 14 статей у виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus /Web of Science, 24 наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації) та 6 наукових публікацій, які додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертації. Структурно робота складається з двох рівнозначних і рівновеликих частин – концептуально-теоретичної (яка включає розділи 1 та 2) та практично прикладної (що складається з розділів 3 та 4). У першій з цих частин відображені основні елементи концепції єдності, взаємозалежності та взаємообумовленості кримінального матеріального і процесуального законодавства. У другій же показано її застосування щодо конкретних інститутів кримінального права і процесу, проілюстровано наскільки взаємоузгодженими є положення цих двох

галузей законодавства з позицій *de lege lata* та *de lege ferenda*. Практично-прикладний аспект дослідження зосереджений на окремих видах провадження та посяганнях проти правосуддя з огляду на те, що саме у них відображена квінтесенція взаємопов'язаності та колізійності відповідних статей КК та КПК України. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, списку використаних джерел (868 найменувань на 95 сторінках) 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить __ сторінок, із них основний текст - ____ сторінки).

Література та законодавство використані станом на 1 березня 2025 р.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ПОЛОЖЕННЯМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Генеза диференціації кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства

В основі взаємозв'язків і взаємозалежностей кримінального матеріального та процесуального законодавства, обумовленості цих галузей, їх відмінностей, а також колізійних зв'язків знаходяться принципи цих галузей законодавства. Тому питання про генезу їх диференціації доцільно розпочати з визначення співвідношення між принципами кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства.

Аналіз статей про принципи у Проєкті КК України 2019-2025 рр. та статей про засади у чинному КПК (одразу обумовлю, що поняття «принцип» і «засада» я розглядаю як тотожні, ідентичні; просто «принцип» - це термін латинського походження, а «засада» - його український відповідник, що означає основне, вихідне, фундаментальне положення якої-небудь науки, теорії, вчення тощо, це такі аксіоматичні ідеї правового регулювання, які координують тональність та зміст окремих правових норм, відображають правову ідеологію), дає підстави для таких висновків:

1) деякі із вказаних принципів / засад мають практично ідентичну назву (як-от «законність» у ст.9 КПК та «*принцип законності*» у ст.1.3.1. Проєкту КК, «*рівність перед законом і судом*» у ст.10 КПК та «*принцип рівності*» у ст.1.3.3. Проєкту КК), а підхід і законодавця, і розробників Проєкту до того, що слід розуміти під цими положеннями, практично не відрізняється. До прикладу, коли йдеться про законність, то мається на увазі неухильне дотримання положень, передусім, відповідних Кодексів при вирішенні питань матеріального права й питань процедурного характеру, а також про допустимість застосування у виняткових випадках аналогії (ч.6 ст.9 КПК, ч.3 ст.1.3.1 Проєкту КК). Коли ж говориться про рівність, то в цілому демонструється єдиний, спільний підхід

щодо неможливості надання привілеїв, переваг чи, навпаки, встановлення обмежень у правах з огляду на стать, расу, колір шкіри, фінансове становище, релігійні переконання, політичні вподобання та інші подібні ознаки; що, водночас не виключає у виняткових випадках застосування особливих кримінально-правових засобів (у Проєкті КК) та особливостей проваджень /особливих процедур (у КПК), причому їх застосування можливе не на власний розсуд працівника правоохоронного органу (чи якоїсь іншої особи) , а лише у випадках та порядку, передбаченому у законі (відповідному Кодексі);

2) іноді спільний підхід чи ідея знаходять своє закріплення у статтях про принципи:

а) подібність назв яких уже не така очевидна, як у прикладах, наведених вище (так, про те, що кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання чи іншим чином принизити людську гідність, йдеться у ст.1.3.6. Проєкту (*“Принцип гуманізму”*), а про аналогічну мету кримінально-процесуальних засобів сказано у ст.11 КПК (*“Повага до людської гідності”*);

б) які у Проєкті КК та КПК України іменуються геть по-різному (так, у Проєкті КК міркування про необхідність застосування практики ЄСПЛ при вирішенні питань матеріального права проявляються у статті про *принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань* (ч.3 ст.1.3.8. Проєкту) , а у КПК України подібне твердження про врахування підходів цього ж Суду, але при вирішенні процедурних питань - там, де сказано, що таке *верховенство права* (ч.2 ст.8 КПК) та *законність* (ч.5 ст.9 КПК);

3) хоча верховенство права як принцип окремо і не виділяється розробниками Проєкту КК у спеціально присвяченому для цього розділі «Принципи Кримінального кодексу та його застосування», однак про нього як, по суті, про «принцип принципів» (а постановку питання про принципи «головні» та «другорядні» зараз вважаю абсолютно прийнятною, попри те, що раніше з цього

приводу я неодноразово обстоювала протилежну позицію [1]) йдеться у «Вихідних положеннях» (ч.1 ст.1.2.2.), іменуючи його ніяк інакше як «засадою»; а, відтак, можна стверджувати, що цей принцип також має свій «відповідник» у КПК (ст.8 – «Верховенство права»).

4) «непримиренних» та яких-небудь інших, менш значимих розбіжностей, які б свідчили про неможливість одночасного, паралельного застосування принципів кримінального та кримінального процесуального законодавства, не виявлено.

Аналіз статей про принципи /засади у Проекті КК України й чинному КПК України та статей, де передбачено «звичайні», рядові норми, дозволяє стверджувати:

- про існування поодиноких випадків неузгодженостей між положеннями статей про принципи однієї з цих галузей із положеннями звичайних, «пересічних» статей іншої. Так, до прикладу, у ст.18 КПК України «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї», що безсумнівно визнається законодавцем самостійним процесуальним принципом (п.11 ч.1 ст.7 цього ж Кодексу) та у ст.8.2.16. Проекту КК «Відмова свідка давати показання», продемонстровано неоднаковий підхід до вирішення питання щодо сфери права особи стосовно надання /відмови від надання інформації відносно себе й інших близьких осіб (більш детально про вказану проблему та шляхи її подолання йтиметься у Розділі 4 дисертації «Процесуальне забезпечення кримінально-правової охорони правосуддя з позицій de lege lata та de lege ferenda»;

- попри те, що, начебто, у чинному КПК немає відповідника *принципу пропорційності*, згадуваного у ст.1.3.4. Проекту КК (одними із проявів якого є недопустимість надмірності кримінально-правових засобів, те, що більш суворий засіб може встановлюватися й застосовуватися виняткового тоді, коли менш

¹ Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010 С.20-21 (440с.); Навроцька В. Поняття принципу (засади) кримінального процесу. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2009. Вип.48. С.308 (С.304-311)

суворого недостатньо для досягнення його мети – ч.4 ст.1.2.4.), це не відповідає дійсності. До прикладу, у ст.176 КПК України («Загальні положення про запобіжні заходи») йдеться про відмову у застосуванні запобіжного заходу суддею, слідчим суддею, якщо слідчим, прокурором не буде доведено, що обставини, встановлені під час розгляду відповідного клопотання, є достатніми для переконання, що жоден із м'якших запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризикам (ч.3 ст.176 цього Кодексу). Слід зазначити, що у доброму десятку інших статей КПК України (а саме - у ч.3 ст.132, ч.1 ст.151, ч.1 ст.152, ч.2 ст.153, ч.1 ст.157, ч.2 ст.158, ч.1 ст.173, ч.4 ст.189, ч.2, 3 та 4 ст.194, ч.5 ст.199, ч.3 ст.241, ч.4 ст.236) йдеться, по-суті, про те ж саме, що й у ч.4 ст.1.3.4. аналізованого Проекту. Адже у Проекті КК сказано про недопустимість надмірності кримінально-правових засобів, а у зазначених статтях КПК - про можливість застосування більш суворого кримінального процесуального засобу винятково тоді, коли відповідна мета не може бути досягнута шляхом застосування легшого, менш суворого засобу, а також про неприйнятність подальшого застосування процесуальних засобів при досягненні мети їх застосування. Видається, що оскільки вказана ідея є зовсім непоодинокую, а, навпаки, наскрізною, звучить рефреном у низці норм КПК, слід визнати її самостійною засадою кримінального процесу. Адже засада – це не лише та ідея, яка прямо визнана законодавцем як принцип, а й та, яка може бути виокремлена із звичайних, рядових норм шляхом їх теоретичного аналізу та узагальнення (та, звісно ж, має бути фундаментальною, базовою для всієї галузі). Зрештою, те, що перелік засад, перелічених у ст.7 КПК України є невичерпним (тобто, що є принципи, які прямо такими не названі), говорить і сам законодавець у ч.1 цієї статті. Отож, є всі підстави говорити не лише про принцип пропорційності у кримінальному праві, але й, по суті, про його відповідник у кримінальному процесі.

Матеріальне кримінальне право та процес, окрім взаємодії на рівні принципів (засад), повинні взаємодіяти й на рівні завдань. Спільним між визначенням завдань і в КПК, і в Проекті КК, і в чинному КК України, є наступне:

1. Спроби вичерпно перерахувати усі такі завдання і зробити відповідні формулювання всеохоплюючими, акцент на казуїстичні вказівки видів завдань; це ж об'єктивно веде до наявності прогалин, до того, що без особливих складнощів можна вказати на види завдань, що не охоплюються відповідними формулюваннями

(до прикладу, у ст.2 КПК України з-поміж багатьох інших, детально перелічених, не згадано таке завдання КП як охорона прав, свобод та законних інтересів близьких родичів, членів сім'ї, інших близьких осіб учасника кримінального судочинства, шляхом протиправного впливу на яких намагаються перешкодити /протидіяти КП; у ст.1 КК України залишено поза увагою ту обставину, що завданням Кримінального кодексу є правове забезпечення охорони не лише прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку, громадської безпеки, конституційного устрою, миру та безпеки людства від кримінальних правопорушень та інших суспільно-небезпечних діянь, а й також інтересів правосуддя, інших інтересів юридичних осіб, що не пов'язані з посяганням на їх власність, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту, національної безпеки, порядку несення військової служби, порядку використання влади, службових повноважень, становища та можливостей службових осіб, що надають публічні послуги тощо).

2. Вказівка тільки на завдання, які випливають із факту вчинення кримінального правопорушення і, водночас, ігнорування того, що сфера кримінальної юстиції пов'язана також із діяннями, котрі «близькі» до злочинів та проступків, але ними не є - вказане стосується діянь осіб, які не досягли віку, з якого може наставати КВ, та діянь неосудних осіб (пояснюю я це аж ніяк не свідомим підходом і законодавця (як в КК, так і в КПК України), і розробників Проекту КК, а їх неухайністю, термінологічною неохайністю, недбалістю).

3. Проігнорована стимулююча роль як кримінального права, так і кримінального процесу щодо обставин, які виключають злочинність діяння, позитивної посткримінальної поведінки тощо.

4. Спроба поширити галузеві (матеріальні або процесуальні) завдання на хоч і споріднену, але іншу галузь (так, у КПК України вказівка на завдання починається із типового матеріально-правового положення про захист суспільства, особи і держави від кримінальних правопорушень).

5. Вказівка в законі на явно нездійсненні, недосяжні завдання (так, зрозуміло, що захист усіх без винятку, навіть від злочинів, проступків, інших СНД – це, передусім, загально-соціальне завдання, роль кримінального права у ньому - явно не перша і навіть не друга, величезне значення при цьому відіграють інші соціальні регулятори та «запобіжники» - норми моралі, релігії, корпоративної етики тощо; про оці нездійсненні завдання йдеться і в КПК – так, далеко *не кожен*, хто вчинив кримінальне правопорушення, може бути притягнутий до відповідальності з огляду хоча б на те, що: а) можуть сплисти строки давності притягнення до КВ, б) правопорушник може померти, а це, своєю чергою, тягне закриття КП, в) існує латентна злочинність, г) сам же ж законодавець передбачає певні діяння, КП щодо яких може бути розпочате не інакше як на підставі заяви постраждалого, а той в силу різних причин може не бажати звернутися до працівників правоохоронних органів із вимогою розпочати таке КП та притягнути кривдника до КВ; уже сам факт наявності права учасника КП на оскарження незаконних рішень, дій чи бездіяльності працівників органів, що ведуть кримінальний процес, існування стадій по перегляду судових рішень, та численні приклади того, що такі рішення нерідко скасовуються чи змінюються (зокрема, виносяться виправдувальні вироки), свідчить про неможливість задекларованого абсолютного, ідеального, утопічного та повсюдно пануючого апофеозу законності, за якого *жоден* невинуватий ніколи не буде обвинувачений чи засуджений, *жоден* не буде підданий необґрунтованому процесуальному примусу і що до *кожного* учасника кримінального процесу застосують належну правову процедуру).

6. Використання формулювань та термінів, які не мають чіткого змісту (наприклад, «належна правова процедура» у ст.2 КПК України, «убезпечення» -

причому без жодної конкретизації, від чого ж то треба убезпечити особу, суспільство та державу - у ст.1.2.1. Проекту КК).

7. Завдання сформульовані так, що в певній мірі суперечать іншим положенням кримінального та кримінального процесуального законодавства (наприклад, теза про запобігання кримінальним правопорушенням передбачає акцент на суворості покарання, у той же час десятки положень КК орієнтують на застосування якомога м'якших заходів; фрази про забезпечення «належної правової процедури» орієнтують на так звану «жорстку» законність, безумовне, неухильне, чітке дотримання норм права у їх законодавчій редакції, у той же час при застосуванні і матеріального кримінального права, і кримінального процесу, не виключається аналогія []²; при вказівці на необхідність забезпечення прав та

² Лейба О.А. Застосування аналогії при подоланні прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №4. С.151-158; Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та способи їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С.101-102 (21бс.); Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. №1. С.44-56; Котова О.В. Прогалини в праві та шляхи їх подолання: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2010. 21с.; Дроздович Н. Процесуальна аналогія:самостійний принцип кримінального провадження чи елемент законності. *Слово національної школи суддів України*. 2019. №3(8). С.113-126; Бондар О.В. Поняття за значення аналогії в кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип.21. С.246-251; Вовк І.В. Порядок застосування аналогії в кримінальному судочинстві України. *Адвокат*. 2010. №5-11. С.18-22.; Жуберх Ж. Про аналогію в процесуальному праві. URL:<https://yvu.com.ua/pro-analogiyu-v-protsesualnomu-pravi/>; Лейба О.А. Проблеми застосування кримінального процесуального закону за аналогіє в працях М.М.Гродзинського. *Форум права*. 2017. №5. С.224-229; Капліна О. До питання про аналогію кримінального-процесуального закону. *Юридична Україна*. 2005. №1. С.55-60; Піжевська А.В. Прогалини в праві та шляхи їх усунення. URL:<https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/78c0e720-9eb1-4dd6-b9ed-23708cb3f399/content>; Олійник О. Вплив принципів кримінального права на подолання прогалин у кримінальному законодавстві України. Підприємництво, господарство і право. 2021.№4. С.227-230; Берзін П.С., Волинець Р.А., Берзіна А.Б. Принцип законності в кримінальному праві України та ФРН: окремі нормативні та правозастосовні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Випуск 72. Частина 2. С.121-126; Грищенко О.П. Співвідношення та відмежування фікції та аналогії. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова*. 2012. Випуск18. С.169-174; Рощина І.О. Принцип та аналогія у кримінальному праві України. *Право України*. 2007. №8. С.25-29; Кримінальне процесуальне право України: навч посібник /Р. Благута, Ю.В.Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С.60 (774с); Пономаренко Ю.А. Застосування кримінального закону за аналогією як засіб подолання прогалин у ньому. *Кримінальне право України*. 2006. №2. С.9-12; Навроцький В.О. Принцип заборони аналогії при застосуванні Кримінального кодексу України 2001 р. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення*: матеріали наукової міжнародно-практичної конференції (25-26 жовтня 2001 р., м. Харків). Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. С.49-51; Ухвала Костопільського районного суду Рівненської області від 01 липня 2021 р (справа №564/1948/20). URL:<https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98019138/>; Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного суду від 02 липня 2019 р.

законних інтересів «людини» (Проект КК), «людини і громадянина» (КК), «особи», «учасника кримінального судочинства» (КПК), іноді залишається поза увагою та обставина, що права однієї з осіб, що підлягають захисту та охороні, можуть явно суперечити правам та /або законним інтересам інших (що, своєю чергою свідчить і про взаємосуперечливість самих завдань кримінального права та процесу). До прикладу, законному «праву на брехню» підозрюваного, обвинуваченого, який з метою власного захисту, відведення підозри чи обвинувачення від себе, може в ході допиту, по суті, безкарно зводити наклепи про вчинення інкримінованого йому діяння на будь-кого, у тому числі й на конкретну завідомо невинувату особу (за вказані дії, на жаль, наразі не передбачено кримінальної чи будь-якого іншого виду юридичної відповідальності), кореспондує законний інтерес такого невинуватого, що полягає в абсолютній неприпустимості подібної поведінки, необхідності її беззастережного прискікання).

8. Нез'ясованими до кінця залишаються проблеми субординації та координації завдань і матеріального кримінального права, і кримінального процесу, можливої їх конкуренції. Це є однією з причин кризи сучасної кримінальної юстиції – протиставлення таких явищ як «демократизація» та «ефективність» в організації та оптимізації кримінального процесу (до прикладу, є можливість підвищити ефективність правосуддя, пов'язаного із встановленням істини шляхом відмови від деяких гарантій прав особи у кримінальному судочинстві, проте добути істину будь-якими засобами, не зупиняючись перед протизаконним, надмірним ущемленням інтересів особи, не можна).

Загалом же слід констатувати, що в силу абстрактності і, за великим рахунком, декларативності положень про завдання відповідних галузей права, як би вони не були сформульовані, це не надто впливає на вирішення конкретних положень матеріального та / чи процесуального кримінального права.

Звідси випливає, що будь-які формулювання завдань у Проєкті КК не стануть на перешкоді процесуальній реалізації положень, викладених у цьому акті. Заздалегідь розуміючи дискусійність такого висновку, вважаю, що в НПА, які регламентують сферу кримінальної юстиції в Україні, цілком можна обійтися без формулювання завдань. Якщо такі завдання і визначати, то не в галузевих актах, а в Конституції (але їх конкретні формулювання виходять за межі цієї роботи і мають стати предметом окремих досліджень).

Узгодження термінології кримінального матеріального і процесуального законодавства однозначно і беззаперечно є запорукою правильного та ефективного застосування відповідних положень. Ні про яку процесуальну реалізацію матеріальних кримінально-правових норм не може йти й мови, якщо одні і ті ж поняття в КК та КПК будуть позначатися різними термінами, а різні – однаковим. Загальновизнаним правилом законодавчої техніки є наступне: «один термін – одне поняття». Це й зрозуміло, бо якщо, до прикладу, слово, вжите для найменування одного з електричних освітлювальних пристроїв, використати і на позначення лампи, і припустімо, крісла чи стелі, то співрозмовник цього просто не зрозуміє. З мовою права чи законодавства - абсолютно те ж саме.

До використання ж слів у юридичній мові слід ставитися особливо уважно та дбайливо. Точність, чіткість вжитої термінології є одним із безумовних критеріїв якісної правотворчості. На жаль, доводиться констатувати, що і вітчизняний законодавець (у КК та КПК), і розробники Проєкту КК, неодноразово демонструють: заявити про відданість певним правилам нормативної гармонії і одночасно їх дотримуватися – це не одне й те ж саме.

Без сумніву, це розуміють автори відповідних чинних законодавчих актів та законопроектів у сфері матеріального та процесуального кримінального законодавства. Вони декларують необхідність забезпечення єдності термінології, хоча йдеться про її досягнення лише в рамках кожної окремої галузі. Виявом цього є наявність у Проєкті КК України (ст.1.1.1., ст.4.2.1., ст.4.4.1., ст.4.5.1., ст.4.6.1., ст.4.8.1., ст.4.10.1., ст.4.11.1., ст.5.1.1., ст.5.2.1., ст.5.3.1., ст.6.1.1.,

ст.6.3.1., ст.6.4.1., ст.6.5.1., ст.7.1.1., ст.7.3.1., ст.7.6.1. тощо) та в чинному КПК України (ст.3, ст.541, ст.617) окремих статей, присвячених термінології.

Воля законодавця повинна виявлятися назовні, іншого способу її матеріалізації, окрім перекладу цієї волі на мову, просто не існує. І право, і законодавство, не може жити без мови. До використання ж слів у юридичній мові слід ставитися особливо уважно та дбайливо. Точність, чіткість вжитої термінології є одним із безумовних критеріїв якісної правотворчості. Проте, на жаль, доводиться констатувати, що і вітчизняний законодавець (у КК та КПК), і розробники Проекту КК, неодноразово демонструють: заявити про відданість певним правилам нормативної гармонії і одночасно їх дотримуватися – це не одне й те ж саме.

Такий міжгалузевий термінологічний хаос чітко видно, передусім, у найменуваннях учасників кримінального процесу.

До прикладу, одну із сторін кримінального конфлікту, того, хто є фактично постраждалим, кому кримінальним правопорушенням чи іншим СНД безпосередньо завдано шкоду, у КК названо *потерпілим* (ст.38, ст.46, п.2-1 ч.1 ст.66, ст.116, ч.2 ст.121, ст.135 і ще з десятків інших статей КК України) або ж *потерпілою особою* (ч.6 ст.49, ч.2 ст.154, ч.2 ст.155 цього Кодексу).

Що ж стосується підходів до визначення поняття «*потерпілий*» у КПК України, то таку ситуацію вважаю неприйнятною. Адже мало того, що у «процесуальному» кодексі вживається ідентичний термін (хоча це поняття й відрізняється від того, що є в законі «матеріальному»), так там ще й, по-суті, згадується про кількох різних «потерпілих».

Якщо звернутися до законодавчого визначення цього поняття у КПК України, то там сказано, що у КП *потерпілим* може бути фізична особа, якій *кримінальним правопорушенням* (про інше СНД там чомусь не згадано; переконана, що це не свідомий законодавчий підхід, а один з проявів недбалості, термінологічної неохайності, неврахування положень матеріального кримінального права, що обґрунтую згодом) фізичної, моральної чи майнової шкоди, юридична особа, якій цим же діянням заподіяно майнової шкоди, а також

адміністратор за випуском облігацій, котрий відповідно до Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій та якому *кримінальним правопорушенням* завдано майнової шкоди (ч.1 ст.55 КПК України).

А далі йдеться про те, що особа стає потерпілим у процесуальному сенсі з моменту подання заяви:

а) про вчинення щодо неї *кримінального правопорушення* чи заяви про її залучення до провадження як потерпілого (з цього моменту у неї виникають права та обов'язки потерпілого, а без них, без відповідного правового статусу, нема й учасника КП – В.Н.) (ч.2 ст.55 КПК України);

б) про її залучення до КП як потерпілого тоді, коли вона не є заявником, але вважає, що їй *кримінальним правопорушенням* завдано шкоди (ч.3 ст.55 КПК України).

Окрім того, потерпілими визнається одна або кілька осіб із числа близьких родичів чи членів сім'ї постраждалого, котрий загинув внаслідок *кримінального правопорушення* чи перебуває у стані, що унеможливлює подання ним такої заяви, за умови, що такою особою / особами було подано заяву про залучення її / їх до провадження як потерпілої / потерпілих (ч.6 ст.55 КПК України).

З цього можна зробити висновок про нетотожність понять «потерпілий» у кримінальному праві та процесі. З точки зору матеріальних норм (на відміну від процедурних), «потерпілий» - це:

а) фактично постраждалий від кримінального правопорушення чи іншого СНД, особа, котра є такою об'єктивно, незалежно від того:

- чи відомо працівникам правоохоронних органів про скоєне, чи було ними розпочате КП за фактом вчиненого діяння;

- як вона сама оцінює скоєне щодо неї, чи вважає, що їй було завдано шкоди, чи набула вона відповідного процесуального статусу, чи вимагає притягнення кривдника до КВ (або ж застосування до нього інших заходів кримінального-правового впливу);

б) потерпілим у матеріально-правовому сенсі визнається тільки безпосередньо постраждалий, а не інші особи (ними не можуть бути близькі родичі, члени сім'ї померлого чи процесуально безпомічного постраждалого або ж якісь інші суб'єкти).

Я згадувала про те, що законодавець у КПК України використовує термін «потерпілий» у кількох різних значеннях. Про його «процесуальний» варіант щойно було сказано, тепер перейду до «матеріального». Так, у ст.34 КПК України («Направлення КП з одного суду до іншого») міститься імперативна норма, відповідно до якої КП слід передати на розгляд іншого суду, якщо *«обвинувачений чи потерпілий»* працює / працював у суді, до підсудності якого належить здійснення КП (п.3 ч.1 ст.34 КПК).

Безумовно, що з метою забезпечення об'єктивності розгляду, таке передання провадження повинно здійснюватися як тоді, коли:

а) постраждала сторона кримінального конфлікту набула процесуального статусу потерпілого (тобто, коли існує ідеальний варіант: «два в одному»),

б) так і тоді, коли вона з певних причин цього не захотіла робити, тобто не стала потерпілим у процесуальному сенсі (а у провадженнях публічного обвинувачення такі ситуації є непоодинокими; за нинішнього правового регулювання це допустимо, зараз постраждалому статус потерпілого не може бути надано «примусово», всупереч його бажанню).

Звісно, що «матеріалісти» при оцінці такої чи схожої норми не матимуть особливих претензій щодо подібного вживання цього терміну, бо тут немає розбіжностей із розумінням поняття «потерпілий» у вітчизняному кримінальному законодавстві, і у відповідній доктрині, а от «процесуалісти» - навряд чи. Адже при цьому існує певне протиріччя із тим розумінням, що закладено в іншій статті цього ж Кодексу (ст.55 КПК України). До того ж, якщо виходити із того, що аналізоване поняття використано передусім у його матеріально-правовому сенсі, то видається дещо дивним поставлення в один ряд (в одному переліку) і обвинуваченого як суб'єкта кримінального процесу, і потерпілого як суб'єкта відносин матеріально-правових.

Наведений вище приклад – коли законодавець у КПК України недбало використовує термін «потерпілий» (хоча, по суті, має на увазі не суб'єкта кримінального судочинства, а постраждалого чи, принаймні, того, хто себе таким вважає) - є непоодиноким. Так, приміром, у ч.1 ст.477 цього Кодексу сказано, що КППО– це таке провадження, що може бути розпочате дізнавачем, слідчим, прокурором тільки на підставі заяви потерпілого від перелічених у цій же статті кримінальних правопорушень. Тобто, знову ж таки, тут також йдеться саме про постраждалого у матеріально-правовому сенсі, тобто про особу, якій діянням, забороненим у КК України, завдано шкоду.

На перший погляд може видатися, що подібні розмови про співвідношення термінів із ідентичним звучанням у матеріальному та процесуальному законах, мають виключно теоретичне значення, носять схоластичний характер та що пересічний правозастосувач без якихось особливих проблем може розібратися, що й до чого. Проте це буває не завжди. Іноді певні сумніви виникають навіть на юридичному Олімпі. Так, свого часу ВСУ серйозно замислився над тим, хто є потерпілим від злочину у ст.46 КК України та чи існує можливість усунення завданої шкоди у разі смерті потерпілого. А через те, що самостійно вирішити це питання Суду було складно, він звернувся із проханням про надання відповідних роз'яснень до членів Науково-консультативної ради при цьому органі (до надання відповідного висновку свого часу була залучена і я).

Викладу суть проблеми: відповідно до положень ст.46 КК України, підстава звільнення від КВ містить два взаємопов'язаних елементи:

а) примирення особи, котра вперше вчинила кримінальний проступок чи необережний нетяжкий злочин, окрім:

- корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, що пов'язані з корупцією,

- порушень правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, котрі керували транспортним засобом у стані сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції та увагу;

б) відшкодування цією особою завданих нею збитків чи усунення заподіяної шкоди.

Це ж потребує тлумачення словосполучення «відшкодувала завдані нею збитки або усунула або усунула заподіяну шкоду» як однієї з обов'язкових умов звільнення від КВ у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Потрібно з'ясувати, чи можливе виконання цієї умови, якщо кримінальним правопорушенням заподіяно смерть потерпілому. Тлумачення вказаного словосполучення тісно пов'язане із тлумаченням поняття «потерпілий», вжитого у цій статті (адже кримінально-правове поняття потерпілого вужче, ніж кримінальне процесуальне).

Так, у чинному КК України, як правило, потерпілим називають особу, котрій безпосередньо кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно-небезпечним діянням завдано /чи може бути завдано шкоду, тобто безпосередню його жертву. Якраз у такому розумінні це поняття вжито у 6-ти статтях Загальної частини та 52-х статтях Особливої частини КК України. І лише у статтях 384 і 386 цього Кодексу, які охороняють суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя, слово «потерпілий» вказує не на безпосередню жертву кримінального правопорушення, а на самотійного процесуального суб'єкта поряд з іншими процесуальними суб'єктами (а у ст.384 КК України «потерпілий» є суб'єктом злочину). У той же час, відповідно до положень ч.6 ст.55 КПК України, якщо внаслідок кримінального правопорушення наступила смерть особи, потерпілим може бути визнано одну (або кілька) осіб з числа близьких родичів чи членів сім'ї загиблого.

А тому потрібно визначитися:

а) кого потрібно розуміти під поняттям «потерпілий», вжитого у ст.46 КК України: безпосередню жертву кримінального правопорушення чи учасника кримінального процесу (КП), зокрема й близьких родичів / членів сім'ї загиблого внаслідок кримінального правопорушення?

б) як необхідно тлумачити поняття «відшкодування завданих збитків», «усунення заподіяної шкоди» в контексті положень ст.46 КК, а також чи

допустиме з огляду на положення цієї статті таке відшкодування шкоди /усунення збитків якщо у разі вчинення кримінального правопорушення наступила смерть потерпілого?

Слід звернути увагу на наявність дуже неоднозначної правозастосовної практики з цього питання:

а) одні судді не бачать жодних перешкод для того, аби за вказаних умов звільняти фактично винного від КВ []³;

(До прикладу, Особі 4 було пред'явлено обвинувачення у тому, що він в саду Особи 5 на її прохання за допомогою бензопили спилював дерево; перед початком та в ході виконання цих робіт він належним чином не переконався у відсутності сторонніх осіб на місці проведення спилювання та можливого падіння спиляного стовбура на прилеглу територію і не вжив належних заходів до охорони цього місця від появи людей. Внаслідок необережних дій обвинуваченого, котрий не помітив перебування поруч малолітнього Особи 6 на траєкторії падіння на землю спиляного стовбура дерева, малолітньому Особі 6 було завдано удару по голові падаючим стовбуром спиляної груші, через що дитина померла на місці. В подальшому до суду надійшло спільне клопотання від обвинуваченого Особи 4 та Особи 5 - матері загиблого Особи 6, котру було визнано потерпілою в силу положень ч.6 ст.55 КПК України - про закриття КП та звільнення від КВ Особи 6 на підставі ст.46 КК України, де було зазначено, що

³ Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 29 квітня 2015 року (справа № 333/432/15-к; провадження №11-кп/778/907/15). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/43986199>; Ухвала Приморського районного суду м.Одеси від 20 травня 2014 року (провадження № 1-кп/522/548/14). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/39439116>; Ухвала Монастирищенського районного суду Черкаської області від 24 листопада 2017 р. (справа №702/955/17; провадження №1-кп/702/126/17). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/70481618>; Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 03 жовтня 2018 року (справа №696/14/18; провадження №1-кп/703/207/18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76980522>; Ухвала Зіньківського районного суду Полтавської області від 06 травня 2015 року (справа №530/666/15-к; провадження №1-кп/530/46/15). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/44050777>; Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 грудня 2016 року (справа №346/2696/16-к; провадження №1-кп/346/154/16). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/63664835>; Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 21 червня 2016 року (справа № 727/5193/15-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/58423237>; Ухвала Куйбишевського районного суду м. Донецька від 19 червня 2013 року (справа № 1-кп/259/189/2013, провадження № 259/3950/13-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/32001020>; Ухвала Куйбишевського районного суду Запорізької області від 17 квітня 2013 року (справа № 319/73/13-к; провадження № 1-кп/319/6/2013). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/31140815>.

сторони примирилися, а завдана шкода відшкодована Особі 5 в повному обсязі. Суд же таке клопотання задовольнив) []⁴.

б) інші ж їх колеги виступають категорично «проти» такого підходу до вирішення цього питання []⁵.

Виняткове значення порушеної проблеми, потреба забезпечення розвитку права й формування єдиної та правильної практики у сфері застосування кримінально-правової норми про звільнення від КВ у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, і зумовили необхідність висловлення міркувань з відповідного питання.

Варто вказати, що науковий підхід у тлумаченні відповідної проблеми теж доволі суперечливий []⁶. Я й сама свого часу відстоювала позицію, відповідно до якої смерть безпосередньо постраждалого від кримінального правопорушення не перешкоджає закриттю КП у зв'язку із звільненням від КВ на підставі ст.46 КК України у разі примирення близьких родичів /членів сім'ї загиблого з його кривдником []⁷. Однак зараз моє бачення відповідного питання кардинально змінилося []⁸ і воно таке:

⁴ Ухвала Зінківського районного суду Полтавської області від 06 травня 2015 року (справа №530/666/15-к; провадження № 1-кп/530/46/15). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/44050777>.

⁵ Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 11 червня 2018 року (справа № 696/14/18, провадження № 1-кп/703/207/18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74863880>; ухвала Деснянського районного суду м.Чернігова від 28 березня 2016 року (справа №750/704/16-к, провадження № 1-кп/750/105/16). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56749868>.

⁶ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. Харків: ТОВ «Одісей», 2004. С.166 (1152с.); Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України: монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ; Ліра лтд., 2004. С.107 (216с.), Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С.136 (1384с.)

⁷ Навроцька В. Закриття кримінальної справи за примиренням сторін як компромісний спосіб вирішення конфлікту *Законодавче регулювання альтернативних способів вирішення спорів. Світова та національна практика ADR*: матеріали Третього львівського міжнародного форуму (Львів, 27-28 травня 2010 року). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2010. С.208 (С.202-212); Навроцька В. Захист близькими родичами померлого від злочину своїх процесуальних інтересів у справах публічного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №7. С.61-63 (С.60-63); Навроцька В.В. Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін як альтернатива кримінальному переслідуванню *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні*: матеріали Другого львівського міжнародного форуму (Львів, 26-29 травня 2009 року). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. С.78 (С.75-80); Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в

1. Поняття «потерпілий» у кримінальному процесі та матеріальному кримінальному праві аж ніяк не тотожні. Потерпілий у тому значенні, в якому це поняття неодноразово вживається у КК України – це учасник суспільних відносин, які охороняються від кримінальних правопорушень чи інших суспільно-небезпечних посягань, це особа, котрій таким діянням безпосередньо заподіюється фізична, матеріальна чи моральна шкода. Кримінально-процесуальне ж поняття «потерпілого» було введене законодавцем для того, щоб виділити його з-поміж решти учасників кримінального судочинства, наділити правами та обов'язками. Водночас у кримінально-правовому сенсі особа стає потерпілим одразу після вчинення стосовно неї кримінального правопорушення чи іншого суспільно-небезпечного діяння, незалежно від того, чи було розпочате з цього приводу КП. Кримінально-правове поняття потерпілого є первинним щодо відповідного кримінально-процесуального поняття та потрібне для того, щоб вирішити питання, які пов'язані з криміналізацією, кваліфікацією суспільно-небезпечних діянь, а також диференціацією КВ й звільненням від неї.

2. Саме тому права, що їх надано потерпілому у кримінально-правових відносинах, може реалізувати тільки він сам особисто. Лише особа, котрій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, здатна належно оцінити ступінь своїх страждань, приймати чи не приймати від правопорушника вибачення, миритися чи не миритися з ним, пробачати, або, навпаки, не робити цього. Жодні

кримінальному процесі України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С. 70-71, 322-323, (440с.)

⁸ Навроцька В.В., Навроцький В.О. Науковий висновок (поданий до Верховного Суду України) щодо змісту поняття потерпілого від злочину в ст.46 КК та можливості усунення заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого у справі №39/397/17; Навроцька В.В. Поняття потерпілого від злочину у ст.46 КК України та відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2019: альманах наукових досліджень* / за ред. О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В., 2019. С.56-62. URL:<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6eae5bc-72b2-44ef-85fe-deef077b8701/content>; Навроцька В.В. Відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції: матеріали науково-практичного семінару* (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С.177-183; Навроцька В.В., Сідельнікова І. Відшкодування завданих збитків (усунення заподіяної шкоди) як одна з умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Актуальні проблеми сучасної науки, XLII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. м. Вінниця, 6 квітня 2020 року. Ч.11. С.72 (С.72-74)

інші особи не вправі вирішувати відповідні питання від імені самого потерпілого, тому що це означатиме підміну учасника відповідних суспільних відносин.

3. У ст.46 КК України саме примирення з потерпілим поставлено на перше місце з поміж підстав звільнення (це відображено у назві цієї статті). Відшкодування ж завданих кримінальним правопорушенням збитків чи усунення заподіяної шкоди – це похідна підстава для звільнення від КВ. Відшкодування збитків /усунення шкоди можливі тільки у нерозривному зв'язку з примиренням. Адже якщо примирення не відбулося, то потерпілий і не зобов'язаний приймати таке відшкодування. Провести відшкодування збитків / усунення шкоди без чітко вираженої згоди самого потерпілого просто неможливо.

4. Право на примирення є особистим правом потерпілого, яке не може бути нікому делегованим та ніким присвоєне. Це природне право людини, похідне від інших прав (як-от, права на життя, права на свободу вираження поглядів, права на особисту свободу, права на справедливий суд). Узурпація права на примирення іншими особами (навіть тими, кого було визнано потерпілими від кримінального правопорушення у процесуальному сенсі), є нічим іншим, як наругою над правами людини. Воно тим більше неприпустиме, коли стосується загиблого внаслідок кримінального правопорушення, який не може виразити свою прижиттєву волю. Перебирання цього права іншими особами слід розцінювати як наругу над волевиявленням, добрим іменем, пам'яттю загиблого. Є величезний ризик зловживання цим правом внаслідок підкупу, що маскується під відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

5. Жодні кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення (включаючи і звільнення від КВ) не повинні перешкоджати реалізації завдань КК України (ч.1 ст.1 цього Кодексу). Звільнення від КВ (а, отже, і від покарання) можливе тільки тоді, коли при його застосуванні буде досягнуто цілі, задекларовані у ч.2 ст.5 КК України (зокрема, й кара винного). Тільки особа, якій особисто кримінальним правопорушенням було завдано шкоди, може оцінити доцільність або недоцільність кари (відплати) за посягання щодо неї. Інші ж особи, які особисто не постраждали від кримінального

правопорушення (навіть якщо вони й були визнані потерпілими у процесуальному сенсі), не можуть повністю оцінити глибину та масштаби переживань, болю, страждань безпосередньо потерпілого.

6. Кримінальне правопорушення, як суспільно небезпечне явище, завдає шкоду, насамперед, не конкретній фізичній особі, а інтересам суспільним. Право помилування правопорушника є, взагалі-то, прерогативою Президента як представника усієї держави, а не осіб, що їх було визнано потерпілими у кримінально-процесуальному розумінні. Врахування позиції потерпілого при застосуванні звільнення від КВ на підставі ст.46 КК України аж ніяк не змінює публічно-правовий характер відносин, які виникли у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення тоді, коли своє ставлення до вчиненого та волю виражає, котра була учасником таких суспільних відносин. Водночас, надання права говорити за загиблого його близьким родичам / членам сім'ї, визнаних потерпілими у процесуальному значенні, по суті означає переведення вирішення питання про правові наслідки кримінального правопорушення у сферу приватно-правову – сферу торгів та перемовин про те, скільки коштує це «примирення».

7. У кримінальному процесі інститут потерпілого має корінні відмінності від однойменного матеріально-правового поняття. І якщо внаслідок кримінального правопорушення, згаданого у ст.46 КК України, настала смерть особи (мова йде про вчинення СНД, передбачених ст.118 КК України («Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення»), ч.1 ст.119 КК України («Вбивство через необережність»), ч.3 та 5 ст.134 КК України («Незаконне проведення абортів або стерилізації»), ч.2 ст.137 КК України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей»). Проте регламентоване ст.46 КК України примирення із такими особами не може відбутися, адже вони не є потерпілими у матеріально-правовому сенсі. Той потерпілий у процесі, про якого йдеться у ч.6 ст.55 КПК України, є своєрідним представником особи, котра не може особисто виразити свої процесуальні інтереси та обстоювати процесуальні права. Він, звичайно ж, має

власні процесуальні права, однак не наділений правом виражати волю померлого від кримінального правопорушення, у тому числі миритися або не миритися з його кривдником.

8. Те, що за потерпілим як учасником кримінального процесу не визнається право на примирення, аж ніяк не означає втрату ним права на відшкодування завданих збитків /компенсації шкоди. Будь-яка шкода, завдана кримінальним правопорушенням, має бути компенсована в повному обсязі та своєчасно, незалежно від того, чи відбулося примирення. Примирення може впливати тільки на правове становище винного. Якщо внаслідок кримінального правопорушення постраждалий загинув, то те, що нема із ким миритися, повинен головним чином і насамперед відчути на собі винуватець смерті.

10. Життя є унікальною цінністю, що відшкодуванню не піддається та не може бути відновлене у разі смерті потерпілого. А тому у разі вчинення кримінального правопорушення, внаслідок якого настала смерть потерпілого, усунення завданої шкоди неможливе.

11. Життя іншої людини є особливим об'єктом правової охорони, розпоряджатися яким вправі лише сам носій життя. Чинне вітчизняне законодавство забороняє будь-які угоди, що стосуються життя іншої людини. Така позиція, поза будь-яким сумнівом, стосується також примирення із тим, хто позбавив життя та прийняття компенсації за смерть іншої людини.

А тому із вищевикладеного напрошується єдино можливий висновок про те, у разі настання смерті потерпілого внаслідок кримінального правопорушення, звільнення від КВ на підставі ст.46 КК України є неприпустимим. Адже неможливим є ані примирення із потерпілим – бо миритися просто немає з ким, ані усунення заподіяної шкоди – позаяк смерть - це незворотний результат.

Водночас, повна та своєчасна компенсація витрат, зумовлених смертю потерпілого (зокрема, у зв'язку з втратою годувальника, на поховання, встановлення надмогильного пам'ятника тощо) може та повинна бути врахована як дійове каяття при призначенні покарання (п.2 ч.1 ст.66 КК України), а не як підстава для звільнення від КВ.

Варто зазначити, що висновки, до яких з цього питання дійшла автор дисертації, в подальшому були відображені (без значних текстуальних відмінностей) у Постанові ВС від 16.01. 2019 року [9], відповідні аргументи були сприйняті і нижчими судами [10].

Продовжуючи аналізувати питання про співвідношення понять «потерпілий» у кримінальному праві та процесі, варто зауважити, що у Проекті КК України на позначення постраждалого (розробники Проекту КК допускають такий самий «промах», що й законодавець у ч.1 ст.55 КК України. Адже при формулюванні поняття «потерпіла особа» (ст.2.2.2 Проекту), вони залишають поза увагою те, що особа може постраждати не тільки винятково від *кримінального правопорушення*, а й від діяння, що ним не є) як суб'єкта матеріально-правових відносин, вживаються терміни:

а) «*потерпіла особа*» (ч.3 ст.1.3.6., ч.2 ст. 2.2.1.; ст.2.2.2., ч.1 ст.2.2.8, ст.2.2.11., ст.3.7.1. тощо) - для найменування відповідної фізичної та юридичної особи;

б) «*потерпіла людина*» п.2 ч.1 та ч.2 ст.2.3.5., п.4 ч.1 ст.2.5.5., ч.3 ст.3.4.4., пп.2 ч.2, ч.3 ст.3.6.3. тощо) - для найменування фізичної особи.

На перший погляд видається, що це зроблено вдало, бо, начебто, є протиставлення «*потерпілого*» як учасника кримінальних процесуальних відносин та фактично постраждалого. Адже на позначення останнього використовуються уже дещо відмінні за своїм звучанням терміни - «*потерпіла особа*» та «*потерпіла людина*». Окрім того, вживання таких чи подібних їм термінів є проявом модного зараз гендерно-орієнтованого підходу, згідно з яким небажаним (а то й взагалі неприпустимим) є використання іменників чоловічого роду на позначення як жінок, так і чоловіків (як це, до прикладу, зроблено у чинному КПК: «підозрюваний», «обвинувачений», «засуджений», «виправданий»,

⁹ Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року (справа № 439/397/17; провадження №13-ббкс18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

¹⁰ Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Черкаської області від 12 лютого 2019 року (провадження № 11-кп/793/170/19, справа № 696/14/18). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79861332>

«потерпілий» тощо чи КК України: «винний», «потерпілий», «підбурювач», «організатор» тощо).

Однак якщо проаналізувати інші норми цього Проекту, то доводиться констатувати, що підстав аж занадто перехвалювати його розробників за те, що вони абсолютно прозоро, зрозуміло та чітко на термінологічному рівні розмежували потерпілого як учасника кримінальних матеріально-правових та процесуальних відносин, немає. Бо, до прикладу, для найменування таких учасників КП як *підозрюваний чи обвинувачений* там вжито термін «*підозрювана чи обвинувачена особа*» (ст.8.2.28. Проекту). А тому не зовсім досвідчений споживач такої законодавчого продукту може подумати: «Якщо немає відмінностей між поняттями «підозрюваний чи обвинувачений» та «підозрювана чи обвинувачена особа» (а їх взагалі немає! – В.Н.), то, можливо, також відсутні розбіжності й між поняттями «потерпілий» та «потерпіла особа»? Для того, аби подібні сумніви не виникали, пропоную більш чітко термінологічно розмежувати потерпілого як учасника матеріально-правових та процесуальних відносин (першого, до прикладу, назвати «постраждалим», другого – «потерпілим»).

Текст закону, як і текст його проєктів – це явно не те місце, де його творці повинні навсебіч (на відміну від авторів тексту художніх творів) демонструвати багатство свого лексичного запасу та вправлятися у застосуванні синонімів на позначення певних понять. На жаль, укладачі аналізованого Проекту КК цим «грішать». До прикладу одного із суб'єктів кримінального процесу – підозрюваного / обвинуваченого вони називають то «*підозрюваним чи обвинуваченим*» (ст.8.2.17. Проекту) - аналогічно, як і в КПК, то «*особою, яка є підозрюваною чи обвинуваченою*» (ч.1 ст.3.4.16, п.2 ч.1 ст.8.2.5. Проекту. Така синонімія в текстах НПА як негативне явище повинна всіляко «висварюватися». Використання неоднакових термінів на позначення того ж поняття у текстах НПА справедливо розцінюється як законодавчий дефект, бо це змушує правозастосувача докладати додаткові зусилля для пошуку відмінностей у нормативному навантаженні тотожних понять через відмінності їхнього

термінологічного позначення. Це ж, своєю чергою знижує ефективність правозастосування []¹¹..

І якщо у наведеному вище прикладі, без якихось особливих проблем можна зрозуміти, про якого саме суб'єкта кримінального процесу йде мова, то деколи це зробити незрівнянно тяжче. Так, у ст.8.2.26. Проекту КК в одній із попередніх редакцій []¹² («Злісне нез'явлення до суду») було згадано про *обвинувача*. У диспозиції цієї статті говорилося про те, що присяжний, обвинувач чи захисник, котрий без поважної причини не з'явився до суду, що тричі чи більше разів призвело до відкладення судового засідання у КП, вчинив проступок. З'ясувати, хто такий присяжний та захисник, зовсім не складно. А от термін «обвинувач» у чинному КПК України не використовується взагалі. До того серед спеціалістів у сфері кримінального процесу немає одностайності у тому, що ж слід розуміти під «обвинуваченням», хто реалізує цю функцію в ході судового розгляду []¹³, а, відтак, кого ж можна назвати «обвинувачем».

¹¹ Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С.168 (216с.); Голопич І.М. Явище синонімії у правових текстах. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b72237f6-7046-42e5-930e-b0fb08dbd6f4/content>; Юлдашева С.А. Синонімія у сучасному правничому тексті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Випуск 7. С.387-390; П'ятецька О.В. Синонімія української законодавчої лексики: функціонально-стилістичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. №38. Том 3. С.142-145; Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології*. 2013. №765. С.120-123; Яцишин Н.П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*. 2011. №7. С.219-222; Артикуца Н.В. Актуальні проблеми юридичного термінознавства у контексті євроінтеграційних процесів і перспектив. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: тези доп. V міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ 06 листопада 2009 р.) /ред. кол. Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, М.В. Костицький та ін. Київ, 2009. С.40-41.

¹²Контрольний Текст Проекту КК станом на 01.08. 2024 р. URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

¹³ Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. С.157-201, 254-259, 259-262 (712с.); Гловюк І.В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С.9-14; Басиста І.В. Досвід чинності КПК України та шляхи його удосконалення. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*: матеріали VI Всеукр. наук-теор. конф. «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції», 30 жовтня 2014 р. Київ, 2014. Ч.1. С.164; Грошевий Ю.М. Вибрані праці /упоряд.: О.В. Капліна, В.І. Маринів. Харків: Право, 2011. С.253; Полянський Ю., Долежан В. Роль прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України *Юридичний вісник*. 2013. №12. С.42; Гринюк В.О. Суб'єкти обвинувачення за новим КПК

Перший, хто приходить на згадку при слові «обвинувач», є прокурор. Те, що він у кримінальному процесі реалізує функцію обвинувачення, сумніву не викликає. Як безсумнівним є й те, що іноді окремі недобросовісні прокурори свідомо, умисно, систематично не з'являються в судові засідання (з чим якраз і пропонують боротися розробники Проекту), перешкоджаючи здійсненню КП, «блокуючи» реальну можливість обстоювання прав та законних інтересів постраждалих (адже жодне судові засідання без прокурора відбуватися не може) та потураючи тому, що фактично винний може уникнути справедливої відплати за скоєне (зокрема, й у зв'язку із впливом строків давності притягнення до КВ). Не можна сказати, що такі ситуації часті, проте й непоодинокі. До прикладу, у резонансній справі щодо колишнього (нині покійного) мера м. Харкова – Г. Кернеса та двох його тілоохоронців (котрих обвинувачували у викраденні, позбавленні свободи, погрозах вбивством, побитті та позбавленні їжі протягом чотирьох днів двох учасників Євромайдану), суддя закрит провадження через неявку в судові засідання групи прокурорів у кількості 19-ти осіб від Генеральної прокуратури України, що мали підтримувати публічне обвинувачення. Жоден із

України. *Європейські стандарти кримінального судочинства*: матеріали Всеукраїнської наук-практ конф. (м. онецьк, 27 вересня 2013 р.) /редкол. О.О. Волобуєва, В.П. Горбачов, Д.С. Паламар. Донецьк, 2014. С.363; Сорока С., Римарчук Р. Функція обвинувачення: зміст та етапи реалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т.7. №2. С.266-270 (С.266-270); Ряшко О.В., Кундик Н.В. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №1. С.426 (С.425-436); Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. С.6. С.92; Гринюк В.О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. №1. (С.20-25); Гринюк В. Розвиток функції обвинувачення у вітчизняному кримінальному судочинстві ХХ-ХХІ століть. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С.234-235 (С.233-237); Садова Т.В. Учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення у кримінальному провадженні України і Польщі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 2 (11). С.104-106 (С.104-108); Гринюк В.О. Функція обвинувачення у кримінальному провадженні: теорія і практика: монографія. Київ:Алерта, 2016. С.96. (357с.); Перепелиця С.І. Правова сутність поняття обвинувачення у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип.6. Т.2 С.124-127; Грошевой Ю.М. Деякі актуальні проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. №3(11). С.194-200; Палюх А., Гузела М. Сутність кримінального переслідування та проблема його законодавчого закріплення. URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18354/24.pdf>; Лапкін. А.В. Правова природа пред'явлення і підтримання прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С.254;

членів тієї групи не з'являвся сім засідань поспіль та не повідомляв суд про поважність причин свого неприбуття []¹⁴.

Бажання розробників Проекту КК, спрямоване на те, аби можна було належно та жорстко реагувати на подібну абсолютно неприпустиму поведінку прокурорів, присікати її, зокрема, й шляхом притягнення винних до КВ, є цілком зрозумілою, мною воно повністю сприймається та вітається. Проте якщо у наведеній вище ситуації ні в кого особливо не виникне сумнівів у тому, що прокурор усе-таки реалізує функцію обвинувачення, а значить, і є «обвинувачем», то є й випадки, коли щодо цього можливі дискусії.

Зокрема, суперечливим серед дослідників є питання про те, чи вкладається в обвинувальний напрямок діяльності прокурора його діяльність щодо пред'явлення та обстоювання цивільного позову з метою захисту цивільно-правових інтересів постраждалого – фізичної особи чи інтересів держави. Я вважаю, що ні, що в цьому разі прокурор здійснює не обвинувальну функцію (а значить, і не є «обвинувачем»), а функцію, близьку до неї - забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням чи іншим СНД. Але є й фахівці, у яких з цього приводу є інша позиція.

Контраверсійним є й питання про те, чи здійснює прокурор функцію обвинувачення, коли він, припустімо, клопоче перед судом про звільнення обвинуваченого від КВ чи заявляє клопотання про застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. Я також впевнена, що ні (а, відтак, прокурора за таких умов знову ж таки не можна вважати «обвинувачем») та що у такому разі слід вести мову про кримінальне переслідування *не у формі обвинувачення* (при цьому теж є ті, хто з цими міркуваннями не погоджується – про існуючі підходи було сказано вище).

Але ж тоді виходить абсурд! Адже за задумом розробників Проекту КК (у редакції від 01.08. 2024 р.), прокурора, котрий, до прикладу, тричі (чи більше разів) без поважних причин не з'являвся в судові засідання для підтримання

¹⁴ Прокурорське право: навч. посібник /О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич та ін., за заг.ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.432 (721 с.); Навроцька В.В. Проблемні питання здійснення обвинувальної діяльності групою прокурорів. *Юрист України*: 2018. №2 (37). С.112-118

публічного обвинувачення, що, своєю чергою, зумовило відкладення судового засідання, слід притягувати до КВ за ст.8.2.26. (звісно, за умови, що законодавець сприйняв би такі міркування розробників Проєкту КК). Водночас це виключено щодо того ж таки прокурора, який таку ж саму кількість разів, і теж з причин, визнаних неповажними, не з'явився для розгляду питання про застосування ПЗМХ до неосудного, що спричинило аналогічні наслідки - відкладення засідання. Адже у першому випадку прокурор є «обвинувачем», а в другому – уже ні.

Дискусійним є й те, чи може прокурор здійснювати підтримання публічного / державного обвинувачення і на стадії підготовчого провадження, чи лише в ході судового розгляду? Переконана, що він це може робити на обидвох із зазначених стадій процесу з огляду хоча б на положення п.15 ст.36 КПК України, де сказано про підтримання прокурором обвинувачення *в суді*. Ну, а окрім того, в ході підготовчого провадження прокурор приймає участь не тільки у вирішенні питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, але й може підтримувати обвинувачення, беручи участь у розгляді угод, що до суду надходить *тільки* разом з обвинувальним актом. Незважаючи на те, що такий підхід начебто видається обґрунтованим, усе одно будуть (і є) прибічники іншої точки зору.

Також суперечки можуть виникати й з приводу того, чи можна вважати «обвинувачем» (таким, що реалізує функцію обвинувачення в кримінальному процесі) цивільного позивача. В юридичній літературі з цього приводу теж існують різні, взаємовиключні підходи. Адепти одного з них переконані, що діяльність цього учасника процесу відноситься до функції обвинувачення /кримінального переслідування. Їх же противники (а я себе відношу до їх числа) стверджують, що в системі кримінальних процесуальних функцій є окрема, самостійна функція - підтримання цивільного позову (що реалізується поза межами функції обвинувачення / кримінального переслідування).

Тяжко абсолютно точно, безпомилково сказати, якої з тих двох точок зору стосовно функціональної спрямованості діяльності цивільного позивача

притримуються розробники аналізованого Проєкту КК, бо тлумачення поняття «обвинувач» вони не дали. Але можу висловити припущення: навряд чи вони допускають можливість того, що судді разі неявки цивільного позивача з неповажних причин (тим більше, неодноразової) відкладати судові засідання. І в юридичній літературі []¹⁵, і на практиці виробилося ставлення до питань, що підлягають вирішенню у кримінальному судочинстві при розгляді цивільного позову як тих, що мають другорядне, підпорядковане значення (певно, не випадково такий позов іменується ще «з'єднаним» - тобто таким, що доєднується, долучається до вирішення основного питання) у порівнянні з тими, що стосуються з'ясування питань застосування до особи, яка заподіяла шкоду злочином (чи іншим СНД), заходів кримінально-правового характеру. Такий підхід поділяє і вітчизняний законодавець. Адже у ст.326 КПК України (де йдеться, зокрема, і про наслідки неприбуття в судові засідання цивільного позивача) сказано, що, за загальним правилом, у разі неприбуття цивільного позивача, його представника чи законного представника, суд просто залишає цивільний позов без розгляду, вочевидь, трактуючи це таким чином, що неявка

¹⁵ Кахнич Х.Р. З'єднаний позов як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2013; Попелюшко В.О. Цивільний позов у кримінальному провадженні: практичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. №2(22). URL:<https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20pvpvopa.pdf>; Татарин І.І. Деякі проблеми цивільного позову у кримінальному процесі як форма відшкодування шкоди, заподіяної злочином. *Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. У 2-х ч. Одеса: Г.О. «Причорноморська фундація права». 2011. Ч.2. С.176-180; Слободянюк П.Л. Забезпечення судом у кримінальному процесі права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої правопорушенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №2. С.51-59; Навроцька В.В. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди при розгляді цивільного позову у кримінальній справі. *Збірник наукових праць Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Юридичні науки»* / за заг. ред. проф. О.І. Сушинського. Львів: ЛДІНТУ ім. В. Чорновола, 2008. Вип.3. С.200-207; Навроцька В.В., Чорна Н. Дискусійні питання відшкодування немайнової шкоди при розгляді цивільного позову у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 грудня 2019 р. У 2-х частинах*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. Ч. 1. С.100-103; Навроцька В.В. Проблемні питання вирішення цивільного позову за КПК України 2012 р. *Актуальні питання кримінального права та процесу: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С.55–56; Навроцька В.В. Юридична особа як цивільний позивач. Проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні : матеріали Міжнародної конференції (м. Львів, 7 червня 2019 р.). Львів: СПОЛОМ, 2019. С.202–203.

цього учасника процесу свідчить про його незацікавленість у тому, як будуть вирішені позовні вимоги.

Щодо того, чи можна за задумом розробників Проекту КК (в редакції від 01.08. 2024 р.) віднести до «обвинувачів» і потерпілого, то, певно, можна. У п.3 ст.1 КПК України прямо віднесено цього учасника процесу про представників сторони обвинувачення. Потерпілий здійснює обвинувальну функцію не тільки у справах, що розпочинаються не інакше як за його заявою (у т.зв. справах приватного обвинувачення), а й в усіх КП, користуючись правами сторони в процесі. Причому є підстави стверджувати про реалізацію потерпілим функції обвинувачення навіть тоді, коли він лише подав заяву про вчинення щодо нього кримінального правопорушення чи іншого СНД або заяви про залучення його до провадження як потерпілого (навіть якщо в подальшому він є абсолютно пасивним: не заявляє клопотань, відводів, не висловлює своїх міркувань у процесі, не спростовує доводів протилежної сторони тощо) – адже він самим фактом подання заяви уже констатує, що, на його думку, відповідне діяння було вчинене, а далі - це уже завдання органів, що ведуть кримінальний процес, розбиратися у тому, чи таке твердження відповідає дійсності.

Водночас фахівці у сфері кримінального процесу мають й інше бачення щодо функціональної спрямованості діяльності потерпілого: дехто говорить про те, що цей учасник процесу здійснює функцію захисту своїх порушених майнових прав та інтересів, захисту особистих прав та інтересів. А тому сумніви щодо того, чи відноситься до «обвинувачів» потерпілий, будуть доти, допоки визначення того, хто ж є «обвинувачем» не буде дано на законодавчому рівні.

Зазначу, що в останньому варіанті Проекту КК (в редакції від 16.12. 2024 р.), його автори відмовилися від використання цього терміну взагалі, у ст.8.2.26. замінили його на термін «прокурор». Це заслуговує на схвалення, оскільки знімає ті можливі проблеми та різночитання, що могли б виникнути при застосуванні статті у попередній, критикованій мною редакції.

Істотний недолік роботи розробників вказаного Проекту я бачу насамперед у тому, щоб поряд із тим, аби думати, як же ж так зробити, щоб нове кримінальне

законодавство було кращим, досконалішим, легшим та практичнішим у застосуванні порівняно із своїм «попередником» (тут їх за це, навпаки, варто тільки похвалити), вони не ведуть паралельно роботу над тим, аби узгодити майбутній Кримінальний кодекс із процесуальним законодавством, що у подальшому мають «працювати» разом, одночасно. Не заперечуючи визначальну роль матеріального кримінального законодавства у вирішенні відповідних питань, усе ж констатую, що є немало випадків, коли такі кримінальне законодавство має «підлаштовуватися» до процесуального. Для нормального функціонування правової системи нерозривний зв'язок складових частин кримінально-правового комплексу повинен бути врахований при розробці нових актів. На жаль, при підготовці законів у сфері боротьби із злочинністю необхідність взаємної узгодженості та несуперечливості галузей права нерідко ігнорується. Найбільш прийнятним варіантом вважаю одночасне та паралельне прийняття та оновлення КК та КПК, їх синхронна зміну. Проте подібна традиція 1922-х та 1960-х років, на жаль, була порушена.

Продовжуючи звертати увагу на неузгодженості термінології КПК України з одного боку, та КК України і Проекту КК - з іншого, слід вказати й на те, що на позначення фахівця, який володіє науковими, технічними чи іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи, якому було доручено провести дослідження об'єктів, процесів та явищ про обставини вчиненого кримінального правопорушення (чи іншого суспільно-небезпечного діяння), дати висновок з питань, що виникають під час КП та стосуються сфери його знань, у Проекті КК використовується термін «судовий експерт» (підп. «в» п.49 ч.2 ст.1.4.1., ст.8.2.13., ст.8.2.19., 8.2.24.), у КК України – це уже як законодавцю заманеться: то «судовий експерт» (ч.3 ст.232-1, ст.343), то просто «експерт» (ч.2 ст.358, ст.365-2, ч.1 та 3 ст.368-4, ст.384, ст.385, ст.386), а у КПК України – «експерт» (наприклад, п.25 ч.1 ст.3, ст.69, п.2 ч.1 ст.75, ст.79, ст.80, ч.2 ст.83, ч.2 ст.84, ч.2 та 3 ст.93, ч.1 та 3 ст.95, ст.101, 102, ст.242, ст.243, 244, ст.332, ст.356 тощо КПК України) і зрідка - «судово-медичний експерт» (ч.1 ст.238, ч.2 ст.239, ч.2 ст.241 КПК України).

Тобто, для найменування одного й того ж учасника процесу фактично використано аж три різних терміни: «експерт», «судовий експерт» та «судово-медичний експерт». Який же із них видається прийнятним та правильним? З огляду на те, що у кримінальному процесі на відміну від інших видів судочинства (як-от, у цивільному, господарському, адміністративному) окрім судових стадій існує ще й досудове розслідування, де теж може бути залучено експерта, акцентування уваги на слові «судовий» видається зайвим та непотрібним. Водночас, підкреслення *медичного* характеру діяльності відповідного фахівця та відмежування проведених ним *медичних* досліджень від будь-яких інших (наприклад, криміналістичних, інженерно-технічних, економічних, товарознавчих, лінгвістичних тощо) у словосполученні «судово-медичний експерт» (якого залучають для проведення огляду трупа - ч.1 ст.238 КПК України, огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією – ч.2 та 3 ст.239 КПК України та освідчування особи – ч.2 ст.241 цього Кодексу) видається виправданим.

Термін «дитина», вжитий у Проекті КК у розумінні «людина, яка не досягла 18-річного віку на час вчинення кримінального правопорушення нею або щодо неї чи в її присутності» (п.10 ст.1.4.1. Проекту) не узгоджується із терміном «дитина», згаданому у:

а) ч.6 ст.213, ч.9 ст.194, ч.4 ст.508, п.2 ч.1 ст.536, ч.11 ст.583 та ч.11 ст.584 КПК України на позначення *будь-якого* неповнолітнього (зокрема, й того, який не є суб'єктом кримінального правопорушення, постраждалим від нього чи його очевидцем).

До прикладу, коли у ч.4 ст.508 КПК України зазначено, що за наявності на утриманні в особи, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, дитини, котра може залишитися без батьківського піклування, прокурор повинен без зволікань повідомити про це орган опіки та піклування й уповноважений підрозділ органів Національної поліції, а також вжити невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини, то тут навряд чи мається на увазі дитина, яка або вчинила кримінальне правопорушення, або постраждала від нього, або ж була його очевидцем;

б) деяких інших статтях цього ж Проєкту (зокрема, у п.6 ч.2 ст. 3.5.1., п.3 ч.4, п.2 та 3 ч.8 ст.3.2.3.).

Попри те, що і розробники Проєкту КК, і законодавець у КК та КПК України, вживають єдиний термін «показання», проте розуміють вони під ними нетотожні речі.

Так, у п.3 ст.8.2.5. вказаного Проєкту («Перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення») сказано, що злочин першого ступеня вчинила особа, яка «примушувала учасника КП до надання певних пояснень чи показань під час допиту, пред'явлення для впізнання або слідчого експерименту чи відмови від їх надання...».

Але ж показання в ході таких слідчих дій як пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту точно не даються. Це прямо випливає із положень ч.1 ст.95 КПК України, де сказано, що показання – це відомості, що надаються в усній чи письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком, експертом стосовно відомих їм обставин у КП, які мають значення для цього провадження.

Підхід, відповідно до якого показання як джерело доказів даються в ході проведення лише такої слідчої дії як допит, в юридичній літературі є загальновизнаним [16]. Його відображено і в КК України, адже у ст.373 цього

¹⁶ Габелян Ю.А., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №4. С.453-457 (С.451-458).
Рогатинська Н.З. Характеристика показань як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету внутрішніх справ. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 24. Том 4. С.123. (С.122-124); Острійчук О.П. Поняття та система процесуальних джерел доказів у контексті реформування процесу доказування в кримінальному процесі. *Форум права*. 2013. №1. С.746-748 (С.745-750); Ільченко О., Сагайдак В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2021. №12 (100). С.236-237 (С.235-238); Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С.152-155 (С.151-156); Бабчинська Т.В. Встановлення допустимості показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Правове життя сучасної України*. 2020. №3. С.311-312 (С.309-313); Лушпійенко В.М. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. №2(24). С.201-202 (С.200-202); Рогатинська Н., Вербовета О. Процесуальні аспекти показань свідків як джерела доказів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С.247-250 (С.246-251); Федорів І.Я. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. №4. С.302-306 (С.301-307); Острійчук О.П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*. 2013. №3. С.320-321 (С.319-322); Король В.В., Садова Т.В. Показання як джерело доказів у кримінальному

Кодексу («Примушування давати показання») передбачено відповідальність за примушування давати показання *при допиті* шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого, дізнавача чи працівника підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. І все у цій нормі було б добре, якби у ній не забули б згадати ще й про суддю та слідчого суддю. Адже показання даються не лише в ході досудового розслідування, а й судового розгляду. Переконана, що законодавець про це знає і пам'ятає. Просто він чомусь навіть не припускає, що працівники правоохоронних (правозахисних) органів такого рівня здатні вдаватися до подібних безчинств. А даремно! Суддя та слідчий суддя також можуть вчиняти протиправні дії стосовно учасників кримінального судочинства (та й інших видів судочинства) при даванні ними показань (чи наданні іншої процесуально значущої інформації). І якщо зараз, за нинішнього правового регулювання, суддя чи слідчий суддя застосує протизаконне фізичне чи психологічне насильство до допитуваного (а це і теоретично можливо, і практично не виключено), то його дії слід кваліфікувати як відповідні злочини проти особи. Про цьому ж не враховуватиметься об'єкт правової охорони – інтереси правосуддя. А це навряд чи правильно.

Нерозуміння чи неповне розуміння законодавцем того, що є «показаннями», проявляється у тому, що він досі чітко не визначився, кому ж, яким саме органам чи особам вони надаються. Так, з положень КПК можна зробити однозначний та чіткий висновок про те, що підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок та

провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №3. С.429-433 (С.428-434); Денисенко В.В. Окремі аспекти використання показань свідка як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №3. С.383-384 (С.382-385); Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. №4. С.5-9 (С.3-11); Довгополов А.М. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. №6(6). С.102-105 (С.100-107); Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С.84-85 (С.82-86); Острійчук О.П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2016. 243с.; Кириченко С.А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості вдосконалення: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2009. 20с.; Давидова Д.В. Джерела доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 19с.; Лушпійко В.М. Показання свідка як процесуальне джерело доказів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 255с.

експерт дають показання органам досудового розслідування та суду. Водночас, у ст.384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») передбачено КВ свідка та потерпілого за давання ними завідомо неправдивих показань ще й *тимчасовим слідчим або спеціальним тимчасовим комісіям ВРУ*, а у ст.385 КК України («Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків») - відповідальність за відмову свідка від давання показань перед тими комісіями.

Водночас аналіз положень Закону «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії ВРУ» дають підстави для висновку про те, що за своєю суттю ці комісії аж ніяк не можуть претендувати на застосування кримінально-правових норм []¹⁷. Щодо цього можна навести такі аргументи:

а) відповідні комісії не діють у належній процесуальній формі. Принаймні, у КПК України 2012 р. нічого не говориться про їх роль у розслідуванні кримінальних правопорушень чи інших СНД;

б) стосовно членів цих комісій не висуваються вимоги, які стосуються наявності юридичної освіти, певних моральних якостей, стажу роботи за спеціальністю, складання кваліфікаційних іспитів, що висуваються до працівників органів, котрі здійснюють застосування кримінально-правових норм;

б) ці комісії не є елементом системи правозастосовних органів. А відтак, стосовно них не діють правила, які стосуються інстанційності розгляду КП, можливості оскарження прийнятих рішень, їх перегляду тощо;

4) рішення комісій парламенту не підлягають примусовому виконанню, їх навряд чи можна вважати загальнообов'язковими, вказані комісії не вправі застосовувати заходи процесуального примусу чи приймати рішення про призначення покарання тощо;

5) не передбачено юридичної відповідальності членів спеціальних комісій ВРУ за неналежне виконання своїх функцій або допущені при цьому зловживання. Існує хіба що дуже ефемерна «політична відповідальність», а також

¹⁷ Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 р. №400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>.

відповідальність моральна. Але нею членів комісій, котрі не надто обтяжують себе якимись етичними нормами та вимогами, а діють переважно на догоду політичній доцільності, не дуже то й злякаєш.

Невідповідність вжитої термінології у КПК України та аналізованому Проєкті КК, проявляється також у найменуванні *ПЗПХ* (доцільність вживання цього терміну буде обґрунтовано у підрозділі 3.1. дисертації), що їх може бути застосовано до неосудних чи обмежено осудних осіб. Так, у чинних КК та КПК України вжито термін «*ПЗМХ*», а у Проєкті КК України – здебільшого «*примусова психіатрична допомога*» (ч.2 ст.3.4.8., п.2 ч.1 ст.3.6.1., ч.ч.1-3 ст.3.6.5., ч.1-3 ст.3.6.6.) і лише один раз (явно через недогляд) – «*примусові заходи медичного характеру*» (ст.8.2.8.).

Наведене вище дозволяє порадити розробникам нового Проєкту:

а) «почистити» підготовлюваний ними акт від внутрішніх розбіжностей та неузгодженостей (зокрема, й термінологічних), кострубатостей, двозначностей – зробити це як самостійно, так і за допомогою професійних лінгвістів;

б) подумати над новим напрямком діяльності групи – залучення фахівців інших галузей права (передусім, конституційного, а також кримінального процесуального та кримінально-виконавчого) для спільної роботи над текстом Проєкту.

Поняття «суддя» у п.2 ст.8.1.1. Проєкту включає й такого учасника, як присяжний. Однак системний аналіз положень Книги восьмої Проєкту дає підставу стверджувати, що в окремих її статтях (наприклад, ст.8.2.27.) поняттям судді присяжний не охоплюється. А тому і немає потреби на початку Книги, що присвячена кримінальним правопорушенням проти правосуддя, зазначати, що в усіх без винятку випадках використання терміну «суддя», під ним слід розуміти і присяжного.

Аналогічно й у КПК України вказано, що суддями є як особи, що відповідно до закону уповноважені здійснювати правосуддя на професійній основі, так і присяжні (п.23 ч.1 ст.1 КПК). Але тоді виникає питання: чому, до прикладу, у нормі, де йдеться про осіб, котрі не можуть бути допитані як свідки про

обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення (п.7 ч.2 ст.65 КПК), згадано одразу і про суддів, і про присяжних («судді та присяжні»), а не вжито на їх позначення одне слово – «судді»? Аналіз багатьох інших положень цього Кодексу також засвідчує, що задеклароване у п.23 ч.1 ст.1 КПК визначення терміну «суддя» не відповідає його змісту. Так, у ч.2 ст.20 КПК України йдеться про те, що прокурор, слідчий, слідчий суддя та суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу. Зрозуміло, що виконання вказаних обов'язків може бути покладено лише на професійних суддів.

«Матеріалістам» точно «різатиме слух» використаний у тексті КПК України термін «*вік КВ*» (у п.4 ч.4 ст.314-1, назві §2 глави 38 КПК «Застосування ПЗВХ до неповнолітніх, які не досягли віку КВ».) КВ, звісно ж, віку не має і не може мати, адже вік – це період розвитку людини, який характеризується сукупністю специфічних закономірностей формування особистості та організму. Тому правильним є вживання терміну «*вік, з якого може наставати КВ*» (ст.22, ч.3 ст.96-2, ч.2 ст.97 КК України; п.3 ч.2 ст.3.6.1. Проекту КК України) або «*вік суб'єкта кримінального правопорушення*» (п.3 ч.3 ст.2.3.1.; ч.2 ст.2.3.7. Проекту). При цьому розробникам Проекту КК варто подумати над уніфікацією термінології і обрати якийсь один із цих термінів («*вік, з якого може наставати КВ*» або ж «*вік суб'єкта кримінального правопорушення*»).

Викликає зауваження й дефініція «*орган правопорядку*» як «орган (підрозділ) досудового розслідування або оперативний підрозділ відповідного державного органу, який здійснює слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії» (п.37 ч.2 ст.1.4.1. Проекту КК). Адже ті органи, які його розробники радять віднести до органів правопорядку, у законодавстві ідентифіковані як *правоохоронні органи* (наприклад, Державне бюро розслідування, Національне антикорупційне бюро). Термін «*правоохоронний орган*» вжито у великій кількості НПА, а термін «орган правопорядку» - тільки

один раз у п.2 ч.1 ст.13-1 Конституції України []¹⁸. Певно достатніх, обґрунтованих підстав для його заміни немає. Вживання терміну «орган правопорядку» не узгоджуватиметься також із усталеним терміном «правоохоронний орган», неодноразово використовуваним у КПК України (ч.2 ст.130-1, ч.6 ст.135, п.1 ч.4 ст.216, п.2 ч.5 ст.216, ч.7 ст.222 та ч.2 ст.247 цього Кодексу). Окрім того, навряд чи слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії» може здійснювати орган. З положень КПК можна зробити висновок про те, що проводити такі дії уповноважені слідчі (ч.2 ст.40 КПК України), дізнавачі (ч.2 ст.40-1 КПК України), оперативні підрозділи (ч.1 ст.41 цього Кодексу), але не певний орган.

У цій же дисертації декількома десятками сторінок раніше, ведучи мову про термінологічний дисонанс, що пов'язаний із використанням єдиного терміну «потерпілий» на позначення і постраждалого у матеріально-правовому сенсі, і, водночас, учасника кримінального судочинства, я оцінювала таку ситуацію як неприйнятну. Точно так само з повним правом можна оцінити й численні «внутрішні» суперечності, міжгалузеві неузгодженості та логічні неув'язки, що проявляються:

а) у підходах вітчизняного законодавця (у КК та КПК України) й розробників аналізованого Проекту КК до найменування кримінально протиправних діянь осіб, які не є суб'єктами кримінального правопорушення: неосудного та особи, котра не досягла віку, з якого може наставати КВ,

б) у вкрай недбалому *невикористані* відповідного терміну (термінів) у деяких нормах КПК України та інших законодавчих актів, що може призвести до проблем у правозастосуванні.

Своєрідним рекордсменом у найменуванні діянь осіб, які не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, стали розробники Проекту КК 2019-2025 р.р., котрі використали для цього аж п'ять різних термінів:

¹⁸Конституція України: Закон України від 28червня 1996 р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

а) *«протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи провини»* (ст.2.1.1. Проєкту КК);

б) *«протиправне діяння, що не є кримінальним правопорушенням»* (ч.3 ст.3.1.3. Проєкту КК);

в) *«протиправне діяння, передбачене цим Кодексом»* (ч.2 ст.3.6.5. Проєкту КК);

г) *«інше передбачене цим Кодексом протиправне діяння»* (ч.1 ст.3.7.1. Проєкту КК);

д) *«інше протиправне діяння, передбачене цим Кодексом»* (п.1 ч.2 ст.3.8.4. Проєкту КК).

Законодавець у КПК України хіба геть трохи поступається розробникам Проєкту КК і, також, не особливо заганняючи себе у банальні та нудні рамки на кшталт: «одне поняття - один термін», іменує це діяння так:

а) *«СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про КВ»* (п.3 ч.2 ст.173, ст.498, абз.1 та 2 ч.4 ст.499 КПК України);

б) *«СНД, передбачене законом України про КВ»* (п.1 ч.1 ст.503 КПК України);

в) *«СНД»* (ст.62; ст.127, ч.1 ст.128, ч.6 ст.170, ч.3 ст.173, ч.6 ст.368, ч.1 ст.498, ч.2 та 4 ст.499; п.1 ч.1 ст.501; пп.1-7 ч.3 ст.503, ст.505, ч.1 ст.509, ст.513, ч.2 ст.514 КПК України)

г) *«інше СНД»* (ч.1 ст.61; п.5 ч.9 ст.100, ч.2 ст.127, ч.1 ст.128 КПК України).

Вищенаведене свідчить про абсолютне неспівпадіння відповідної термінології у Проєкті КК й чинному КПК України, а також про внутрішні неузгодженості, про що варто задуматися всім: і авторам Проєкту, і законодавцю.

У КК України на позначення діяння, вчиненого неосудним та неповнолітнім порушником, який не досяг віку, з якого може наставати КВ, використовуються терміни:

а) *«СНД, передбачене цим Кодексом»* (ч.2 ст.19 КК України)

б) *«СНД»*, при цьому додатково обумовлюється, що таке діяння вчинено:
- в стані неосудності (п.1 ст.93 КК України),

- особою, яка страждає на психічні розлади (ч.2 ст.94 КК України), особою, яка є психічно хворою (ч.ч.3-5 ст.94 КК України)

в) *«СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу»* (ст.92; ч.2 ст.97 КК України).

Спробую взяти умовний «червоний олівець» та покритикувати авторів КК, КПК України та аналізованого Проекту й визначити, який же із запропонованих ними термінів (а можливо, й жоден із них) буде максимально містким, чітким та коректним.

Почну із тих термінів, які на позначення протиправного діяння особи, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення, використовується у КПК: а) *«СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про КВ»* п.3 ч.2 ст.173, ст.498, абз.1 та 2 ч.4 ст.499 КПК України); та б) *«СНД, передбачене законом України про КВ»* (п.1 ч.1 ст.503 КПК України). До них є кілька зауважень. По-перше, там згадується про якийсь *«закон України про КВ»*. Але ж такого закону не існує і ніколи не існувало (водночас, можна говорити про *законодавство України про КВ, закони України про КВ* – ст.3 КК України). Якщо мається на увазі Кримінальний кодекс, то, певно, про це і варто було писати. Окрім того, істотним недоліком вказаних термінів, як, зрештою, й такого: *«суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу»* (ст.92; ч.2 ст.97 КК України), є їх надзвичайна громіздкість, а, відтак, і незручність у застосуванні.

Вадою терміну *«СНД, передбачене цим Кодексом»* (ч.2 ст.19 КК України) є з, одного боку – мовна надмірність, а з іншого – мовна недостатність. Адже те, що перелік діянь, які є суспільно небезпечними, може бути передбачений лише у КК України, і так зрозуміло. Про усі інші протиправні діяння, що не становлять суспільної небезпеки, проте є суспільно шкідливими (як-от, адміністративні, дисциплінарні правопорушення, порушення трудового законодавства, цивільні делікти тощо) згадано в інших законодавчих актах.

Що ж стосується вказівки на суспільну небезпечність діянь, вчинених неосудними та неповнолітніми, котрі не досягли віку, з якого може наставати КВ,

то тут, безумовно, все правильно. Але ж СНД вчиняють також й ті, хто, на відміну від вищезгаданих осіб, є суб'єктом кримінального правопорушення. А тому використання термінів «СНД, передбачене цим Кодексом» (ч.2 ст.19 КК України) та «СНД» (п.1 ст.93, ч.2 -5 ст.94 КК України, а також ст.62; ст.127, ч.1 ст.128 ч.6 ст.170, ч.3 ст.173, ч.6 ст.368, ч.1 ст.498, ч.2 та 4 ст.499; п.1 ч.1 ст.501; пп.1-7 ч.3 ст.503, ст.505, ч.1 ст.509, ст.513, ч.2 ст.514 КПК України) буде не зовсім коректним та правильним, бо не дозволяє належним чином розмежувати діяння суб'єктів кримінального правопорушення та тих, хто такими не є.

А от що стосується терміну «*інше СНД*» (ч.1 ст.61; п.5 ч.9 ст.100, ч.2 ст.127, ч.1 ст.128 КПК України), то якихось претензій та зауважень до нього немає, окрім того, що задля уникнення можливих дискусій та різночитань варто було б дати законодавче визначення цього поняття.

З огляду на це було б доцільним доповнити КК України таким положенням:

«Іншим суспільно небезпечним діянням є передбачене цим Кодексом діяння особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю». Його місце пропонується визначити у ч.3 ст.11 чинного КК України.

Подібне за змістом положення (*«Іншим протиправним діянням є передбачене цим Кодексом діяння особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність»*) варто викласти і в «Глосарії» Проєкту КК України (пам'ятаючи при цьому, що його автори відмовилися від використання терміну «суспільна небезпека») та замінити терміном «інше протиправне діяння» усі інші п'ять термінів («протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи провини», «протиправне діяння, що не є кримінальним правопорушенням», «протиправне діяння, передбачене цим Кодексом», «інше передбачене цим Кодексом протиправне діяння» та «інше протиправне діяння, передбачене цим Кодексом»), що вживаються у Проєкті КК.

Недбалість, нормотворча неохайність, лінгвістичні прорахунки парламенту (який іноді забуває про необхідність забезпечення міжгалузевої гармонії, про те,

що навіть добре обдуманий НПА потребує мовного та логічного шліфування) не залишають без критичної роботи коментаторів від науки, але створюють проблеми для рядових споживачів закону та юристів-практиків, котрі до живих випадків нерідко змушені застосовувати кострубатий текст – бо іншого просто немає. Сказане стосується, зокрема, й халатного ставлення законодавця до використання (або невикористання) у процедурних нормах матеріально-правових термінів, що вживаються на позначення протиправних діянь, вчинених суб'єктами кримінального правопорушення та осіб, які ними не є.

Наведу приклад: у ч.1 ст.55 КПК України йдеться про те, що потерпілим у КП може бути, зокрема, «фізична особа, якій *кримінальним правопорушенням* завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій *кримінальним правопорушенням* завдано майнової шкоди». З огляду на поняття кримінального правопорушення, що міститься у ч.1 ст.11 КК України, як СНД, вчиненого *суб'єктом кримінального правопорушення* та враховуючи положення ст.18 цього Кодексу, де йдеться про те, хто ж є таким суб'єктом, можна, своєю чергою, зробити висновок, відповідно до якого у разі буквального тлумачення положення ч.1 ст.55 КПК України, постраждалий від кримінально протиправних діянь неосудного чи неповнолітнього, котрий не досягнув віку, з якого може наставати КВ, не вправі претендувати на набуття статусу потерпілого. Звісно, що це було б явно несправедливо та нелогічно: адже є і реально постраждалий від таких діянь, та й щодо фактичних заподіювачів шкоди ведеться КП (щодо застосування ПЗМХ та ПЗВХ).

У ч.5 ст.55 КПК України сказано, що за наявності достатніх та очевидних підстав вважати, що заяву / повідомлення про кримінальне правопорушення чи заяву про залучення до провадження як потерпілого було подано особою, котрій не завдано тієї шкоди, про яку йдеться у ч.1 ст.55 цього Кодексу, слідчий, прокурор виносять мотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, що може бути оскаржена до слідчого судді. Отож, у разі заподіяння шкоди кримінально караним діянням, але вчиненим «несуб'єктом» кримінального правопорушення, постраждалому від такого діяння повинні були б відмовити у

набутті статусу потерпілого. Проте у ЄРДСР міститься велетенська кількість рішень суду, де у провадженнях постраждалих від діянь неосудного чи неповнолітнього, який не досягнув віку, з якого може наставати КВ, фігурує як потерпілий []¹⁹, хоча з огляду на положення ч.1 ст.55 та ч.5 ст.55 КПК України це мало б бути виключено. Більше того, при аналізі більш, аніж шести сотень ухвал слідчих суддів, що розміщені в тій самій пошуковій системі з 01.01.2019 р. я не знайшла жодної, з якої можна було б зробити висновок про те, що органи досудового розслідування ущемляють постраждалих від протиправних діянь «несуб'єктів» кримінального правопорушення, вказуючи, що лише з цієї причини постраждалих не можна вважати потерпілими - учасниками кримінального судочинства.

Це ж свідчить про загальну тенденцію, відповідно до якої правозастосувачі вдаються до розширювального тлумачення відповідної норми через те, що є неспівпадіння її текстуального оформлення та дійсного змісту, зумовленого недоліками законодавчої техніки.

В описаній вище ситуації, за великим рахунком, можна закрити очі на те, що правозастосувачі вдаються до розширювального тлумачення поняття «кримінальне правопорушення». Адже при цьому вони правильно вловлюють наміри законодавця (що той *насправді* хотів сказати, але не сказав), та й практика такого тлумачення є усталеною та повсюдною. Але так, на жаль, буває не завжди.

¹⁹ Ухвала Новгородківського районного суду Кіровоградської області від 05 серпня 2024 року (справа № 393/272/24; провадження №1-кп/393/69/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120823753>; Ухвала Роздільнянського районного суду Одеської області від 12 серпня 2024 р. (справа №511/1878/24; провадження №1-кп/511/209/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120945272>, Ухвала Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 10 жовтня 2023 р. (справа № 456/4175/23; провадження №1-кп/456/405/2023). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114050599>; Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 11 серпня 2023 р. (справа №750/11836/23; провадження №1-кп/750/635/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112769514>; Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 08 листопада 2023 р. (справа №235/1843/23; провадження №1-кп/235/117/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114753206>; Ухвала Долинського районного суду від 27 листопада 2023 р. (справа №343/2812/23, провадження №1-в/0343/52/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115188433#>; Ухвала Монастирищенського районного суду Черкаської області від 06 серпня 2024 р. (справа № 702/712/23, провадження № 1-в/702/39/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120825217>; Ухвала Бердичівського районного суду Житомирської області від 31.07.2024 р. (справа № 274/893/24; провадження № 1-кп/0274/531/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120714075>.

Аналіз окремих положень КПК України (а саме - ч.1 ст.62, ст.128 цього Кодексу) засвідчує, що парламент, певно, так до кінця і не розібрався із значенням ще одного кримінально-правового терміну - «*інше СНД*», та й у багатьох практиків із цим є проблеми (принаймні, про таку іділію у тлумаченні, про яку я щойно згадувала, уже говорити не доводиться).

Так, у КПК України вкрай неоднозначно вирішено питання про вид діяння, забороненого КК України, заподіяння шкоди яким дає право постраждалому на пред'явлення цивільного (з'єднаного) позову. Підставою пред'явлення позовних вимог у КП (відповідно до положень ч.1 ст.61 КПК України) є завдання шкоди: а) кримінальним правопорушенням (кримінальним проступком чи злочином); б) іншим СНД (тобто, діянням як *неосудного*, так і *особи, яка не досягла віку, з якого може наставати КВ*). Водночас, у ч.1 ст.62 та ч.1 ст.128 КПК законодавець уже демонструє вужчий підхід – там сказано про можливість пред'явлення з'єднаного позову, якщо шкоди завдано: а) кримінальним правопорушенням; б) та *СНД* чомусь тільки *неосудного*. Таким чином, існує очевидна суперечність між вказаними нормами.

Оцінювати вищенаведені положення (ч.1 ст.62 та ч.1 ст.128 КПК України) як продуманий та зважений підхід, не можна. Це, навпаки, очевидна вада законодавчої техніки, результат явної недбалості та неухваленості законотворця. За такої правової регламентації абсолютно безпідставно та невиправдано обмежується право постраждалого на відшкодування у порядку *кримінального* судочинства шкоди від діянь неповнолітніх порушників кримінально-правових заборон, котрі старші 11-ти років, але досягли віку, з якого може наставати КВ, і, водночас, є повністю психічно здоровими. Адже тоді такі неповнолітні не підпадають під категорію тих, хто вчинив кримінальне правопорушення, їх також не можна вважати неосудними.

Окрім того, положення ч.1 ст.62 та ч.1 ст.128 КПК України у частині, що унеможлиблюють пред'явлення позовних вимог у разі заподіяння шкоди діянням неповнолітніх, стосовно яких ведеться провадження по застосування ПЗВХ, іде врозріз із положенням ч.1 ст.129 цього ж Кодексу, де прямо вказано, що при

ухваленні обвинувального вироку, постановленні ухвали про застосування ПЗМХ чи ПЗВХ (а постановлення останніх ухвал можливе і щодо «несуб'єктів» кримінального правопорушення), суд приймає рішення по цивільному позову (або відмовляючи у ньому, або ж задовольняючи позовні вимоги повністю чи частково) []²⁰.

Окрім уже згаданих внутрішніх суперечностей між ч.1 ст.62 та ч.2 ст.128 КПК - з одного боку, й ч.2 ст.127 цього ж Кодексу - з іншого, є ще й розбіжності між положеннями ч.1 ст.61 та ч.1 ст.62 КПК, що є свідченням відсутності елементарної логіки у викладі законодавчого тексту (що, здається, мало б бути зрозумілим навіть не фахівцям). А проявляється це у тому, що цивільний позивач згідно з положенням ч.1 ст.61 КПК України вправі пред'явити вимогу про відшкодування шкоди, заподіяної неповнолітнім, що не досяг віку, з якого може наставати КВ (це, звісно ж, стосується лише тих неповнолітніх, котрі є старшими 11-ти років - бо лише щодо них може вестися провадження щодо застосування ПЗВХ), а от цивільний відповідач нести відповідальність за вказане діяння начебто уже й не повинен (ч.1 ст.62 КПК України). Звісно, можна було б припустити, що хоча законодавець у цьому разі не покладає такої відповідальності на цивільного позивача, але при цьому не робить жодних винятків для обвинуваченого. Тобто, що цивільний позивач вправі пред'явити відповідну вимогу, цивільний відповідач відповідальності за нею не несе, а от обвинувачений – навпаки. І тоді, начебто, жодних колізій між положеннями ч.1 ст.61 та ч.1 ст.62 КПК України й не виникає. Але це було б явно абсурдно. Переконана, що у цьому питанні однозначно має бути єдиний підхід до обох суб'єктів, що можуть нести відповідальність у зв'язку із заявленим цивільним позовом - і до обвинуваченого, і до цивільного відповідача: або вони обидвоє несуть цивільну відповідальність, або ж – ні.

Отож, у ч.1 ст.62 та ч.1 ст.128 КПК України законодавець демонструє звужувальне розуміння кримінально-правового поняття «інше СНД», чомусь

²⁰ Навроцька В.В. Проблемні питання розгляду та вирішення з'єднаного позову. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 4(14). С.106 (С.102-108)

виключаючи із нього одну з його складових –СНД, вчинене неповнолітнім, який не досяг віку, з якого може наставати КВ.

А що ж правозастосувачі? Бо можливо, що попри оці внутрішні суперечності у КПК України, вони усе-таки розібралися із поняттям «СНД» (згадуваного у ч.1 ст.61, ч.2 ст.127 цього Кодексу) так само добре, як це уже зробили із вжитим законодавцем терміном «кримінальне правопорушення» у ст.55 КПК України, а, відтак, й немає особливої необхідності звертати увагу на ці розбіжності (бо практики без теоретичних розмірковувань точно здатні обійтися, вони їм не дуже то й потрібні)? А от і ні. Такі сподівання марні.

Правозастосовна практика з цього приводу є «різнобійною». Одні судді задовольняють цивільні позови з вимогою відшкодування шкоди, завданої протиправним діянням неповнолітнього порушника, котрий не досяг віку, з якого може наставати КВ, та стосовно якого вирішується питання щодо застосування ПЗМХ []²¹, інші ж їх колеги - відмовляють у задоволенні цих вимог []²².

²¹ Ухвала Радивилівського районного суду Рівненської області від 12 грудня 2023 р. (справа № 568/1555/23; провадження №1-кп/568/146/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115619856>, ухвала Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 25 листопада 2016 р. (справа № 396/1496/16-к; провадження №1 -кп/396/165/16). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/62969285>.

²² Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 07 серпня 2023 р. (провадження № 1кп/205/330/23, справа №205/6859/21). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112771018>, Ухвала Долинського районного суду Кіровоградської області від 31 серпня 2016 р. (справа №388/396/16-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/60130975>, Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 19 серпня 2013 р. (справа № 500/3347/13-к, провадження № 1-кп/500/152/13). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/33023412> ; Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 12 серпня 2013 р. (справа № 500/2962/13-к; провадження № 1-кп/500/133/13). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/32903022>, Ухвала Коростенівського міськрайонного суду Житомирської області від 27 липня 2020 р. (справа № 279/2027/20, провадження № 1-кп/279/474/20). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90623595>, Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 15 вересня 2022 р. (справа №336/4195/22, провадження № 1-кп/336/605/2022). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106245364>, Ухвала Козятинського міськрайонний суд Вінницької області від 07.05.2019 р. (справа №133) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81559125>, Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 травня 2018 р. (справа № 552/2313/18; провадження № 1-кп/552/198/18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74529647>, Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 19 травня 2012 р. (справа № 646/733/20; провадження «1-кп/646/313/2021»). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97794454>; Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 17 серпня 2017 р. (справа № 635/6060/16-к; провадження №1-кп/635/514/2017). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/68330147>; Ухвала Долинського районного суду Кіровоградської області від 31 серпня 2016 р. (справа № 388/396/16-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/60130975>; Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 19 серпня 2013 р. (справа № 500/3347/13-к, провадження №1-кп/500/152/13). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/33023412> Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 12 серпня 2013 р. (справа № 500/2962/13-к; провадження № 1-кп/500/133/13). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/32903022>.

Незважаючи на те, що прихильників позитивного вирішення відповідного питання (задоволення таких позовів) незрівнянно менше, ніж їх противників, я – на стороні меншості (відповідні міркування на користь такої позиції було наведено вище). Аргументи суддів, які відмовляють у задоволенні позовних вимог постраждалих від діянь неповнолітніх порушників, котрі не досягли віку, з якого може наставати КВ, але щодо яких ведеться КП (а чимало з них взагалі не наводять жодних аргументів), не витримують критики. Я не можу зрозуміти та сприйняти їх посилення: а) ані на ст.128 КПК України []²³, б) ані на ст.501 цього Кодексу []²⁴, в) ані на п.24 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування ПЗВХ» №2 від 15.05.2006 р. []²⁵, з яких начебто можна зробити висновок, що кримінальним процесуальним законодавством у таких випадках не передбачено можливості пред'явлення цивільних позовів. Такі судді або свідомо «заплющують очі», або й справді не помічають неузгодженостей цих статей КПК України (та положень вказаної Постанови) з іншими положеннями цього Кодексу.

Звісно, що у цьому підрозділі описано далеко не всі існуючі суперечності термінології кримінального процесуального й кримінального законодавства України та Проекту КК. Зокрема, у ст.46 КК України, ст.348, п.2 ч.3 ст.374 КПК України та у ст.3.2.1. Проекту КК неоднаково розуміється поняття «винний». Також, до прикладу, не забезпечено єдиний підхід до розуміння понять «право на захист» у ст.374 КК України та ч.1 ст.20 КПК України, «обвинувачення» у ч.2 ст.383, ч.2 ст.384 КК України та п.13 ч.1 ст.3 КПК України. А інколи буває так, що терміни, які звучать по-різному: «*угода про визнання винуватості*» (п.2 ч.1 ст.468, ч.ч.2, 4,5 ст.469, ст.470, ст.472, ч.2 ст.473, ч.4, п.6 ч.7 ст.474, ст.476 ст. КПК України) та «*угода про співпрацю*» (ч.1 ст.3.3.11., ч.12 ст.3.4.2, п.п.2 та 3 ч.1, п.3

²³ Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 19 травня 2012 р. (справа № 646/733/20; провадження № 1-кп/646/313/2021). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97794454>.

²⁴ Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 15 вересня 2022 р. (справа № 336/4195/22, провадження № 1-кп/336/605/2022). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106245364>.

²⁵ Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 07 серпня 2023 р. (провадження № 1кп/205/330/23, справа № 205/6859/21). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112771018>.

ч.2 ст.3.4.5. Проекту КК України) використовуються на позначення одного й того ж поняття тощо.

Таким чином, аналіз численних термінологічних неузгодженостей вітчизняного кримінального процесуального й кримінального законодавства та Проекту КК України, дає підстави для певних висновків:

- серед таких розбіжностей мають місце ті, що не впливають на ефективність правозастосування – вдумливий слідчий, прокурор, суддя зможе розібратися у тому, що мав на увазі законодавець;

- водночас, є непоодинокі випадки неузгодженостей, котрі потребують значних зусиль для вирішення цих колізій, у тому числі формування правових позицій ВС;

- також трапляються настільки гострі суперечності, які або взагалі роблять застосування відповідних правових норм неможливим, або ж доводиться вдаватися до поширювального тлумачення та застосування кримінально-правових норм за аналогією, що є вкрай небажаним, а то й взагалі забороненим (ч.4 ст.3 КК України, ч.3 ст.1.2.1. Проекту КК України);

- навіть у ситуаціях, коли неузгодженості між положеннями різних галузей права в кінцевому підсумку не перешкоджають правозастосуванню, законодавець не має морального та юридичного права їх ігнорувати;

- хоча дисертаційним завданням було виявлення співвідношення термінології кримінального матеріального та процесуального законодавства, в ході дослідження було виявлено і внутрішньогалузеві колізії, що теж потребують подолання.

Звісно, в межах цієї дисертації описані і охарактеризовані далеко не всі випадки термінологічних неузгодженостей матеріального та процесуального кримінального законодавства. Всеосяжний аналіз цього питання виходить за межі цієї дисертації та потребує окремого аналізу.

1.2. Історичний досвід диференціації кримінального матеріального та процесуального права й законодавства

Проведене вище дослідження генези диференціації кримінального матеріального та процесуального права й законодавства (тобто характеристика змісту відповідних явищ) передбачає аналіз і форм такої диференціації. Тобто, характеристику зовнішніх виявів (розділення) цих галузей, що виразилося в конкретних актах.

Одразу обумовлю таке:

а) норми звичаєвого права мною не розглядатимуться, предметом наукової розвідки буде лише т.зв. «писане» право;

б) дослідженню буде піддано окремі законодавчі акти, що діяли не лише на теренах України, а й на території інших держав. Пояснення цьому просте і банальне: свого часу окремі українські землі перебували під панування інших держав – Австо-Угорщини, Речі Посполитої, Великого князівства Литовського, Руського, Жемантійського, а також російської (московської) імперії. При цьому я не аналізуватиму акти австрійського походження – Кримінальний кодекс Марії Терезії 1768 р. []²⁶, Кримінальне уложення Йосипа II 1787 р, Карне уложення 1803 р., Кримінальні кодекси Австрії 1803 р. та 1852 р., австрійський Кримінально-процесуальний кодекс 1873 р., російське Кримінальне Уложення 1903р., Карний кодекс Польської Республіки 1932 р., Карний кодекс Румунії 1936 р. []²⁷, угорське Кримінальне уложення 1878 р., адже ці мали локальний характер, діяли тільки на окремих ділянках української території, і то - нетривалий час, відображали національну специфіку та інтереси тих держав-

²⁶ Пиртко М.С. Правові реформи в Австрійській монархії в період правління Марії Терезії (1740-1780 рр.). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 1. С.61-66; Бойко І. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904с.; Тищик Б. Історія держави і права Австрії та Австо-Угорщини (X ст.-1918 р.): навч. посіб. Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. 80с.

²⁷ Марисюк К.Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань у північній Буковині у складі Румунії (1919-1940 рр.). *Науково-інформаційний вісник. Серія «Право»*. 2011. №4. С.96-100; Новосівський І.М. Нарис історії права Буковини і Бесарабії. Торонто: META Publishing Co, 1986. 180с.

метрополій, від яких вони походили і, найголовніше, не справили надто глибокого впливу на сучасне українське кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство []²⁸. Відповідні акти вже були предметом дослідження, принаймні з позицій матеріального кримінального права []²⁹.

б) з огляду на те, що досліджуватиметься величезний масив кримінального та кримінального процесуального законодавства (починаючи від того, що діяло за часів правління князя Ярослава Мудрого, та завершуючи сучасними вітчизняними Кримінальним та Кримінальним процесуальними кодексами), тобто такого, що має більш, аніж тисячолітню історію, у межах цієї роботи я об'єктивно позбавлена можливості посилатися на абсолютно усі такі акти (зокрема, тут не аналізуватимуться окремі суто українські акти періоду феодальної роздробленості (30-ті рр. XII-XIV ст.), часів Гетьманщини, Директорії, Гетьманату, радянські кодекси 20-х років тощо), у тому числі й найдрібніші, ті, що мали підзаконний характер, котрі діяли в Україні вкрай нетривалий час чи які поширювалися на дуже вузькі суспільні відносини. Адже, зрештою, і обсяг дисертаційного дослідження не дає змоги це зробити, та й особливої потреби в цьому немає. Бо своє завдання бачу не в аналізі усіх без винятку законодавчих актів кримінального-правового й процедурного характеру, що будь-коли діяли на території України, та виявлення у них прикладів колізій, суперечностей, ну і, звісно ж, синергії, а у з'ясуванні того, чи існували раніше загальні тенденції, підходи тогочасного законодавця до того, яким має бути характер взаємодії аналізованих галузей, та чи змінилося з цього приводу бачення законодавця нинішнього.

Отож, спробую з'ясувати, як виникли та отримали подальший розвиток кримінальні матеріальні та процесуальні норми, яка суть їх взаємозв'язку у процесі історичного становлення. Давши відповідь на ці питання, можна, своєю

²⁸ Сень І.З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ...канд.юрид. наук: 12.00.08 . Львів, 2020. С.28-32 (280с.)

²⁹ Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ...д-ра юрид.наук: 12.00.08 . Ужгород, 2021. С.75-80 (697с.)

чергою, відповісти їй на питання про те, чи виправдано якусь із цих галузей іменувати корінною, профілюючою, а іншу – «молодою», похідною.

Як відомо, у найбільш ранніх законодавчих пам'ятках норми різних галузей права не були кодифіковані, вони становили зміст одного законодавчого акту. У «сивих» пам'ятках давнини немало норм матеріального (особливо кримінального) права майже завжди доходять у зв'язку із постановами процесуального характеру. На них, так би мовити, лежить процесуальний штамп. Древні правові пам'ятки свідчать, що при юридичній систематизації протягом століть правотворець керувався підставами, далекими від сучасних уявлень, а праобрази норм, які нині розмежовуються як процесуальні та матеріальні, тривалий час належали до єдиних інститутів. Це, зрештою, й не дивує: адже тоді каральні елементи «впліталися» в хід судового розслідування, нерідко передували безпосередньому вирішенню справи. Диференціація процесуальних, матеріальних (та пенітенціарних) норм, їх групування на галузі є результатом значно пізнішого розвитку права.

До прикладу, можна стверджувати, що процесуальні та матеріальні норми в Руській Правді розміщувалися поряд одна з одною, причому іноді становили зміст однієї статті. Зокрема, у ст.19 т.зв. Короткої редакції Руської Правди (Правди Ярослава) []³⁰ вказано: «Коли на двір вийде закривавлений муж або з синцями, то свідка йому шукати не треба, але належить заплатити 3 гривні продажі. Коли ж не буде на ньому слідів побиття, то привести йому свідка, щоб слово було проти слова. Той, хто почав бійку, має заплатити 60 кун. Якщо ж закривавлений прийде, а сам був зачинщиком, і знайдуться свідки, то йому платити тому, хто побив» []³¹. Перші законодавчі акти, окрім способів регулювання суспільних відносин, закріплювали й норми, що позначали наслідки посягання на владні установа. Отже, Руська Правда в одному документі містила і кримінальні, і кримінальні

³⁰ Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій /за ред. проф. С. Юшкова. Київ: Видавництво Української академії наук, 1935. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/ys.htm>.

³¹ Історія держави і права України: підручник /В.Д. Гончаренко, В.М.Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін., за ред. В.Д. Гончаренка. Вид.2-ге, перероб. і допов. Харків, 2019. С.22 (552с.)

процесуальні норми – у цьому документі згадувалися як суто матеріально-правові положення, що стосуються суб'єкта, суб'єктивної сторони злочину, покарань за правопорушення тощо, так і норми процесуального порядку – про використання як доказів свідчень «послухів та видоків», застосування «роти» - різновиду судової присяги, про необхідність здійснення судівництва без тортур, про порядок допиту свідків, підсудного, «своду» - зведення конфліктуючих сторін, їх одночасний допит для доведення злочину тощо.

Зрештою, у період дії Руської Правди й не могли виникнути передумови для прийняття окремих актів, що б містили норми тільки матеріального, чи лише процесуального кримінального права. Та й таких галузей права, по-суті, то й не було – адже їх формування може відбуватися тільки в результаті активної правотворчої роботи.

Аналогічний підхід, відповідно до якого тогочасний законодавець в одному НПА, по-суті, «скидає на купу» норми матеріального права та процесу (причому не обов'язково тільки кримінального), і навіть якщо й намагається спочатку їх якось «сортувати» по окремим розділам, артикулам, параграфам, статтям тощо, то потім, по-суті, «махає на це рукою» і не особливо переймається тим, що в одній і тій же ж нормі є положення і матеріально-правового характеру, і процедурного, і пенітенціарного (а також положення, що до права мають взагалі дуже віддалене відношення) чітко проявляється і в тексті Статуту Великого князівства Литовського, Руського, Жемантійського (т.зв. Литовські статuti в редакції від 1529, 1566 та 1588 р.р.). Це без особливих складнощів можна помітити, аналізуючи тексти відповідних актів, на цю обставину також неодноразово наголошують багаторічні дослідники текстів Статутів Великого князівства Литовського []³².

³² Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989. С.297-311 (512с); Паядайте-Вясіляўскене А.В. Кириличні спіскі Другога Літоўскага Статуту: палеаграфія,, хронологія, кодэкалогія. Львів: Національний ун-т ім. Івана Франка, 2004. С.127-147 (176с).; Lazutka S., Valikonys S., Gudavicius E. The First Lithuanian Charter (1529). Vilnius: Margi rastai, 2007. P.149-221 (312р); Атаманова Н.В. Литовські статuti к історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер: Юриспруденція*. 2014. №10. С.22-24; Остапенко Т.О. Вплив Статуту Великого князівства Литовського 1588 року на формування системи

Подібне тісне сусідство норм процесуальних та матеріальних спостерігається також в Судебниках - Судебнику Великого князівства Литовського 1468 р. (Судебник Великого князя Казимира чи Статут Казимира) []³³, та Судебниках 1497 й 1550-х р.р. московської держави (що діяли на чернігівсько-сіверських землях) []³⁴. У них законодавець принаймні намагався відділити кримінально-правові норми від кримінальних процесуальних хоча б тому, що норми цих галузей законодавства розміщені у різних статтях.

У Соборному уложенні 1649 р. певний об'єкт правопорушення законодавець намагається розглянути з різних сторін. А тому нерідко в групі сусідніх статей (а іноді - і в одній статті), містяться норми і процесуального, і матеріального права. Водночас у цьому Уложенні правотворцем зроблено значний крок щодо їх диференціації. Він групує норми у глави, при цьому норми кримінальні процесуальні та норми кримінальні переважно закріплені в різних главах. Кримінальні положення головним чином зосереджені у главах I II, X, XXI й XXII (хоч в інших лавах вони теж зустрічається). Найбільш об'ємна глава X Уложення «Про суд» присвячена питанням судочинства. Проте поряд з нормами процесуального права, у ній є норми й матеріального (зокрема, цивільного та кримінального права) – ст.142, ст.143 тощо. Переважно судоустрійні питання та питання судочинства врегульовані главами XII-XV Соборного уложення. У

права України-Гетьманщини другої половини XVII-80-х рр. XVIII ст. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Вип.40. Одеса: Юридична література, 2009. С.214-215 (С.212-216).; Іванов В.М. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. С.146-147 (728с.); Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посібник. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. С.89-90 (471с.), Історія держави і права: навч. посібник /Д.Є. Забзалюк, В.С. Марчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий (за ред. Д.Є. Забзалюка та В.Я. Марковського). Львів: СПОЛОМ, 2021. С.260 (438с.); Лашенко Р. Литовський статут, яко пам'ятник українського права. Прага: Видавництво Українського університету в Празі, 1923.С.17-22 (32с.)

³³ Ковальова С. Судебник великого князя Казимира Ягайловича: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С.41 (112с.); Сеньків Ю. Судебник 1468 року, його структура, зміст та значення. URL:<http://radnuk.info/statti/250-istoriuaprava/15287--1468-----.html>; Колос М.І. Судебник Казимира Ягайловича: кримінально-правова охорона власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип.40. Т.2. С.86-87 (С.89-90); Єпур М.П. Еволюція інституту покарання на українських землях Великого князівства литовського: дис. ...канд. юрид. наук:12.00.01. Одеса, 2012. 233с.

³⁴ Козинець О. Судоустрій і судочинство за Судебниками 1497 та 1550 р.р. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №3. С.36-37 (С.35-38);

главах XXIII та XXV цього акту теж спостерігається спільне закріплення процесуальних та матеріальних норм. Звісно, у Соборному уложенні повної диференціації ще немає, проте ця правова пам'ятка є свідченням посилення такої тенденції. В Уложенні кримінальне матеріальне та процесуальне право удосконалюються, розвиваються, закладаючи таким чином передумови хоч і для повільного, але відособлення один від одного та закріплення їх в самостійних актах законодавства. Отож, розвиток аналізованих галузей права у вищезгаданих актах теж йшло пліч-о-пліч. Приписам закону, що містили норми процесуального права, завжди передувало виникнення приписів, що містили норми матеріального кримінального права.

Судебники 1468, 1497, 1550 р.р. та Уложення 1649 р. теж мали переважно процесуальний зміст, норм матеріальних було дещо менше. Але спільне розміщення положень про порядок розгляду кримінальних справ та положень про злочини і покарання зберігалось. Ці акти так і не стали засобом відділення кримінального законодавства від кримінального процесуального, адже формування нових галузей права неможливе без кодифікованих актів.

Артикул військовий 1715 р. також характеризує взаємопроникнення процесуальних та матеріальних норм. До прикладу, у артикулі 98 Артикулу військового передбачено порядок виклику військової частини («в цілому»), яка дезертирувала, до Генерального військового суду. Ця частина отримувала охоронну грамоту («salvus conductus») і в суді могла доводити свою невинуватість. Процесуальні положення містяться і інших статтях. Приміром, в артикулі 129 є рекомендації стосовно перевірки змісту доносу, а у артикулі 154 – вказівки стосовно проведення судово-медичної експертизи для встановлення причинового зв'язку між діянням винного та настанням смерті, а також передбачено порядок проведення експертизи та її оформлення (має бути письмове свідчення експерта, в подальшому підтверджене під присягою), в артикулі 209 – міститься рекомендація щодо порядку реабілітації офіцерів та солдат, котрі були піддані тортурам, але згодом визнані невинуватими (відновлення їх честі здійснювалося шляхом покладення на них прапора). Прикладом «вклинювання» у

процесуальне законодавство кримінально-правової норми стало поміщення у ст.17 глави 3 Короткого відображення процесів 1715 р. норми про лжесвідчення і підбурювання за лжесвідчення. А в нумерованій главі цього акту «Про зміст вироків про покарання та страти» перераховуються види покарань, що не могли бути застосовані взагалі.

Важливе джерело правової спадщини - Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. з точки зору логіки розміщення тогочасних норм кримінального матеріального та процесуального права, сучасний юрист також має повне право цілком оцінити як юридичний хаос^[35], адже там спочатку йдуть: а) «процедурні» норми (наприклад, Глава 7 - «Про суди, суддів та інших осіб, до суду належних та про зміст правового порядку у справах судових», Глава 8 - «Про чолобитника і відповідача, а також про судовий процес і докази, про декрети або вирoki, про апеляції і штрафи: як засудженим за невірний позов, так і тим, хто засуджений за неправосуддя»), б) потім - норми матеріального кримінального права (Глава 22 «Про грабунки, різні шкоди і за те винагороди», Глава 24 «Про злодіїв і покарання їх, а також про інші злочинні діяння» тощо), в) згодом – знову містяться положення процесуального характеру (Глава 25 «Про людей, що приводяться в суд у кримінальних справах, та які за підозрою допиту та мученню не підлягають»).

Для тих, хто у правових пам'ятках давнини намагається знайти норми, де б одночасно містилися положення і матеріального, і процесуального кримінального права, «Права, за якими судиться малоросійський народ» (як, зрештою, й інші

³⁵ Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Пам'ятки політико-правової культури України /упорядник К.А. Вислооков, за ред. Ю.С. Шемчушенка. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1997. 547с.; Яковлів А. Український кодекс 1773 року «Права, по котрим судиться малоросійський народ». Його історія, джерела та систематичний виклад змісту. *Записки товариства імені Т. Шевченка*. 1948. Т.159. 210с.; Kohut Z. Russian Centralism and Ukrainian Autonomy Imperial Absorption of the Hetmanate 1760s-1830s. Cambridge, 1988. 243 p.; Василенко М. «Права, по котрим судиться малоросійський народ» як джерело державного права України XVIII ст. *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*. 1928. №76. Ч.1. С.245-252; Слабченко М. Екскізи з історії «Прав, по котрим судиться малоросійський народ». II Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Баталія. Ч.1. Київ, 1927. С.748-754.; Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. С.216-217 (944с.)

подібні джерела до середини 19 ст.) є справжнім «клондайком»: там для пошуку цих норм і докладати особливих зусиль не доводиться, все лежить «на поверхні». Приміром, в уже згадуваній Главі 24 «Прав», де, як можна припустити з назви, мова мала б вестися про те, які діяння проти власності тогочасний законодавець відносить до злочинів, та які заходи кримінально-правового характеру мали б застосовуватися за їх вчинення, опинилися і суто процедурні норми. До прикладу, у п.1 артикулу 1 цієї Глави сказано, як слід діяти, якщо слугу чи підданого затримано на місці крадіжки з речовими доказами – його слід відвести до пана чи прикажчика, ті ж, своєю чергою, мали доставити затриманого до суду, суд же повинен був утримувати злодія під арештом (відповідно до сучасної термінології – застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою). А в артикулі 23 Глави 24 «Про злодіїв і покарання їх, а також про інші злочинні діяння» поряд із вказівкою на те, яке покарання могло бути застосоване за позбавлення особистої свободи та подальший продаж людини («християнину» чи «у злодійські нехристиянські руки») йдеться й про те, що це може бути зроблено тільки «за достовірних доказів» тощо.

Отож, аналіз розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства, що діяло на теренах України до середини 19 століття, дозволяє зробити такі висновки:

1) кримінальне процесуальне законодавство як самостійна галузь формувалося в «надрах» конгломерату різногалузевих норм (передусім, кримінального права, цивільного права та процесу), матеріальні та процесуальні норми історично виникали паралельно;

2) розвиток кримінального та кримінального процесуального права (і законодавства) завжди йшов поруч;

3) темпи внутрішньогалузевої диференціації кримінального права та процесу поступово наростають;

4) хоча тогочасний законодавець вдається до спроб (хоч і не завжди вдалих) відділити процесуальні закони від матеріальних, до середини 19 ст. кримінальне законодавство усе ще залишається комплексною галуззю, що об'єднувало норми

не лише матеріального, але й кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права;

5) можливо, причиною і сучасного «вклинювання» процесуальних норм у сферу матеріального права є історична першість писаних норм про порядок судочинства у справах про злочини;

б) властивий праву на українських землях до середини 19 ст. рівень диференціації процедурних та матеріальних норм (що проявляється у їх близькому «сусідстві») можна пояснити:

а) аж ніяк не «захопленням» тогочасного законодавця тісним зв'язком положень кримінального матеріального та процесуального права, а тим, що правотворець не розрізняв за предметом певні норми, тим, що йому видавалося абсолютно природним сказавши, яке ж покарання мало бути застосоване за злочин, водночас вести мову і про порядок розслідування злочину, і про порядок призначення покарання,

б) нездатністю примітивної, невибагливої законодавчої думки того часу до узагальнення однорідних процесуальних порядків, які слід застосовувати при розгляді справ про різні злочини (а таке узагальнення якраз і потрібне для того, аби виділити в самостійний кодекс процесуальні норми).

Формуванню самостійної галузі права нерідко сприяє видання систематизованих НПА. А тому для вивчення природи генетичних зв'язків необхідне вирішення питання про появу перших кримінального та кримінального процесуальних кодексів.

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. можна вважати першим кодифікованим джерелом кримінального права, що діяв на Правобережжі України. А в результаті судової реформи 1864 р. було прийнято важливі для того часу судоустрійні та судочинні закони, з поміж-яких варто виділити Статут кримінального судочинства (що регулював суспільні відносини у сфері кримінальної процесуальної діяльності). Якраз із виданням цього кодифікованого акту завершився надскладний процес правотворення, в ході якого з'явилася галузь кримінального процесуального законодавства.

Дослідження хронології появи перших кримінального та кримінального процесуального кодексів на землях України (Уложення 1845 р. та Статут кримінального судочинства 1864 р.) дають підстави для твердження про більш раннє формування як галузі матеріального кримінального права. Адже, як видається, видання зведеного кодифікованого акту є найбільш яскравим свідченням формування галузі права.

Отож, у 2-ій половині 19 століття, із прийняттям Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Статуту кримінального судочинства 1864 р., відбувся остаточний поділ кримінального законодавства на процесуальне та матеріальне. Але чи це означає, що диференціацію аналізованих галузей можна вважати остаточно завершеною чи, як і раніше, процесуальне та матеріальне кримінальне законодавство відрізняє відносне взаємопроникнення?

У кодифікованому джерелі матеріального кримінального права – Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. нерідко можна знайти процедурні норми. До прикладу, у статтях 62-66 цього акту передбачено порядок відшкодування за заподіяну злочином образу, збитки, шкоду. У ст.2008 розділу Уложення «Про злочини проти життя, здоров'я, свободи та честі приватних осіб» встановлено право постраждалого вимагати застосування до винного не тільки покарання, але й матеріального відшкодування завданих збитків /шкоди (з майна засудженого чи коштів, зароблених ним у пенетенціарних установах). Тобто питання про порядок відшкодування збитків /компенсації завданої шкоди, завданої злочином (а це те питання, вирішення якого для сучасного законодавства стало традиційним у кримінальних процесуальних нормах) знаходить відображення у кримінальному матеріальному законодавстві. Або ж, приміром, у ст.97 цього Уложення поряд із положенням про винність, закріплено таку підставу кримінальної відповідальності як «безсумнівну доведеність» злочинного діяння.

Посилення процесу диференціації кримінального процесуального та кримінального законодавства з'явилося з прийняттям Статуту кримінального судочинства у 1864 р. Але й у цьому джерелі теж можна виявити окремі норми,

що є матеріальними. Зокрема, у ст.959 Статуту передбачено можливість відстрочення виконання вироку для вагітних, жінок з дітьми до 1,5-річного віку, хворих засуджених за умови, що хвороба перешкоджає відбуванню призначеного покарання. Наведена норма, що містилася у кримінальному процесуальному законі того часу, є явно матеріальною з огляду на те, що там йдеться про *підстави* відстрочення відбування покарання, тобто ці норми точно не стосуються того, як має здійснюватися судочинство. Матеріальними є й норми, закріплені у статтях 774 та 775 цього Статуту. У ст.774 йдеться про можливість пом'якшення покарання з урахуванням обставин, що зменшують вину підсудного, а у ст.775 Статуту згадано про можливість суду клопотати перед главою держави про пом'якшення покарання або й навіть про помилування. Отож, тут передбачено *підстави* пом'якшення покарання із вказівкою меж такого пом'якшення. Це ж, своєю чергою, дає підставу для твердження про регулювання ними відносин, що є предметом матеріального кримінального права. Також у ст.961 Статуту кримінального судочинства було передбачено позбавлення орденів, медалей та інших відзнак, патентів, атестатів, грамот у разі призначення винному покарання у вигляді позбавлення всіх особливих прав та переваг. Водночас у ст.46 Уложення про покарання кримінальні та виправні (1845 р.) не згадано про позбавлення особи грамот, атестатів та патентів. Тобто у кримінальному процесуальному законі, по-суті, посилено кримінальну відповідальність.

Таким чином, у законодавстві, що діяло на території України у 19 ст., диференціація процесуальних та матеріальних норм не є абсолютною. Водночас, можна говорити, що в 2-ій половині 19 ст. виникли кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство як самостійні галузі, що є результатом предметної диференціації.

Висновок про те, що на українських теренах остаточне розділення кримінального права та процесу на самостійні галузі відбувся аж у другій половині 19 ст. мене саму, чесно кажучи, дуже здивував. До того, як я спеціально зайнялася дослідженням такого питання, припускала і була майже переконана в тому, що це трапилося незрівнянно раніше: десь за півтора--два сторіччя до того. Хоча з

огляду на те, що, до прикладу, і про необхідність поділу кримінального права й процесу на Загальну та Особливу частини дослідники теж почали вести мову доволі пізно (тільки наприкінці 19 – початку 20 ст.), висновок про час остаточного розділення аналізованих галузей також не повинен особливо спантеличувати та приголомшувати.

Посилення тенденцій диференціації було необхідним для нормального розвитку законодавства, але ця вимога не завжди дотримувалася. На перших порах радянської влади покарання за деякі злочини визначалася в декретах про суди та революційні трибунали. Тобто, диференціація норм кримінального процесуального та кримінального права у тогочасному законодавстві ослаблена, адже ці норми є «сусідами» один одного, часто консоліднуються в єдиних НПА. Радянські кодекси також продовжують містити «сторонні» норми.

Найближчі, останні за часом прийняття «сусіди» нині діючих КК та КПК України - КК України 1960 р та КПК 1960 р. (як і попередні подібні аналізовані НПА у відповідній сфері), також не позбавлені міжгалузевої дисгармонії. Причому ці вади умовно можна поділити на дві групи:

а) ті, що є «оригінальними»;

б) такі, які без особливих роздумувань були запозичені, перейняті до чинних КК та КПК України від їх найближчих за часом прийняття «сусідів».

З-поміж таких недоліків, які я назвала «оригінальними» (хоча така їх самотність та несхожість на інші – це точно не те, що має ставитися в приклад та вихвалитися), варто навести, приміром, положення ч.3 ст.11-1 КПК України 1960 р. Там йшлося про те, що якщо в ході дізнання та досудового слідства протягом строків давності, зазначених у ч.1 ст.49 КК України, так і не було встановлено того, хто вчинив злочин, то прокурор чи слідчий за погодженням із прокурором повинен був надіслати кримінальну справу до суду для вирішення питання про її закриття у зв'язку із закінченням строків давності. Цей законодавчий припис явно йшов врозріз із загальноприйнятим підходом до поняття звільнення від КВ як відмови держави від застосування до особи, *винної* у вчиненні кримінального правопорушення, негативних наслідків кримінального

примусу. Адже неможливо визнати винним невідомого, того, про кого немає конкретних, точних відомостей. Окрім того, ця невідома особа, стосовно якої робиться припущення як про таку, котра вчинила злочин, протягом давнісних строків, ймовірно могла знову вчинити новий злочин, через що перебіг давності мав би перериватися. Якщо ж вона ухилялася від досудового розслідування та /чи суду (що теж не виключено), то перебіг зупинявся б. За таких умов достовірно стверджувати про вплив строків давності, передбачених ст.49 КК України, не можна. Та й, зрештою, ота абстрактна невідома особа могла вважати себе невинуватою у вчиненні відповідного злочину та, теоретично, заперечувати про закриття справи із звільненням від кримінальної відповідальності (такий інтерес видається цілком зрозумілим та законним), але її згоди за тогочасного регулювання цієї ситуації ніхто й не запитував.

Також можна навести приклади непоодиноких розбалансованостей між КК України 1960 р. й КПК України 1960 року з одного боку та ідентичних (чи, принаймні, дуже подібних) розбіжностей між їх «наступниками» - КК України 2001 р. та КПК України 2012 р. – з іншого (а також розбіжностей між КК України 1960 р та КПК України 1960 р. з однієї сторони та КК України 2001 р. й КПК України 1960 р - з іншої), що «перекочували» до останніх від їх «попередників»:

1) в обох кримінальних кодексах (і КК 1960 р., і КК 2001 р.) передбачено низку обставин, що пом'якшують відповідальність, в них також йдеться про те, що їх перелік є невичерпним, та що суд при призначенні покарання може врахувати й інші пом'якшуючі обставини (ч.2 ст.40 КК України 1960 р., ч.2 ст.66 КК України 2001 р.). Водночас, ані у п.5 ч.1 ст.324 КПК України 1960 р., ані у п.2 ч.3 ст.374 КПК України 2012 р. не згадується про обов'язок суду мотивувати таке рішення. Там абстрактно говориться про потребу вказівки у мотивувальній частині обвинувального вироку на «обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання»;

2) ні в КК України 1960 р., ні в КПК України 2001 р. не згадано про відсутність заперечення з боку обвинуваченого на звільнення від КВ (а, відтак, і на подальше закриття КП). І хоча відповідна згода цього учасника процесу має

процесуальну природу, проте було б явно не зайвим, якби у КК законодавець хоча б натякнув на потребу включення цієї особливості у процедуру звільнення від кримінальної відповідальності;

3) свого часу відповідно до положень ч.1 ст.248 КПК 1960 р. (потім у цю статтю було внесено зміни) суд *на стадії попереднього розгляду справи* за наявності підстав для закриття справи із звільненням особи від КВ, міг (а у випадку імперативних видів звільнення – був зобов'язаний) прийняти таке рішення. У п.2 ч.3 ст.314 КПК України 2012 р. також йдеться про те, що у *підготовчому судовому засіданні* суд вправі прийняти рішення про звільнення особи від КВ. Хоча для того, аби звільнити особу від такої відповідальності, потрібно попередньо довести, принаймні, те, що: а) було вчинене не будь-яке протиправне діяння, а саме кримінальне правопорушення, причому це правопорушення теж не яке-небудь, а конкретної тяжкості, та б) що його вчинив саме той обвинувачений, щодо якого приймається відповідне рішення. Як це можна зробити у підготовчому судовому засіданні (чи за термінологією КПК 1960 р. – в ході попереднього розгляду справи), де докази не досліджуються та не аналізуються (бо це завдання іншої, наступної стадії) для мене завжди залишалося загадкою;

4) У КК України 2001 р. розмежовується застосування ПЗВХ – у разі *звільнення від КВ* (ст.97 КК України) та *звільнення від покарання* (ст.105 КК України). Проте таке розмежування не знайшло належного відображення у КПК 2012 р. У ньому (як і в КПК України 1960 р.) не передбачено процесуальної форми *звільнення неповнолітнього від покарання* із застосування до нього вказаних заходів;

5) ні у КК України 1960 р., ні у КК України 2012 р. не передбачено відповідальності експерта за завідомо неправдиве роз'яснення експертного висновку. І якщо таку регламентацію цього питання до вступу в силу КПК України 2012 р. ще якось можна пояснити – адже показання експертів відповідно до ч.2 ст.65 КПК України 1960 р. не визнавалися джерелом доказів, то відповідно до ч.1ст.95 чинного КПК України 2012 р. вони такими уже є;

6) у п.5 ч.1 ст.76 КПК України 1960 р. було зазначено, що одним із обов'язкових випадків прийняття рішення про призначення експертизи є «встановлення віку підозрюваного чи обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його КВ і якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати». Дуже схоже за своєю суттю положення міститься й у п.4 ч.2 ст.242 КПК України 2012 р. Проте в жодному із цих кодексів чомусь не сказано про необхідність призначення та проведення експертизи для встановлення віку іншої сторони кримінального конфлікту - постраждалого - за умови, що ця обставина впливає на кримінально-правову кваліфікацію діянь, вчинених проти нього та якщо встановити вік такої особи іншим (позаекспертним) шляхом не можливо;

7) в обидвох аналізованих процесуальних кодексах законодавці (і тогочасний, і нинішній) демонструють не виправдано вузький підхід до кола суб'єктів кримінального процесу, котрі мають посмертне право на реабілітацію. Так, у КПК України 1960 р., це - обвинувачений та засуджений (ч.3 ст.215 КПК, ч.7 ст.400-6, ч.4 ст.400-14 цього Кодексу), а у КПК України 2012 р. - підозрюваний, обвинувачений (п.5 ч.1 ст.284, ч.1 ст.525 чинного КПК). При цьому залишається поза увагою та обставина, що протизаконні та такі, що суперечать фактичним обставинам справи, рішення можуть бути прийняті і щодо осіб, котрі були «несуб'єктами» кримінального правопорушення, але, водночас, є / були суб'єктами кримінального процесу. Мова йде про осіб, стосовно яких велося провадження щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. І справедливність, та й звичайна логіка вимагають, аби такі особи за наявності до того підстав також могли претендувати на посмертну реабілітацію та щоб це питання належним чином було регламентоване.

Оцінюючи подібний міжгалузевий дисонанс у сучасному кримінальному матеріальному та процесуальному законодавстві, який, по суті, перейшов у «спадщину» від радянського законодавства 1960-х років та є наслідком того, що нинішній правотворець: а) або ж просто не помічає подібних колізій та неузгодженостей, б) або ж не дуже то й переймається тим, аби їх подолати,

вважаючи, що «і так зійде!», прописуючи певні положення по «старій пам'яті» - адже так начебто легше, простіше (певно, для нього, а не для правозастосувачів), бо так уже давно сталося, є звичним, усталеним тощо, варто зазначити, що в цілому будучи прибічницею еволюційного, а не революційного шляху розвитку права та законодавства й вважаючи, що наступність законодавства – це, в принципі, непогано (звісно ж, за умови, що певні норми та інститути попередньо довели свою дієвість й ефективність, витримали випробування часом і практикою, до них немає «претензій» через їх внутрішню неузгодженість та суперечність з іншими законодавчими приписами), переконана також й у тому, що у протилежному випадку від такої наступності в праві та законодавстві, від усього застарілого, ретроградного та такого, що «віджило» своє, варто без жалю відмовлятися.

Спеціалізація правових наук передбачає постійні зв'язки між ними. Характерною рисою нашого часу є виникнення проблем та питань, що лежать на стику різних наук. Це повною мірою стосується і предмету мого дослідження. Взаємозв'язки кримінального процесуального та матеріального законодавства не можуть бути досліджені належним чином без вирішення проблем диференціації та інтеграції цих галузей. Тобто відповідний аналіз неможливий без з'ясування таких зв'язків норм матеріального та процесуального кримінального законодавства, що полягають : а) в їх розділенні та набутті своєрідних, лише їм притаманних рис та властивостей б) у регламентації того спільного, єдиного, що притаманно групам суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням кримінальних правопорушень чи інших СНД.

Для вітчизняної (та й, певно, для будь-якої зарубіжної) системи права абсолютна диференціація норм кримінального процесуального та кримінального законодавства є явищем нехарактерним. Навіть за умови кодифікації цих галузей, кримінальні процесуальні норми трапляються у кримінальному законодавстві (і навпаки). Також із урахуванням зв'язків інтеграції, непоодинокими є одночасне врегулювання відносин, що виникають між одними суб'єктами, нормами кримінального процесуального та кримінального законодавства. Щоб

регулювання суспільних відносин було несуперечливим та дієвим, потрібен розумний баланс щодо інтеграції та диференціації норм кримінального процесуального та кримінального законодавства.

1.3. Колізії між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством: постановка проблеми та спроби її теоретичного вирішення

Твердження про те, що, між кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством існує тісний, а нерідко – нерозривний зв'язок, що вони вирішують спільне, єдине завдання боротьби із злочинністю, а тому об'єктивно пов'язані, є загальновизнаним як у суто теоретико-правових публікаціях, так і в наукових розвідках, присвячених різним проблемам кримінального права й процесу []³⁶. З-поміж них особливо популярними є ті, що стосуються угод про

³⁶Навроцький В.О. Взаємозв'язок та взаємообумовленість положень матеріального кримінального та процесуального законодавства. Навроцький Вячеслав. З професорської шухляди. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С.566-576 (705с.); Навроцька В.В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між «давнісними» строками. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3(13). С.124 (С.123-133); Сидоренко О.О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: монографія. Харків: Право, 2014. С.72, 112 (192с.), Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: начальний посібник. Київ: Ваїте, 2014. С.12 (284с.); Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Львів, 1999. С.40 (?с.), Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. (153с.), Кримінальний процес: підручник /Бойко О.П., Гаркуша А.Г., Захарко А.В., Литвинов В.В., Сербін М.М., Солдатенко О.А., Федченко В.М., Черняк Н.А. /кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф.Кобзар. У 2-х ч. Ч.1. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С.20-21 (337с.), Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. /П.М. Кубрак. Київ: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010. С.11-12 (244с.), Кримінальний процес: підруч. С.В.Банах, Н.З.Рогатинська, А.М.Сарахман. Тернопіль: Екон. Думка ТНЕУ, 2016. С.20 (264с.), Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.385 (С.382-386), Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.233-234 (С.227-241), Андрушко П.П. Подія кримінального правопорушення: поняття, кримінально-процесуальне та кримінально-правове значення. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.71 (С.69-74), Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. С.33 (280с.), Музика Л.А. Міжгалузеві зв'язки в праві: окремі питання. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.156-157 (С.154-157), Бабаніна В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.359-360 (600с.), Кримінальний процес: підручник /[О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О.В. Капліної,

примирення та визнання винуватості^[37], інституту звільнення від КВ^[38], та аналізованих у цій дисертації проблем застосування ПЗМХ / ПЗПХ й ПЗВХ,

О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С.26-27 (584с.), Дудоров. О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. С.39 (944с.), Кримінальний процес: підручник / Ю.М.Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М.Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. С.31-32 (824с.); Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.382 (С.382-386)

³⁷ Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.16 (169с.); Навроцька В. Кримінальне провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення. Кримінальний процес: підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С.393-394. (616с.), Євдокімова О.Є. Проблемні питання призначення покарання при укладенні угоди про примирення або визнання винуватості. *Право і суспільство*. 2014. №1. С.218 (С.217-221), Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі: монографія. Харків: Право, 2015. С.363 (448с), Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання угод про примирення за КПК 2012 р. та практики застосування цього інституту. <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/navrotska.pdf>; Навроцька В.В. Угоди про примирення за КПК 2012 року. *Альтернативні способи вирішення спорів (ADR)*: матеріали Шостого львівського міжнародного форуму (Львів, 30-31 травня 2013 року) / відп. за вип. І.І. Дудка. Львів: Вид-во Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2013. С.227 (С.224-229), Палюх Л.М. Проблеми кваліфікації умисного невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.220 (С.217-221); Книженко О. Кваліфікація ухилення від покарання, узгодженого сторонами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. №3(55). С.77 (С.77-85), Горпинюк О.П., Навроцька В.В. Проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження за корупційне кримінальне правопорушення чи кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією у випадку затвердження угод. *Україна та світ під впливом викликів сьогодення*: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. С.182-185 (С.181-187); Навроцький В.О., Навроцька В.В. Науковий висновок щодо застосування положень глави 35 КПК України 2012 р., якою передбачене кримінальне провадження на підставі угод. *Навроцький Вячеслав. З професорської шухляди* Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С.421-429; Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання угод про примирення за КПК 2012 р. та практики застосування цього інституту. *Політика у сфері боротьби із злочинністю*: міжнародна науково-практична інтернет-конференція (25 лютого-2 березня 2014 р., м. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/navrotska.pdf>; Навроцька В. Оскарження вироку на підставі угоди особою, яка не була її учасником. *Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (м. Львів, 14 грудня 2018 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.395-399; Навроцька В.В. Неосудний / обмежено осудний як сторона угоди про примирення чи визнання винуватості. *Кримінально-виконавча система України та її роль в розбудові правової і соціальної держави: матеріали III заоч. наук.-практ. конф.* (Чернігів, 27 листоп. 2018 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. С.249-252; Гловюк. І.В. Укладення угод про визнання винуватості: окремі питання в контексті оновлення законодавства. URL: <https://barristers.org.ua/news/ukladennya-ugod-pro-vyznannya-vynuvatosti-okremi-rytannya-u-konteksti-onovlennya-zakonodavstva/>; Трекке А.С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 Ірпінь, 2018. С.169-183 (255с.), Неледва Н.В. Деякі проблеми відмови судом у затвердженні угоди про примирення в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. №9(1). С.213-214 (С.212-214), Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. С.176-194 (244с.), Горпинюк О.П. Порушення правил юридичної техніки між

положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. (С.386-391), Слінько Д.С. Деякі аспекти інституту кримінального провадження на підставі угод в системі міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.399-400 (С.398-401), Карелова Г.А. Окремі питання взаємодії положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.61-62 (С.60-65), Бурдін В.М. Деформація новим КПК окремих положень КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.37 (С.36-40), Яремко Г.З. Угоди про примирення або визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.174-177 (С.174-177), Максимович Р.Л. Деякі проблеми застосування норм кримінального процесуального законодавства. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.284-285 (С.283-285), Пономаренко Ю.А. Основні кримінально-правові новели, принесені новим КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.131-132 (С.130-133), Витязь М. Чи запрацює стаття 389-1 КК України в частині угоди про визнання винуватості? *Юридична Україна*. 2014. №8. С.91 (С.89-93), Неділько В., Арманов М. Юридична оцінка невиконання засудженим процесуальних угод шляхом ухилення від відбування покарання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. №1(53). С.98 (С.93-100), Яценко С.О. Підстави та принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. *Наше право*. 2016. №1. С.125 (С.120-128), Яценко С.О. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. С.12 (18с.); Турман Н. Поняття та значення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. №12. С.274-275(С.273-277); Басиста І.В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С.12-15 (С.11-19)

³⁸ Боровик А., Верещак А. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2024. №3. С.23-29, Красій М. Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в Кримінальному кодексі України і процедура в Кримінальному процесуальному кодексі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. Квітень 2016. С.140-144; Дудоров О.О., Письменський Є.О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2010. №3. С.46-52, Меркулова В.О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. №1. С.146-152, Хряпінський П.В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством. *Міжнародний юридичний вісник*. 2014. Вип1(1). С.76-83, Кобернюк В.М. Закриття кримінального провадження із звільненням особи від кримінальної відповідальності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 29с., Леоненко І.В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т.25 (64). №1. С.408-413, Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1(1). С.185-207,

питань, що виникають при застосуванні положень Розділу XVIII КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» (посилання на відповідні публікації будуть наведені у підрозділах, які присвячені цим питанням). При цьому вказується, що такий взаємозв'язок має численні форми та грані свого прояву. Це ж, у свою чергу, передбачає чітку узгодженість їх норм, виключення між ними суперечностей, дублювання, конкуренції. А це, на жаль, не завжди досягається у законодавчій діяльності.

Кримінальне матеріальне, кримінальне процесуальне та кримінально-виконавче законодавство іноді відносять до єдиного кримінально-правового комплексу. Окремі вчені говорять про них як про блок чи сім'ю галузей кримінального–правового циклу» []³⁹, виділяючи їх на основі єдності, тісного функціонального зв'язку, «близькості», «родинності», вказуючи, що їх між собою пов'язує спільна мета. Фахівці одностайні у тому, що недостатня гармонізація між галузями законодавства кримінально-правового комплексу та погано налагоджені зв'язки між ними, породжують парадоксальні, тупикові правові ситуації, підвищує ризик винесення хибних рішень. Неузгодженість же норм, що належать до вихідних, загальних положень цих галузей законодавства (засади, завдання) може призвести й до куди серйозніших наслідків – зміщення пріоритетів та акцентів у шкалі цінностей, охоронюваних певною галуззю.

А тому дивує те, що, визнаючи як виняткову важливість таких зв'язків, так і негативні наслідки їх неврахування, за тривалий час – більш, аніж столітній період - у вітчизняній науці не було жодного дослідження монографічного чи дисертаційного характеру, спрямованого на з'ясування співвідношення матеріального та процесуального законодавства України, виявленню між ними розбіжностей та способів їх подолання чи, принаймні, мінімізації.

Ведучи мову про співвідношення кримінального матеріального та процесуального законодавства, немало фахівці обстоюють думку про похідний характер кримінального процесуального законодавства стосовно

³⁹ Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.233-234 (С.227-241)

кримінального []⁴⁰. В радянський період таке твердження нерідко підкріплювалося посиланням на авторитети, з думкою яких на той час складно було не погодитися, зокрема, й на К. Маркса (до речі, не лише економіста, а й юриста за освітою) про те, що судовий процес і матеріальне право та законодавство так само «тісно пов'язані одне з одним, як, наприклад, форми рослин пов'язані з самими рослинами, а форми тварин – з м'ясом та кров'ю тварин», що «один і той же дух повинен одухотворювати судовий процес та матеріальний закон, бо тільки процес є формою життя матеріального закону, відповідно, проявом його внутрішнього життя». Ці висловлювання були свого часу настільки популярними (траплялися чи не в кожному третьому підручнику /посібнику з кримінального процесу того періоду), що на них іноді посилаються й досі []⁴¹.

З ідеєю про те, що кримінальне судочинство в різні періоди буває проникнуте тим «духом», яким «просякнуте» й кримінальне право та законодавство даного часу, погоджувався й видатний український вчений-криміналіст О.Ф. Кістяківський. Він звертав увагу на те, що якщо кримінальне право та закон пройняте крайньою жорстокістю, пануванням смертної кари та тілесних покарань, що спотворюють чи завдають біль, то й обряди судочинства в цьому періоді відрізняються незвичайною суворістю, яка проявляється у застосуванні тортур й у жорстокому поводженні з обвинуваченим. Якщо ж кримінальне право відрізняється духом більшої м'якості, то цим же духом проникнуті форми та обряди пануючого кримінального судочинства []⁴².

Однак цей дослідник (як і багато яких інших) категорично заперечував похідний характер кримінального процесуального законодавства, вказуючи, що

⁴⁰ Марін О.К. Кримінально-правові проблем нового КПК України. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21-22 вересня 2012 року*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С.141 (С.140-144)

⁴¹ Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. С.16 (153с.)

⁴² Кістяківський О.Ф. Елементарний підручник загального кримінального права з детальним викладом засад російського кримінального законодавства. Загальна частина. 3-тє вид., передрук. без змін з другого. репр. вид. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. С.8 (906с.)

кримінальні закони перших періодів життя українського та інших народів становлять собою суміш положень кримінального права та кримінального судочинства (причому з переважанням останніх). Не тільки в одній і тій же стародавній законодавчій пам'ятці, але нерідко в тій же статті викладалися положення одного й другого у такому переплутаному вигляді, що тільки шляхом наукового аналізу можна було відділити їх одне від іншого. Суворі систематика (в сенсі відділення кримінального закону від закону процесуального, - продовжує О.Ф. Кістяківський, - належить пізнішим періодам. Вона досягла повного свого розвитку аж у 19 ст. []⁴³. Вказана ідея (про те, що кримінальне матеріальне та процесуальне право й законодавство з'явилися паралельно, а виокремилися набагато пізніше, а тому співвідношення між ними не варто розглядати як відносини «батько»- «дитина») мають й інших прибічників []⁴⁴.

З огляду на це міркування В.М. Бурдіна про те, що твердження про первинність матеріального кримінального права (і законодавства) над процесуальним є аксіоматичним і ніким та ніколи не ставилися під сумнів []⁴⁵, виглядає не зовсім обґрунтованим. Щойно було доведено, що це не так – відповідні дослідження були і на них є посилання вище. Зрештою, я теж піддаю таке положення сумніву. Звісно, можна скільки завгодно настирливо доводити первинність матеріального права та законодавства над кримінальним процесуальним (або й навпаки). Проте вважаю, що це за своєю суттю схоластичні суперечки, і не більше того. Вони не особливо-то й допоможуть реальному

⁴³Кістяківський О.Ф. Елементарний підручник загального кримінального права з детальним викладом засад російського кримінального законодавства. Загальна частина. 3-тє вид., передрук. без змін з другого репр. вид. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009.С.8 (906с.)

⁴⁴ Письменський Є.О. Кримінальне матеріальне та процесуальне право: стержневі аспекти взаємодії. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. №2. С.136 (С.135-144), Дудоров. О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право:навчальний посібник /за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ:Ваїте, 2014. С.40 (944с.), Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Львів, 1999. С.40, Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: начальний посібник. Київ: Ваїте, 2014. С.12 (284с.)

⁴⁵ Бурдін В.М. Вплив нового кримінального процесуального кодексу України на інститути матеріального кримінального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №4. С.255 (С.255-264).

правозастосувачеві. Як видається, найбільш цінним у будь-якій дослідницькій ідеї є не так констатація певних фактів чи куріння фіміаму усталеним ідеям та поглядам, як пропозиція власних рецептів (бажано з великою ймовірністю їх практичного втілення). Слід виходити з існуючої зараз даності: кримінальне матеріальне та процесуальне законодавство існують разом, паралельно. А тому незрівнянно більш корисним, як видається, буде спрямування зусиль на: а) виявлення неузгодженостей між цими галузями вітчизняного законодавства й подолання таких суперечностей парламентом (а завдання дослідників відповідних проблем - це спрямування правотворця у певному напрямку, вказівка на такі вади), б) надання дієвих інструментів та рекомендацій, якими слід керуватися у випадку, коли з відповідними колізіями ще доведеться зіштовхнутися (не варто бути утопістом та свято вірити у те, що колись настане такий момент, коли всі неузгодженості, прогалини та інші недоліки чинного законодавства зникнуть остаточно).

Оцей хибний підхід, згідно з яким норми матеріального кримінального законодавства начебто виникли раніше процесуального []⁴⁶, розвивається О.К.Марінім у думку про те, що нинішня часова віддаленість кодексів (КК 2001 р. та КПК 2014 р.) є виправданою, бо «матеріальний закон повинен

⁴⁶ Бурдін В.М. Деформація новим КПК окремих положень КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.36 (С.36-40), Борисов В.І. Нормативне зазначення закону України про кримінальну відповідальність у контексті новел Кримінального процесуального законодавства України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.326 (С.326-330), Бурдін В.М. Вплив нового кримінального процесуального кодексу України на інститути матеріального кримінального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №4. С.255 (С.255-264), Устрицька Н.І. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.141 (С.141-144), Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консульт, 2001. С.60 (656с.), Юридична енциклопедія. В 6 т. Т.3 /редкол. Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ, 1998 С.598 (792с.), Теорія держави та права: навч. посіб. /[Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусєрова, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. С.134 (320с.), Тополевський Р.Б., Федіна Н.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.172 (268с.), Теорія держави і права: Підручник /О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін., за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. С.180 (368с.)

передувати процесуальному» []⁴⁷. Моє ж бачення цієї проблеми геть інше. Навіть якщо й припустити, що колись давним-давно норми матеріального кримінального законодавства й були первинним (що я заперечую), то усе-одно аналізовані галузі функціонують паралельно, взаємообумовлено, взаємопроникливо. А тому я категорично проти «розведеного» у часі прийняття КК та КПК. Вважаю, що весь пакет кодифікованих законів кримінального циклу потрібно приймати одночасно і тільки одночасно, причому вимагається їх узгоджена та синхронна зміна й доповнення (в юридичній літературі зустрічаються схожі рекомендації про одночасне прийняття КК та КПК України й внесення змін до них []⁴⁸, проте моя ж пропозиція ширша: я згадую при цьому ще й Кримінально-виконавчий кодекс). Адже у протилежному випадку цей механізм може просто «заклинити» і тоді доведеться переглядати усю його нормативну основу. І хоча зараз радянські традиції, зазвичай, прийнято висварювати, а посилання на них нині вважається ознакою поганого тону, але ту із них, коли у 1922 та 1960 рр. відбувалося паралельне прийняття та оновлення КК та КПК, вважаю цілком логічною та обґрунтованою, такою, яку варто ставити в приклад.

Розібравшись із тим, що співвідношення між аналізованими галузями не слід розглядати як відносини «батько»-«дитина», варто з'ясувати й те, чи можуть такі відносини бути оцінені по лінії «начальник»-«підлеглий», «пан» та «слуга»?

Визнаючи нерозривний зв'язок цих галузей, немало дослідників вказують на те, що кримінальне процесуальне законодавство виконує стосовно кримінального допоміжну, обслуговуючу роль, що кримінальне матеріальне законодавство викликає до життя необхідність відповідних процесуальних норм тому, що сама реалізація цих норм потребує правозастосовної діяльності уповноважених на те суб'єктів. Однак попри те, що кримінальний процес є

⁴⁷ Марін О.К. Кримінально-правові проблем нового КПК України. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21-22 вересня 2012 року*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С.141 (С.140-144)

⁴⁸ Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. С.19, Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч.закл./П.М. Кубрак. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. С.11-12.

засобом встановлення кримінальних правовідносин, реалізація кримінально-правових норм не є його єдиним завданням. Наприклад, завданням останнього є захист особи від незаконного обвинувачення й засудження, якщо ж таке трапиться – то забезпечення її реабілітації.

Кримінальне матеріальне та кримінальне процесуальне законодавство взаємно впливають одне на одного. Стосовно впливу кримінального законодавства на процесуальне все відносно зрозуміло (у рамках судочинства, унормованого процесуальним законодавством, зазвичай реалізується матеріальне законодавство). Що ж стосується зворотного впливу процесуальних норм на матеріальний кримінальний закон, то він проявляється, зокрема, у тому, що: а) за допомогою кримінального процесуального закону розкривається зміст банкетних диспозицій матеріально-правових норм (особливо сказане стосується кримінальних правопорушень проти правосуддя), б) кримінальний процесуальний закон може зіграти роль ініціатора змін до КК України (наприклад, і висновок експерта, і його показання, згідно з КПК, є процесуальними джерелами доказів, проте КВ чомусь тягне лише надання завідомо неправдивого висновку; особи, щодо яких вирішується питання про застосування ПЗМХ та ПЗВХ мають право на захист, але порушення вказаного права цих осіб з незрозумілих причин не є кримінально караним – такі та подібні їм недоліки з огляду на абсолютну нелогічність та невідповідність окремим положенням КПК можуть та повинні бути подолані у КК України) тощо.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство багато у чому детерміноване законодавством кримінальним, що, водночас, не означає його другорядності, того, що йому може відводитися виключно роль придатка до іншої галузі.

Інколи зв'язок кримінального матеріального та процесуального закону явно перебільшують, стверджуючи, що без застосування кримінальних процесуальних норм, норми матеріального кримінального закону не «працюють» (по-суті, порівнюючи останнього з якимось паралітиком, який без сторонньої допомоги нінащо не здатний). Зазначу, що буття кримінального процесу справді зумовлене

необхідністю реалізації норм кримінального права та законодавства шляхом їх застосування. Проте з цього не випливає, що кримінальний процес є єдиною та універсальною формою реалізації норм кримінального законодавства. Кримінальне законодавство виконує свою функцію й поза кримінальним процесом – тоді, коли суб'єкти, яким адресовані відповідні приписи, добровільно їх виконують. З огляду на це більш правильним є твердження про те, що для своєї реалізації норми кримінального матеріального законодавства *як правило* потребують процесуальних норм.

Отож, фахівці констатують, що кримінальне процесуальне законодавство не є тільки формою застосування кримінального законодавства, а й має власний зміст і соціальну цінність []⁴⁹, що і кримінальне, і кримінальне процесуальне законодавство є самостійними галузями з самостійним предметом правового регулювання, який визначає їх специфічні завдання та цілі, нормативно-правові засоби регулювання. При цьому вони тісно пов'язані між собою. Цей зв'язок проявляється на рівні окремих інститутів, норм, понять, термінів, категорій []⁵⁰.

Справді, правильне застосування норм кримінального матеріального та процесуального закону здійснимо лише за умови тісного зв'язку та узгодженості багатьох інститутів та понять вказаних галузей. Але, певно, це не одне й те ж саме: заявити про відданість певним ідеям та підходам (зокрема, про потребу узгодженості та несуперечливості галузей законодавства на рівні інститутів, категорій, понять) та дотримуватися задекларованого.

⁴⁹ Кримінальний процес: підручник /[О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С.26-27 (584с.); Кримінальний процес: підручник /Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р.Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. С.32 (824с.)

⁵⁰ Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.233-234 (С.227-241), Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. С.17 (153с.), Кістяківський О.Ф. Елементарний підручник загального кримінального права з детальним викладом засад російського кримінального законодавства. Загальна частина. 3-тє вид., передрук. без змін з другого репр. вид. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. С.7-8 (906с.), Капліна О.В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи їх подолання. *Університетські наукові записки*. 2007. №1. С.201 (С.200-207)

Формальна узгодженість кримінального процесуального та кримінального законодавств є, мабуть, не менш важливою, аніж їх єдність у вирішенні юридичних питань. На жаль, доводиться констатувати, що загальновизнане правило законодавчої техніки є «один термін – одне поняття» в аналізованих галузях іноді відверто ігнорується. Адже трапляються випадки, коли той же термін використовується на позначення різних понять (яскравий приклад тому – використання термінів: а) «потерпілий» у ст.46 КК та у ст.55 КПК; б) «винний» у ст.46 КК та у п.2 ч.3, ч.4 ст.374 КПК; в) «засуджений» у ч.1 ст.71 ч.1 ст.75 КК та у ч.2 ст.43 КПК [⁵¹; г) «суддя» у п.23 ч.1 ст.3 КПК та у ст.376 КК [⁵²; г) «притягнення до КВ» у ч.5 ст.158-3, ч.3 ст.175, ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1, ч.4 ст.258-5, ст.372, ч.5 ст.447 тощо КК й у п.14 ч.1 ст.3 КПК, д) «доказ» у ч.1 ст.84 КПК та у ч.2 ст.383, ч.1 й 2 ст.384 КК [⁵³, е) «обвинувачення» у ч.2 ст.383 КК та у ч.4 ст.110, ст.ст.337-341, 348, ч.2 ст.364, ч.3 ст.374, ч.3 ст.408, ч.2 ст.415, п.1ч.1 ст.420, ч.3 ст.439, п.3 ч.4 ст.474 тощо КПК).

Підміна термінів матеріального кримінального законодавства та відповідних їм понять у деяких нормах кримінального процесуального законодавства (і навпаки) викликає виникнення логіко-мовних дефектів та міжгалузеву колізію норм, що сформульовані за допомогою використання таких

⁵¹ Яценко О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст.389-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип.35. Ч.ІІ. Т.3. С.120 (С.117-122), Білоконєв В.М., Городовено В.В. Правові наслідки тлумачення терміна «засуджений» для правильності призначення покарання на підставі ч.4 ст.70 або ч.1 ст.71 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного та кримінального судочинства*. 2014. №5. С.78, 80-81 (С.75-88), Зінченко І.О., Тютюгін В.І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія /за заг. ред. проф. В.І. Тютюгіна. Харків: Фіні, 2008. С.244-245 (336с.), Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С.487-489 (744с.), Стрельбіцька Л.Я. Щодо поняття «засуджений» у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип.1. Т.2. С.148 (С.148-150), Бурдін В.М., Мартинишин Г.Р. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження). Львів: Ліга-Прес, 2014. С.48-51 (216с.)

⁵² Бершов Г.Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. С.8 (С.16), Бунін Є.О. Втручання в діяльність судових органів за Кримінальним кодексом України: аналіз складу злочину та питання кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. С.5 (С.20); Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С.331-332 (744с.)

⁵³ Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Видавничий дім «АртЕК», 2016. С.85 (224с.)

термінів. Це ж, своє чергою, негативно впливає (може вплинути) на формування одноманітної та стабільної правозастосовної практики.

Видається, що коли в нормах кримінального процесуального законодавства використано поняття та відповідні їм терміни законодавства кримінального, їх потрібно тлумачити, спираючись на зміст та обсяг, понять, що дані у кримінальному законодавстві. В останньому також часто використовуюся нормативні приписи, поняття та терміни, що належать до кримінального процесуального законодавства («свідок», «суддя», «вирок», «тримання під вартою» тощо). Суть та зміст цих термінів визначається кримінальним процесуальним законодавством. А тому при їх використанні у кримінальному законодавстві їх слід інтерпретувати не довільно, а надавати їм те значення, яке в них вкладає кримінальне процесуальне законодавство.

Трапляється й дещо інша проблема - коли на позначення одного поняття використовуються хоч і дуже подібні, але різні за звучанням терміни (наприклад, а) «*вік, з якого може наставати КВ*» у ст.22, ч.3 ст.96-2, ч.2 ст.96 КК та «*вік КВ*» у п.4 ч.4 ст.314-1 й у назві §2 Глави 38 КПК, б) «*ПЗВХ*» у п.4 ч.2 ст.96-1, ст.97, ст.105 КК й «*захід виховного характеру*» у ч.1 ст.292, п.1 ч.1 ст.485 КПК, в) «*тимчасовий розлад психічної діяльності*» у ч.2 ст.19 КК України й «*розлад психічної діяльності*» у п.3 ч.1 ст.505 і ч.2 ст.508 КПК; г) «*хронічне психічне захворювання*» у ч.2 ст.19 КК та «*психічне захворювання*» у ч.1 ст.506 КПК, г) «*правнича допомога*» - ч.1 ст.400-1 КК й «*правова допомога*» у ч.3 ст.20, ч.3 ст.42, ч.1 ст.46, ст.49, п.2 ч.1 ст.50, п.1 ч.1 ст.78, п.1 ч.1 ст.118, ст.120, ч.7 ст.135 тощо у КПК України []⁵⁴.

І хоча за подібних термінологічних розбіжностей пересічний правозастосувач здатен без особливих проблем розібратися, що й до чого, і його такі лінгвістичні прорахунки парламенту не повинні особливо спантеличувати,

⁵⁴Єрмаков М.В. Правова допомога або професійна правнича? URL:https://protocol.ua/ua/pravova_dopomoga_abo_profesiyna_pravnicha; Крушницька О.В. Розмежування поняття правової допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. №4. С.99-100 (С.98-102); Ананьєв Є. Юридична допомога. Правнича чи правова? URL:<https://justa.com.ua/blog/yuridichna-dopomoga-pravnichha-chi-pravova>; Іванців М.Р. Професійна правнича допомога: поняття та специфіка. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С.817-824.

усе ж вважаю, що неохайність мови НПА, яка проявляється у різнобії щодо вживання термінів у галузях єдиної правової системи, не роблять честі законодавцю. Для нього термінологічна примхливість повинна бути нормою, а не просто проявом літературної витонченості. Те, що правильна побудова системи законодавства вимагає, аби один і той же термін мав однакове значення не лише в рамках того ж НПА, чи якоїсь однієї галузі, а й в рамках усієї системи законодавства, є в доктрині загальновизнаним []⁵⁵.

⁵⁵ Ткачук І.С. Термінологічна неузгодженість норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства як прояв міжгалузевої колізії. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р. /упорядн. Є.О. Письменський, Г.Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.510 (С.510-512), Бабаніна В.В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.359-360 (600с.), Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону в аспекті міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій, В.І. Борисов. Харків: Право, 2014. С.460 (С.459-463), Горпинюк О.П. Порухення правил юридичної техніки між положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.387-388 (С.386-391), Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.386 (С.382-386), Панов М.І. Системний підхід у дослідженні науки кримінального права та її міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.12-13 (С.7-13), Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.233-234 (С.227-241), Мусиченко О.О. Зрозумілість кримінального закону в аспекті міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.259-262 (С.459-463), Дерев'янка І.М., Дерев'янка А.І. Актуальні питання уніфікації юридичних термінів, що використовуються кримінальним правом та суміжними дисциплінами. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.415 (С.413-415), Азаров Д.С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона*. 2013. №4. (Ч.II) URL:https://www.researchgate.net/publication/314754190_KK_i_KPK_Ukraini_pitanna_uzgodzenosti_u_plosi_ni_klasifikacii_kriminalnih_prapoporusen; Музика А.А. Примусові заходи медичного характеру: міжгалузевий порівняльно-правовий аспект. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.95, 96-97 (С.95-100), Яремко Г.З. Співвідношення бланкетності та інших форм міжгалузевого зв'язку диспозицій статей кримінального закону. *Форум права*. 2009. №3. С.720 (С.715-721), Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С.463 (744с.)

З'ясувавши, що кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство не можуть похизуватися абсолютною термінологічною узгодженістю (хоча в юридичній літературі це визнається якщо не обов'язковим, то, принаймні, дуже бажаним), варто проаналізувати й те, чи можна говорити про таку узгодженість на рівні інститутів. Ситуація тут, на жаль, теж далека від досконалості.

Візьму, до прикладу, міжгалузевий інститут звільнення від КВ. Тут є кілька явно виражених вад [1]⁵⁶. Одна із них та, що відповідно до положень п.2 ч.3 ст.314 КПК України, прийняття рішення про звільнення від КВ можливе, зокрема, й в ході підготовчого провадження. Проте тяжко уявити, як це може бути зроблено на тій стадії процесу, де докази не досліджуються. Водночас, лише на основі аналізу доказів можна констатувати, що особа усе ж вчинила інкриміноване їй діяння. А це ж є передумовою звільнення від КВ.

Також у КПК України встановлено заборону на звільнення від КВ за умови, що обвинувачений проти цього заперечує та вимагає продовження провадження в загальному порядку. При цьому у відповідних статтях КК нічого не сказано про

⁵⁶ Навроцька В.В. Конкуренція кримінально-правових положень, що передбачають окремі види звільнення від кримінальної відповідальності. *Соціально-правові студії*. 2020. №4(10). С.73-79; Навроцька В.В. Конкуренція між нормами Кримінального кодексу України при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 1(11). С.103-109; Навроцька В.В. Чи є «щирість розкаяння» умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.45 КК України? *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 року / [За ред. проф. В.С. Венедіктова, проф. А.М. Куліша]. Суми: Сумський державний університет, 2014. С.359-361; Навроцька В.В. Конкуренція між нереабілітуючими підставами закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування). *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2(8). С.89-96. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-2-89-96

Навроцька В.В., Сідельнікова І. Відшкодування завданих збитків (усунення заподіяної шкоди) як одна з умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Актуальні проблеми сучасної науки, XLII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. м. Вінниця, 6 квітня 2020 року. Ч.11. С.72-74; Навроцька В. Відсутність в діях складу іншого злочину як умова звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Особливої частини КК України. *Травневі правові читання: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С.353-354; Навроцька В. Конкуренція видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Діджиталізація і безпека*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 листоп. 2020 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; за ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головікіна. Харків: Право, 2020. С.247-253; Навроцька В.В. Звільнення від кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (de lege ferenda). *Сучасні механізми протидії торгівлі людьми: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (4 грудня 2020 року) / упор. Г.Я. Савчин, У.О. Цмоць. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.102-103

таку умову звільнення від КВ як відсутність у обвинуваченого заперечень проти цього. В юридичній літературі авторкою цієї дисертації та О.О. Дудоровим обстоюється позиція про те, що передбачена нормами процесуального права відсутність у обвинуваченого заперечень, є, по-суті, додатковою фактичною підставою прийняття рішення про звільнення від КВ (не маючи при цьому ніякого відношення до самої процедури його винесення). Опис же фактичних підстав звільнення від КВ можливий тільки у нормах кримінального закону. Очевидно, що у наведеному вище випадку кримінальний процесуальний закон регулює не порядок звільнення від КВ, а доповнює опис юридичних фактів, що лежать в основі такого звільнення (та які містяться у кримінально-правових нормах), ще однією обов'язковою за своїм характером підставою – відсутністю заперечень з боку особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування []⁵⁷. Звісно, якщо однією із підстав звільнення від КВ є волевиявлення особи, яку переслідують у кримінальному порядку, то таку обставину слід було б викласти у гіпотезах відповідних норм КК, а не КПК.

Такий підхід не поділяє К.П. Задоя, вказуючи, що згода підозрюваного, обвинуваченого на звільнення від КВ все ж має процесуальну, а не кримінально-правову природу []⁵⁸ Певно, однозначно встановити, чи така згода має матеріальну чи процесуальну природу, складно. Адже звільнення від кримінальної відповідальності – це комплексний інститут. Однак з О.О. Дудоровим слід погодитися у тому, що в КК нема жодного «натяку» на

⁵⁷ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Алєніна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1123-1124 (1148с.); Кримінальне право. Загальна частина: підручник / [А.С. Беніцький, В.О. Гацелюк, М.К. Гнетєв, В.С. Гуславський та інші]; за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ: Істина, 2011 С.734 (1112с.)

⁵⁸ Задоя К.П. Проблеми надмірності та недостатності «зворотного зв'язку» між положеннями Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С.84 (79-89)

необхідність включення у процесуальний порядок звільнення від КВ цієї особливості []⁵⁹.

На жаль, доводиться констатувати, що розбіжності між кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством на рівні інститутів непоодинокі, на окремі такі розходження в дисертації ще звертатиметься увага.

Дослідники однакові у тому, що з поміж усіх розбіжностей та неузгодженостей законодавства, виявити та вирішити колізії найскладніше []⁶⁰, причому проблема міжгалузевих колізій (лат. «colisio»– зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень, сил, ідей) є найбільш гострою. Якщо неузгодженість окремих норм всередині однієї галузі законодавства вдається вирішити за допомогою засад (принципів) даної галузі чи роз'яснень вищих судів, то колізії між нормами самостійних галузей, котрі мають одна щодо одної рівну юридичну силу, викликають найбільше труднощів через полемічність рішення. Тому наявність міжгалузевих колізій (зокрема, й колізій норм кримінального та кримінального процесуального законодавства) є вкрай небажаним явищем []⁶¹.

⁵⁹ Кримінальне право. Загальна частина: підручник /[А.С. Беніцький, В.О. Гацелюк, М.К. Гнетєв, В.С. Гусласький та інші]; за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гусласького, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ: Істина, 2011 С.734 (1112с.)

⁶⁰ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. С.283 (656с.), Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] /М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін., за ред М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. С.331 (584с.), Теорія держави і права: підручник /О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін., за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015.С.279 (368с.); Капліна О.В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи їх подолання . *Університетські наукові записки*. 2007. №1(21). С.200-204 (С.200-207), Капліна О. Традиційний та новий погляд на подолання колізій норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. №1(48). С.252 (С.251-262), Звонарьов В.В. Колізії в праві: Теоретико-методологічні підходи до визначення та класифікації. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6.С.84-85 (С.84-88), Письменний Д.П. Колізії в кримінально-процесуальному законодавстві України: способи їх подолання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 23-24 жовтня 1995 р.). Київ, 1996. С.80 (С.78-82)

⁶¹ Письменний Д.П. Колізії в кримінально-процесуальному законодавстві України: способи їх подолання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 жовтня 1995 р.). Київ, 1996. С.78-82; Бобечко Н.Р. Новели кримінально-процесуального законодавства України в контексті забезпечення єдності судової практики. *Часопис Національного університету «Одеська академія»*. Серія «Право». 2018. №1(17). С.2 (С.1-20), Звонарьов В.В. Колізії в праві: Теоретико-методологічні підходи до визначення та класифікації. *Нове українське право*. 2021. Вип.6. С.84-88, Мелех Л.В. Законність у правозастосовній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2009. С.139(186с.), Олійник О. Способи розв'язання та подолання колізій у кримінальному праві України.

Водночас, як видається, юридичні колізії не варто оцінювати виключно з негативних позицій, іноді вони здатні нести позитивний сенс – коли в процесі їх вирішення підвищується ефективність правотворчої та правозастосовної діяльності, коли законодавство, «відчуваючи» потреби суспільства, намагається відповідати йому, оновлюючись.

Чинне законодавство містить легалізоване визначення поняття колізії норм права. У ч.1 ст.66 Закону «Про правотворчу діяльність», сказано, що під нею слід розуміти протиріччя чи невідповідність між нормами права у НПА, які регулюють одні й ті ж суспільні відносини []⁶².

Проблема колізій у праві та законодавстві цікавила і представників юриспруденції, і відомих філософів. До 20-го століття колізійна проблема не була предметом спеціального аналізу та вивчення. Це питання було далеким від комплексного та системного вивчення та обмежувалися констатацією того, що колізії таки існують, та відомостями про сфери й причини їх виникнення. Окрім того, висвітлювалися найтипівіші способи їх подолання. Наукові дослідження в цій сфері знаходилися в стадії становлення. В дореволюційний період проблема

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2021. №1 (116). С.40-44, Ткачук І.С. Загальна характеристика колізій як окремого виду взаємозв'язків кримінального та кримінального процесуального права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства.* 2012. Вип.28. С.256-258 (С.254-259), Капліна О.В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи їх подолання. *Університетські наукові записки.* 2007. №1(21). С.200-201 (С.200-207), Капліна О. Традиційний та новий погляд на подолання колізій норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України.* 2007. №1(48). С.252 (С.251-262), Навроцький В.О. Про суперечності між окремими статтями Кримінального кодексу України та їх подолання. URL:<http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=297>, __Задоя К.П. Проблеми надмірності та недостатності «зворотного зв'язку» між положеннями Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2013. № 2(14). С. 80-81 (79-89), Дудоров О.О., Лоскутов Т.О. Щодо ефективності кримінально-правового регулювання давності в контексті взаємодії норм КК і КПК України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Харків, 18-19 жовтня 2018 р.).* Харків, 2018. С.158 (С.158-163); Бабаніна В.В. Концептуальні засади механізму кримінального законодавства. *Jurnalul juridic national: teorie si practica.* 2019. №1. С.163 (С.160-164), Rogozin O.V. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Eursian Academic Reserch Journal.* 2016. №1. С.56 (С.53-51); Ленгер Я.І. Механізм вирішення правових колізій в муніципальному праві, його елементи. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць.* Одеса, 2017. Вип.78. С.83 (С.81-85); Москалюк О.В. Використання принципів права при подоланні темпоральних колізій. *Адвокат.* 2012. №1. (С.20-24), Москалюк О.В. Співвідношення колізійних норм і колізійних принципів при подоланні колізій між нормами рівної юридичної сили. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. №4(8). С.107-108 (С.106-116).

⁶² Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. №3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

колізій в праві переважно досліджувалася як побічне явище процесу правозастосування. Через це в науці того часу колізійна проблематика належного розвитку не отримала (хоча й були дослідження в цьому напрямку).

Тривалий час в радянській юриспруденції тема колізійності в законодавстві взагалі не розглядалася. А причиною тому було тогочасне помилкове, але панівне догматичне положення про абсолютну досконалість радянського законодавства як якісно нового, такого, що позбавлене суперечностей та інших недоліків. У той час припускалося, що суперечності властиві лише «буржуазному» законодавству, а от у соціалістичному - суперечностей або взагалі не було, або ж вони мали неістотний техніко-законодавчий характер. Ця неправильна точка зору призводила до затушовування наявних у законодавстві недоліків, до його прикрашання. Це був фактор стагнації теоретичних досліджень в даній сфері.

Причини міжгалузевих колізій кримінального та кримінального процесуального законодавства, як видається, не відрізняються від причин виникнення будь-яких юридичних колізій. З поміж об'єктивних причин виділяють: динамізм та суперечливість суспільних відносин, масив законодавства, стихійність та інтенсивність правотворчого процесу. А до суб'єктивних причин юридичних колізій відносять низький рівень законодавчої техніки (що проявляється, зокрема, в низькому рівні мови права, відсутності уніфікованої термінології), неефективну систематизацію законодавства, правовий нігілізм, недоліки в роботі державних службовців []⁶³.

⁶³ Мелех Л.В. Законність у правозастосовній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.01. Львів, 2009. С.139 (186с.), Горпинюк О.П. Порушення правил юридичної техніки між положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.387-388 (С.386-391), Мусиченко О.О. Зрозумілість кримінального закону в аспекті міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.459-462 (С.459-463), Панов М.І. Системний підхід у дослідженні науки кримінального права та її міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.12-13 (С.7-13), Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.233-234 (С.227-241), Москалюк В.М., Москалюк О.В. Подолання колізій норм права кодексів та законів: теорія і судова практика. *Адвокат*. 2010. №4. С.18-19 (С.17-22), Болдарь Г.Є. До питання про форми міжгалузевої взаємодії кримінального права України .

Колізії правових норм можуть вирішуватися двома шляхами: а) через їх усунення, б) та внаслідок подолання []⁶⁴.

Усунення колізій є зняття колізій взагалі. Способами усунення колізій є: а) нормотворчість, б) видання колізійних правових норм, в) визнання КСУ однієї з колідуючих норм, щодо якої вирішується питання про відповідність Конституції, неконституційною.

При нормотворчому способі зіткнення норм вирішується остаточно. При цьому правотворчий орган може: а) скасувати одну з конфліктуючих правових

Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали між нар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20-21 травня 2011 р. /редкол.: Г.Є. Болдарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С.82-83 (С.78-84), Болдарь Г.Є. Недоліки законодавчого викладення норм розділу XV Особливої частини КК України з урахуванням міжгалузевого характеру зв'язків. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України:* матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р. /Упорядн. Є.О. Письменський, Г.Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.63, 66 (С.63-67), Азаров Д.С. Класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості: наріжні проблеми у міжгалузевому вимірі. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. (С.394-398), Азаров Д.С. Класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості: наріжні проблеми у міжгалузевому вимірі. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.394, 398 (С.394-398), Ковальчук В.П. Деякі питання відповідності норм Кримінального процесуального та Кримінального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти:* тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.75, 76 (С.74-76), Однодолько І.В. Кримінально-процесуальне забезпечення реалізації норм кримінального права України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти:* тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.115 (С.114-117), Музика А.А. Примусові заходи медичного характеру: міжгалузевий порівняльно-правовий аспект. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти:* тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.97 (С.95-100), Газдайка-Василишин І.Б. Щодо поняття «близких родичів» у кримінальному праві України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти:* тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.41 (С.40-43), Яремко Г.З. Угоди про примирення або визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти:* тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.177 (С.174-177),

⁶⁴ Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів /М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін., за ред М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. С.331-332 (584с.)

норм (а якщо колідує більш, аніж дві норми - то скасувати усі, окрім однієї); б) скасувати усі юридичні норми, що зіштовхуються, видавши, натомість, новий припис, в) уточнити, змінити предмет правового регулювання нормативно-правових приписів, що претендують на реалізацію.

Що стосується усунення колізій за допомогою *видання колізійних норми*, то вони вказують на конкретний НПА у разі «зіткнення», колізії актів законодавства. Цей спосіб усунення колізій зручний тим, що: а) колізійні норми звільняють нормотворчий орган від багаторазового розтлумачення та зміни колідуючих норм б) у разі конфліктів правових норм вони дають правозастосувачеві «дороговказ» на те, яку норму права застосувати, як вчинити (тобто покликані полегшити правозастосовну практику).

У разі визнання КСУ однієї з колідуючих норм, щодо якої вирішується питання про відповідність Конституції, неконституційною, колізія просто зникає, щезає; після цього вести мову про якісь суперечності між нормами уже просто немає сенсу.

За відсутності в системі права колізійних норм, слід вести мову не про вирішення колізій, а про їх подолання для конкретного випадку. Способами подолання колізій є: а) тлумачення правових норм, б) правоположення. Про подолання колізій мова може йти тоді, коли у системі законодавства відсутній досконалий колізійний механізм у вигляді колізійної норми.

Серед правоположень, вироблених правозастосовною практикою, виділяють такі колізійні принципи (про них йдеться в одному з листів Міністерства юстиції []⁶⁵): а) хронологічний («lex posterior derogat lex prior» - наступний закон чи інший НПА з того ж питання скасовує дію попереднього); б) змістовний («lex specialis derogat lex generalis» - спеціальна /виключна норма скасовує дію загальної); в) ієрархічний («lex superior derogat lex inferior» - у разі суперечностей із нормою нижчої юридичної сили, пріоритет має норма, що володіє вищою правовою обов'язковістю).

⁶⁵ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції від 26.12. 2008 р. №758-0-2-08-19. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>.

Оскільки між нормами кримінального процесуального та кримінального законодавства є координаційні зв'язки (тобто ці норми мають однакову юридичну силу і не співвідносяться між собою як загальні та спеціальні), то з усіх положень допустимо використовувати лише хронологічний колізійний принцип. Однак враховуючи неможливість «вторгнення» кримінальних процесуальних норм у сферу регулювання кримінального законодавства (і навпаки), не можна ігнорувати предмет регулювання цих галузей.

Як же ж це питання вирішується спеціалістами? Наприклад, В.О. Навроцький розглядаючи проблему вирішення невідповідностей між НПА кримінального та інших галузей, зазначає, що придатного на всі випадки, універсального правила бути не може. Вчений вказує на те, що в одних випадках з НПА інших галузей випливає правомірність діяння, що формально заборонене кримінальним законом, і тому фактично виключається його протиправність (бо діяння не може бути одночасно і правомірним, і протиправним). В інших же випадках у НПА інших галузей певне діяння проголошується злочином. Але при цьому на чільне місце має виходити положення ч.3 ст.3 КК України, згідно з яким злочинність діяння повинна бути визначена лише чинним КК. На підставі цього науковець робить висновок про те, що колізії, котрі виникають у разі виявлення неузгодженостей між положеннями КК та тими, що закріплені НПА інших галузей права й законодавства, потрібно вирішувати так: *«1) якщо діяння є правомірним згідно положень чинних НПА, то воно не може бути визнане злочином, хоч формально й передбачене в КК; 2) діяння, на злочинність чи щодо кримінально-правової оцінки якого є вказівка в НПА інших галузей права, кваліфікується відповідно до положень, регламентованих в КК»* [⁶⁶].

Як видно із таких пропозицій, дослідник, скоріш за все, веде мову про способи вирішення лише такого виду міжгалузевої колізій, за якої у НПА іншогогалузевого (не кримінального) законодавства встановлено кримінальну протиправність діяння. Подібне твердження можна вважати справедливим при

⁶⁶ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С.402-403 (704с.)

вирішенні зачепленого В.О. Навроцьким питання про криміналізацію діяння. От тоді справді, слід керуватися висловленими вище рекомендаціями. Однак не можна поширювати таке правило на усі випадки вирішення міжгалузевих суперечностей норм кримінального законодавства з нормами інших галузей.

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що при будь-яких розбіжностях та колізіях (і внутрішніх, і міжгалузевих), перевага - за нормою з *найбільш сприятливим для особи тлумаченням* []⁶⁷. Цей підхід, на перший погляд, видається дуже привабливим, таким, що всеціло відповідає людиноцентристському підходу, є гуманістичним. Але при більш детальному ознайомленні із ним, іноді виглядає хитким та непевним. Адже не завжди можна чітко та однозначно визначити, яка ж із норм за наявності розбіжностей (зокрема, й норми кримінального чи кримінального процесуального закону) є більш вигідною, такою, що максимально повно відповідає інтересам особи. Наприклад, відповідно до положень ч.3 ст.105 КК України, неповнолітньому можна призначити кілька ПЗВХ, а відповідно до п.3 ч.1 ст.501 КПК України - щодо нього може бути застосовано лише один з таких заходів. Постає питання: яку з цих норм (КК чи КПК) слід вважати нормою з *найбільш сприятливим для особи тлумаченням*? На перший погляд, ту із них, у якій передбачено меншу кількість вжитих до дитини заходів кримінально-правового характеру як менш репресивну, більш пільгову та поблажливу. Але, не виключено, що застосування кількох ПЗВХ у сукупності, із урахуванням їх взаємодоповнюючого впливу, буде, навпаки, більш дієвим та ефективним у майбутньому, таким, що вплине на свідомість неповнолітнього настільки, що той на віки вічні заречеться вчиняти кримінальні правопорушення чи інші СНД. А це якраз відповідатиме і справжнім інтересам дитини (хоч може й виглядати програвшим та небажаним у порівнянні із застосуванням єдиного ПЗВХ) та інтересам суспільства.

⁶⁷ Москалюк О.В. Застосування правила пріоритету норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням при подоланні змістовних колізій. *Адвокат*. 2011. №11. С.26-28 (С.25-29); Крестовська Н. Забезпечення якнайкращих інтересів дитини як принцип тлумачення норм ювенального права. *Актуальні проблеми тлумачення застосування юридичних норм*: зб. статей учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті П.О. Недбайла (28 березня 2008 р.). Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун-та ім. І.Франка, 2008. С.32-34

Можна навести інший подібний приклад, який доводить неоднозначність та суперечливість наведеного вище підходу до вирішення будь-яких міжгалузевих колізій. Так, у ст.93 КК України передбачено, що ПЗМХ може бути застосовано до обмежено осудного. Водночас, буквальне тлумачення ст.503 КПК України підстав для такого висновку не дає. Так яке ж із цих положень є «нормою з найбільш сприятливим для особи тлумаченням»? Можливо дехто й буде стверджувати, що застосування вказаних заходів щодо обмежено осудного - явно не в його інтересах. Водночас ті, хто спроможний припустити, як відсутність належного лікування може поглибити психічний розлад такої особи та те, як ця обставина ймовірно вплине на вчинення нею в подальшому інших протиправних діянь, будуть не настільки категоричними.

Є й інші пропозиції вирішення спірних випадків конфлікту кримінального та кримінального процесуального законодавства. Інколи процесуалісти безапеляційно стверджують про те, що при цьому першість за процедурними нормами, а деякі матеріалісти не менш категорично стверджують, що у цьому разі перевагу повинні мати матеріально-правові норми (обґрунтовуючи це допоміжною, «службовою» роллю кримінального процесу, тим, що основне призначення норм кримінального процесуального закону - сприяння забезпеченню реалізації кримінального закону) []⁶⁸.

Є й абсолютно помірковані підходи, при яких пропонується зважати на предмет правового регулювання. При цьому матеріалісти вказують, що якщо процедурні норми безпідставно вторгаються на «територію», де їм не місце, і намагаються врегулювати матеріально-правові питання, то перевагу матимуть норми кримінального закону. Як аргумент на користь такого твердження вони посилаються на положення ч.3 ст.3 КК України, де сказано, *що кримінальна протиправність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки*

⁶⁸ Письменський Є.О. Кримінальне матеріальне та процесуальне право: стержневі аспекти взаємодії. Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2010. №2. С.137 -138 (С.135-144)

визначаються виключно КК []⁶⁹. Процесуалісти обстоюють подібну думку - вони переконані, що у питаннях, які стосуються КП, першість у разі такого роду колізій – за нормами процедурними. При цьому вони теж не голослівні, і також посилаються на закон, а саме - на ч.3 ст.9 КПК України. Там же йдеться про те, що *НПА, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК*; що *при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися НПА, які суперечить КПК* []⁷⁰.

Наведений вище підхід знайшов своє відображення у ст.66 Законі «Про правотворчу діяльність» []⁷¹. Там, як видається, є належні орієнтири для правозастосувача для подолання колізій правових норм (у т.ч. й колізій кримінального матеріального та процесуального законодавства) під час реалізації НПА: спочатку будь-який НПА повинен звірятися з кодексом (думка про пріоритет кодифікованого галузевого акту», домінуюче значення його норм серед норм інших НПА цієї ж галузі, в юридичній літературі не нова []⁷²), коли ж будуть виявлені колізії між КК та КПК (що є НПА рівної юридичної сили) - то перевагу матимуть норми того НПА, що його було спеціально прийнято для врегулювання

⁶⁹ Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.386 (С.382-386), Музика А.А. Примусові заходи медичного характеру: міжгалузевий порівняльно-правовий аспект. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.96 (С.95-100), Капліна О. Традиційний та новий погляд на подолання колізій норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. №1(48). С.257 (С.251-262)

⁷⁰ Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорельського, С.С. Чернявського. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. С.71 (780с.), Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є.Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.45 (1224с.), Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін., за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С.42 (774с.); Погорельський М.А., Волкотруб С.Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С.77 (С.71-80), Бугайчука А.А. Поняття і зміст кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С.362 (С.359-363)

⁷¹ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. №3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

⁷² Капліна О. Традиційний та новий погляд на подолання колізій норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. №1(48). С.255-256, 258 (С.251-262), Косович В.М. Особливості застосування нормативно-правових актів з техніко-юридичними недоліками. *Публічне право*. 2016. №3. С.201-202 (С.200-207)

певного виду правовідносин (або, як його названо у вказаному вище Закону – «НПА спеціального законодавства»).

Отож, підсумувавши вищесказане, можна запропонувати такий підхід до вирішення питання про вказані суперечності. Все, вочевидь, залежить від того, до сфери дії якого закону (матеріального чи процесуального) належить те чи інше питання, яке викликало колізію. Якщо кримінальний процесуальний закон намагається регулювати питання матеріального кримінального права, то перевага, звісно, повинна бути надана кримінальному закону. Але якщо все відбулося навпаки, то уже кримінальний процесуальний закон повинен мати пріоритет.

На перший погляд видається, що це максимально ясний та чіткий рецепт, керуючись яким можна безпомилково діяти у разі виявлення міжгалузевих колізій. Однак тут не все так просто, як хотілося б. Трапляється, що серед науковців існують дискусії щодо матеріально-правового чи процесуального характеру окремих положень кримінального процесуального законодавства. Так, до прикладу, одні дослідники вказують, що ст.536 КПК України (де йдеться про відстрочення виконання вироку) є яскравим свідченням відірваності матеріального та процесуального кримінальних законів, що тут кримінальний процесуальний закон передбачив положення, матеріально-правова природа якого безсумнівна []⁷³, їх же опоненти з цим категорично не згодні []⁷⁴. Так само гострі

⁷³ Навроцька В.В. Проблеми співвідношення та застосування КК України 2001 р. та нового КПК 2012 р. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21-22 вересня 2012 року*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С.164 (С.162-169), Дудоров О.О., Письменський Є.О. Проблеми звільнення від покарання та його відбування в контексті нового КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.54 (С.51-57), Пономаренко Ю.А. Основні кримінально-правові новели, привнесені новим КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.132-133 (С.130-133), Горпинюк О.П. Порухнення правил юридичної техніки між положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* Харків: Право, 2014. С.388 (С.386-391), Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування: комплексний аналіз норм кримінального та кримінального процесуального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-*

суперечки точаться стосовно правового характеру інституту спеціальної конфіскації (ст.ст.96-1, 96-2 КК України). Одні фахівці вказують на його процесуальну природу [75], їх противники - на матеріальну [76], ще інша група – так остаточно і не визначилися через неоднозначність для них цього питання [77].

Аналізуючи стан дослідження проблем співвідношення кримінального матеріального та процесуального законодавства в доктрині, слід звернути увагу й на те, що юридичній літературі не акцентується увага на різному темпі

практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.45-46 (С.43-47)

⁷⁴ Задоя К.П. Юридична природа відстрочки виконання вироку за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.235 (С.232-236)

⁷⁵ Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.386 (С.382-386), Демидова Л.М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №3. С.174-176 (С.174-176), Марін О.К. Кримінально-правові проблеми нового КПК України. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С.143-144 (С.140-144)

⁷⁶ Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми і перспективи. *Право України*. 2010. №9. С.61 (С.56-61), Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти і еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. №3(11). С.78 (С.70-79), Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. №.6 С.131-134 (С.131-135), Винник А.О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України: дис. ...канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.08. Львів, 2019. С.102-121 (220 с.), Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація у кримінальному та кримінальному процесуальному праві України: нові положення, нові виклики. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.406-409 (С.405-409), Гацелюк В.О. Про міждисциплінарний характер дослідження впливу інституту спеціальної конфіскації на теорію криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.183 (С.179-183),

⁷⁷ Горпинюк О.П. Порушення правил юридичної техніки між положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.388 (С.386-391), Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)». URL:<http://zakon1.rada.gov.ua>; Марисюк К.Б. Ще раз про інститут спеціальної конфіскації у КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.77-79.

законопроектних робіт у сфері матеріального та процесуального права. Як відомо, над Проектом майбутнього матеріального кримінального закону іде активна робота. І якщо текст Проекту (причому в динаміці, з урахуванням змін) постійно оприлюднюється, то про грядущі і конче необхідні зміни (у зв'язку з прийняттям у найближчому майбутньому нового КК) у кримінальному процесуальному законі наразі не чути. Багато в чому це обумовлено об'єктивними причинами - тим, що Проект КК не існує як завершений текст, робоча група постійно його вдосконалює та оприлюднює нові редакції Проекту, за чим не встигають дослідники. Відповідно, й питання процесуальної реалізації новел Проекту КК – теж одне із тих, яке обійдене стороною.

Ще одним істотним недоліком наукових розвідок взаємозв'язків аналізованих галузей є те, що іноді фахівці:

1) зауважують ситуації, за яких норми однієї з аналізованих галузей безпідставно посягають на предмет регулювання іншої, регламентуючи ті питання, на які вони явно не мають права (хоча в цілому ідея, попри її помилкове розташування є правильною, виправданою, доцільною, гуманною);

2) точно знають, що з формальних міркувань це неприпустимо, на що і вказують,

3) але далі такої констатації не йдуть: адже при цьому вони не пропонують вносити зміни до законодавства, не радять переглядати уже існуючі рішення, якось змінювати правозастосовну практику тощо.

Наприклад, у ч.1 ст.502 КПК України поряд з порядком дострокового звільнення неповнолітнього від ПЗВХ, передбачено і його умови []⁷⁸. Звісно, друге із питань є питанням матеріально-правовим, а не процедурним. Адже у ч.3 ст.3 КК України вказано, що *інші кримінально-правові наслідки* (а вказаний заохочувальний захід якраз і є отим «іншим кримінально-правовим наслідком»)

⁷⁸ Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру за КПК України 2012 р. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції* (16 грудня 2016 року) /упорядник В.К. Гришук. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С.333-334 (С.331-335)

мають бути передбачені виключно у цьому (тобто - у КК) Кодексі. Таким чином, застосування аналізованого заходу, буде, по суті, неправильним застосуванням положень КК. Це ж, відповідно до положень п.4 ч.1 ст.409, п.2 ч.1 ст.438 КПК є підставою для скасування чи зміни судових рішень судом апеляційної /касаційної інстанції.

Як же тоді мають діяти правозастосувачі? Якщо бути формалістом і прибічником «чистої законності», то таке дострокове звільнення неповнолітнього (навіть якщо дитина безсумнівно довела своє більш раннє та стійке виправлення) не допускається. Проте з іншого боку, неповнолітні учасники кримінального процесу не повинні страждати через те, що законодавець так і не спромігся розібратися з належною «пропискою» відповідного положення. Звісно, в майбутньому парламент може виправити такий недолік: із ст.502 КПК прибрати приписи про умови застосування вказаного заохочувального заходу, а в КК - ці умови прописати. Але внесення змін до законодавства - процес тривалий, клопіткий, він може затягнутися якщо не на роки, то на місяці. А що ж у такому разі робити правозастосувачу прямо зараз? Що повинно бути для нього визначальним: формальне розміщення відповідного положення, той НПА, де це положення повинно бути розташоване, чи головною є ідея, закладена у ньому?

Таким чином, можна, насамперед, констатувати, що проблема взаємозв'язків та колізій норм кримінального матеріального та процесуального законодавства у вітчизняній правовій теорії явно не отримала належного розвитку і ця обставина підтверджує актуальність теми цього дисертаційного дослідження. Разом із тим, було б перебільшенням стверджувати, що вона взагалі перебуває поза увагою фахівці в галузі кримінального права та кримінального процесу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження питань, які стосуються генези диференціації кримінального матеріального та кримінального процесуального законодавства, дає підстави для таких узагальнень:

1. Кримінальне та кримінальне процесуальне право й законодавство нерозривно пов'язані між собою спільними завданнями й принципами; цей зв'язок є багатоступінчастим, складним та здійснюється на рівні інститутів, понять та термінів.

2. Проблеми субординації та координації завдань і матеріального кримінального права, і кримінального процесу, можливої їх конкуренції, досі в теорії так і не з'ясовані.

3. Запорукою ефективного застосування відповідних положень кримінального матеріального і процесуального законодавства є використання уніфікованої термінології, що не є позитивною рисою кодифікованих актів кожної із цих галузей; далекий від міжгалузевої термінологічної гармонії й Проєкт КК України.

Аналіз кримінального процесуального та кримінального законодавства в історико-правовому аспекті під кутом зору їх взаємозв'язків, дав підстави для таких висновків:

1. Потреба забезпечення у праві та законодавстві балансу стабільності та динамізму, зумовлює необхідність врахування різних зв'язків у системі права, зокрема, й зв'язків генетичного порядку.

2. Аналіз того, як відбувалася еволюція кримінального процесуального та кримінального законодавства на теренах сучасної України, дозволяє стверджувати, що зародження та розвиток обох цих галузей відбувався синхронно, рівночасно; а тому не варто говорити про виділення, «відбрунькування» процесуального права з матеріального. Вкрай незначна різниця у часі формування на території України кримінального матеріального та процесуального законодавства для історії є настільки несуттєвою та мізерною, що на цій підставі точно не варто робити висновок про якусь одну з цих галузей як про «корінну», «головну», іншу ж натомість називати «молодою», «похідною» тощо. Твердження про те, що кримінальне матеріальне право (і законодавство) начебто є стосовно кримінального процесуального «батьком», а останнє щодо

нього - «дитиною», неправильне та хибне, адже вони обоє є спільними «дітьми» об'єктивних закономірностей розвитку суспільних відносин.

3. Тенденція співвідношення процесуального та матеріального кримінального законодавства від чіткого їх розділення до пошуку різних варіантів взаємозв'язку є цілком закономірно, при цьому можна спостерігати і процес диференціації правової системи, і тенденції інтеграції норм аналізованих галузей.

4. Задля комбінованого, максимально дієвого впливу на відносини, породжуваних фактом вчинення кримінального правопорушення чи іншого СНД, вітчизняному законодавцю варто замислитися над одночасним прийняттям нових КК та КПК України. При внесенні ж окремих, «точкових» змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства потрібно звертати увагу на їх узгодженість не тільки з уже існуючими кримінальними процесуальними нормами, але й з нормами кримінально-правовими.

5. Послаблення історичних зв'язків чинних кримінального процесуального та кримінального законодавства, що проявляється у різночасному їх прийнятті, є одним із тих чинників, що вкрай негативно впливають на взаємозв'язки між КПК та КК України та на якість цих кодексів в цілому.

6. Водночас паралельне чи, принаймні, максимально близьке у часі прийняття Кримінального та Кримінального процесуальних кодексів (як це було із КК України 1960 р. та КПК України 1960 р.) засвідчує, що це теж не є гарантією та повним убезпеченням того, що такі закони будуть позбавлені протиріч та неподоланих розбіжностей. Основне, на що слід при цьому зважати, так це на необхідність «перемішування» авторських колективів розробників проектів обох кодексів (потрібно, аби при опрацюванні тексту нового КПК були залучені фахівці-«матеріалісти», а КК – «процесуалісти»; при цьому це бажано роботи не на завершальному етапі роботи над законопроектом, а в його процесі.

7. Для українського законодавства не є чимось новим «вклинювання» матеріальних норм у чинне процесуальне кримінальне законодавство (і навпаки), це - закономірний наслідок його історичного розвитку; проте подальший поступ та розквіт вітчизняної юридичної науки в ідеалі мав би привести до того, що

законодавець уникатиме розміщення норм матеріального права у «процедурному» законі (та навпаки).

8. Зараз (у першій чверті 21 століття) процес диференціації кримінального процесуального та кримінального законодавства за предметом правового регулювання все ще не можна вважати завершеним, більше того, авторка не береться давати абсолютно точні прогнози щодо того, коли можна буде констатувати, що цей процес нарешті досяг свого логічного кінця.

Дослідження публікацій українських вчених (авторка свідомо не посилається на російських авторів) щодо проблем взаємозв'язків та колізій норм кримінального матеріального та процесуального законодавства дозволяє прийти до висновку, що позиції, висловлені з цього питання в літературі, можна згрупувати та виділити з-поміж них: а) питання, щодо вирішення яких існує повна однастайність, б) позиції, стосовно яких ведуться дискусії, в) положення, котрі взагалі не були досі предметом наукових розвідок.

1. Серед питань, які в літературі вирішуються однастайно, є такі: а) зв'язки між кримінальним матеріальним та процесуальним законодавством - безсумнівні, як і беззаперечною є потреба у подальшому дослідженні таких зв'язків; б) «вклинювання» норм вказаних галузей у НПА іншої галузевої належності – неприпустиме, а тому потрібно провести «водорозділ» між предметами правового регулювання аналізованих галузей, в) різного роду міжгалузеві неузгодженості та суперечності (особливо гострими з-поміж яких є колізії) - неприйнятні, з цим треба боротися та викорінювати, однак це те, від чого остаточно позбавитися навряд чи вдасться; г) проблема міжгалузових суперечностей кримінального та кримінального процесуального законодавства наразі розроблена недостатньо, г) у процесі нормотворчості, з метою попередження міжгалузових суперечностей, їх потрібно обліковувати, д) пріоритетний шлях вирішення неузгодженостей – внесення змін до законодавства, е) наявність комплексних інститутів є свідченням взаємодії та тісних зв'язків між методами правового регулювання аналізованих галузей, є) кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство мають базуватися на спільній термінології, є) подальші теоретичні напрацювання

проблем міжгалузевих зв'язків кримінального та кримінального процесуального законодавства точно будуть спрямовані на удосконалення понятійного апарату вказаних галузей; ж) узгодженість законодавчих приписів різної галузевої належності є необхідною умовою для їх ефективної реалізації у правозастосувальній діяльності.

2. Дискусійними (з різною мірою інтенсивності спорів) є положення, які торкаються питань про: а) підпорядкований, похідний характер кримінального процесуального законодавства стосовно матеріального, б) правову природу окремих правових інститутів - чи можна їх віднести до кримінального процесу, чи до загальної частини кримінального права, в) підходи до вирішення суперечностей чинного матеріального та процесуального законодавства - того, положення якої галузі у такому разі матимуть пріоритет.

3. Повністю поза межами уваги вітчизняних дослідників (принаймні, на цьому етапі розвитку правової доктрини) є питання, які стосуються: а) доцільності та необхідності застосування кримінально-правових приписів, що помилково містяться у процесуальному законі, за умови, що ідея, відображена в тих підходах, в цілому є гуманістичною, правильною, такою, що відповідає духу й принципам кримінального права та закону, однак має бути втілена в НПА іншої галузевої належності; б) необхідності подолання численних термінологічних та змістовних неузгодженостей положень Проекту КК 2019-2025 р. - сказане стосується, передусім, Розділу 8.1. «Злочини проти правосуддя» та Розділу 8.2. «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю» Книги восьмої Проекту - із чинним кримінальним процесуальним законодавством або й, можливо, потреби кардинальної «ломки» останнього шляхом прийняття нового КПК; в) наслідків неоднакового темпу законопроектних робіт останніх років у сфері кримінального права та процесу; г) питань процесуальної реалізації законодавчих новел, які пропонуються в Проекті КК.

Результати дослідження, викладені у першому розділі дисертації, опубліковані у 16 працях здобувачки [411; 422; 430; 436; 441; 459; 460; 461; 465; 474; 476; 485; 487; 489; 495; 499].

РОЗДІЛ 2. МОЖЛИВІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ МАТЕРІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР, ЩО ОБУМОВЛЮЄ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ РОДИННИХ ГАЛУЗЕЙ

2.1. Процесуальна надмірність та процесуальна недостатність як крайні прояви регламентації процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону

Будь-які норми матеріального кримінального права лише тоді чогось варті, якщо їх положення можуть бути втілені у життя. Самі собою кримінально-правові норми не реалізуються (хоча не можна заперечувати і того, що саме існування заборонних норм, кримінально-правових санкцій попереджає неправомірну поведінку). Універсальним положенням є те, що матеріальні кримінально-правові норми реалізуються уповноваженими на те органами із використанням засобів кримінального процесу. Тому аксіоматичним є твердження, згідно з яким будь-які положення матеріального кримінального законодавства повинні характеризуватися процесуальною досяжністю (здійснимістю, реалізовуваністю) [79]. Під нею я пропоную розуміти наявність процесуальних засобів, із використанням яких відповідні положення матеріального кримінального закону можуть бути реалізовані у конкретних правозастосовних ситуаціях.

Разом із тим, неузгодженість положень матеріального та процесуального кримінального закону веде до того, що існують ситуації, коли:

⁷⁹ Попович О.С. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст.110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №2. С.212 (С.209-214); Орел Ю.В. Процесуальна здійсненність переслідування як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. *Правова інформатика*. 2015. №2. С.79-87; Ковальова І.С. Процесуальна здійсненність притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст.354 Кримінального кодексу України. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.264-266)

а) наявним положенням матеріального кримінального закону не кореспондують необхідні статті, інститути процесуального права; відповідно, такі положення або зовсім не можуть бути втілені в життя, або ж їх реалізація супроводжується застосуванням кримінально-правових норм за аналогією чи різного роду «натяжками», спрощенням, пересмикуванням. Саме такі випадки я і пропоную називати тим, що виступає антиподом процесуальної досяжності – процесуальною недосяжністю;

б) у матеріальному кримінальному законодавстві відсутні певні положення, а в процесуальному, навпаки, закріплені статі, розраховані на застосування такої *fata morgana*.

Так, неврахування взаємопов'язаності норм КПК та КК України свого часу проявилися у такому нововведенні як кримінальний проступок. Протягом кількох років законодавець прописував, як має здійснюватися процес їх розслідування, водночас у матеріальному кримінальному законі не було запроваджено відповідного поняття і не передбачено відповідальності за вчинення відповідних діянь []⁸⁰.

Це явище можна назвати процесуальною надлишковістю. За великим рахунком, процесуальна надлишковість не перешкоджає застосуванню інших положень, вона веде лише що до загромадження тексту кримінального процесуального закону.

Процесуальна досяжність має враховуватися як одна із підстав (критеріїв, принципів засад) криміналізації у матеріальному кримінальному законодавстві. Адже інакше статті матеріального кримінального закону стають «мертвими». Тому важливо піддати аналізу положення як чинного КК так і проекту КК України на предмет того, чи існують адекватні та ефективні процесуальні засоби їх реалізації.

⁸⁰ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування: колективна монографія /За заг. ред. Ю.П. Алєніна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1121 (1148с.)

На перший погляд, ця проблема постає як велетенська за обсягом і невідомна із урахуванням того, що у статтях матеріального кримінального законодавства втілені тисячі й тисячі окремих норм. Насправді ж, все видається не таким страшним. Адже панівна більшість кримінально-правових норм – типові, та реалізуються за допомогою таких же типових кримінально-процесуальних засобів. Конфліктні ситуації виникають щодо порівняно невеликої кількості випадків неузгодженостей, яким, власне, і присвячена ця робота.

Авторка дає собі звіт, що можливо вона не виділила всі можливі ситуації існування процесуальної недоскопости, але й не ставить перед собою такого завдання. Як відзначалося вище, при постановці мети і завдання дослідження, воно присвячене характеристиці типових ситуацій та формуванню підходів до їх вирішення.

Одним із прикладів неможливості належної, повноцінної процесуальної реалізації положень норм матеріального кримінального законодавства, є недбала регламентація правотворцем того, як повинні діяти працівники органів, що ведуть кримінальний процес, у разі смерті особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше СНД. Така обставина, відповідно до положень сучасного кримінального законодавства (причому не тільки українського) унеможливорює застосування щодо неї (як до уже «несуб'єкта», того, хто, по-суті, перестав бути «особою») будь-яких заходів кримінально-правового характеру. А тому логічно, що у разі її смерті розпочате щодо неї КП підлягає закриттю⁸¹.

Смерть особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше СНД, робить КП безпредметним через те, що не можна реалізувати завдання КП. Померлий не може бути суб'єктом кримінального правопорушення чи іншого

⁸¹ Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С.182-184 (224с); Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С.131 (216с.); Шилова Д.В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. 2014. С.107-108 (228с.)

СНД, оскільки смерть виключає можливість фактично реалізувати питання про КВ особи чи застосування до неї інших заходів кримінально-правового впливу. Така позиція цілком узгоджується із положенням ст.61 Конституції України, у якій констатовано, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Кримінальне право жодної сучасної держави не передбачає покарання померлих порушників кримінально-правових заборон чи застосування до них інших заходів кримінально-правового характеру. Втім, в історії людства подібні приклади усе ж траплялися. Так, хоч римське право й проголошувало: «*extin enim crimen mortalite*» (лат. – «злочин погашається смертю»), проте допускало окремі винятки. До прикладу, до померлого застосовувалася конфіскація майна, траплялися випадки суду над померлими обвинуваченими у вчиненні державних злочинів. У російському Військовому Статуті 1716 р. є згадка про суд над померлими, де тим, кого було вбито на дуелі, призначалося повішання за ноги. У французькому Ордонансі 1670 р. був цілий артикул «Про спосіб здійснення процесу над трупом чи засудження пам'яті померлого». Такий процес допускався у випадках образи короля, у разі смерті в поєдинку чи у разі супротиву органам правосуддя, при якому той, хто вчиняв супротив, був убитий. Покарання виконували символічно: або над трупом, або над його зображенням. Подібне засудження пам'яті померлого траплялося й в Австрійському уложенні 1803 р. []⁸².

Ця позиція (згідно з якої до померлого заходи кримінально-правового впливу не застосовуються) відображена і в теорії кримінального права. У численних науково-практичних коментарях до КК України цілком передбачувано вказується на те, що померлі не можуть бути суб'єктами злочину (кримінального

⁸² Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С.32-33 (224с.); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С.64-65 (1064с.)

правопорушення). А, відтак, смерть такої особи виключає постановлення питання про її відповідальність []⁸³.

У вітчизняному КПК вказаний підхід знаходить прояв у положенні п.5 ч.1 ст.284 цього Кодексу, де передбачено таку підставу закриття КП як смерть підозрюваного, обвинуваченого, а з 27.07.2022 р. – ще й *смерть особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю* (окрім випадків, коли провадження необхідне для реабілітації померлого).

Одним із недоліків відповідного формулювання є залишення законодавцем поза увагою того факту, що порушити кримінально-правову заборону, а згодом – ще й «невчасно» померти (до набуття відповідного процесуального статусу) здатні також особи, котрі в принципі не можуть бути підозрюваним, обвинуваченим, але стосовно яких здійснюється КП. У кримінальних процесуальних правовідносинах існує ситуація, за якої при переданні провадження до суду, особа втрачає статус підозрюваного, однак при цьому не набуває статусу обвинуваченого. Мова йде про направлення до суду клопотання про застосування ПЗМХ. Обвинуваченим (згідно з ч.2 ст.42 КПК України) є особа, стосовно якої до суду передано *обвинувальний акт*. У наведеному ж випадку до суду надходить клопотання про застосування ПЗМХ, а особа, стосовно якої воно складено, у ході судового розгляду перебуває у специфічному статусі «особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ» (глава 39 КПК України). А тому у разі смерті такого учасника КП, даний випадок формально не охоплюється п.5 ч.1 ст.284 КПК України.

Подібна ситуація виникає і у разі смерті особи, щодо якої до суду направлено клопотання про застосування ПЗВХ. У випадку з особою, котра досягла віку, з якого може наставати КВ, ще, принаймні, можна якось пробувати

⁸³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019.С.75 (1384с.); Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2007. С.67-68 (1184с.)

застосовувати аналогію (з огляду на те, що така особа є суб'єктом кримінального правопорушення, їй повідомляли про підозру, а її статус за процесуальною природою дуже близький до статусу обвинуваченого). Більш складною є ситуація, коли постає питання про застосування ПЗВХ стосовно особи, котра не досягла віку, з якого може наставати КВ (але яка, принаймні, старша 11 років). Адже такий особі не вручають повідомлення про підозру, вона не набуває ані статусу підозрюваного в ході досудового розслідування, ані статусу обвинуваченого під час судового розгляду.

З метою подолання такої правової ситуації О.А. Лейба пропонує внесення законодавчих змін та викладення п.5 ч.1 ст.284 КПК України у такій редакції: «смерть *особи*, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого». Звісно, вказівка на «*особу*» без зазначення її процесуального статусу може породити дискусії у розумінні норми. Це визнає й сама автор такої пропозиції, обумовлюючи, що згадка нею про випадки, у яких провадження «необхідне для реабілітації померлого», є контекстом, що дає орієнтир для правильного розуміння правового припису []⁸⁴.

Я ж маю сумнів, що це чіткий показчик. Висловлена вище пропозиція О.А. Лейби (щодо нової редакції п.5 ч.1 ст.284 КПК України) могла б бути сприйнята без особливих застережень тоді, коли б і законодавець, у свою чергу, чітко визначав би категорію осіб, що мають право на реабілітацію. Однак він цього не робить. Так, у п.6 ч.2 ст.52 КПК України сказано, що обов'язкова участь захисника забезпечується у провадженні щодо реабілітації померлої особи. Але які саме учасники КП «вправі посмертно претендувати на реабілітацію», так і не зазначено. А у ст.525 КПК України, де йдеться про осіб, котрі вправі звертатися до суду із заявою про відновлення втрачених матеріалів КП, сказано, що такі матеріали можуть бути відновлені за заявою учасника КП. Проте далі говориться, що «близькі родичі *обвинуваченого*, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації».

⁸⁴ Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С.133 (216с.)

Знову ж таки, якщо виходити із буквального тлумачення цього положення, де згадано лише про обвинуваченого, можна зробити висновок про те, що і права на реабілітацію, і посмертного права на відновлення втрачених матеріалів КП позбавлені, зокрема: підозрюваний, виправданий, засуджений, особа, стосовно якої вирішувалося питання про застосування ПЗВХ та ПЗМХ. А це, звісно ж, не так []⁸⁵.

Окрім того, виникає питання про те, хто належить до «*близьких родичів*» учасника процесу, котрі вправі звертатися із клопотанням про початок реабілітаційної процедури та як це поняття співвідноситься з іншим вжитим у КПК поняттям «*близькі родичі та члени сім'ї*» (п.1 ч.1 ст.3 КПК України)? Вочевидь, поняття «*близькі родичі*» вужче за змістом, аніж поняття «*близькі родичі та члени сім'ї*» (та вужче від поняття «*родичі*»). Якщо буквально тлумачити положення ст.525 КПК України, то члени сім'ї, які не є близькими родичами, тобто не мають кровної спорідненості по прямій низхідній та висхідній лінії (а це доволі широка категорія осіб: чоловік /дружина, особи, котрі спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права й обов'язки, хоч і не перебувають у шлюбі, вітчим /мачуха, пасинок /падчірка, а також, як правило, усиновлювач та усиновлена ним дитина, опікун /піклувальник, особа, що перебуває під опікою та піклуванням), позбавлені можливості ініціювати провадження по реабілітації померлого. Маю сумнів, що це свідомий підхід законодавця. Адже у протилежному випадку він у ст.3 КПК України (де дається визначення термінів, вжитих у цьому Кодексі) вказав би, хто ж саме підпадає під категорію близьких родичів (зокрема, хто належить до близьких родичів учасника процесу, який має право на реабілітацію).

Аналізоване нововведення (внесення змін до п.5 ч.1 ст.284 КПК України, згідно з яким підставою закриття КП є не лише смерть підозрюваного,

⁸⁵ Навроцька В.В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. №3. С.224-226 (С.221-231), Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. С.491-495 (616 с).

обвинуваченого, а й особи, яка померла до набуття нею статусу підозрюваного) викликає й інші застереження.

З одного боку, слід схвалити намагання законодавця врегулювати правову прогалину. Адже, справді, іноді виникали (і, переконана, будуть виникати) ситуації, за яких у КП є особа, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, але яка померла до того, як їй повідомили про підозру. Або ж не виключено й те, що за життя людина не потрапляла в поле зору працівників правоохоронних органів як така, що вчинила кримінальне правопорушення, і їй, поки вона була жива, не повідомляли про підозру через недостатність необхідних на те фактичних даних через те, що такі підстави з'явилися пізніше. А тому при буквальному тлумаченні положення п.5 ч.1 ст.284 КПК України (у редакції до 27.07.2022 р.), як зазначають Ю.М. Грошевий та О. В. Капліна []⁸⁶ (а я з цим твердженням повністю згодна) смерть такої особи не була підставою для закриття провадження. Справді, підозра як припущення може бути спрямована тільки щодо живої особи. Такий висновок підтверджується ст.42 та ст.ст.276-278 КПК України, що визначають статус підозрюваного, випадки його набуття й порядок письмового повідомлення про підозру. У ст.42 КПК України передбачено єдиний випадок, коли особа може бути підозрюваним, перед тим безпосередньо не ознайомившись із повідомленням про підозру – якщо її місцезнаходження не встановлено (але при цьому саме повідомлення про підозру складене). Законодавець у даному випадку презюмує, що людина є живою, але її неможливо розшукати для вручення такого повідомлення та ознайомлення із ним. При цьому не зрозуміло: за якою ж тоді підставою треба було закривати провадження, якщо щодо порушника кримінально-правових заборон на момент смерті не було спрямовано ніяких претензій кримінально-правового характеру, а ці претензії з'явилися пізніше? Я уже говорила про те, що буквально тлумачення закону у подібному випадку не можливе. Але у будь-якому випадку, при цьому усе одно не

⁸⁶ Правова доктрина України; у 5-и т. Т.5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку /В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. Харків: Право, 2013. С.612. (1240с.)

було іншого виходу, аніж приймати рішення про закриття КП. Це типовий приклад правової прогалини, за наявності якої у правозастосовного органу не було іншого варіанту, аніж застосовувати або аналогію права, або аналогію закону (у даному випадку – аналогію закону).

Зараз же (з огляду на нову редакції п.5 ч.1 ст.284 КПК України) проблем у разі смерті особи, яка не набула статусу підозрюваного, обвинуваченого виникати, начебто, не повинно. Та це не так. Адже геть незрозуміло: у чому об'єктивується те, що усе-таки були підстави підозрювати цю особу у вчиненні кримінального правопорушення, на основі яких доказів було прийнято таке рішення, який працівник органу, що веде кримінальний процес, підозрює померлого (і, відповідно, хто має нести відповідальність, якщо така підозра не мала під собою ґрунту)? Подібне рішення працівника правоохоронного (правозахисного) органу повинно проявлятися назовні шляхом його фіксації у процесуальному документі. Держава, в особі її уповноважених органів та посадових осіб має висунути конкретизовані, письмові претензії з приводу вчинення особою за життя кримінального правопорушення. Ніхто не зобов'язаний здогадуватися, чи були у них підстави (а якщо так - то які саме) підозрювати когось у вчиненні кримінального правопорушення.

Та й, зрештою, геть нелогічно, коли КП закривають щодо особи, якої *як учасника процесу* на момент закриття провадження взагалі не існувало. Бо, вочевидь, щезнути, зникнути, припинити своє буття / існування, завершитися тощо можуть лише ті об'єкти, явища, процеси, ситуації тощо, які попередньо виникли та існували. Постає запитання: на підставі чого тоді (підкреслюю ще раз, я не уявляю, як це зробити без відповідного винесення процесуального документа) чітко відмежувати / відрізнити: а) осіб, які померли та яких і не було потреби повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (бо ніщо не вказувало на те, що вони його вчинили) та б) осіб, щодо котрих, усе-таки, зібрано достатні докази для складення повідомлення про підозру та його наступного вручення, але це не вдалося зробити через їх смерть?

Окрім того, хотіла б звернути увагу на це занадто громіздке формулювання «особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю», для якого законодавець, не пошкодувавши, «вділив» аж 3 рядки тексту. Вочевидь, якщо керуватися такою логікою, то й інших суб'єктів процесу, смерть яких (як щойно було обґрунтовано) теж повинна тягнути закриття КП, слід іменувати приблизно так: а) «особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для складення клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, але не зроблено цього у зв'язку з її смертю» та б) «особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для складення клопотання про застосування ПЗВХ, але не зроблено цього у зв'язку з її смертю». А якщо уявити, що про цих трьох учасників процесу (на додачу до підозрюваного, обвинуваченого, а також осіб, щодо яких вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру) буде згадано поруч, разом, у якомусь одному пункті /положенні (та ще й до того ж обумовивши, що їх смерть не тягне закриття КП у разі поставлення зацікавленими суб'єктами питання про реабілітацію), то стає зрозуміло, що я, попередньо говорячи про можливе громіздке формулювання, усе ж таки помилялася... Бо воно буде не громіздким, а супер-мега громіздким.

Текст НПА повинен бути, за можливості, «компактним» та містким. Звісно, не потрібно забувати й про вимогу чіткості, однозначності та повноти викладу відповідних положень. Та коли так трапляється, що і те, і інше разом поєднати неможливо або ж надто складно (тобто, якщо на одній із шальок терезів – «компактність» тексту, а на іншій – максимальна ясність, чіткість та зрозумілість законодавчих вимог, дозволів чи заборон, то, як на мене, усе-таки кращим є формулювання, що хоч і обтяжене деталями, але яке однозначно сприймається адресатами та чітко доносить до них позицію відповідного (законодавчого чи іншого) органу. Тому з оцим критикованим мною довжелезним терміном, використаним на позначення особи, якій варто повідомити про підозру (бо всі докази вказують на те, що вона вчинила кримінальне правопорушення), але цього

не було зроблено через її смерть, в принципі, можна було б якось миритися, якби воно не викликало інші заперечення та зауваги (про які я говорила вище).

Я вважаю, що незалежно від настання часу смерті особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи інше СНД, при підтвердженні матеріалами КП того, що це діяння справді було вчинене нею, така особа має бути посмертно визнана підозрюваним чи особою, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. Ну а потім КП підлягатиме закриттю через те, що об'єктивна обставина (смерть) перешкоджає подальшому ходу судочинства.

Звісно ж, те, що померлий (нехай хоч і на дуже короткий час – до моменту закриття КП у зв'язку із його смертю) стає учасником кримінального процесу, є юридичною фікцією. Але застосування такого прийому законодавчої техніки не повинно лякати. Юридичні фікції використовуються в усіх без винятку галузях права. А пояснюється це тим, що законодавство (особливо романо-германської правової сім'ї, до якої належить й Україна) є консервативною системою, що нерідко не встигає за життям. Іншою причиною використання юридичних абстракцій (юридичних фікцій) є економічність у законотворчій діяльності. Бо ж деколи незрівнянно простіше надати умовний правовий режим (у даному випадку - визнати на дуже короткий час померлого учасником процесу) якомусь об'єкту, для якого це не властиво, аніж створювати такі ускладнені правові конструкції, за яких регулювання буде громіздким.

З огляду на вищезазначене пропоную:

- викласти положення п.5 ч.1 ст.284 КПК України таким чином:

«помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру, крім випадків, коли провадження необхідне для реабілітації померлого»;

(про необхідність заміни існуючого терміну «ПЗМХ» на «ПЗПХ» йтиметься у підрозділі 3.1. дисертації)

- викласти ч.1 статті 42 КПК України («Підозрюваний, обвинувачений») у такій редакції:

«Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, особа, щодо якої повідомлення про підозру складено посмертно»;

- виключити п.27 ч.1 ст.3 та абз.2 ч.2 ст.42 КПК України;

- виключити із відповідних законодавчих положень (а саме – із п.19 ч.1 ст.3, ч.1 ст.45, п.1 ч.10 ст.284 КПК України) вказівку на «особу, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю»;

- доповнити ст.277 КПК України ч.2 такого змісту: *«За наявності достатніх доказів вчинення кримінального правопорушення, повідомлення про підозру може бути складено щодо особи посмертно»;*

- доповнити ст.292 КПК України ч.3 такого змісту: *«За наявності достатніх доказів вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, клопотання про застосування примусових заходів психіатричного або виховного характеру може бути складено щодо неї посмертно»* []⁸⁷.

У близьких родичів, членів сім'ї померлого, щодо якого повідомлення про підозру чи складення клопотання про застосування ПЗМХ чи ПЗВХ здійснюватиметься посмертно (звісно, якщо законодавець прислухається до цієї пропозиції) може виникнути інтерес у її реабілітації. Тому КПК варто доповнити положеннями, згідно з яким ці процесуальні документи вручаються її близьким родичам, членам сім'ї із роз'ясненням їм права вибору захисника

⁸⁷ Навроцька В.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. №2. С.86-91 (С.85-93)

(участь якого у цьому КП буде обов'язковою) та права вимагати продовження КП з метою реабілітації померлого.

Можна ще навести приклади процесуальної недосяжності – ситуацій, коли при покладенні законодавцем на правозастосувача обов'язку встановити певні питання матеріально-правового характеру, кримінальні процесуальні норми виявляються, по-суті, «безсилими» чи, принаймні, не дуже-то і дієвими, коли добрі наміри правотворця у з'ясуванні відповідних обставин, що, на його думку, мають кримінально-правове значення, перевершують реальні можливості правозастосувача безсумнівно їх встановити за допомогою існуючої процедури.

Так, однією з умов звільнення від КВ у зв'язку з дієвим каяттям (передбаченого ст.45 КК України), є *щирість розкаяння*. В абз.8 п.5 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від КВ» від 23.12.2005 р. №12, йдеться про те, що «щире каяття повинно підкреслити суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину і має проявлятися у сумлінному розкаянні особи, визнанні провини» []⁸⁸. На подібному підході ВС неодноразово було наголошено і пізніше. Існує послідовна практика цього органу, відповідно до якого розкаяння передбачає не лише визнання особою факту вчинення злочину чи проступку, але й відверте, дійсне, а не уявне визнання своєї провини у скоєному, щирий жаль з цього приводу та осуд власної протиправної поведінки; це ж, передусім, має проявлятися у її намаганні відшкодувати завдані кримінальним правопорушенням збитки, дієвому бажанні виправити наслідки вчиненого (чи, принаймні, мінімізувати їх) та готовність понести покарання. До прикладу, в одній із постанов ВС (зауважу, що у цьому рішенні Суд аналізує можливості застосування ст.75 КК України («Звільнення від відбування покарання з випробуванням»)), де щире чи не дуже розкаяння заподіювача шкоди законодавець прямо навіть не згадує серед умов такого звільнення) зазначено, що щире каяття обвинуваченого не повинно зводитися до

⁸⁸ Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23.12. 2005 р. №12. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>.

формальної вказівки на визнання своєї вини, це відповідне ставлення до вчиненого, що передбачає належну критичну оцінку фактично винним власної протиправної поведінки, її засудження та бажання залагодити провину, що підтверджується конкретними діями, спрямованими на подолання та ліквідацію ситуації, яка є наслідком кримінальним правопорушенням []⁸⁹.

Проте з'ясування цієї суб'єктивної ознаки (щирість розкаяння) є дуже складним, а деколи - й взагалі неможливим. Досліджуючи таке явище, як щире розкаяння, правоохоронні органи можуть помилитися, встановлюючи його справжність, оскільки це пов'язано із встановленням психічного ставлення особи до вчиненого. Навіть якщо фактично винний повідомить, що відбулося розкаяння, у більшості випадків працівники правоохоронних органів не зможуть це об'єктивно довести. Адже деякі особи, володіючи акторськими здібностями, можуть непогано «грати на публіку», зобразивши дуже натурально почуття провини, навіть і не збираючись розкаюватися у вчиненому. Інші ж, навпаки, відчуючи жаль та сором у зв'язку із вчиненим кримінальним правопорушенням, зовні цього ніяк особливо не проявляють, адже, будучи інтровертами, є людьми мовчазними та скупими на емоції (або ж, принаймні, на їх зовнішній прояв). Нерідко навіть професійні психологи не завжди можуть достовірно констатувати, що фактично винний справді щиро шкодує за скоєним, а не лише майстерно імітує каяття.

Інколи побутує точка зору про те, що якщо мотивом позитивної посткримінальної поведінки є страх перед покаранням, то така поведінка не може визнаватися добровільною, тобто у цій ситуації відсутні підстави для звільнення від КВ у зв'язку з дієвим каяттям. Ця позиція видається занадто категоричною. Адже в такому разі виходить, що звільняти від КВ потрібно лише того, хто відчуває повну байдужість до кримінально-правової заборони та не боїться кримінального покарання, хоча, як видається, якраз такі особи і є найбільш

⁸⁹ Постанова Верховного Суду України від 15.11. 2021 р. (справа № 199/6365/19, провадження №51-319км21). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138476>.

суспільно небезпечними. Навпаки, якщо кримінально-правова норма спонукала когось вчинити позитивні посткримінальні дії (нехай навіть через страх перед покаранням), то можна впевнено констатувати здійснення покарання у даному конкретному випадку його превентивних цілей.

Видається, що у словосполученні «дійове каяття» акцент слід поставити на першому, а не на другому слові (звертає на себе увагу розбіжності законодавця у підходах до того, яким має бути таке каяття: адже у назві ст.45 КК України йдеться про «дійове каяття», а у диспозиції цієї статті говориться про необхідність *щиро покаятися*). Тут головне значення мають об'єктивно виражені дії особи, а не її суб'єктивне ставлення до того, що відбулося. Видається, що застосування статті КК України, яка передбачає звільнення від КВ у зв'язку з дієвим каяттям, можливе незалежно від наявності чи відсутності реального розкаяння особи у вчиненні того діяння, за яке вона повинна бути піддана кримінальному переслідуванню. Її застосування залежить виключно від того каяття, яке полягає у вчиненні об'єктивно виражених дій, що передбачені аналізованою статтею. При цьому «формальне» каяття не виключає розкаяння «реального», їх поєднання є не тільки можливим, але й дуже бажаним. Однак, на мою думку, ступінь щирості та глибини розкаяння не є юридично значимою обставиною і не підлягає обов'язковому встановленню при звільненні від КВ у зв'язку з дієвим каяттям. За змістом закону не мотиви, а сама позитивна постзлочинна діяльність має визначальне значення. Під дієвим каяттям слід розуміти таку соціально позитивну, юридично значиму поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, мотивами якої можуть виступати будь-які внутрішні спонукання. Дієве каяття повинно проявлятися назовні. Цією ознакою воно відрізняється від щирого розкаяння, яке має лише пасивну форму і є негативною оцінкою фактично винним своєї протиправної поведінки та визнання інкримінованих йому обставин.

Отож, при звільненні особи від КВ у зв'язку з вчиненням дій, передбачених ст.45 КК України, суд не зобов'язаний з'ясовувати питання про те, чи обвинувачений щиро розкався у своєму діянні. Особа може вчиняти вказані у

законі позитивні посткримінальні дії з прагматичних міркувань, можливо навіть вважати конкретну кримінально-правову заборону абсурдною чи застарілою, але через страх перед покаранням, осудом оточуючих тощо, усе ж таки виконати усі вимоги ст.45 КК України та не становити небезпеки для оточуючих. З огляду на це слід було б виключити вказівку на щирість каяття як на умову звільнення від КВ на підставі ст.45 КК України []⁹⁰.

Окрім того, варто звернути увагу й на те, що наразі не існує перевірених, апробованих методик, доступних пересічному працівнику правоохоронних органів, які б дозволяли із 100% вірогідністю встановити таку обставину. В одній із своїх публікацій я уже згадувала про те, що, окремі дослідники (причому як у виданнях, розрахованих на широкий загаль, так і в наукових працях) говорять про технічні можливості не просто в якомусь осяжному майбутньому, а просто таки зараз «зчитувати» думки та про використання цих можливостей при розслідуванні кримінальних правопорушень. Вони стверджують про розробку нейрофізіологами методики (що має назву ментоскопіювання, іноді - сеттлеретика), яка дає змогу проникати у свідомість людини, про технологію «зчитування» інформації з мозку та перенесення такої інформації з біологічного носія на комп'ютерну матрицю. Це спеціальний пристрій у вигляді шолому, який сканує та записує мозкові імпульси (зокрема, під час демонстрації фото з місця події). Робота пристрою ґрунтується на тому, що він фіксує коливання мозку, які свідомо не контролюються. У принцип дії приладу покладено факт надходження електричних голосових сигналів до голосових зв'язок навіть тоді, коли людина не вимовляє слова вслух. Для їх фіксування на шиї та підборідді розміщуються спеціальні датчики, а сигнали реєструються за допомогою спеціальної програми. За твердженнями

⁹⁰ Навроцька В.В. Чи є «щирість розкаяння» умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.45 КК України? *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 року / [За ред. проф. В.С. Венедіктова, проф. А.М. Куліша]. Суми: Сумський державний університет, 2014. С.359-361. URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/324222874.pdf>.

розробників, успіх розпізнавання слів становить приблизно 90% []⁹¹. У будь-якому випадку, метод ментоскопіювання поки не впроваджений у вітчизняне правосуддя, та й невідомо, чи це колись станеться. А якщо й трапиться, то беруся припустити, що процес такого можливого впровадження точно не буде одномоментним й простим.

Застосування подібних технічних пристроїв нині, за сучасного розвитку науки, не видаються чимось геть неймовірним, із сфери фантастики. Зрештою, у багатьох осіб (зокрема, й тих, чия професійна діяльність не має до права жодного відношення) на слуху можливість застосування подібного приладу - поліграфа. Водночас, попри всебічні запевнення прихильників використання поліграфа (зокрема, й у сфері кримінального судочинства) у його дієвості та ефективності []⁹², вітчизняний законодавець не поспішає визнавати «показання» цього приладу джерелом доказів. Певно, геть не випадково кілька проєктів

⁹¹ Навроцка В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоукраїнського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2016. С.155-157 (224с.); Артьомов О.В., Бурячківський Е.С. Інтелект поза біологічним носієм (медико-біологічний і філософський погляд на проблему штучного розуму). *Інтегративна антропологія*. 2018. №2 (32). С.4-8; Hollenstein N, Rotsztein J., Troendle M, Pedroni A., Langer N. Zucco a simultaneous eeg and eye-tracking recourse for natural sentence reading *Sanctific data*. 2018. №5(1). P.1-13

⁹² Курман О.В., Балибіна А.Р Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактик та правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С.686-691; Дмитренко Н.А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск. 22. С.160-166; Симоненко Н.О. Використання поліграфа під час досудового розслідування згвалтувань минулих років. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2016. №2. С.265-274; Мотлях О.І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування: монографія. Київ: Освіта України 2012, 394с.; Оначишин В. Правові підстави застосування поліграфа на приватному підприємстві. URL:https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/223582_pravov-pdstavi-zastosuvannya-polgrafa-na-privatnomu-rdprimstv; Ведмідь В.А. Законодавство в сфері поліграфа. URL:<https://polygraph.ua/zakonodavstvo/>; Черней В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфічних технологій у правоохоронну діяльність. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 7-8 листопада 2015 р). Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2015. С.3-6; Мовчан Д.А. Проблеми імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. №5. С.256-262.; Schafer J. Psychological narrative analysis: professional method to detect deception in written and oral communications. London: Publisher LTD, 2010. 214с.; Черней В.В. Напрями нормативного врегулювання та практичного впровадження використання поліграфічних технологій у правоохоронній сфері. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. №1. С.5-12.

законів про впровадження детектора брехні у процесуальну діяльність досі так і залишилися проектами []⁹³.

Заперечний підхід до прийнятності застосування у кримінальному процесі відомостей, здобутих із використанням поліграфа, послідовно демонструє правозастосовна практика (причому як на «низовому», так і на вищих рівнях). Пояснюється це, передусім, тим, що в) на ті основні показники, що вимірюються поліграфом (пульс, артеріальний тиск, частота дихання, потовиділення, м'язова активність) має вплив велика кількість емоцій (як-от, тривога, печаль, депресія, радість, ненависть) та об'єктивні, незалежні від волі піддослідного обставини, що впливають на фізичні показники тіла. Поліграф лише реєструє зміну параметрів фізіологічної активності та не здатен «читати» думки []⁹⁴.

Таким чином, щирість та глибина розкаяння, сорому та жалю у зв'язку з вчиненим протиправним діянням як одна з умов прийняття юридично значимих рішень, не може бути однозначно та беззаперечно встановлена та доведена в рамках існуючої нині процедури та сучасних досягнень науки. А тому правозастосувачу при прийнятті таких рішень варто зважати, передусім, на те, чи

⁹³ Проект Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 04.03. 2016 р. №4094-1. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/JH35Q1AA>; Проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 12.03. 2013 р. №2521. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/JG1Y100A>.

⁹⁴ Ухвала Київського апеляційного суду від 19.06. 2024 р. (справа № 355/767/20). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120633106>; Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 13.03. 2024 р. (справа № 202/10407/22, провадження № 11-кп/803/1107/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117967187>; Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 06.06. 2024 р. (справа №334/478/24, провадження № 1-кп/334/418/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119538442>; Ухвала Львівського апеляційного суду від 23.10.2023 р. (справа №463/11851/21; провадження № 11-кп/811/919/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114567492>; Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 21.02.2024 р. (справа №569/10652/20, провадження №1-кп/569/225/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117352559#>; Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 27.03.2024 р. (справа №953/534/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117982403>; Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 21.02.2024 (справа № 569/10652/20, провадження 31-кп/569/225/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117352559>; Ухвала Тарутинського районного суду Одеської області від 08 квітня 2024 р. (справа №515/323/22, провадження № 1-кп/514/62/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118179151>; Ухвала Кропивницького апеляційного суду (справа №404/6241/23, провадження № 11-кп/4809/300/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118548885>; Ухвала Львівського апеляційного суду від 25.06. 2024 р. (справа № 464/3019/20, провадження №11-кп/811/119/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120162471>; Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12.02. 2024 р (справа № 991/726/24, провадження № 11-сс/911/110/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117032575>.

є в посткримінальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого ознаки *дієвого* каяття. Щире ж розкаяння є вкрай бажаним, соціально схвалюваним, але не обов'язковим «бонусом» до нього.

Слід також зазначити, що щире каяття є не тільки умовою звільнення від КВ у зв'язку з дієвим каяття (ст.45 КК України), але й також: а) однією з умов звільнення від КВ з переданням на поруки (ст.47 КК України), б) обставиною, що пом'якшує покарання (п.1 ч.1 ст.66 КК України), в) однією з умов звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням до нього ПЗВХ (ч.1 ст.105 КК України). А тому обстоюваний вище підхід варто було з застосувати і в цих випадках – законодавцю потрібно подумати про заміну у цих статтях термінів «щире каяття» («щире розкаяння») на «дієве каяття». На цим варто замислитися і розробникам Проекту нового КК України, котрі щире каяття згадують поміж обставин, що пом'якшують покарання за злочин чи проступок (п.3 ч.1 ст.3.3.2. Проекту) або визнають його однією з умов непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою після вчинення кримінального правопорушення (п.1 ч.1 ст.3.4.2. Проекту) [1]⁹⁵.

Неврегульованою у КПК України є також ситуація, за якої: а) особа безсумнівно вчинила злочин чи кримінальний проступок, б) у неї є всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (вона є фізичною, осудною особою, досягла віку, з якого може наставати КВ), в) існує необхідність застосування до неї кримінально-правових заходів, однак таке застосування виключене з огляду на те, що інші юридично значимі дані про цю особу (передусім, її прізвище, ім'я, по батькові) встановити попри усі докладені зусилля, зокрема, й враховуючи можливість продовження строків досудового розслідування (ст.294-295-1 КПК України), так і не вдалося.

У ЄРДСР я не знайшла жодної справи, де б фігурувала інформація про порушника кримінально-правових норм без «імені», який, однак, мав би статус

⁹⁵ Проект КК України (станом на 17.02. 2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.

учасника процесу – обвинуваченого, виправданого, засудженого. Попри це, окремі працівники правоохоронних органів (усі – із стажем роботи у відповідній сфері більше 15 років) у приватних розмовах згадували про вкрай нечисельні випадки (у будь-якому разі, такі ситуації були) або із своєї практики, або із практики колег, коли злочин було вчинено (при цьому згадувалося про крадіжки чи заподіяння легких тілесних ушкоджень, побоїв, особами ромської національності), порушник був відомий (на нього прямо та однозначно вказували свідки та потерпілі як на такого, що вчинив злочин, його вина безсумнівно могла бути доведена наявними речовими доказами, експертним шляхом) та перебував у «розпорядженні» працівників правоохоронних органів (був затриманий), проте через те, що: а) він відмовлявся їм представитися, б) документи, що б підтверджували його особу, були відсутні, в) встановити справжні відомості про особу порушника так і не вдалося, г) перспектив доведення справи до суду не було (бо у відповідному процесуальному документі не могли бути зазначені окремі обов'язкові реквізити), його, по-суті, відпускали «на всі чотири сторони». Переконана, що такі випадки непоодинокі. І вони траплялися як за час дії КПК України 1960 р, так і нині. Звісно, за подібних умов про законність, елементарну справедливість такого рішення, про належну реалізацію завдань кримінального судочинства (згідно з якими порушник норм матеріального кримінального права повинен зазнати покарання за вчинене чи до нього мають бути застосовані інші передбачені законом заходи впливу, а інтереси потерпілого та суспільства мають бути захищені та обстоєні) говорити, на жаль, не доводиться.

У ч.5 ст.208 КПК України зазначається, що у випадку, коли на момент затримання (йдеться про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду), прізвище, ім'я й по батькові затриманого не відомі, у протоколі має бути докладний опис такої особи та долучено її фото. Проте більше ніде у цьому Кодексі немає анінайменшої згадки чи навіть натяку на те, що подальші зусилля працівників органів, які ведуть кримінальний процес, по встановленню такої інформації можуть не увінчатися успіхом та не дано «інструкцій» правозастосувачам про їх

подальші дії за такої ситуації (як, до прикладу, у вказаному вище випадку про потребу описування затриманого та його фотографування).

На жаль, змушена констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство обмежує можливість реалізації заходів кримінально-правового характеру щодо порушника кримінально-правових заборон, персональні дані якого так і залишилися нез'ясованими. Зокрема, у повідомленні про підозру мають бути вказані анкетні відомості особи, якій повідомляють про підозру – прізвище, ім'я, по батькові, місце та дата народження, громадянство, місце проживання (п.2 ч.1 ст.277 КПК України). Ці ж дані мають бути встановлені й у клопотанні прокурора про звільнення від КВ (п.2 ч.1 ст.287 КПК України) та про закриття КП щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, який уже втратив чинність (п.2 ч.3 ст.479-1 КПК України), в обвинувальному акті (п.2 ч.2 ст.291 КПК України). Вказівка на прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого має міститися також в ухвалях (п.1 ч.1 ст.372 КПК України) та вироків суду першої інстанції (п.4 ч.2, п.1 й п.2 ч.4 ст.374 КПК України), в ухвалях суду апеляційної інстанції (п.1 ч.1 ст.419 КПК України), в постановках суду касаційної інстанції (п.1 ч.1 ст.442 КПК України) тощо.

Те, що у рамках КП має бути встановлено прізвище, ім'я, по батькові заподіювача шкоди, а це, своєю чергою, повинно знайти відображення у відповідних процесуальних документах, повною мірою стосується і «несуб'єктів» кримінального правопорушення, стосовно яких вирішується питання щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ.

Можливі декілька варіантів, коли відомості про особистість того, хто вчинив кримінальне правопорушення чи інше СНД, практично відсутні: а) така особа взагалі відмовляється повідомити які-небудь дані про себе; б) можливо, й готова була б надати відповідну інформацію, але не здатна цього зробити з об'єктивних, часто не залежних від неї причин (забудькуватості, пов'язаної із віковими змінами мозку, або амнезії, причиною якої є фізична травма чи сильне емоційне потрясіння, інфекційне захворювання тощо); в) називає себе певним прізвищем, іменем та по-батькові, що, однак, нічим не підтверджуються (це може

бути зумовлене бажанням уникнути застосування кримінально-правових засобів впливу за скоєне, наявністю у неї психічного розладу тощо); г) має фальшиві документи на чуже ім'я.

Останнє, стосується, зокрема, тих іноземних громадян, які займаються на території іншої держави розвідувальною діяльністю за завданням іноземних спецслужб, тобто вчиняють шпигунство. Дані про їх особу зазвичай є секретом відповідної держави, і навряд чи можна сподіватися на те, що вони в ході КП (як на досудовому розслідуванні, так і в ході судового розгляду) будуть встановлені із вичерпною повнотою кримінальними процесуальними засобами доказування.

Та й, зрештою, подібні ситуації можливі у разі вчинення будь-якого загально-кримінального правопорушення, коли у того, хто його вчинив, відсутні документи, що посвідчують його особу, він відмовляється представитися працівникам правоохоронних органів (і має на це повне право в силу положень ст.63 Конституції України, відповідно до якої ніхто не несе відповідальності за відмову давати пояснення чи показання щодо себе []⁹⁶) чи не може цього зробити, а останнім, попри усі можливі зусилля, здобути таку інформацію так і не вдалося.

Отож, у результаті аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства можна дійти висновку про те, що вони: а) не дозволяють притягнути до КВ та засудити особу, яка володіє усіма ознаками суб'єкта кримінального правопорушення (як загального, так і спеціального), особисті дані про якого не встановлені, б) позбавляють можливості застосувати інші, передбачені КК України заходи кримінально-правового характеру до порушників кримінально-правових заборон – як до суб'єктів кримінального правопорушення, так і до «несуб'єктів».

А проблема, як видається, полягає у тому, як іменувати у процесуальних документах особу, персональні дані про котру невідомі. Можна запропонувати на вибір декілька варіантів такого найменування:

⁹⁶Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

1) «особа, яка іменує себе...», «особа, яка відмовилася себе назвати», «особа, яка має документ на ім'я...». Ця пропозиція не найкраща. Бо, до прикладу, «осіб, які відмовилися себе назвати», у рамках різних проваджень та за багато років може «накопичитися» чимало. Тому постає питання про те, як таких осіб відмежувати, відрізнити одну від одної, якщо усіх називати ідентично. Окрім того, з точки зору закону не повинна мати значення причина невідомості працівникам органів, що ведуть кримінальний процес, справжніх даних про особу учасника процесу (вона категорично відмовилася представитися чи нездатна це зробити, або ж представляє фальшиві документи на чуже ім'я). Деталізація цих обставин у найменуванні невідомого учасника процесу видається зайвою та непотрібною. Головним є сам факт того, що відповідним працівникам невідомі справжні дані про потенційного чи дійсного учасника процесу;

2) можна навіть присвоїти їй прізвище, ім'я та по-батькові аналогічно до процедури, відомої законодавству про запис актів цивільного стану. Свого часу таку ідею висловлювала я []⁹⁷. Проте зараз вважаю, що це теж геть не ідеальний варіант. Адже не виключено, що «присвоєнні» дані ймовірного правопорушника, ідентичні прізвищу, імені та по батькові реальної законослухняної людини. А з точки зору забезпечення інтересів останньої (зокрема, й інтересів, що для КП не мають жодного значення) це не прийнятно, принаймні, з моральної точки зору. Окрім того, у разі реалізації такої пропозиції на практиці, присвоєні персональні дані у подальшому можуть бути використані цією особою в інших правовідносинах: шлюбно-сімейних, цивільно-правових тощо. Це ж ітиме врозріз із тією метою, для якої пропонувалося надавати вигадані персональні дані - виключно для цілей КП. А тому таку свою попередню пропозицію вважаю невдалою і від неї відмовляюся.

3) найкраще, як видається, було б іменувати цю особу так, аби: а) спочатку було зазначено її процесуальний статус, б) потім – містилася б вказівка на те, що

⁹⁷ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування: колективна монографія /за заг. ред. Ю.П. Алєніна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1135 (1148с.)

її персональні дані працівникам органів, що ведуть кримінальний процес, невідомі, в) ще далі – згадувався б її псевдонім. Останній міг би бути комбінацією цифр та букв та присвоювався б спеціальною автоматизованою системою (наприклад, «підозрюваний, персональні дані якого не встановлено, - AZ0000000125», «засуджений, персональні дані якого не встановлено, - YK0000000427», «особа, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗПХ, персональні дані якого не встановлено, - LU0000000839» тощо).

Зрештою, будь-яка із вказаних позицій однозначно може бути використана та впевнено застосована правозастосувачами після внесення відповідних змін та доповнень до КПК України. А поки що у подібних ситуаціях за відсутності процедури реалізації положення матеріального кримінального закону, коли кримінальний процесуальний закон не здатен встановити ознаки юридичного факту, що утворює охоронне кримінальне правовідношення, вчергове мала б «виручати» уже звична та неодноразово мною згадувана аналогія права чи закону.

Завершуючи розгляд відповідної проблеми, наостанок зауважу, що за нинішнього правового регулювання, у протоколі затримання особи без ухвали слідчого судді, суду ще якось можна обмежитися (як це і пропонує законодавець у ч.5 ст.208 КПК України) докладним описом такої особи із долученням її фотографій, то в подальших процесуальних документах (як-от, повідомленні про підозру, обвинувальному акті, судових рішеннях) – цього буде точно недостатньо.

А з огляду на те, що хоча людей з абсолютно однаковою зовнішністю не буває, проте є дуже схожі (наприклад, однайцеві близнюки, зрештою, можна зробити й пластичну операцію по зміні зовнішності, уподібнившись таким чином, іншому), а ті незначні відмінності між ними буває складно відобразити (наприклад, для опису різних параметрів вуха використовується близько двадцяти різних критеріїв), законодавцю, можливо, варто було б подумати над тим, аби у майбутньому у КП, де фігуруватимуть особи з присвоєними їм персональними даними, проводити щодо таких осіб (принаймні, у вже зовсім сумнівних випадках) генетичні експертизи, і такі результати експертних досліджень відображати у відповідних процесуальних документах.

Продовжуючи вести мову про процесуальну здійсненність (процесуальну реалізованість) кримінального переслідування як одного із критеріїв криміналізації, можна навести приклади тих із них, які не повністю відповідають такому критерію. При цьому варто згадати й про норму, передбачену ст.400-1 КК України («Представництво в суді без повноважень»). Нею встановлено відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про наявність повноважень представляти іншу особу в суді, а також за *умисне невнесення адвокатом до ордера даних стосовно обмеження повноважень, що встановлені договором про надання правничої допомоги*. Невідповідність вказаної норми критерію процесуальної здійсненності кримінального переслідування вбачається у практичних складнощах доведення умислу у випадку, коли за наявності справжнього волевиявлення особи щодо представництва її інтересів, документи, котрими підтверджено право представляти іншу особу, оформлено із недотриманням передбачених законом порядку та вимог, або ж коли закінчився строк документів, що підтверджують повноваження по представництву. Довести умисну форму вини при вчиненні представництва без повноважень можна тільки у разі грубих, очевидних порушень вимог кримінального матеріального чи процесуального права (припустімо, коли для того, аби вступити у провадження, особа у суді неправдиво видає себе за ту, котра, начебто, насправді уповноважена бути захисником /представником) []⁹⁸.

Окрім того, аналізована норма не відповідає низці інших критеріїв соціальної обумовленості кримінально-правових норм, як-от: суспільної небезпечності діяння, співмірності негативних та позитивних наслідків заборони, системно-правовій несуперечності заборони, кримінально-політичній адекватності заборони, міжнародно-правовій допустимості та необхідності заборони (на що уже зверталася увага в юридичній літературі)⁹⁹.

⁹⁸ Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 495 (744с.)

⁹⁹ Антонюк Н. Про представництво в суді без повноважень. Доцільність спеціальної криміналізації представництва адвокатом в суді без повноважень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro->

З огляду на вищенаведені принципи криміналізації, взяті у сукупності (зокрема й той, якому, по суті, присвячено цей підрозділ дисертації - принципу процесуальної здійсненності / процесуальної реалізованості кримінального переслідування), Л.М. Палюх зробила абсолютно правильний та логічний висновок про те, що кримінально-правового регулювання потребують тільки ті ситуації, коли адвокат у суді повідомляє про повноваження представляти іншу особу, за умов, що насправді таке волевиявлення на представництво інтересів повністю, абсолютно відсутнє. А тому у решті випадків достатнім було б застосування до недобросовісних адвокатів дисциплінарно-правових заходів впливу []¹⁰⁰.

Ще одним прикладом неналежної процесуальної реалізації норм матеріального кримінального права, є відсутність необхідної процедури врегулювання ситуації, за якої закон, що ним встановлювалася кримінальна протиправність діяння, втратив чинність.

Таке упущення можна констатувати аж на чотирьох різних часових відрізках:

1) за весь період дії КПК України 1960 р., коли це питання взагалі було обійдене увагою тогочасного законодавця,

2) у новому КПК 2012 р.: з 13.04.2012 р. - з часу вступу в силу цього Кодексу та до 09.09. 2022 р. – моменту, коли положення п.4 ч.1 ст.284 вітчизняного КПК («набрання чинності законом, яким скасована КВ за діяння, вчинене особою») згідно з рішенням КСУ від 08 червня 2022 р. №3-р(II)/2022 за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) п.4 ч.1 ст.284 КПК України (справа щодо презумпції невинуватості) []¹⁰¹, втратило чинність;

predstavnitstvo-v-sudi-bez-povnovazhen#google_vignette; Беляєва К. Адвокат, який не підтвердить своїх повноважень, може опинитися на лаві підсудних. *Закон і бізнес*. 24.02.2018-02.03.2018. С.5.

¹⁰⁰ Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. С.134-135, 495 (744с.)

¹⁰¹ Рішення Конституційного суду за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284

3) з 09.09.2012 р. (моменту, не пізніше якого КСУ у вказаному вище рішенні зобов'язав законодавця привести п.4 ч.1 ст.284 КПК України у відповідність до Конституції України, а останній те зобов'язання вчасно виконати не спромігся) й до 01.12. 2022 р. (дати, коли п.4 ч.1 ст.284 КПК України нарешті, із майже 3-ох місячним запізненням, таки виключили, при цьому у цей Кодекс було внесено наступні зміни: а) ч.1 ст.284 КПК України доповнили пунктом 4-1 («втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння»), б) у КПК було включено нову Главу 36-1 «КП щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність» []¹⁰²;

4) з 01.12.2022 р. і, на жаль, донині.

А тепер обґрунтую, на підставі чого мною було зроблено такі висновки. Почну з аналізу відповідних положень КПК України 1960 р. За весь час його існування там ніколи не було норми, яка б передбачала самостійну підставу закриття КП у разі декриміналізації діяння. При цьому чимало і кабінетних теоретиків, і практичних працівників, аж ніяк не вважали це якимось упущенням чи проблемою. Адже вони стверджували, що при прийнятті відповідного рішення усе одно існувала норма, на яку при цьому можна і треба було посилатися. Чи не у 100% випадках, закриваючи КП внаслідок декриміналізації діяння, судді покликалися при цьому на п.2 ч.1 ст.6 КПК України 1960 р. («відсутність в діянні складу злочину»), прирівнюючи усунення злочинності діяння новим кримінальним законом до відсутності об'єктивної сторони складу злочину. І робили це абсолютно даремно. Усунення злочинності діяння новим законом однозначно та беззаперечно не належить до відсутності об'єктивної сторони, і взагалі до відсутності будь-якого елементу складу злочину. Адже на момент вчинення діяння склад злочину в тому діянні усе-таки був, воно із самого початку оцінювалося як злочин, а його заподіювач підлягав КВ. І лише внаслідок того, що

Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 р. №3-р(II)/2022. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>.

¹⁰² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Закон України від 01.12. 2022 р. № 2810-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810-20/ed20240809#n18>.

згодом державою це діяння було декриміналізоване, КП підлягало закриттю. Якраз у цьому й вбачається принципова відмінність між відсутністю у діянні складу злочину (за якої немає одного або кількох елементів такого складу) й усуненням злочинності діяння новим кримінальним законом (коли на момент вчинення злочину усі елементи складу були, проте після прийняття нового закону це діяння уже як злочинне не розцінюється). Вказана відмінність зумовлює потребу виділення декриміналізації діяння як самостійної підстави закриття КП і логічно пояснює, чому за наявності декриміналізації право на реабілітацію не виникає []¹⁰³.

І якщо до вступу в силу КПК 2012 р. посилення правозастосувачів при прийнятті рішення про закриття КП у зв'язку з декриміналізацію діяння на положення п.2 ч.1 ст.6 тогочасного КПК 1960 р. («відсутність в діянні складу злочину»), ще якимось можна було, принаймні, спробувати зрозуміти (адже будь-яка норма матеріального кримінального права повинна мати процесуальну форму свого втілення, процедурного відповідника в аналізованій ситуації не було, тож правозастосувачам доводилося якимось «викручуватися»), - то поблажливо поглядати на подібну ситуацію за час дії КПК 2012 р. (коли судді посиляються одночасно на і п.4 ч.1 ст.284 цього Кодексу, та ще й згадують при цьому про відсутність складу кримінального правопорушення), говорячи про те, що становище особи, стосовно якої приймається таке рішення у зв'язку з декриміналізацією діяння парламентом – це, начебто, становище невинуватої людини []¹⁰⁴, точно не варто. Потрібно чітко розмежовувати ці два різні за своєю правовою природою правові інститути – звільнення від КВ та втрату чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння. Тому

¹⁰³ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування: колективна монографія /за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1138-1139 (1148с.)

¹⁰⁴ Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 30.03. 2021 р. (справа № 345/3522/18, провадження № 11-кп/4808/137/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96029164>; Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 16.06. 2020 р. (справа № 345/3522/18; провадження № 11-кп/4808/166/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89843805>.

правими є ті судді, які однозначно та беззаперечно констатують: закриття КП у зв'язку з декриміналізацією діяння ВРУ є, навпаки, nereабілітуючою підставою.

Показовим при цьому є підхід, відображений в ухвалі Черкаського апеляційного суду від 03.03. 2021 р., яким змінено ухвалу Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 11.11. 2020 р. шляхом виключення з її мотивувальної частини твердження про те, що «закриття КП ...за декриміналізацію є реабілітуючою обставиною і не тягне...будь-яких негативних наслідків». Апеляційний суд справедливо вказав, що передбачені ч.1 ст.5 КК України підстави для закриття КП, не пов'язані із встановленням фактичних обставин такого провадження, що свідчать про відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення, а пов'язані із змінами кримінального законодавства. Однак декриміналізація діяння не є реабілітуючою підставою закриття КП і не виправдовує особу, яка вчинила діяння, що визнавалося кримінальним правопорушенням на момент його вчинення. І в правозастосовній практиці, і в доктрині, під реабілітацією мають на увазі виправдання особи чи закриття КП з реабілітуючих підстав. Відповідно до реабілітуючих підстав особа визнається невинуватою у вчиненні інкримінованого їй діяння, при цьому відновлюються її права, гідність, репутація. При декриміналізації ж діяння, законодавець виключає його із переліку кримінально караних (хоча спочатку воно таким і було), а тому воно не свідчить про виправдання. Адже коли мова йде про реабілітуючі підстави закриття КП, - продовжує апеляційний суд, - при цьому потрібно виходити з того, що особа не вчиняла протиправного діяння, передбаченого КК України, і, як наслідок, має право на реабілітацію. Реабілітуючими підставами є такі, котрі свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні злочину чи проступку і тягнуть відновлення репутації та доброго імені. А, отже, висновок про те, що закриття КП внаслідок декриміналізації реабілітує особу, визнано необґрунтованим []¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Ухвала Черкаського апеляційного суду від 03.03. 2021 р. (справа № 11-кп/821/126/21; провадження № 696/707/16-к).URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95385324>.

В аналізованій вище ситуації варто наголосити на наступних обставинах, які, на перший погляд, можуть видатися: а) невмінням судді суду першої інстанції, котрий постановив таке рішення, правильно тлумачити норми чинного законодавства, б) а прокурора, що його оскаржив, - звертати увагу на головне та «відсікати» другорядне при поданні апеляційної скарги, зокрема:

1) в ухвалі Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 11.11. 2020 р., що стала предметом перегляду в апеляційному порядку, місцевий суд при закритті КП у зв'язку із декриміналізацією діяння, повинен був би обмежитися посиланням лише на положення п.4 ч.1 ст.284 КПК України, але чомусь не зупиняється на цьому, вказуючи ще й на відсутність у діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення (що, як я уже обґрунтувала, є безпідставним).

2) в апеляційній скарзі на вказане рішення, прокурор, звертаючись до вищого суду із проханням змінити його, не піддає сумніву ту обставину, що рішення суду першої інстанції є, за великим рахунком, правильним (погоджуючись, що КП насправді варто було закрити із посиланням на п.4 ч.1 ст.284 КПК), просить при цьому відкорегувати лише аргументи суду, вказавши, що закриття КП за таких обставин, є усе-таки, nereабілітуючою обставиною (затративши таким чином не лише свої власні час та зусилля, а й можливості усього кримінального процесу на з'ясування питання, яке, спершу видається таким, що має виключно теоретичне значення).

За таких обставин може скластися враження, що прокурор при цьому обстоює не інтереси конкретних фізичних / юридичних осіб чи інтереси публічні, а є поборником так званої «чистої» законності. Останній підхід я особливо критикувати не збираюся, при цьому цілком допускаючи, що затяті прибічники принципу процесуальної економії можуть зі мною сперечатися. Але з огляду на зайнятість працівників прокуратури, доводиться констатувати, що до подібних дій вони вдаються вкрай нечасто.

Такі рішення здаються, начебто, позбавленими логіки та такими, що потребують докладення непотрібних зусиль. Це стосується: а) і вказаного рішення

місцевого суду, коли він, по суті, посиляється одразу на дві підстави закриття КП (мабуть, вважаючи, що одна з них буде недостатньо значимою та вагомою), намагаючись знайти додаткові аргументи, б) і апеляційної скарги прокурора (бо, за великим рахунком, на кінцевий результат, принаймні, на правовий статус учасників отого конкретного КП, це не впливає). Проте це не зовсім так. У таких рішеннях попри їх, буцімто, недостатню продуманість, усе ж є раціональне зерно.

Справа у тому, що перед Смілянським міськрайонним судом було поставлено одразу два питання: і про закриття КП у зв'язку з декриміналізацією, і про вирішення у цьому КП цивільного позову прокурора, що його було подано останнім з метою відшкодування шкоди, завданої державі.

Що робити із КП у разі декриміналізації, то тут якихось сумнівів у суду не виникло – його треба закривати. А от відповідь на питання про те, яке рішення мало б бути прийняте у разі пред'явлення в рамках цього провадження цивільного позову, не настільки однозначна. Елементарна логіка підказує, що при цьому слід керуватися наступними міркуваннями: позаяк цивільний позов розглядається судом разом із КП, і, по-суті, слідує його «долі», то у зазначеній ситуації закриття КП мало б тягнути за собою залишення позовних вимог без розгляду, що, водночас, не позбавляє особу, яка подала з'єднаний позов, пред'явити його у порядку цивільного судочинства.

Однак КПК України 2012 р. передбачає, що цивільний позов може бути залишений судом без розгляду лише у двох випадках:

1) якщо в судове засідання не з'явився цивільний позивач або його представник (ст.326 КПК України) – за винятком випадків, застережених у ч.2 ст.326 КПК: (а) якщо від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або б) якщо обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов),

2) коли обвинуваченого виправдали за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення (взагалі-то, вказані наслідки повинні наставати у разі виправдання обвинуваченого за відсутності складу кримінального

правопорушення як в його *діях*, так і в *бездіяльності*) або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення (ч.3 ст.129 КПК 2012 р.).

Що ж робити із цивільним позовом у разі закриття КП з передбачених підстав (наприклад, у зв'язку із звільненням від КВ, у зв'язку з декриміналізацією, у зв'язку із смертю обвинуваченого тощо), законодавець не говорить. Подібна проблема колись аналізувалася авторкою, щоправда, з огляду на положення КПК 1960 р. [1]¹⁰⁶. І тоді, і зараз, я стверджую про те, що у вказаних випадках за аналогією цивільний позов повинен бути залишений без розгляду. Варто зауважити, що у п.7 постанови Пленуму ВСУ від 31.03. 1989 р. №3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином і стягнення безпідставно нажитого майна» сказано те ж саме: «У разі закриття справи з передбачених законом підстав, цивільний позов не розглядається. Вимоги позивача про відшкодування матеріальної шкоди в цьому разі можуть бути вирішені в порядку цивільного судочинства» [1].

Проте таких роз'яснень явно недостатньо. Вказане питання має бути врегульоване на законодавчому рівні. А тому раджу викласти ч.3 ст.129 КПК 2012 р. у такій редакції: *«У разі закриття кримінального провадження з передбачених законом підстав, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 цього Кодексу, суд залишає цивільний позов без розгляду»*.

Припускаю, що власне якраз для того, аби хоч якось обґрунтувати своє рішення про залишення у розглядуваній ситуації цивільного позову без розгляду, місцевий суд, по суті, і намагався прирівняти декриміналізацію діяння, та ситуацію, коли у діянні особи немає складу кримінального правопорушення. Тоді такий підхід судді стає більш-менш зрозумілим.

Таким, що не потребує особливих пояснень є й міркування прокурора (які ним прямо не були висловлені, проте явно «проглядаються»), котрий у цій ситуації просить лише про те, аби в ухвалі суду про закриття КП було змінене формулювання шляхом вказівки на те, що за таких обставин закриття КП є

¹⁰⁶ Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.111-112 (440с.)

нереабілітуючою обставиною і не тягне будь-яких негативних наслідків. Зроблено це через те, що прокурор усвідомлює: закриття КП у зв'язку з декриміналізацією, аж ніяк не означає, що у діянні особи немає складу іншого (наприклад, цивільного, адміністративного тощо) правопорушення і до неї не можуть бути пред'явлені претензії в рамках інших видів судочинства.

Продовжуючи наводити аргументи на користь того, що за час дії КПК 1960 р. була відсутня процедура закриття КП у зв'язку з декриміналізацією діяння, зазначу, що тоді деякі судді при прийнятті відповідного рішення вказували, що вони таким чином начебто звільняли особу від КВ. Зазначу, що послідовності вони геть не демонстрували, бо на конкретні норми матеріального закону при цьому не посилалися. Приклади таких рішень можна знайти як тоді, коли при КПК 1960 р. паралельно діяв КК України 1960 р. []¹⁰⁷, так і пізніше, коли уже вступив в силу чинний КПК 2012 р. []¹⁰⁸. Оцей підхід теж вважаю помилковим, всеціло погоджуючись із точкою зору, відповідно до якої кримінально-правовим наслідком зворотної дії в часі декриміналізуючого закону є не звільнення особи від КВ, а *погашення такої відповідальності* []¹⁰⁹.

Що ж стосується мого твердження про відсутність належної процедури закриття КП у зв'язку з декриміналізацією в період із 13.04. 2012 р. до 09.09.2022 р., то його істинність видається очевидною та такою, що не потребує особливих доведень. Адже не випадково положення п.4 ч.1 ст.284 КПК України свого часу було визнано неконституційним. Я погоджуюся із аргументами,

¹⁰⁷Постанова Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 29.12. 2011 р. (справа № 1п-392/11). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/59360348>; Постанова Вишгородського районного суду Київської області від 22.09. 2005 р. (справа №1-п-0/05). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69957255>.

¹⁰⁸ Постанова Тростянецького районного суду Вінницької області від 06.03.2014 р. (справа №2 25/1071/12; провадження № 1/147/14/14). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/37497482>; Постанова Херсонського апеляційного суду від 18.02.2021 р. (справа №766/24934; провадження № 11-кп/819/215/21). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94990708>.

¹⁰⁹Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. Київ: Атіка, 2004. С.66-67 (296с.); Пономаренко Ю.А. Зворотня дія кримінального закону в часі: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. С.14; Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С.181 (449с.); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. С.137 (1316с.)

наведеними у Рішенні КСУ від 28.06. 2022 р. (справа щодо презумпції невинуватості) []¹¹⁰, де Суд, обґрунтовуючи своє рішення, вказував, зокрема, на те, що: а) закриття КП щодо особи незважаючи на її згоду на це, без дієвого судового захисту, внаслідок чого усе одно залишається сумнів у її невинуватості, неможливість реабілітації особи після такого закриття, слід розцінювати не інакше, як порушення конституційного права на судовий захист; б) закриття КП на стадії досудового розслідування за nereабілітуючою підставою, залишає сумнів у невинуватості такої особи, негативно впливає на її репутацію, а її сприйняття у суспільстві залишається неоднозначним та суперечливим, і, фактично, означає законодавчий дозвіл на порушення презумпції невинуватості (через що КСУ цілком справедливо вважає такий підхід неприйнятним та таким, що його потрібно долати).

Окрім того, за існуючого тоді формулювання п.4 ч.1 ст.284 КПК України («набрав чинності закон, яким скасована КВ за діяння, вчинене особою») правотворцем залишено поза увагою питання закриття КП у разі визнання КСУ норми КК України як неконституційної. Адже КСУ, декриміналізуючи кримінальне правопорушення через визнання певного положення неконституційним, не приймає якихось законів. З огляду на це можна стверджувати, що підстави закриття КП у разі декриміналізації діяння ВРУ та КСУ – неоднакові (а, отже, відмінними є й їх наслідки) []¹¹¹.

Аналогічний висновок про неналежну регламентацію закриття КП у зв'язку з декриміналізацією можна зробити й щодо часового проміжку з 09.09.2012 р. до 01.12. 2022 р, тобто тоді, коли це питання у чинному КПК теж не було врегульоване.

¹¹⁰ Рішення Конституційного суду за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 р. №3-р(II)/2022. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>.

¹¹¹ Торбас О.О., Стоянов М.М., Завтур В.А. Закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією кримінального правопорушення: аналіз рішення Конституційного Суду України у справі щодо презумпції невинуватості. *Аналітичне-порівняльне правознавство* 2022. №3.С.262 (С.262-268)

На цю прогалину свого часу звертала увагу І.В. Гловюк []¹¹². Зокрема, дослідниця піддала критиці підхід, відображений в одній із постанов Касаційного кримінального суду ВС (який розглядав питання про закриття провадження у зв'язку з тим, що з КК України було виключено інкриміновану особі ст.366-1 «Декларування недостовірної інформації»), прийнятої у вказаний період, якою провадження було закрито із посиланням на п.2 ч.1 ст.284 КПК України []¹¹³. І.В. Гловюк погодилася із тим, що КП таки треба було закрити, проте вона стверджує, що це слід було б зробити, пославшись не на п.2 ч.1 ст.284 КПК України (бо в аналізованому випадку мова не йде про відсутність одного з елементів складу кримінального правопорушення; з чим я якраз і згідна), а на п.1 ч.1 ст.284 цього Кодексу. Аргументує дослідниця це тим, що «норма, яка криміналізувала це діяння, визнана КСУ неконституційною». Слід всеціло погодитися з твердженням І.В. Гловюк про відсутність належної правової регламентації аналізованого питання у вказаний період.

Як би це, можливо, абсурдно й не звучало, але така проблема зберігається й донині (починаючи з 01.12. 2022), навіть після того, як: а) вітчизняний КПК було доповнено новою Главою 36-1 («КП щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність»), б) а у ч.1 ст.284 цього Кодексу було включено п.4-1 («втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність»).

Попри очевидну перевагу таких змін (у порівнянні з тим, як це питання врегульовувалося раніше), а саме того, що: а) відповідний виклад п.4-1 ч.1 ст.284 КПК знімає питання щодо дотримання презумпції невинуватості при формулюванні аналізованої підстави закриття КП, б) при закритті КП позиція

¹¹² Гловюк І.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння: нові питання. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) /МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. С.138-139 (С.136-140)

¹¹³Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 28.08.2022 р. (справа № 522/20468/17; провадження № 51-575км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558700>.

підозрюваного / обвинуваченого уже має визначальне значення, в) нові зміни нарешті вирішують питання закриття КП у разі визнання КСУ норми вітчизняного КК як неконституційної тощо, чимало проблем у цій сфері залишаються невирішеними.

Деякі з них – доволі очевидні. З-поміж тих, які можна помітити, особливо й не задумуючись, – так це те, що законодавець залишає поза увагою ту обставину, що декриміналізація діяння впливає на процесуальну «долю» не лише підозрюваного, обвинуваченого, але й деяких інших учасників КП, зокрема осіб, щодо яких вирішується питання щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. А тому при прийнятті рішення про закриття КП з аналізованої підстави до позиції останніх, а за необхідності – й до позиції їхніх законних представників потрібно прислухатися.

Однак є недоліки і не настільки явні, які на поверхні точно не лежать. Повноцінний аналіз процедурних питань відповідної проблеми неможливий без того, аби, принаймні, не згадати відповідну норму матеріального кримінального права. Так, згідно з ч.1 ст.5 КК України, «Закон про КВ, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує КВ або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі й на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість». Реалізація ж ст.5 КК України на практиці викликає складнощі, а в деяких випадках правильно застосувати цю норму просто не можливо. А основною причиною ситуації, що склалася, є серйозні недоліки існуючого процесуального порядку надання зворотної сили новим кримінальним законом на різних стадіях кримінального процесу.

Що стосується можливості закриття КП у зв'язку із втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, на стадії досудового розслідування, то якихось непримиренних розбіжностей, протиріч, прогалин, які б не можна було вирішити за допомогою використання аналогії, я не

бачу. А тому одразу перейду до того, як це питання вирішується / повинно вирішуватися в судових та інших стадіях кримінального процесу.

Якщо закон про декриміналізацію вступив в силу *до моменту винесення кінцевого рішення* судом, то суд зобов'язаний закрити провадження із посиланням на п.4-1 ч.1 ст.284 КПК України.

Трапляються ще й випадки, коли прокурор реагує на прийнятий закон про декриміналізацію швидше за суд та відмовляється від підтримання державного /публічного обвинувачення. Тоді правозастосовна практика іде шляхом закриття провадження з посиланням на п.2 ч.2 ст.284 КПК України та із формулюванням: «вважати КП...закритим за відмовою прокурора від державного обвинувачення у зв'язку з декриміналізацією діяння»¹¹⁴. Вважаю, що за подібних ситуацій, коли є, по суті, дві різні підстави закриття КП (і відмова прокурора від обвинувачення, і декриміналізація діяння), які, проте, жодним чином не виключають одна одну та не вступають між собою у протиріччя, при прийнятті відповідного рішення доцільно посилатися одразу на обидві ці підстави: і на п.4-1 ч.1 ст.284 КПК України, і на п.2 ч.2 ст.284 цього Кодексу.

Якщо ж через недогляд чи з будь-яких інших причин нижчий суд *не зреагував на уже введений в дію кримінальний закон*, що усунув кримінальну протиправність діяння, то це є помилкою, що повинна тягнути за собою скасування такого рішення вищого судом.

На жаль, нерідко суди апеляційної чи касаційної інстанції, приймаючи рішення про закриття КП у зв'язку з декриміналізацією, констатують наявність істотних порушень вимог матеріального та процесуального закону судами попередніх інстанцій, хоча насправді останні жодних помилок та порушень не допускали, а тому подібні формулювання при оцінці їх рішень є несправедливими.

¹¹⁴ Ухвала Колегії суддів судової палати Івано-Франківського апеляційного суду від 16.06. 2020 р. (справа № 345/3522/18; провадження № 11-кп/4808/166/20). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89843803>.

Наведу такий приклад. Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області 16.10. 2018 р. засудив Особу 6 за ст.246 КК України. Згодом це рішення було переглянуто за апеляційної скаргю прокурора. Апеляційний суд 21.01. 2019 р. постановив новий вирок, у якому по іншому було обраховано строк остаточного призначення покарання за сукупністю вироків. При цьому суд апеляційної інстанції залишив поза увагою той факт, що 01.01. 2019 р. – тобто за 20 днів до винесення ним рішення, набрав чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконного вивезенню необроблених лісоматеріалів», яким було внесено відповідні зміни до ст.246 КК України й доповнено норму приміткою, що нею було визначено мінімальну межу розміру «істотної шкоди», заподіяння якої тягне караність діяння. Внесені зміни призвели до декриміналізації злочинного діяння, сама норма має зворотну дію у часі, а тому скасовує юридичну відповідальність у разі заподіяння злочином меншої, аніж встановлено нормою закону, шкоди. Тобто, КВ за діяння, вчинене Особою 6 було скасовано, а тому КП підлягало закриттю. Дніпровський апеляційний суд через недогляд цього на зробив, тобто він неправильно застосував норму матеріального, а, відтак, і процесуального закону. А тому Касаційний кримінальний суд ВС прийняв, на мою думку, абсолютно вірне рішення про виправлення допущеної помилки (закривши провадження на підставі п.4-1 ч.1 ст.284 КПК України), цілком резонно вказавши, що суд апеляційної інстанції неправильно застосував положення КК України, що призвело до порушення норм кримінального процесуального закону.

Проте у наведеному прикладі ВС чомусь констатує, що істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування положень КК, допустили обоє: і суд першої, і суд апеляційної інстанції, хоча насправді недогляд (неврахування закону, що декриміналізує діяння) допустив лише апеляційний суд. Адже у наведеному випадку суд першої інстанції приймав рішення на основі чинного закону на момент прийняття ним рішення. А тому дорікати йому цим, закидаючи, по-суті, брак у роботі, є, принаймні,

несправедливо і некоректно []¹¹⁵. На жаль, доводиться констатувати, що подібні підходи у судових рішеннях – непоодинокі []¹¹⁶.

Хоча є й протилежна тенденція – трапляються рішення вищих судів, що ними закрито провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння у разі, коли закон про декриміналізацію вступив в силу уже *після* винесення нижчим судом рішення, без найменшого натяку на те, що нижчий суд начебто допустив порушення закону, неправильно застосувавши його норми []¹¹⁷.

Вважаю, що попри достатні повноваження суду у стадіях апеляційного та касаційного провадження, перед ним стоять серйозні процесуальні перепони для надання новому кримінальному закону зворотної сили. Приведення рішення у відповідність до нового кримінального закону суперечить призначенню апеляційного та касаційного провадження, що полягає у перевірці обґрунтованості законності та справедливості судових рішень, виявленні та усуненні судових помилок. Деякі судді намагаються адаптувати апеляцію та касацію для мети надання новим кримінальним законом зворотної сили. Чимало із них вважають, що закон не зобов'язує вищий суд встановлювати момент виникнення обставин, що тягнуть скасування чи зміну судового рішення (до постановлення такого рішення чи пізніше). Головне, на їхню думку, аби ця обставина була встановлена вищим судом, після чого він зобов'язаний застосувати процесуальну санкцію у вигляді зміни чи скасування судового рішення залежно від конкретних обставин провадження. По суті, вони стверджують, що за своїм процесуальним значенням прийняття нового «декриміналізуючого» закону, що має зворотну силу, після постановлення

¹¹⁵ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 17.09. 2019 р. (справа № 183/4569/18, провадження № 51-1911км19) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449674>.

¹¹⁶ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 03.12. 2019 р. (справа № 601/1141/18; провадження № 51-1850км19). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505686>.

¹¹⁷ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 07.10. 2024 р. (справа № 278/1566/21; провадження № 51-2555кмо24). URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/122153689?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03; Вирок Івано-Франківського апеляційного суду від 19.09. 2024 р. (справа № 353/355/24, провадження № 11-кп/4808/457/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121750315>; Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06.11. 2019 р. (справа № 11-кп/803/2898/19, провадження № 189/147/18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85542036>.

рішення суду, повністю тотожне порушенню, допущеному—нижчим судом. А позаяк вищий суд оцінює судові рішення, а не діяльність суду, то в законі, на думку прибічників такої позиції, відсутня вимога, що зобов'язує у рішенні суду апеляційної / касаційної інстанції вказати на те, що невідповідність нового закону та «старого» рішення виникла не з вини нижчого суду (оскільки немає необхідності розділяти причини виникнення підстав). Проте наведений підхід видається помилковим.

Так, в силу положень ст.409 КПК України, підставами для скасування чи зміни судового рішення в суді апеляційної інстанції є: а) неповнота судового розгляду; б) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам КП; в) істотне порушення кримінального процесуального закону; г) неправильне застосування закону України про КВ. Окрім того, підставою для скасування чи зміни вироку суду першої інстанції може бути й невідповідність призначеного покарання тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особі обвинуваченого (ч.2 ст.409 КПК України).

Подібними (відповідно до положень ч.1 ст.438 КПК України) є й підстави для скасування чи зміни рішень суду судом касаційної інстанції, а саме: а) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; б) неправильне застосування закону України про КВ; в) невідповідність призначеного покарання тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особі засудженого.

Жодної із перерахованих підстав для скасування рішення суду у зв'язку з декриміналізацією діяння за умови, що декриміналізація відбулася *після* винесення такого рішення нижчим судом, в апеляційному чи касаційному порядку немає. Адже юридична оцінка діяння засудженого дана відповідно до *діючого* на той час законодавства. Скасування рішення суду означало б, що у провадженні допущена помилка, яка повинна бути виправлена. Водночас рішення суду на момент його постановлення є обґрунтованим, законним та справедливим;

Глава 34 КПК України передбачає ще одну стадію: перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. На перший погляд видається, що дана стадія дуже підходить для приведення судового рішення у відповідність з

новим кримінальним законом. Однак аналіз норм Глави 34 КПК України приводить до зовсім іншого висновку.

Що стосується приведення судового рішення у відповідність до нового «декриміналізуючого» закону із зв'язку з такими нововиявленими обставинами як «інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення, які самі по собі або разом з іншими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути» - п.4 ч.2 ст.549 КПК України (усі решта можливих нововиявлених обставин я одразу «відмітаю» та не розглядаю як такі, що явно та однозначно не підходять під аналізовану ситуацію), то варто зазначити наступне:

а) передусім, нововиявлені обставини повинні існувати на момент винесення рішення, але бути невідомими суду; натомість новий «декриміналізуючий» закон, що має зворотну силу, на момент винесення рішення не існував взагалі;

б) нововиявлені обставини вимагають проведення розслідування; закон же, який усуває кримінальну протиправність діяння, розслідування точно не потребує;

в) окрім того, усунення кримінальної протиправності діяння новим кримінальним законом поширюється на невизначене коло КП та засуджених осіб. Це й відрізняє декриміналізацію від нововиявлених обставин, котрі стосуються тільки конкретного КП.

Зрештою, висновок, відповідно до якого стадія перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не годиться для приведення рішень суду відповідно до нового кримінального закону, можна зробити, проаналізувавши положення ч.5 ст.459 КПК України, де прямо сказано, що перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у разі прийняття нових законів, інших НПА, якими скасовані закони та інші НПА, що діяли на час здійснення провадження, не допускається.

Тепер перейду до аналізу такої виключної обставини, як «встановлена КСУ неконституційність.... закону, іншого правового акта чи їх окремого положення,

застосованого судом при вирішенні справи» (п.1 ч.3 ст.459 КПК України). Нагадаю, що протиправне діяння може бути декриміналізоване не лише внаслідок прийняття відповідного закону парламентом, але й також шляхом винесення відповідного рішення КСУ, у якому той визнає певне положення неконституційним. Однак оцей другий варіант декриміналізації трапляється куди рідше, аніж перший. Окрім того, аби «претендувати» на перегляд попередньо постановленого рішення суду за виключними обставинами (зокрема, й цією) потрібно «дочекатися» його вступу в законну силу (ч.1 ст.459 КПК України). Отож, в стадії перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами перед судом також постають істотні перешкоди, які об'єктивно унеможливають надання зворотної сили новому кримінальному закону.

Порядок приведення вироку, що вступив у законну силу, відповідно до нового кримінального закону безпосередньо регламентований лише у стадії виконання судових рішень. У таких випадках «інші питання про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні *вироку*» (включаючи застосування «декриміналізуючого» закону, що має зворотну силу), відповідно до ч.ч.2 та 3 ст.5 КК України, вирішуються судом, який ухвалив *вирок* (п.14 ч.1 ст.537, п.4 ч.2 ст.539 КПК України).

Передусім, варто зауважити, що законодавець чомусь згадує, що суд може вирішувати питання про сумніви та суперечності, що виникають при виконанні лише такого судового рішення, як *вирок*, абсолютно залишаючи поза увагою те, що відповідні проблеми можуть виникнути і при виконанні *ухвал*. Вказане стосується, зокрема, ухвал про застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. Нагадаю, що мною попередньо було обґрунтовано твердження, відповідно до якого «декриміналізуючий» закон впливає на процесуальну «долю» не лише підозрюваних /обвинувачених /засуджених, а й осіб, щодо яких вирішується /вирішувалося питання щодо застосування вказаних заходів правового впливу.

Отож, механізм, що забезпечує дію правила про зворотну силу нового кримінального закону «вбудовано» у стадію виконання судових рішень.

Позитивним у такому вирішенні проблеми є те, що питання про зворотну силу кримінального закону на цій стадії процесу може бути вирішене достатньо швидко і не залежить від попереднього руху справи по судовим інстанціям. Водночас, надання новому «декриміналізуючому» закону зворотної сили не відповідає завданням, встановленим законодавцем для стадії виконання судового рішення (оскільки на цій стадії процесу суд повинен вирішувати здебільшого ті питання, які пов'язані з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності адміністрації установи виконання покарань, застосування заходів стягнення до засуджених, про застосування до засуджених примусового лікування та годування, особливостями виконання уже призначеного покарання чи застосування інших кримінально-правових заходів впливу. Є негативні риси такого вирішення проблеми, адже правова природа перегляду вироків (і інших судових рішень за аналогією) у зв'язку із введенням в дію нового кримінального закону – інша, аніж просте усунення сумнівів й неясностей, що виникають при виконанні вироку (та інших рішень).

Вітчизняний законодавець зупинився саме на стадії виконання судових рішень для вирішення питання про надання зворотної сили новому кримінальному закону, віднісши його до різновиду сумнівів та неясностей, що виникають при приведенні вироку до виконання. Водночас, обов'язковими умовами усунення сумнівів та протиріч, що виникають при виконанні вироку (та інших рішень) є те, що: 1) вони не зачіпають суті вироку (та інших рішень), 2) не тягнуть за собою погіршення становища засудженого (та інших учасників кримінального процесу). І якщо друга умова вирішення такого роду питань при наданні зворотної сили новому кримінальному закону повністю дотримана, то виконати першу - просто неможливо. Адже, до прикладу, звільнення від відбування покарання, є вторгненням у суть вироку, і нічим іншим це просто бути не може.

Розгляну можливі варіанти – проблемні ситуації, котрі можуть виникнути в цій стадії:

а) вирок суду, постановлений на основі норм раніше чинного кримінального законодавства, був повністю виконаний, але особа має судимість та звертається до суду, котрий постановив вирок, із проханням про приведення його у відповідність до нового КК (оскільки останній має зворотну силу).

При цьому покарання уже відбуто і питання про надання зворотної сили новому кримінальному закону повинно бути вирішене суддею того суду, який виніс вирок. Парадоксальність ситуації очевидна: вирок виконано, а суд усуває сумніви та неясності, що ніби-то виникають при виконанні вироку (хоча їх при виконанні цього рішення насправді то й не було);

б) вирок суду, постановлений на основі закону, що втратив силу, було повністю виконано і судимість погашена. Ч.1 ст.5 КК України поширює правило про зворотну силу нового кримінального закону лише на осіб, що мають судимість. А тому немає ніяких підстав запускати механізм, встановлений п.14 ч.1 ст.507 КПК України: з точки зору матеріального кримінального закону зворотна сила нового законодавчого акту має свої межі. Однак відмовити таким особам у праві на перегляд вироку у зв'язку з прийняттям нового кримінального закону тяжко. Адже це може мати юридичні наслідки, пов'язані із сімейними, цивільними та іншими галузями права.

До того ж, конкретні строки, протягом яких дане питання повинно бути вирішене, у КПК України не встановлені. Це ж, своєю чергою, може потягнути за собою уже нові вирoki чи інші судові рішення, які були винесені на підставі попереднього кримінального законодавства, але не переглянуті у зв'язку із вказаною мною вище причиною. А тому суду, що розглядає нове КП, легко буде допустити помилку при кваліфікації вчиненого, призначенні покарання за сукупністю вироків. Аби цього уникнути, суду при розгляді нового КП доведеться звертатися чи то до засудженого, чи до прокурора, чи до представника органу або установи виконання покарання, чи до інших осіб, органів або установ із проханням звернутися із клопотанням (подання), задля перегляду попереднього вироку (чи іншого рішення) у зв'язку із вступом у силу нового кримінального закону, що має зворотну силу. А, відтак, суд потрапляє у залежність від волі

інших осіб / органів та буде змушений у деяких випадках (аби уникнути судової помилки) відкладати розгляд нового провадження до вирішення питання про надання зворотної сили кримінальному закону у порядку виконання попереднього вироку / чи іншого рішення.

Отож, при вирішенні питання про надання зворотної сили новому «декриміналізуючому» закону в ході виконання судових рішень, суду в даній стадії кримінального процесу повноважень теж явно не вистачає.

Вищенаведене дає підстави для твердження про те, приведення рішень суду відповідно до нового «декриміналізуючого» закону чи не в усіх діючих у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві формах (а) апеляційне та касаційне провадження, б) відновлення провадження у зв'язку з нововиявленими чи виключними обставинами, в) виконання судових рішень) або пов'язане із великими складнощами, або й взагалі неможливе.

Реалізація положення, відповідно до якого «декриміналізуючий» закон має зворотну силу (що, відповідно, мало б тягти за собою закриття КП), як видається, може бути забезпечена лише за умови створення належного процесуального механізму. Відповідно, такий механізм необхідно створити. У ньому слід зібрати усі необхідні елементи стадій апеляційного / касаційного провадження, виконання судових рішень, провадження за нововиявленими та виключними обставинами та, водночас, виключити те, що на вказаних стадіях заважає наданню зворотної сили новому закону.

Такий механізм повинен відповідати вимогам а) швидкості; б) безальтернативності - він не повинен дублюватися на інших стадіях кримінального судочинства; б) він повинен спрацьовувати: незалежно від попереднього руху КП по судовим інстанціям та неодноразово – оскільки кримінальний закон може бути змінений й кілька разів. Окрім того, цей механізм повинен працювати як до, так і після вступу судового рішення в законну силу.

Позаяк жодна із існуючих стадій вітчизняного кримінального процесу не відповідає вказаним критеріям, то він потребує ще 2-х стадій:

а) звичайної (її можна було б назвати адоційною, від англ. «add» - «додавати»), на якій розглядалося б КП, пов'язане із наданням новому кримінальному закону зворотної сили - її варто включити у провадження в суді другої інстанції (поряд з апеляційним порядком);

2) виключної – на ній би переглядалися рішення суду, що вступили в законну силу у зв'язку з введенням у дію нового кримінального закону.

Під стадіями кримінального процесу зазвичай розуміють відносно самостійні, проте взаємопов'язані частини кримінального процесу, котрі відокремлюються один від одного: а) власними безпосередніми завданнями (що, водночас, впливають із загальних завдань кримінального судочинства), б) колом осіб та органів, що беруть участь у провадженні; в) специфічним характером кримінальних процесуальних відносин, що виникають між суб'єктами у процесі провадження, г) порядком (процесуальною формою) діяльності, д) законодавчо визначеними моментами початку та завершення стадії, е) кінцевим процесуальним рішенням.

Чи відповідатимуть запропоновані стадії цим ознакам? Так, відповідатимуть.

Спочатку проаналізую оцю «звичайну» (адоційну) стадію, пов'язану із наданням новому кримінальному закону зворотної сили:

а) призначенням даної стадії буде приведення прийнятого рішення, яке не вступило в законну силу, відповідно до нового кримінального закону. Приводом такого провадження буде введення в дію нового кримінального закону, а підставою – наявність у нього зворотної сили. Порушення даного провадження повинно призупиняти приведення судового рішення до виконання;

б) його учасниками повинні бути суд, що постановив рішення та особи, які заявили відповідні клопотання про перегляд;

в) якщо кримінальний закон усуває кримінальну протиправність діяння, то суд скасовує рішення і закриває КП. При пом'якшенні покарання чи іншому покращенні становища особи новим законом, суд вносить у рішення необхідні

зміни. Слід зазначити, що діяльність суду при цьому не пов'язана із виявленням та усуненням судових помилок;

г) процесуальним актом, котрий завершує провадження у даній стадії, повинна бути ухвала судді про приведення судового рішення, що не вступило в законну силу, у відповідність до нового кримінального закону;

д) не повинна діяти заборона повторної участі суддів у розгляді КП.

Що ж стосується перегляду рішень суду, що вступили в законну силу, у зв'язку з введенням у дію нового кримінального закону як нової стадії кримінального процесу, то:

а) безпосереднім завданням цієї стадії є приведення у відповідність із новим кримінальним законом рішення суду, що вступило в законну силу;

б) її учасником повинен бути суд, який постановив судові рішення, що тепер підлягає перегляду, а якщо покарання призначалося за сукупністю вироків – то й суд, що постановив останній вирок;

в) особливість виниклих кримінальних процесуальних відносин та особливість діяльності суду у цій стадії процесу полягатиме у тому, що суд пов'язаний преюдиційною силою рішення суду щодо фактичних обставин провадження та межами зворотної сили нового кримінального закону.

г) завершальним процесуальним документом даної стадії повинна бути ухвала суду про перегляд судового рішення, що вступило в законну силу. З одного боку, ця ухвала може мати самостійне значення та бути предметом розгляду в апеляційному чи касаційному порядку, а з іншого - вона (ця ухвала) настільки міцно мала б бути «прив'язана» до рішення, яке переглядається, що ніби є його складовою частиною й повинна слідувати його «долі». Скасування судового рішення (з будь-яких підстав) повинно мати наслідком й аналювання ухвали про його перегляд.

Варто зазначити, що на провадження у даній стадії не повинні поширюватися деякі процесуальні умови, що властиві загальному порядку судочинства, зокрема: а) заборона перегляду тією самою інстанцією її ж власних рішень; б) заборона повторної участі судді (суддів) у розгляді справи.

Запропонований та представлений у загальних рисах механізм (його подальше удосконалення цілком може стати предметом майбутніх наукових розвідок; слід погодитися із висловленим в юридичній літературі твердженням, згідно з яким весь спектр проблем, котрі виникають у провадженні стосовно діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, заслуговує на самостійне монографічне чи дисертаційне дослідження []¹¹⁸) варто було б використовувати для перегляду судових рішень (як тих, що вступили, так і тих, що не вступили в законну силу), прийнятих на основі закону, що декриміналізує діяння.

У контексті досліджуваного питання про неналежну (чи, навпаки, належну) процесуальну реалізацію норм матеріального кримінального права, варто звернути увагу ще й на таку обставину. Іноді у КПК вказується, що окремі процесуальні рішення можуть бути прийняті на стадії підготовчого провадження, що не завжди відповідає дійсності. Зокрема, у п.2 ч.3 ст.314 КПК України вказано, що у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити КП у разі встановлення підстав, передбачених ч.2 ст.284 цього Кодексу (з поміж-яких, зокрема, згадано й такі: «1) у зв'язку із звільненням особи від КВ», «1-2) з підстави, передбаченої пунктом 4-1 частини першої цієї статті, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою».

Вказані рішення на цій стадії не можуть бути прийняті, і от чому. Передусім, це стосується звільнення від КВ. Для того, аби можна було закрити КП за такою підставою (а це стосується як загальних, так і спеціальних видів звільнення від КВ), потрібно, принаймні, встановити, що:

а) було вчинене кримінальне правопорушення,

б) це кримінальне правопорушення – конкретної тяжкості (а у разі звільнення від КВ у випадках, передбачених статтями Особливої частини КК

¹¹⁸ Дроздов О.М., Марочкін О.І. Закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння. *Правові новели*. 2023. №19. С.201 (С.185-203)

України – потрібно довести, що було вчинене саме те порушення, яке згадується у відповідних статтях),

в) воно було вчинене не будь-ким, а саме цим обвинуваченим.

Беззаперечно стверджувати про це можна тільки після того, як буде досліджено докази. А це робиться не на другій стадії процесу, а на одному з етапів третьої. Зумовлено це тим, що в ході підготовчого провадження докази не досліджуються та не аналізуються.

З аналогічних міркувань в стадії підготовчого провадження не можна приймати рішення про закриття КП у зв'язку з декриміналізацією. Адже для закриття КП з підстави, передбаченої п.4-1 ч.1 ст.284 КПК, потрібно, передусім, констатувати, що особою було вчинене кримінальне правопорушення (за недоведеності цього КП підлягає закриттю за п.1 ч.1 ст.284 КПК України). Така констатація, знову ж таки, можлива лише після дослідження доказів. Це ж, як уже вказувалося, не є та не може бути завданням стадії підготовчого провадження. А, відтак, існує потреба внесення відповідних змін до п.2 ч.3 ст.314 КПК України

2.2. Недоцільність застосування засобів та можливостей кримінального процесу для з'ясування обставин, що мають квазі кримінально-правовий характер

У цьому розділі дисертації я поки аналізувала ситуації, за яких певним положенням матеріального кримінального закону не кореспондують відповідні статті та інститути процесуального права. А, відтак, ці нормативні приписи або взагалі не можуть бути впровадженні, або ж працівники органів, які ведуть кримінальний процес, усе-одно якось намагаються «викрутитися» із того «прокрустового ложа», у яке їх загнав законодавець; однак й тоді така реалізація пов'язана із значними складнощами та перепонами.

Проте існує й протилежна тенденція, коли: а) у рамках КП, навпаки, існує можливість встановлення певних обставин та фактів, б) при цьому чимало правозастосувачів чомусь переконані у тому, що такі обставини мають

кримінально-правовий характер та значення, в) однак це не відповідає дійсності, а тому залучення арсеналу сил та засобів кримінального процесу для встановлення й доказування відповідних обставин видається геть недоцільним. І якби подібні ситуації були рідкісними, мали поодинокий характер, то й я, б можливо, на них і не зосереджувалася. Проте, на жаль, їх можна охарактеризувати як системну проблему, становище, яке необхідно виправляти та долати, коли правозастосувачам потрібно дати чіткий орієнтир щодо правильного підходу до її вирішення. Вказане стосується, зокрема, вирішення у кримінальному судочинстві питань відшкодування УВ та коштів, витрачених ЗОЗ на стаціонарне лікування постраждалого від СНД.

На практиці при пред'явленні з'єднаного (цивільного) позову із вимогою про відшкодування УВ, судді практично одностайні: цивільний позивач вправі ставити таку вимогу у КП. Зазначу, що моє твердження про оце майже 100% суддівське єднання, про те, що вони пліч-о-пліч стоять «по один бік барикад» в обстоюванні такого підходу, аж ніяк не «підриває» той факт, що одні із них приймають рішення про задоволення позовів про відшкодування УВ, інші ж – навпаки, відмовляють у цьому. Адже у першому випадку судді вважають, що

цивільний позивач самостійно довів підставність своїх вимог []¹¹⁹, а в іншому – просто не спромігся це зробити []¹²⁰.

При цьому в обох ситуаціях просто таки настирливим рефреном звучить:

- посилання на ст.22 ЦК України, із якої випливає, що особа, котрій завдано збитків (до яких належать як реальні збитки, так й УВ) в результаті порушення її цивільного права, вправі розраховувати на їх відшкодування []¹²¹;

¹¹⁹Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 26.08. 2021 р. (справа № 468/46/18-к).URL:[https://verdictum.ligazakon.net/document/99297934?_ga=2.230140060.1444273078.1726585887-761435664.1671602686#_gl=1*bcowex*_gcl_au*MzYxMDU2MTM4LjE3MjU0NDgwNDU](https://verdictum.ligazakon.net/document/99297934?_ga=2.230140060.1444273078.1726585887-761435664.1671602686#_gl=1*bcowex*_gcl_au*MzYxMDU2MTM4LjE3MjU0NDgwNDU;); Постанова Верховного суду України від 12.10.2021 р. (справа № 715/2391/17, провадження №51-3787км21). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100396138>; Ухвала Полтавського апеляційного суду від 14.05. 2024 р. (справа № 552/6750/23, провадження №11-сс/814/299/24).URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119172376>; Вирок Обухівського районного суду Київської області від 19.04.2023 р. (справа № 373/3788/22, провадження №1-кп-129/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110319574>; Вирок Воловецького районного суду Закарпатської області від 11.10.2019 р. (справа № 300/661/19; провадження № 1-кп/300/82/2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84883211>; Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 15 квітня 2019 року (справа № 541/1700/18, № провадження 1-кп/541/35/2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81157771>; Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 09 грудня 2021 р. (справа №740/5478/21, провадження № 1-кп/740/415/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101746346/>.

¹²⁰ Ухвала Одеського Апеляційного суду від 07.04.2023 р. (справа № 523/7730/21, провадження № 11-кп/813/313/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110276484>; Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 11.09.2023 р. (справа №688/1636/22, провадження № 11-кп/4820/486/23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113505441>; Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 20.09. 2023 р. (справа № 175/4023/21, провадження № 11-кп/803/2168/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113712047>; Вирок Старокостянтинівського районного суду від 18.03. 2024 р. (справа № 683/4202/23, провадження № 1-кп/683/116/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117699744>; Вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 31.10.2022 р. (справа №7 26/1406/22, провадження № 1-кп/726/106/22). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107280686>; Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 22.06. 2023 р. (справа № 756/1193/22, провадження № 1-кп/756/684/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111734373> Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 13.02.2024 р. (справа №484/7157/23; провадження № 1-кп/484/149/24р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116944394>; Вирок Вінницького районного суду Вінницької області від 23.12.2021 р. (справа №128/1250/20; провадження №1-кп/128/186/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102145761>; Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 01.06.2021 р. (справа №367/1911/23; провадження 31-кп/367/645/202). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111241399>; Вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 05.09.2022 р. (справа №154/2630/21, провадження №1-кп/154/126/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106054675>; Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 03.05.2023 р. (справа №682/3013/18; провадження №11-кп/4820/19/23).URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110732020>

¹²¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

- вказівка на те, що УВ є недоотриманим запланованим та очікуваним прибутком, що його особа точно б отримала, якби не виникли незалежні від неї обставини (зокрема, якби не було вчинене протиправне діяння), та що така шкода має базуватися на документах, які беззастережно засвідчують реальну можливість отримання потерпілим грошей чи інших цінностей у разі, якби порушення не було б вчинене;

Наприкінці ж слідує грізне нагадування цивільному позивачу про:

- його обов'язок самостійно довести ту обставину, що неодержані доходи не є абстрактними, що вони дійсно могли б бути одержані ним, якби інша сторона конфлікту не вчинила б протиправних дій,

- те, що у протилежному випадку йому годі й розраховувати на позитивне для нього рішення у вигляді задоволення позовних вимог.

Таке мало не тотальне правозастосовне однодумство видається ледь не ідилією. Думаю, що рідко хто буде заперечувати тезу, відповідно до якої єдність правозастосовної практики це, взагалі-то, добре. Проте за одним маленьким, але дуже важливим уточненням: це добре лише тоді, коли усі правозастосувачі ще й однаково *правильно* застосовують закон чи положення іншого акту. А от чи так воно є в описаних ситуаціях, ще слід розбиратися та з'ясовувати.

З-поміж наведених вище рішень, такими, що вибиваються із загального ряду, є такі вкрай поодинокі та рідкісні, де констатується, що:

а) позаяк УВ не впливає на кримінально-правову кваліфікацію скоєного, то у судді немає іншого вибору, як залишити позовні вимоги без розгляду та роз'яснити цивільному позивачеві його право на звернення із ними в порядку цивільного судочинства в межах строків позовної давності []¹²²;

б) УВ у розглядуваній ситуації жодним чином не впливає на кваліфікацію, та й цивільний позивач не довів підставність своїх вимог, проте оскільки обвинувачений виявився порядним та свідомим - повністю визнав позов, УВ відшкодував, а цивільний позивач з таким визнанням та відшкодуванням цілком

¹²² Вирок Орджонікідзевського районного суду м Маріуполя Донецької області від 29 січня 2018 року (справа № 265/8305/17). URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71886368>.

згоден, то й цивільний позов підлягає повному задоволенню (оскільки, як зазначається, «визнання позову не суперечить закону») []¹²³.

Варто звернути особливу увагу на оці два останні варіанти. У них прийняття рішення про задоволення цивільного позову із вимогою про відшкодування УВ ставиться у пряму залежність від з'ясування того, чи впливає така УВ на кримінально-правову кваліфікацію скоєного, чи ні. Щоправда, у першому варіанті про це говориться гранично чітко та зрозуміло, суддя тут займає максимально принципову позицію, у другому ж – суддівський підхід уже не настільки ясний та однозначний, але усе-одно можна зрозуміти, що така ідея в цілому там також поділяється й підтримується.

Переконана, що ті, хто, принаймні, замислюються над тісним та нерозривним зв'язком процедурного рішення й попереднього вирішення питання, що має суто матеріально-правовий характер, роблять це геть не даремно. Адже однією із обставин, що підлягають доказуванню у КП є, з поміж іншого, й вид та розмір шкоди, завданої саме *кримінальним правопорушенням* – п.3 ч.1 ст.91 КПК України (очевидним «промахом» у цьому приписі є залишення поза увагою того факту, що у КП підлягає доказуванню ще й шкода, завдана *іншим СНД*), а не якимось іншим діянням (як-от, цивільним деліктом, господарським, адміністративним правопорушенням, дисциплінарним проступком тощо). Якщо такий вид шкоди таки впливає на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого (а далі в дисертації це питання якраз і з'ясовуватиметься), то, логічно, що й відповідні позовні вимоги підлягають розгляду та вирішенню у рамках кримінального судочинства. У протилежному випадку це видається неможливим й недоцільним. Адже кримінальні процесуальні засоби не повинні задіюватися для вирішення того, що може бути розв'язане «силами» інших галузей права - інакше поділ права (та законодавства) на галузі позбавлений будь-якого сенсу.

Позитивна ж відповідь на поставлене питання, як видається, неухильно тягне за собою й висновок про те, що тягар доказування відповідних фактів та

¹²³ Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 жовтня 2018 року (справа № 214/5793/18). URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77199745>.

обставин лежить саме на працівниках правоохоронних органів. А тому перекладати його на плечі учасників кримінального судочинства, що у ньому обстоюють свої приватні інтереси, не можна (про це теж детальніше говоритиму згодом).

Отож, з приводу того, чи впливає УВ на кримінально-правову кваліфікацію скоєного та який вплив, це, своєю чергою, має на вирішення питання про тягар доказування у кримінальному судочинстві, і в літературі, і на практиці з склалися такі основні позиції:

1) прибічники однієї з них вказують на те, що УВ впливає на кваліфікацію скоєного, але тягар доказування лежить на кредиторі – обвинуваченому, при цьому як аргумент посилаються на положення ч.2 та 3 ст.22, ч.1 ст.1166 ЦК України []¹²⁴.

2) близьким до вищенаведеного є аналогічний підхід про покладення обов'язку доказування такої шкоди на цивільного позивача (доводи є аналогічними вищенаведеним), при цьому їх автори утримуються, або, принаймні, прямо не висловлюють свою думку щодо впливу УВ на кваліфікацію кримінального правопорушення чи іншого СНД []¹²⁵.

3) прихильники іншої точки зору впевнено стверджують, що при вчиненні окремих діянь (а це стосується деяких «службових» злочинів та злочинів у сфері господарської діяльності) УВ таки має бути врахована при кримінально-правовій кваліфікації. А, відтак, логічним, на їх думку, видається те, що й постраждалі від таких діянь вправі розраховувати на відшкодування цієї шкоди у кримінальному

¹²⁴ Окрема думка судді Касаційного кримінального суду Верховного суду А. Буценка до постанови Верховного Суду від 27.09.2021 р. (у справі № 570/2835/16-к, провадження № 51-1936кмп18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100993127>; Морозов Є. Упущена вигода: тягар доказування і склад правопорушення. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/upushhena-vygoda-sklad-pravoporushennya-ta-tyagar-dokazuvannya/>.

¹²⁵ Кримінальний процес: підручник /за ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С.196 (584с.); Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар /за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.322-323 (1123с.); Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одісей, 2013. С.310, 312 (1104с.).

процесі на загальних підставах (зокрема, й очікувати на відповідну допомогу та сприяння у доказуванні з боку працівників правоохоронних органів) []¹²⁶;

4) їх противники не мають сумніву у протилежному: вони свято переконані в тому, що УВ на кримінально-правову кваліфікацію та інші питання кримінально-правового характеру точно не впливає, що така шкода є наслідком не кримінального правопорушення, а має цивільно-правовий чи господарсько-правовий характер. А тому їх дивує: чому це раптом органи, які ведуть кримінальний процес, повинні докладати зусиль для доведення обставин, що не мають жодного кримінально-правового значення? Водночас вони вважають прийнятною та допустимою, за якої цивільний позивач повністю бере на свої плечі тягар доказування факту заподіяння такої шкоди, її розміру, вини порушника та інших обставин []¹²⁷.

5) є й п'ята група дослідників – найбільш категоричних (до яких себе відношу і я), котрі, з одного боку, цілком згоді із представниками щойно наведеної точки зору (відповідно до якої УВ при кримінально-правовій кваліфікації враховуватися не може і не повинна) та які, водночас, не згодні «миритися» із запропонованим проміжним варіантом доведення у рамках кримінального судочинства такої шкоди навіть тоді, коли сам цивільний позивач повністю береться за це, або ж тоді, коли особа, що має нести відповідальність у

¹²⁶ Ноздріна М.О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С.109-112 (217с.); Бортник О.Г. Укладення мирової угоди та відмова від позову в кримінальному судочинстві. Право і безпека. 2004. №3. С.59-61 (С.58-62).

¹²⁷ Окрема думка судді Касаційного кримінального суду Верховного суду О.Яновської до постанови Верховного Суду від 27.09. 2021 р. (у справі №570/2835/16-к, провадження №51-193кмп18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109399>; Навроцький В. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування /за ред. М.І. Хавронюка: Київ: Москаленко О.М., 2019. С. 74. (464с.); Крикун-Труш А. Проблеми ст.364: погляд правника. URL:<https://justtalk.com.ua/post/problem-statiti-364-poglyad-pravnika>; Навроцький В. Чи може упущена вигода враховуватися як наслідок злочину? URL:https://www.google.com/search=упущена+вигода+у+кримінальному+провадженні&rlz=1C1GCEA_enUA1030UA1030&oq1=C1GCEA_enUA1030UA1030&oq=упущен&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqDggAEEUYJxg7GIAEGIoFMg4IABBFgCcYOxiABBiKBTIGCAEQRRg5MgcIAhAAGIAEMgcIAxAGIAEMgcIBBAAGIAEMgcIBRAAGIAEMgYIBhBFGD0yBggHEEUYPdIBCDM1MDZqMGo3qAIIsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8; Котляр А. Про проблемні аспекти застосування статті 364 КК України. URL:<https://protectionformula.com.ua/news/2264-andrii-kotliar-pro-problemni-aspekty-zastosuvannia-statti-364-kk-ukrainy.html>.

зв'язку із заявленим цивільним позовом, реалізує своє право на визнання позовних вимог.

У науці голосливо стверджувати про правильність або хибність будь-якої точки зору не прийнято. А тому потрібно проаналізувати аргументи кожної із сторін дискусії. Зокрема, для оцінки погляду, згідно з яким УВ є наслідком кримінального правопорушення чи іншого СНД, слід зважити відповідні правозастосовні рішення, доводи як тих, хто підтримує таку теоретичну позицію, так і тих, хто їм опонує, а також висловити власні аргументи з цього приводу.

Отож, загальновідомим є положення про дві форми, у яких можливе заподіяння майнової / матеріальної шкоди:

а) зменшення вартості майна, що уже наявне в постраждалого. Через це фізична або юридична особа, держава, «біднішають» на суму завданої шкоди. Цю шкоду прийнято називати реальною чи прямо дійсною шкодою;

б) неотримання доходів, що їх постраждалий від кримінального правопорушення чи іншого СНД одержав би, якби це порушення не було вчинене. У такому разі маса наявного у нього майна не зростає, а він – не збагачується. Така шкода іменується УВ чи втраченою вигодою або ж неодоотриманими (недоотриманими) доходами.

Ніколи й ніким не піддавалося сумніву та не заперечувалося те, що першу із вказаних форм заподіяння матеріальної шкоди потрібно враховувати як наслідки кримінального правопорушення чи іншого СНД. Питання ж про врахування як таких наслідків УВ, вирішується куди складніше. Єдиної узгодженої позиції стосовно того, чи треба УВ враховувати як наслідки кримінального правопорушення чи іншого СНД, у науці кримінального права так і не склалося.

Певно, першим «серйозним» рішенням (на рівні ВС), яке більш-менш поклало край масовим дискусіям (остаточно вони не припинилися й досі) про те, чи впливає УВ на кваліфікацію службових злочинів, стала постанова Судової палати у кримінальних справах ВС у постанові від 27 жовтня 2016 р. у справі №5-

99кc16 []¹²⁸ (справа харківських міліціонерів Д., М., С., Ф., обвинувачених, зокрема, за нереєстрацію виявленого злочину та непритягнення до КВ особи, затриманої за придбання наркотичних засобів). У постанові сформульована правова позиція, відповідно до якої має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового злочину стало причиною відповідних наслідків. Обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджено (у т.ч. цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру *реальної майнової шкоди* (виділено мною – В.Н.) та не викликати сумніву. Слід зауважити, що в аналізованій постанові ВС акцентується увага на необхідності врахування уже завданої, реальної шкоди, а не можливого доходу. На цю правову позицію ВС неодноразово посилялася вища судова інстанція та інші суди України при розгляді КП про зловживання владою або службовим становищем.

У виданнях, що були опубліковані до формування позиції ВС у щойно згадуваній справі №5-99кc16, стосовно злочинів у сфері господарської діяльності неодноразово вказувалося на те, що ці наслідки включають і ПДШ, і УВ. Так, про те, що ця шкода охоплює й УВ, вели мову стосовно таких злочинів як: а) протидія незаконній господарській діяльності (ст.206 КК України), б) посягань, пов'язаних із банкрутством (ст.ст.218¹ - 219 КК України), в) шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222 КК України), г) незаконне використання знаку для товарів та послуг (ст.229 КК України), д) дій, спрямованих щодо комерційної чи банківської таємниці (ст.ст.231, 232 КК України).

На врахуванні УВ як наслідку злочину орієнтувалася й правозастосовна практика. Так, у постанові Пленуму ВСУ від 16.12. 2003 р. №15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» (абз.4 п.6) вказувалося, що вирішуючи питання про те, чи є істотною заподіяна шкода,

¹²⁸ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року (справа №5-99кc16).
URL:<https://docs.google.com/document/d/1sJWNN3aHEQixRWPS9ZBJ1otwOOEIVZQDPZElyKG-h9k/edit>.

слід враховувати неодержаний дохід []¹²⁹. У постанові Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04. 2003 р. №3 []¹³⁰ це питання прямо не розкрито. Проте у п.26 роз'яснювалося, що матеріальна шкода може бути, зокрема, завдана шляхом використання дотацій, субвенцій, субсидій або кредитів не за їхнім цільовим призначенням, неповернення отриманого кредиту або несплати по них відсотків, ухилення від сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів - отож, до такої шкоди відносили й доходи, що їх міг отримати постраждалий.

Існують непоодинокі випадки КП, які розпочиналися у зв'язку з тим, що констатувалися можливі втрати від неправильної господарської чи службової діяльності. Хоча відповідні правозастосовні рішення переважно приймалися в минулі роки, до опублікування правової позиції ВСУ, сформульовані у справі №5-99кс16, проте й зараз їх можна знайти без якихось особливих складнощів та проблем []¹³¹.

Водночас, доводи прибічників точки зору, відповідно до якої наслідками кримінального правопорушення чи іншого СНД є й УВ, можуть бути спростовані. І, навпаки, аргументи, згідно з яких майновою шкодою є тільки ПДШ, є переконливими та такими, що заслуговують на увагу.

¹²⁹ Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного суду України від 16.12. 2003 р. №15. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

¹³⁰ Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 25.04. 2003 р. №3. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text>.

¹³¹ Постанова Верховного суду України (справа № 715/2391/17; провадження № 51-3787км21) від 12.10. 2021 р. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/10039613>; Вирок Вищого антикорупційного суду від 22.11.2022 р. (справа № 991/6712/20, провадження №1-кп/991/65/20). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107478633>; Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21.06.2019 (справа №715/2391/17; провадження № 1-кп/715/2/19). URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82554011>; Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 15.04.2019 р. (справа №541/1700/18; провадження №1-кп/541/35/2019). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81157771>; Вирок Вищого Антикорупційного суду від 01.03.2023 р. (справа №991/4073/21, провадження № 1-кп/991/29/21).URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109314712>; Постанова Верховного суду України від 26.08.2021 р. (справа №468/46/18-к, провадження № 51-1447км21) URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/99297934?_ga=2.12513207.2088906791.1727499887-761435664.1671602686#_gl=1*12acb0b*_gcl_au*MzYxMDU2MTM4LjE3MjU0NDgwNDU.

Передовсім, варто критично оцінити доводи, що ними оперують ті, хто відносить УВ до складу матеріальної (майнової) шкоди:

1) головний аргумент, згідно з якого УВ має бути врахована як вид наслідків кримінального правопорушення чи іншого суспільного небезпечного діяння, повторюється усіма прибічниками такої позиції. Вони, головним чином, покликаються на цивільно-правове поняття шкоди []¹³². За поширеним у цивілістичній літературі підходом (ст.22 ЦК України []¹³³), грошовий (вартісний) вираз майнової шкоди - це втрати, що їх особа зазнала у зв'язку із пошкодженням чи знищенням речі, витрати, які особа зробила / повинна зробити задля відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, що їх можна було б реально одержати за звичних обставин, якби це право не порушили (УВ);

2) також висловлюється твердження про те, що із тексту КК України буцімто випливає, що «під збитками законодавець розуміє реальну шкоду і УВ» []¹³⁴. Дійсності воно геть не відповідає. У жодній статті вітчизняного КК не вказується, що як наслідки кримінального правопорушення можна враховувати УВ – те, чого не існує на момент його вчинення.

¹³² Антонюк Н. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Львів: ПАІС, 2008. С.104-108; Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія. Київ: Дакор, 2009. С.571-580; Демчук П. Чи можна «наздогнати» упущену вигоду кримінальним провадженням. URL:<https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/19/702366/>; Копійчук О. Зрив конкурсів на оренду та некомпетентність службовців – на чому ґрунтується рішення ВАКС у справі аеропорту «Бориспіль». URL:<https://ti-ukraine.org/news/zryv-konkursiv-na-orendu-ta-nekompetentnist-sluzhbovtiv-na-chomu-gruntuyetsya-rishennya-vaks-u-spravi-aeroportu-boryspil/>; Баконіна О. Відшкодування упущено вигоди у кримінальному провадженні: ВС вказав, які докази необхідно надати. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/206547_vdshkoduvannya-upushcheno-vigodi-u-kriminalnomu-provadhenn-vs-vkazav-yak-dokazi-neobkhdno-nadati; Демура М.І. Щодо відшкодування недержаних доходів (упущеної вигоди) у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матер. Всеукр. наук.-пркт. конфер., присвяч. 70-річчя д.ю.н., професора Ю.П. Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса) / за ред. Г.О. Ульянової, І.В. Гловюк; відп. за вип. І.В. Гловюк; уклад. В.А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. С.89-90 (С.88-91); Демчук П. Чому суди розглядають справи про упущену вигоду в рамках кримінальних проваджень? URL:<https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/19/702366/>.

¹³³ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

¹³⁴ Антонюк Н. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Львів: ПАІС, 2008. С.106.

3) Окрім того, вказується й таке: «коли законодавець вважає, що під час кваліфікації діяння потрібно враховувати лише реальну шкоду, на це є вказівка у відповідній статті КК (наприклад, ст.270 КК України)». Така теза теж іде врозріз із тим, про що говориться у тексті цього Кодексу:

а) адже у ч.2 ст.270 КК сказано про діяння, що завдало «майнову шкоду у великому розмірі», а у ч.3 ст.270 цього ж Кодексу - про те, що спричинило «майнову шкоду в особливо великому розмірі. А у примітці до цієї статті використано поняття «прямі збитки» (а не, як вказується у вищезгаданій цитаті, «реальна шкода» або «реальні збитки» (про що йдеться у п.1 ч.2 ст.22 ЦК України);

б) термін «реальні збитки» свого часу використовувався законодавцем лише у примітці 3 до ст.289 КК – цей, більш вдалий з погляду прихильників критикованої позиції, приклад чомусь не наводився. Зараз же примітка 3 до ст.289 КК України виключена на підставі Закону України №275-IX від 3 вересня 2020р., що зайвий раз підтверджує недоречність апеляції до тексту КК України у намаганні обґрунтувати позицію про те, що неодержані доходи можуть враховуватися як наслідки кримінального правопорушення;

в) у деяких статтях КК України (наприклад, у п.2 ч.1 ст.66, ст.46, 45 цього Кодексу) поняття «збитки» та «шкода», навпаки, різняться;

г) у КК України поняття «збитки» вжито і в тих статтях, де безсумнівно та однозначно йдеться тільки про ПДШ. Так, відсутні правозастосовні рішення чи теоретичні підходи, згідно з якими при визначенні того, чи є, до прикладу, значною шкода, завдана крадіжкою (примітка 2 до ст.185 цього Кодексу) враховувалися б неотримані потерпілим доходи;

г) вживання у деяких статтях КК термінів «реальні збитки» (раніше - у ст.289 КК України) чи «прямі збитки» (ст.265 та 270 цього Кодексу) можна пояснити намаганням правотворця звернути увагу на потребу врахування тільки найближчих наслідків протиправного діяння. Це, водночас, не дає підстав для тверджень, що у тих статтях КК, в яких відсутні відповідні уточнення, до збитків потрібно відносити також УВ;

д) термін «майнові збитки» (п.4 ч.2 ст.105 КК України), «матеріальні збитки» (наприклад, минулі редакції до ст.361 КК України) використовується законодавцем для вказівки на матеріальний зміст завданої шкоди, звернення уваги на те, що шкода може бути й іншого характеру – організаційною, моральною тощо. Водночас термін «збитки», вжитий у низці статей КК сам по собі аж ніяк не означає, що ним охоплюються і УВ.

4) Також як аргумент на користь такої позиції вказується на те, що на кредиторів лежить обов'язок доказування розміру і ПДШ, і УВ []¹³⁵. Тяжко зрозуміти: як це доводить тезу, згідно з якою УВ слід враховувати як наслідок злочину, чому це працівники органів, що ведуть кримінальний процес, зобов'язані доводити те, що з огляду на викладене у ст.623 ЦК України мав би робити кредитор самостійно? Зроблене посилання на вказаний НПА стосується відносин приватно-правового (цивільного) характеру, де діє положення про повне відшкодування завданих збитків. Водночас воно на кримінально-правові (публічні) відносини не поширюється. Одержання доходу певним кредитором – це його приватний інтерес, що його цілком може бути обстоєно у рамках цивільно-правових відносин. Водночас перед кримінальним правом постають куди вужчі завдання охорони публічного інтересу від кримінальних правопорушень та інших СНД;

5) для обґрунтування своєї позиції (що УВ є видом злочинного наслідку) посилаються й на припис ч.3 ст.226 ГК України []¹³⁶, де, начебто, йдеться про те, що якщо інша сторона вчасно попередила кредитора про неможливість виконання зобов'язання, то останній втрачає право на відшкодування збитків. З цього робиться висновок, що у такому випадку мають бути враховані заходи, вжиті кредитором задля унеможливлення настання збитків []¹³⁷. Передусім, варто зауважити, що при цьому неточно відтворюється зміст законодавчої норми. Адже там мова йде не просто про боржника та кредитора, а про сторін господарського

¹³⁵ Антонюк Н.О. Там же. С.107.

¹³⁶ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

¹³⁷ Антонюк Н.О. Там само. С.107.

зобов'язання. Окрім того, там сказано не про розмір відшкодування УВ, а про цілковиту відмову у задоволенні відповідної вимоги. У цій нормі передбачено не врахування заходів, до яких вдається кредитор, щоб попередити збитки, а, точніше, про абсолютну втрату права на відшкодування тоді, коли особу належно та завчасно було повідомлено про те, аби вона своїми діям запобігла виникненню для неї збитків, проте цього так і не зробила. Тобто, ГК України категоричний: у ньому передбачено не більше або менше відшкодування з огляду на поведінку кредитора, а цілковиту відмову в такому відшкодуванні за умови неналежної активності «потерпілого». Як справедливо зазначає В.О. Навроцький, згадувана норма ГК України, навпаки, підтверджує протилежну позицію, згідно з якою навіть у господарсько-правових й цивільно-правових відносинах неодержані доходи відшкодовуються із певними застереженнями []¹³⁸. При такій інтерпретації, - продовжує В.О. Навроцький, - залишаються поза увагою суттєві відмінності господарсько-правових та цивільно-правових відносин (особливо договірних) з одного боку, та відносин, котрі виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, - з іншого. Бо якщо у перших від боржника можна очікувати того, що він належно повідомить кредитора про неможливість виконання зобов'язання, а уже потім залежно від відсутності чи наявності цього попередження – треба визначати і розмір завданих збитків, що мають бути відшкодовані через невиконання зобов'язання, то у відносинах кримінально-правових це просто неможливо припустити. Адже, по суті, це буде ні що інше, як покладення на порушника зобов'язання рапортувати про вчинене ним же ж кримінальне правопорушення та завдану шкоду потерпілого, аби той, у свою чергу, вжив заходів для відвернення можливих для нього у майбутньому наслідків (принаймні, неодержаних доходів), що у разі неповідомлення (слідуючи з логіки того, про що говорить Н.О. Антонюк), мало б погіршувати правове становище винного. Водночас, КК України оцінює з'явлення із зізнанням як обставину, що

¹³⁸ Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. С.312 (376с.)

пом'якшує покарання (п.1 ч.1 ст.66 цього Кодексу), проте ніколи не надавав протилежного значення неповідомленню про кримінальне правопорушення.

Отож, вищенаведене спростовує аргументи тих, котрі виступають за врахування як наслідків кримінального правопорушення (чи іншого СНД) УВ.

При визначенні змісту та форми злочинних наслідків слід виходити із аксіоматичного положення, згідно з яким злочинний наслідок – це зміни в об'єкті посягання. Тому як наслідок кримінального правопорушення можна враховувати лише шкоду, яка лежить у площині об'єкта, полягає у негативних змінах об'єкту конкретного кримінального правопорушення, а не іншим соціальним цінностям, які є об'єктами інших посягань або знаходяться поза межами кримінально-правової охорони.

Чи не найбільш очевидною ілюстрацією наведеної тези є невіднесення до значної шкоди потерпілому від злочинів проти власності (наслідок злочинів, передбачених ч.3 ст.185, ч.3 ст.186, ч.2 ст.189, ч.2 ст.190 КК України) будь-яких, навіть найглибших моральних страждань, спричинених, наприклад, викраденням унікальної фотографії.

УВ в існуючій законодавчій регламентації є наслідком неналежного виконання господарсько-правового чи цивільно-правового зобов'язання. За їх невиконання у чинному законодавстві передбачено відповідну відповідальність – господарсько-правову чи цивільно-правову.

Окрім того, аргументованим видається твердження В.О. Навроцького, згідно з яких наслідки, котрі, з одного боку, полягають у реальній шкоді, а з іншого – мають форму недоотриманих доходів, різняться за суспільною небезпекою. Безсумнівно, що при однакових розмірах, реальна шкода є куди більш небезпечною, аніж втрачена вигода. А тому не слід виходити із однакових кількісних критеріїв при визначенні розміру шкоди, що достатня для КВ. В.О. Навроцький нагадує, що О.Я. Светлов - один із adeptів визнання злочинними наслідками втраченої вигоди - прямо про це говорив, причому запропоновані останнім критерії стосовно реальної (ПДШ) та УВ відрізнялися аж втричі. Водночас, у вітчизняному КК тоді, коли там названо вартісні критерії шкоди (у

багатьох примітках до статей Особливої частини цього Кодексу) не диференційовано їх з огляду на форму заподіяння шкоди. А це було б необхідним, якби законодавець сам був би переконаним у тому, що наслідки, завдані кримінальним правопорушенням чи іншим СНД, полягають і у прямій дійсній шкоді, і в УВ. У новітній юридичній літературі прибічники визнання УВ одним із наслідків кримінального правопорушення чи іншого СНД теж зовсім не зосереджуються на питанні про те, у чому повинна полягати її відмінність за розмірами від ПДШ. У зв'язку з цим В.О. Навроцький задає риторичне запитання: а чи не обумовлено це тим, що у такому разі виявляється погіршеності такого підходу? []¹³⁹.

Отож, вищенаведене вказує на непереконаливість аргументів дослідників, котрі виступають за врахування як наслідків кримінального правопорушення (чи іншого СНД) УВ. При цьому можна навести ще й додаткові міркування на користь протилежного підходу, відповідно до якого майнова / матеріальна шкода від такого діяння – це тільки ПДШ. Передусім, неодержані доходи є можливим, потенційним, а не реальним результатом СНД. Водночас наслідок кримінального правопорушення чи іншого СНД – це шкода, що уже заподіяна, це те, що вже уже наступило. – це те, що уже настало, шкода, яка вже заподіяна. У літературі віддавна зазначалося, що зарахування до структури майнового збитку УВ створює, по суті, фікцію щодо можливості злочинного впливу на матеріальні цінності, які ще реально не існують. Тоді ж, коли законотворець вважає за доцільне передбачити відповідальність не тільки за фактично завдані наслідки, а й за створення небезпеки їх настання, у диспозиціях статей Особливої частини КК України ним використовуються терміни: «створило небезпеку», «могло заподіяти» тощо. Та й створення небезпеки відображає реальні, такі, що фактично настали, зміни в оточуючому світі, створення обстановки, яка загрожує привести до реалізації загрози.

¹³⁹ Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. С.314 (376с.)

Варто наголосити й на тому, що наявність настання шкоди у виді вигляді УВ, розмір цього недоодержаного зазвичай залежить не від поведінки фактично винного, а, передусім, від заходів вжитих (чи не вжитих постраждалим, діяльності органів, що ведуть кримінальний процес, та інших факторів. Це прямо передбачено цивільним та господарським законодавством, про що вже йшлося вище. Якщо припустити, що неодержаний дохід повинен враховуватися як злочинний наслідок (наприклад, істотна шкода щодо ч.1 ст.364 КК України, тяжкі наслідки щодо ч.2 цієї ж статті), то величина (розмір, грошовий вираз) наслідку прямо залежить від того, наскільки своєчасно правоохоронні органи виявили зловживання та швидко присікли правопорушення. Разом із тим очевидно, що розмір наслідків, завданих кримінальним правопорушенням чи іншим СНД, не повинен бути обумовлений недоліками у роботі органів держави, які повинні розкривати та розслідувати такі діяння. Окрім того, не існує якихось однозначних підходів до визначення того, що дохід, не одержаний протягом якого часу, має братися до уваги при визначенні розмірів відповідних наслідків.

В одних випадках його обмежують періодом від вчинення діяння до спливу строку позовної давності, в інших – до виявлення відповідного факту правоохоронними органами, ще в інших – до відкриття КП й т.д. А залежно від часу неотримання доходу залежить і їх розмір, що, у свою чергу, прямо впливає на встановлення ознаки складу кримінального правопорушення.

В.О. Навроцький для ілюстрації відповідного твердження наводить наступний приклад із своєї практики як показовий. Свого часу головою однієї із селищних рад не було вжито заходів для переукладення договору оренди нежитлового приміщення. Це призвело до того, що орендар без оплати та без договору продовжив ним користуватися. В ході прокурорської перевірки, кілька років потому це з'ясувалося, винного притягнули до КВ. При цьому йому інкримінували наслідки неотриманих доходів. Вони були визначені як розмір попередньо встановленої орендної плати за час від спливу дії цього договору оренди до дня пред'явлення обвинувачення.

На що сторона захисту резонно запитувала (логічної, адекватної відповіді на такі питання не було отримано) таке:

- на чому ґрунтується припущення, що орендна плата (з огляду на знос приміщення) мала б зберігатися у попередньому розмірі?

- чому прокуратура переконана, що у цьому населеному пункті виявився б хтось бажуючий взяти таке приміщення в оренду й сплачувати за нього хоча б якісь кошти (кажучи іншими словами, що ті доходи могли хоча б гіпотетично бути одержані)?

- якщо б перевірка була проведена прокуратурою раніше, то чи не призвело б це до того, що вигода не була б узагалі втрачена, або ж, принаймні, розмір УВ був би незрівнянно меншим?

- чому розмір УВ повинен включати ще й період затягування слідства (у тому провадженні слідство тривало приблизно півтора роки), чому особа повинна, по суті, відповідати за неналежну роботу прокуратури? []¹⁴⁰

Свого часу М.І. Гошовський та О.П. Кучинська, – прибічники відшкодування УВ у КП, - зазначали, що реальна реалізація можливості вирішення у кримінальному процесі цивільних позовів з вимогою відшкодування УВ залежить, передусім, від судової практики та посилялися при цьому на випадки позитивного вирішення таких вимог. Так, вони згадували при цьому один із вироків Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області, яким було засуджено гр-ку К. за самовільне захоплення земельної ділянки гр-на С. Вказаним вироком суд одночасно задовольнив цивільний позов про стягнення на користь останнього із засудженого майнової шкоди, що становила вартість неодержаного врожаю []¹⁴¹. Передусім, слід звернути увагу на те, що можливість здійснення будь-якого права залежить (чи, принаймні, повинна залежати), звичайно ж, не від

¹⁴⁰ Навроцький В.О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: матеріали наук.-практ. конф (5-6 жовтня 2005 р., Харків). Харків: ТОВ «Кроссрууд», 2006. С.63 (С.61-64)

¹⁴¹ Гошовський М.І., Кучинська О.П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. С.28-29 (192с.)

наявності або навпаки, відсутності відповідної судової практики, як на це вказують згадувані науковці, а від того, чи передбачена така можливість законом. По-друге, потрібно проаналізувати, чи ґрунтувався на законі такий вирок; якими міркуваннями керувався суд, визначивши, конкретну суму УВ. А приймаючи це рішення, суд виходив з того, яку продукцію вирощував С. та які доходи від подібної діяльності він міг би отримати, реалізувавши її. Однак припустімо, що на той час, коли відбулося самовільне зайняття земельної ділянки, потерпілий вирощував не картоплю та моркву, як зазвичай, а, наприклад, тропічні фрукти в теплицях, розводив би хутрових тварин, чи займався будь-якою іншою діяльністю, яка приносила б йому незрівнянно більший прибуток, ніж зазвичай. Відповідно, й сума недержаних ним прибутків була б більшою. Але в такому разі виходить, що розмір шкоди у вигляді УВ залежатиме не від поведінки винної особи, а від заходів, яких вжив (чи не вжив) потерпілий.

Вочевидь, при цьому підході особа, котра заподіяла такого роду шкоду, нестиме КВ з огляду й на чужу поведінку та недогляд, а за тільки за власну вину. А тому притягнення до КВ за діяння, що призвели до недоодержання доходу, суперечить принципам індивідуальної (персональної, особистої) та винної (за наявності вини) відповідальності, що визнаються у кримінальному праві беззаперечно.

Усі злочини, з проводу яких ведуться /велися дискусії про те, чи є УВ є їх наслідком (а це діяння, передбачені ст.364, 206, 218¹, 219, 222, 229, 231 та 232 КК України) – ті, ознакою складу яких є наявність умислу (у всіх вказаних випадках – прямого умислу (а деколи має ще й бути встановлено відповідну мету), окрім діяння, передбаченого ст.229 КК України, що може бути вчинено і з прямим, і з непрямым умислом. Отже, при їх вчиненні мають бути встановлені ознаки умислу, вказані у ст.24 КК України. Як при прямому, так і при непрямому умислі, потрібне відповідне ставлення до суспільно-небезпечних наслідків, вказаних у диспозиції відповідної статті. Слід звернути увагу, що ознакою умислу є передбачення особою *настання наслідків*, а не *можливості настання наслідків* (як це має щодо необережності у виді самовпевненості). Тобто, це означає, що

особа точно, достовірно знає, що наслідки настануть, кому та яка шкода буде заподіяна вчиненим діянням. У той же час, УВ – це доходи можливі (ймовірні, потенційні, очікувані, бажані), які лише можуть бути отримані за певних умов, що не є неминучими. Тому неможливо встановити відповідно до положень ст.24 КК України умисел щодо УВ– тієї обставини, якої не існувало (чи, принаймні, наявність якої не доведена) на момент вчинення інкримінованих діянь. Умисел встановлюється щодо реальних фактів, а не щодо припущень про їх можливість, у тому числі й можливість одержання доходу. УВ у разі вчинення умисного кримінального правопорушення навряд чи може бути для винного результатом, настання якого він намагався добитися.

Із викладеного вище можна зробити висновок, відповідно до якого розмір неодержаного доходу (як й сам факт його отримання), ґрунтується на здогадці, що такий дохід буде отримано. Водночас, принципова позиція вищих судових органів та теорії зводиться до того, що в основу обвинувачення мають бути покладені достовірні факти, що воно на припущеннях базуватися не може.

Із викладених вище дрібніших, часткових, проміжних висновків, випливає один загальний (генеральний): УВ не може бути врахована при визначенні розміру завданої шкоди як наслідок кримінального правопорушення чи іншого СНД. До речі, вказаний підхід цілком та повністю підтримують й розробники нового Проєкту КК 2019-2025 років. Адже у загальному глосарії поняття такої шкоди (щоправда, там воно викладене «навпаки»: не як «майнова шкода», а як «шкода майнова») сформульоване так: «шкода майнова – майнові втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку із знищенням чи пошкодженням майна, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного речового права (прямі збитки)» (п.66 ч.2 ст.1.1.1. Проєкту) []¹⁴².

¹⁴²Проєкт КК України (станом на 17.02. 2025 р.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>

Деякі дослідники всеціло поділяють щойно викладену позицію (згідно з якої УВ не повинна враховуватися при кримінально-правовій кваліфікації скоєного). Попри те, з поміж них є й такі, котрі стверджують, що проблему відшкодування УВ усе-одно можна вирішувати у рамках не тільки цивільного, але й кримінального процесу. Зокрема, свого часу В.Т. Нор вказував на те, що тяжко було б зрозуміти логіку законодавця, якби він при встановленні майнової відповідальності за шкоду, заподіяну деліктом, у тому числі й крайнім його проявом – злочином, ставив би правопорушника у більш вигідне становище, зобов'язуючи його відшкодувати тільки ту частину заподіяної шкоди, яку становить реальна (позитивна) шкода, порівняно із такою ж відповідальністю у договірних зобов'язаннях, невиконання чи неналежне виконання яких тягне відшкодування як реальної шкоди, так і неотриманих доходів. Окрім того, на думку цього вченого, подібна точка зору призводить до заперечення можливості реалізації у кримінальному процесі цивільно-правового принципу відшкодування заподіяної матеріальної шкоди у повному обсязі. А це, своєю чергою, взагалі ставить під сумнів доцільність існування інституту цивільного позову в КП. Адже у такому разі, замість зручностей, пов'язаних з економією часу, засобів та оперативністю у повному усуненні наслідків злочину, він міг би тільки ускладнити це завдання. Оскільки з'єднаний процес не в стані був би забезпечити відшкодування заподіяної злочином шкоди в повному обсязі, – продовжує В.Т. Нор, – то особи, які зазнали майнової шкоди, або взагалі б ігнорували цей процес, надаючи перевагу процесу цивільному, або замість одного процесу (з'єднаного) змушені були б порушувати для відшкодування неотриманих доходів ще й цивільний процес []¹⁴³.

Із наведеними вище аргументами я не згодна. Слід зазначити, що із жодного з положень КПК (як нині чинного, так і КПК 1960 р., на який посилається

¹⁴³Нор В.Т. Захист майнових прав у кримінальному судочинстві. Київ: Вища школа, 1988. С.40-41; Демура М.І. Щодо відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матер. Всеукр. наук.-пркт. конфер., присвяч. 70-річчя д.ю.н., професора Ю.П. Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса) /за ред. Г.О. Ульянової, В.І. Гловюк; відп. за вип. І.В. Гловюк; уклад. В.А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. С.89-90 (С.88-91).

В.Т. Нора) не можна зробити висновок про те, що, начебто, у кримінальному процесі діяв чи діє «цивільно-правовий принцип відшкодування заподіяної матеріальної шкоди в повному обсязі». Я уже обґрунтовувала, що це важливе положення у КП проявляється в обмеженому, «усіченому» вигляді: у КП повністю підлягає відшкодуванню тільки та шкода (причому за нинішнього регулювання - не лише матеріальна), *що є наслідком вчиненого кримінального правопорушення (чи іншого СНД)*, тобто та, де між нею (такою шкодою) та вказаним діянням простежується прямий причиновий зв'язок. В усіх інших випадках задіяння сил та засобів кримінального процесу видається недоцільним.

Із твердженням В.Т. Нора, згідно з яким заперечення можливості відшкодування у ході з'єднаного позову УВ, взагалі дозволяє засумніватися у потребі існування аналізованого правового інституту, теж можна дискутувати як з таким, що видається дещо різким та категоричним. Принаймні, у мене таких сумнівів ніколи не виникало. Адже у будь-якому випадку залишається чинним аргумент про те, що у разі пред'явлення позовних вимог у КП, усе-одно можна пред'являти вимоги про відшкодування ПДШ та сподіватися на таке відшкодування за належного доведення підстав та розміру цивільного позову.

Також складно погодитися із міркуванням цього вченого, відповідно до якого у разі пред'явлення у кримінальному процесі позовних вимог про відшкодування лише ПДШ, законодавець таким чином буцімто ставить правопорушника у якесь вигідніше становище у порівнянні з тим, яка б відповідальність мала наступати для нього, але уже у порядку цивільного судочинства (зауважу, що при цьому дослідник, з яким я веду полеміку, чомусь говорить лише про договірні / зобов'язальні відносини між сторонами кримінально-цивільного конфлікту, певно, на якусь мить забуваючи, що цивільні правовідносини (зокрема, відносини, що виникають у зв'язку із заподіянням шкоди) можуть мати й недоговірний характер). У чому полягають, чи, вірніше, полягали, на думку В.Т. Нора такі невинуваті переваги, мені зрозуміти важко. Адже і тогочасний законодавець, і правотворець нинішній, демонстрував та продовжує демонструвати однакове, абсолютно рівне ставлення і до

постраждалого і від злочину /кримінального правопорушення чи іншого СНД, і до постраждалого від суто цивільно-правового делікту. Вони обоє могли раніше (та й зараз мають можливість) звернутися у порядку цивільного судочинства із вимогою про відшкодування УВ, цієї можливості у них ніхто не забирав. Навіть якщо постраждалий від кримінального правопорушення чи іншого СНД пред'явить у рамках кримінального процесу вимогу про відшкодування ПДШ, що є наслідком цього діяння, а вимогу про відшкодування УВ – ні, то це аж ніяк не позбавляє його права в межах строків позовної давності, звернутися із нею в порядку цивільного судочинства. Звісно, у такому разі особа позбавлена деяких переваг, на які вона вправі була б розраховувати, якби була не позивачем у суді «цивільному», а цивільним позивачем – у суді «кримінальному» []¹⁴⁴. Ось тут В.Т. Нор повністю правий. Водночас при цьому не зрозуміло, з чого напрошується висновок про те, що одна й та ж особа і в цивільному судочинстві, і в судочинстві кримінальному, повинна мати однакові можливості та процесуальні засоби (сказане стосується, передусім, підходу до тягара доказування у вказаних видах судочинств) для обстоювання своїх інтересів та прав.

Навпаки, видається правильним та логічним підхід, відповідно до якого якщо шкода заподіяна *СНД*, то постраждалому при цьому має бути надано максимально широкий арсенал засобів, зокрема, й всебічне сприяння та допомога з боку держави. Якщо ж шкода є наслідком *індивідуально шкідливої дії / бездіяльності* – то постраждалий при обстоюванні своїх інтересів мав би розраховувати, передусім, на власні можливості та зусилля. Такий висновок, як видається, цілком узгоджується із положенням ст.92 КПК України, згідно з якого тягар доказування обставин, передбачених ст.91 цього Кодексу, покладено на слідчого та прокурора

¹⁴⁴ Навроцька В.В. Проблемні питання розгляду та вирішення з'єднаного позову. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 4(14). С.103 (102-108). URL:<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4283/1/15.pdf>).

Отож, якщо УВ не є шкодою, завданою кримінальним правопорушенням (чи іншим СНД), а відтак, і не є обставиною, згаданою у ст.91 КПК України, то й працівники правоохоронних органів не повинні не мусять доводити відповідну обставину. Вона не повинна встановлюватися у кримінальному процесі навіть тоді, коли цивільний позивач на готовий повністю брати тягар доказування УВ на себе. Адже у будь-якому разі для встановлення того, що була завдана така шкода, доведеться витратити: а) певний час (а оскільки складність доведення факту та розміру УВ, як правило, перевершує складність доведення того, що постраждалому було завдано ПДШ[])¹⁴⁵, то й часу на це потрібно затратити більше) і самого судді, і прокурора, і допоміжних учасників кримінального судочинства, б) матеріальні ресурси (зокрема, на зарплату професійним учасникам кримінального процесу, освітлення та опалення приміщень, де відбувається судовий розгляд, фіксацію процесу технічними засобами тощо), які могли б бути використані раціонально – для розслідування інших КП чи встановлення обставин цього ж самого провадження, але тих, що входять до предмету доказування.

Черговим прикладом ситуації, за якої в ході кримінального процесу певні обставини можуть бути практично встановлені, але цього тут точно робити не варто (позаяк характер тих обставин – явно не кримінально-правовий, а має іншу юридичну природу), є вирішення в рамках з'єднаного позову вимог про відшкодування витрат ЗОЗ на лікування постраждалого від СНД. Встановлення та доведення цих обставин не у цивільно-правовому порядку (як це й мало б бути), а засобами та зусиллями іншої галузі права, є ще одним проявом у КП процесуального марнотратства та даремної (марної) процесуальної реалізації знарядь й можливостей кримінального процесу.

¹⁴⁵ Мельничук М.О. Відшкодування втраченої вигоди в господарській діяльності *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №3. С.79-80 (С.78-81); Студенніков С. Три критерії визначення упущеної вигоди, на які звертає увагу Верховний Суд. URL:<https://sud.ua/ru/news/publication/221277-tri-kriteriyi-viznachennya-upuschenoyi-vigodi-na-yaki-zvertaye-uvagu-verkhovniy-sud-b860db>; Баранова О. У Верховному суді розповіли, як довести факт упущеної вигоди. URL:https://biz.ligazakon.net/news/208666_u-verkhovnomu-sud-rozpovli-yak-dovesti-fakt-upushcheno-vigodi.

У юридичній літературі (виданій уже після прийняття КПК України 2012 р.) непоодиноким є твердження про те, що за цивільним позовом у КП із засудженого чи цивільного відповідача можуть бути стягнуті кошти, витрачені ЗОЗ на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення. При цьому автори таких тверджень посилаються на п.1 постанови Пленуму ВСУ від 7 липня 1995 р. №11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та процесуальних витрат []¹⁴⁶», де вказано, що такі витрати підлягають стягненню (при цьому, звісно, згадують і про певні винятки) []¹⁴⁷.

Слід вказати на помилковість цієї точки зору. Колись у КПК 1960 р. законодавець справді допускав розгляд у кримінальному процесі такого регресного позову. Так, у ст.93-1 цього Кодексу вказувалося, що кошти, що їх ЗОЗ витратив на стаціонарне лікування потерпілого від злочину (окрім випадків завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони чи в стані сильного душевного хвилювання, яке виникло раптово внаслідок тяжкої образи чи протизаконного насильства з боку потерпілого), стягуються судом при

¹⁴⁶ Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 липня 1995 р. №11 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS95035>.

¹⁴⁷ Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч посіб. /Л.Д. Удалова, М.А. Макаров, Ю.І. Азаров, С.О. Заїка, ОВ. Кубарева, О.В. Римарчук, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, А.В.Фростяний, Ю.О. Хабло. Видання 5-те, переробл. і допов. Київ, 2020. С.124 (497с.);Кримінальний процес: підруч. /кер. авт. кол. д-р юрид наук, доц. О.В. Кобзар. У2-х ч. Ч.1. Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С.71-72 (337с.); Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар /за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.244, 245 (1123с.); Попелюшко В.О. Цивільний позов у кримінальному провадженні: практичний аспект. *Часопис Національного університету Острозька академія*. Серія «Право». 2020. №2(22). С.2, 6 (С.1-31); Кузіна І. Витрати на стаціонарне лікування потерпілого: як їх обраховують та що перевіряти захиснику. URL:<https://whitecollarblog.in.ua/medicare>; Бабенко Я. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення зобов'язана відшкодувати витрати закладу охорони здоров'я на лікування потерпілого від цього правопорушення. URL:<https://www.hsa.org.ua/blog/osoba-ia-vcinila-kriminalne-pravoporushennia-zoboviazana-vidskoduvati-vitrati-zakladu-oxoroni-zdorovia-na-likuvannia>; Літвінова О.В. Особливі відмінності цивільного позову у кримінальному та цивільному судочинстві. URL:<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f09bb80-7557-449a-9aeb-2721e92b1fef/content>; Лукіяненко Ю.В. Деякі проблемні питання пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/137.pdf.

постановленні вироку за позовом прокурора, органу Міністерства фінансів України чи ЗОЗ []¹⁴⁸.

І якщо раніше подання такого цивільного позову прокурором ще якимось можна було пояснити (хоча, як видається, теоретичне обґрунтування цієї можливості усе одно викликало зауваження), то статус органу Міністерства фінансів чи ЗОЗ, представник яких подавав оцей регресний позов, був абсолютно не зрозумілий. Адже відповідно до ч.1 ст.50 КПК України 1960 р. цивільним позивачем можна було визнати не будь-яку фізичну чи юридичну особу, котра в рамках кримінального процесу звернулася із позовними вимогами про відшкодування збитків / шкоди, а тільки ту, якій вони були заподіяні саме злочином. В аналізованому ж випадку між шкодою і злочином не було, та й не могло бути, безпосереднього (прямого) причинового зв'язку. Окрім того, залишався чинним аргумент, згідно з яким з'єднаний позов має співвідноситися з інтересами КП, яке через претензії цивільно-правового характеру сповільнюватися не повинно. З огляду на вищенаведене, я свого часу критикувала вказане положення КПК України 1960 р., пропонуючи його виключити []¹⁴⁹. І, схоже, нинішній законодавець вважає подібні аргументи такими, що заслуговують на увагу. Адже у новому процесуальному законодавстві аналогічної, чи, принаймні, подібної норми уже немає.

Попри це, позиція багатьох фахівців щодо цього питання залишилася незмінною. Деякі із них говорять про те, що буцімто «відповідно до п.3 ч.1 ст.91 КПК у кримінальних справах підлягають доказуванню характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір втрат ЗОЗ на стаціонарне лікування потерпілого від цього злочинного діяння» []¹⁵⁰. Вважаю, що це аж надто вільне

¹⁴⁸Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12. 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.

¹⁴⁹ Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.152-153 (440с.); Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: дис....канд. юрид. наук:12.00.09. Львів. С.83-85, 92, 192 (255с.)

¹⁵⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар /за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.244, 245 (1123с.);

трактування вказаної норми КПК, адже у ній насправді йдеться про «вид та розмір шкоди, завданої *кримінальним правопорушенням* (а не злочином, як слідує із наведеної вище цитати - В.Н), *а також розмір процесуальних витрат*».

Іноді в юридичній літературі окремі процесуалісти змушені із безвиході визнати, що у ч.3 ст.91 КПК 2012 р. (як, зрештою, і в інших статтях цього Кодексу) усе ж не передбачено відшкодування коштів, витрачених ЗОЗ на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення, як окрему обставину, що підлягає доказуванню. Бо це таки справді не передбачено. Проте це їх не особливо й зупиняє, бо далі вони суперечать самі ж собі, вказуючи, що така обставина усе-одно підлягає обов'язковому встановленню та вирішенню у КП []¹⁵¹. Проте із чого слідує відповідний висновок, мені пояснити тяжко, адже ніяких аргументів при цьому не наводиться. Певно, прибічники такої позиції просто вважають, що можна діяти за «старою» пам'яттю, так, як це питання було врегульоване раніше. Посилання ж при цьому на уже вказану постанову Пленуму ВСУ []¹⁵² й на Порядок обчислення розміру фактичних витрат ЗОЗ на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та порядок зарахування стягнення з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання []¹⁵³, видається явно недостатнім. Адже при цьому: а) не наводиться жодних міркувань на користь того, чому такі витрати мають бути компенсовані саме у порядку кримінального, а не цивільного судочинства (тобто, чому це є шкодою, завданою саме СНД); б) та не пояснюється, як такий висновок хоча б якось (принаймні, опосередковано) впливає із норм чинного процесуального законодавства.

Варто зазначити, критикований мною вищенаведений підхід теоретиків – непоодинокий. Їх у цьому активно підтримують правозастосувачі. Причому

¹⁵¹ Кримінальний процес: підруч. /кер. авт. кол. д-р юрид наук, доц. О.В.Кобзар. У 2-х ч. Ч.1. Дніпро:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С.71-72 (337с.)

¹⁵² Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 липня 1995 р. №11 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS95035>.

¹⁵³ Порядок обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та порядок зарахування стягнення з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. №545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-93-%D0%BF#Text>.

знайти подібні рішення - взагалі не проблема []¹⁵⁴. При цьому залишаються незрозумілими міркування суддів, котрі при прийнятті рішення щодо усіх решта регресних цивільних позовів, у їх задоволенні відмовляють (позаяк у такому разі відсутній безпосередній причинний зв'язок між вчиненим діянням та наслідками, що настали), водночас щодо позовних вимог про відшкодування коштів, витрачених ЗОЗ на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення, їх підхід є кардинально іншим. Виникає питання: у чому ж тоді така принципова різниця аналізованих позовних вимог, від інших вимог такого ж регресного характеру? Адекватної відповіді на нього так і немає.

Задля справедливості варто відмітити, що останніми роками усе ж трапляються випадки відмови у задоволенні подібних позовних вимог, пред'явлених прокурором []¹⁵⁵. Щоправда, сказати, що судді при цьому

¹⁵⁴ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 22.05. 2024 р. (справа № 749/1922, провадження № 51-7469км). URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119309255&red=10000397ae94811491cbd01b19846e62099cf2&d=5>; Вирок Автозаводського районного суду м. Кременчука від 12.09. 2024 р. (справа № 524/8757/24, провадження № 1-кп/524/706/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121556119>; Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 05.07.2024 р. (справа № 447/3673/23, провадження № 1-кп/447/92/24) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120201723>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 21.06 2018 р. (справа № 165/633/16-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963605>; Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 28.11. 2023 р. (справа № 283/2464/23, провадження № 1-кп/283/204/2023 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115219331>; Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 25.12. 2023 р. (справа № 592/2979/23, провадження № 1-кп/592/345/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115884023>; Постанова Житомирського апеляційного суду від 08.02. 2024 р. (справа № 283/1411/23, провадження № 22-ц/4805/250/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116892403>; Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 23.03. 2023р. (справа № 507/299/23, провадження № 1-кп/507/22/23) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109733429>; Вирок Автозаводського районного суду м. Кременчука від 30.11.2023 р. (справа № 524/5319/23, провадження № 1-кп/524/564/23) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115289900>; Вирок Чернігівського апеляційного суду від 15.11. 2023 р. (справа № 749/19/22, провадження № 11-кп/4823/549/23) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114945728>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 27 листопада 2018 р. (справа № 689/2663/15-к; провадження № 51-711км18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78267933>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 21.06 2018р. (справа № 165/633/16-к, провадження № 51-283км18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963605>; Вирок Полтавського апеляційного суду від 24.06. 2024 р. (справа № 536/897/24, провадження «№ 1-кп/814/1714/24) URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119951656>

¹⁵⁵ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 21.01. 2020 р. (справа №559/55/15-к, провадження №51-5135км19). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179248>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 11.09.2019 р. (справа № 397/533/18, провадження № 51-2700км19). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84229838>.

проявляють чітку та принципову позицію, я, на жаль, не можу. Адже при цьому вони чомусь посиляються на відсутність у позовній заяві прокурора належного обґрунтування ним підстав для захисту публічних інтересів в суді (а однією з необхідних умов, які надають можливість реалізувати прокурором представницьку функцію, справедливо визнається умова дефекту механізму правового захисту)[¹⁵⁶, на положення ч.3 ст.23 Закону України «Про прокуратуру», згідно з яким: а) прокурор здійснює в суді представництво законних інтересів держави у разі порушення чи загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює взагалі чи здійснює неналежно суб'єкт владних повноважень, до компетенції яких вони віднесені, чи у разі відсутності такого органу, б) прокурор у позовній заяві у кожному конкретному випадку із посиланням на законодавство повинен обґрунтувати, у чому саме полягає (чи може полягати) порушення таких інтересів [¹⁵⁷.

Така аргументація, як видається, могла б бути визнана цілком прийнятною лише тоді, коли прокурор теоретично дійсно вправі був би подавати у кримінальному процесі позов з метою обстоювання інтересів держави (ч.3 ст.128 КПК України). Це, наприклад, допустимим було б тоді, коли внаслідок кримінального правопорушення чи іншого СНД було б пошкоджено приміщення

¹⁵⁶ Навроцька В.В. Приводи, підстави і форми представництва. *Прокурорське право: навч. посібник* /О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич та ін., за заг.ред. В.В. Луцька. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.476 (721 с.); Руденко М. Прокурор та «інтереси держави» в оновлених процесуальних кодексах України: законодавчі новації, теорія і практика. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prokuror-ta-interesy-derzhavy-v-onovlenih-protseualnyh-kodeksahukrayiny-zakonodavchi-novatsiyi-teoriya-i-praktyka/>; Драган О. Представництво прокурором інтересів громадянина та держави в суді в умовах європейської інтеграції України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 1. С. 19–25; Казак О. Визначення прокурором підстав представництва інтересів держави в суді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. №1(47). С.29 URL: file:///C:/Users/x/Downloads/Vnapu_2017_1_6.pdf; Стафанчук М.М. Обґрунтування прокурором наявності підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді: актуальні питання правозастосування. *Вісник прокуратури*. 2015. № 10. С.9–28; Берназюк Я. Особливості представництва прокурором інтересів держави в суді: нове законодавство та актуальні підходи Верховного Суду. URL:<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/941986/>; Лабезний Л. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, має обґрунтувати наявність підстав для представництва інтересів громадянина або держави в суду. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/prokuror-yakij-pred-yavlyaye-tsyvilnyj-pozov-u-kryminalnomu-provadhenni-maye-obgruntuvaty-nayavnist-pidstav-dlya-predstavnytstva-interesiv-gromadyanyna-abo-derzhavy-v-sudi>.

¹⁵⁷ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1697-VII. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

або устаткування ЗОЗ державної чи комунальної форми власності, а, відтак, така юридична особа в силу положень ч.1 ст.55 КПК України однозначно могла б бути визнана потерпілим, при цьому представник такого закладу не може чи хоче пред'являти позовні вимоги, чи такого суб'єкта просто немає.

При відмові ж у задоволенні позовних вимог в аналізованій ситуації, судді, на мою думку, мали б вказувати на те, що такі вимоги у кримінальному судочинстві взагалі ніким не можуть подаватися, що цього не вправі робити жоден орган чи особа, зокрема, й прокурор (а не посилалися на те, що останній якось не так обґрунтував позовні вимоги).

Суду при розгляді будь-яких регресних вимог (а позов про відшкодування збитків, що їх зазнав ЗОЗ у зв'язку з лікуванням пацієнта – постраждалого від протиправного діяння, є саме таким) потрібно встановлювати не одну, а уже дві системи фактичних та правових підстав щодо відшкодування матеріальних збитків: безпосередню (пряму) та опосередковану (регресну). Зокрема, треба дослідити правовідносини, які виникли між постраждалим від кримінального правопорушення чи іншого СНД та третьою особою, котра повністю або частково компенсувала збитки, завдані таким діянням. Регресний позов однозначно не можна визнати чистим» позовом, що виникає із заподіяння шкоди. Адже право на нього хоч і виникає у зв'язку із протиправним діянням, проте не у зв'язку із заподіянням шкоди регридієнту безпосередньо, а внаслідок заподіяння її постраждалому від такого діяння.

А тому твердження про можливість розгляду в рамках кримінального судочинства регресних вимог про відшкодування коштів, витрачених ЗОЗ на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення чи іншого СНД, абсолютно не ґрунтується на діючому КПК України та є хибним.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

Викладене у цьому розділі дисертації дає підстави для таких висновків:

1. Будь-які положення матеріального кримінального законодавства повинні характеризуватися процесуальною досяжністю (здійснимістю, реалізовуваністю).

2. Процесуальну досяжність (під якою запропоновано розуміти наявність процесуальних засобів, із використанням яких відповідні положення матеріального кримінального закону можуть бути реалізовані у конкретних правозастосовних ситуаціях) слід враховувати як одну з обов'язкових підстав криміналізації у матеріальному кримінальному законодавстві.

3. Процесуальною надмірністю (надлишковістю) є ситуація, за якої у процесуальному законодавстві закріплено статті, розраховані на застосування положень, неіснуючих у матеріальному кримінальному законодавстві. Критикується (як яскравий приклад такої надлишковості) становище, за якого свого часу законодавець у КПК прописав процес розслідування кримінальних проступків при тому, що у матеріальному кримінальному законі на той час навіть не було запроваджено цього поняття та не передбачено відповідальності за вчинення вказаних діянь.

4. Процесуальна блокада положень кримінального закону (відсутність у КПК положень, які б вказували на порядок застосування кримінально-правових норм) не можуть виступати причиною їх незастосування. У цьому разі слід вдаватися до аналогії права чи закону.

5. Існують практичні складнощі встановлення та доведення:

- щирості розкаяння (як однієї з умов звільнення від КВ у зв'язку з дієвим каяттям, звільнення від КВ з переданням на поруки, звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням до нього ПЗВХ та обставини, що пом'якшує покарання);

- умислу особи у вчиненні злочину, передбаченого ст.400-1 КК України («Представництво в суді без повноважень») у разі, коли за наявності дійсного волевиявлення особи по представництву її інтересів, документи, якими підтверджено право представляти іншу особу, оформлено із недотриманням передбаченого порядку та вимог, чи у разі закінчення строку документів, що підтверджують повноваження по представництву.

6. Реалізація норм матеріального кримінального закону можлива у кримінальному процесі не будь-коли, коли це заманеться, а на його конкретних стадіях та етапах. Помилковим та безпідставним видається законодавчий підхід, відповідно до якого прийняття рішень про звільнення від КВ та про закриття КП у зв'язку з декриміналізацією начебто можливе в ході підготовчого провадження. Це може бути зроблено лише на наступній стадії процесу – після дослідження доказів.

7. Поруч із ситуаціями, за яких певним положенням матеріального кримінального закону не кореспондують відповідні положення процесуального закону, існує протилежна тенденція, за якої в рамках КП існує практична можливість встановлення певних обставин, проте кримінально-правова природа, характер та значення яких у дисертації категорично оспорюються. Сказане стосується розгляду та вирішення у рамках цивільного (з'єднаного) позову вимог про відшкодування УВ та вимог про відшкодування витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування постраждалого від кримінального правопорушення чи іншого СНД. Вирішення таких вимог не у цивільно-правовому порядку є проявом процесуального марнотратства.

8. І процесуальна недосяжність, і процесуальна надмірність - це те, чому не місце ані у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, ані у практиці застосування норм матеріального кримінального права й закону, те, що слід нещадно викорінювати.

На основі викладених вище міркувань та з урахуванням наведених висновків, вносяться пропозиції по подоланню неналежної процесуальної реалізації норм кримінального законодавства, що зумовлені недоліками регламентації порядку:

- закриття КП у разі смерті особи, щодо якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ або вирішувалося питання про їх застосування;

- реалізації заходів кримінально-правового характеру стосовно порушника кримінально-правових заборон, персональні дані якого залишилися не з'ясованими;

- вирішення ситуацій, за якої закон, що ним встановлювалася кримінальна протиправність діяння, втратив чинність.

Результати дослідження, викладені в другому розділі дисертації, опубліковані у 8 працях здобувачки [420; 437; 450; 461; 488; 489, 494, 499].

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД КУТОМ ЗОРУ РЕЛЕВАНТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

3.1. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного / психіатричного характеру

Інститут ПЗМХ – один із тих, де особливо яскраво проявляються як нерозривний зв'язок між нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства, так і глибокі суперечності між ними.

Передусім, слід звернути увагу на те, що законодавець вкрай непослідовно (у КК та КПК України) вирішує питання про категорію суб'єктів, стосовно яких можна застосовувати ПЗМХ. Зокрема, у ч.1 ст.503 КПК України йдеться про те, що КП щодо застосування ПЗМХ здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

- суспільно-небезпечне діяння, передбачене *законом України про КВ*, було вчинено особою в стані неосудності,
- особа вчинила кримінальне правопорушення, будучи осудною, проте до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу.

Тут, передусім, виникає питання: а про який це такий «закон України про КВ» йдеться? Закону із такою назвою немає. Якщо мається на увазі КК України, то саме цю назву і слід використовувати. Вживання синонімів (у тому числі й законодавцем) на позначення назв НПА вважаю абсолютно неприйнятним. Те саме стосується й застосування синонімії на позначення суто правових понять. Основною перевагою нормотворчого тексту повинна бути його чіткість та зрозумілість. А тому термін «закон України про КВ» у цій та решта статей КПК України (а також у КК України) варто замінити на термін «Кримінальний кодекс України» (у відповідних відмінках).

До того ж, у ст.93 КК України (на відміну від того, про що йдеться у ст.503 КПК України) сказано, що такі заходи підлягають застосуванню до значно ширшої категорії осіб. Окрім вказаних вище, ПЗМХ також можуть бути застосовані й до осіб, котрі:

- вчинили СНД, будучи обмежено осудними;
- вчинили кримінальне правопорушення, будучи осудними, проте захворіли на психічну хворобу в ході відбування покарання []¹⁵⁸.

Свого часу, з метою узгодження положень цих кодексів, було запропоновано таку редакцію ч.1 ст.503 КПК України:

«1. Кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ, передбачених Кримінальним кодексом України, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що особа:

- вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності;*
- вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;*
- вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, проте захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку чи під час відбування покарання» []¹⁵⁹.*

Проте ознайомившись із відповідними положенням ст.3.6.6. Проекту КК України []¹⁶⁰, я зрозуміла, що враховуючи напрацювання його розробників, та, водночас, дещо їх модифікувавши, можна, своєю чергою, запропонувати й куди кращий варіант редакції цієї та деяких інших статей як КПК, так і КК України. І, навпаки, використовуючи уже наявні здобутки законодавця, варто звернути увагу розробників Проекту КК на окремі їх прорахунки.

¹⁵⁸ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2021 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія /за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». Одеса, 2018. С.1125 (С.1117-1140). Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. С.874 (1104с.)

¹⁵⁹ Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №3 (47). С.230-231 (С.228-233). URL.: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/8817>.

¹⁶⁰ Проект КК України (станом на 17.02. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>

Так, у вказаному Проєкті КК на заміну терміну «ПЗМХ» (вжитому у чинних КК та КПК України) використовується термін *«примусова психіатрична допомога»* на позначення: а) надання амбулаторної психіатричної допомоги; б) поміщення до закладу із наданням стаціонарної психіатричної допомоги.

На перший погляд, нововжитий термін, начебто, й вдалий. Адже при цьому робиться акцент на тому, що характер такої допомоги – це, усе-таки, психіатричний вплив (а саме так воно і є), а не будь-який медичний вплив. Адже ясно, що *«заходи медичного характеру»* - поняття таки явно ширше, аніж *«психіатрична допомога»* (бо перші полягають не лише у впливі на психіку). Втім, у законі «Про психіатричну допомогу» одночасно використовується терміни: а) «ПЗМХ» та б) *«надання психіатричної допомоги в примусовому порядку»* [161]. Оцей другий варіант психіатричного впливу застосовується у *цивільно-правовому порядку* стосовно особи, яка не порушила кримінально-правову заборону (а можливо – ніколи й не порушить), але котра під впливом психічного розладу /психічного захворювання вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять собою безпосередню небезпеку для неї або оточуючих або ж яка нездатна самотійно задовольнити свої основні життєві потреби на рівні, що забезпечує її життєдіяльність (ст.14 Закону України «Про психіатричну допомогу»).

Вважаю, що якщо законодавець візьме до уваги оту пропозицію розробників Проєкту КК України та використовуватиме термін *«примусова психіатрична допомога»* (замість «ПЗМХ»), то і не спеціалісти, і фахівці плутатимуться із поняттями:

а) *«примусова психіатрична допомога»* (вжитому у Проєкті КК України), що має застосовуватися «кримінальним» судом до тих, хто порушив кримінально-правову заборону;

б) *«надання психіатричної допомоги в примусовому порядку»* (використане у законі України «Про психіатричну допомогу»), що застосовується у порядку

¹⁶¹ Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

цивільного судочинства стосовно осіб, які злочинів, проступків чи інших СНД не вчиняли.

У цих поняттях, що різняться за своєю суттю (бо такі заходи і застосовуються до неоднакових категорій осіб, та й порядок їх застосування є різним), поспіль вживаються три спільні слова, які вказують на те, що це: а) є *допомога*, б) вона надається не добровільно, а *примусово*, в) та що така допомога за своїм характером зводиться до *психіатричного впливу*.

Отож, термін, запропонований розробниками Проекту КК України, не досконалий. А от термін ПЗПХ, який пропоную використовувати замість вжитого законодавцем – «ПЗМХ», видається більш чітким. Адже точніше відображає суть тих заходів, їх спрямованість на психіку особи. А також дозволяє не плутати їх із заходами, що підлягають застосуванню до психічно хворих на підставі рішення «цивільного» суду.

Втім, зважаючи на те, що у чинних КК та КПК України, законі «Про психіатричну допомогу» та опрацьованій юридичній літературі усе-таки використовується термін «ПЗМХ», при посиланні на відповідні праці чи на чинні НПА я (з метою уникнення плутанини) вживатиму саме цей термін. Коли ж пропонуватиму зміни до вітчизняного законодавства чи до вказаного Проекту – використовуватиму той, доцільність якого щойно обґрунтувала - «ПЗПХ», якщо ж висловлюватиму положення, що, на мою думку, водночас стосуватимуться як діючої, так і майбутніх редакцій окремих положень згаданих НПА – використовуватиму обидва терміни поряд («ПЗМХ /ПЗПХ»).

Продовжуючи, слід звернути увагу й на те, що буквальне тлумачення положень п.1 та 3 ст.93 чинного КК України може привести до хибного висновку, згідно з яким підставою застосування до особи ПЗМХ є, *начебто*, вчинення нею *кількох* кримінальних правопорушень чи інших СНД (бо про них там чомусь згадано у множині - «*кримінальні правопорушення*» та «*суспільно небезпечні діяння*»), натомість у Проекті КК (а також у ст.503 КПК України) такий недолік відсутній.

Безсумнівною перевагою цього Проєкту є те, що до суб'єктів, стосовно яких можна застосовувати аналізовані заходи (які, нагадаю, його розробники іменують «примусовою психіатричною допомогою») віднесено особу, котра *«після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання»* (п.2 ч.1 ст.3.6.6. Проєкту). Це формулювання у порівнянні із тим, про яке йдеться у п.3 ст.93 діючого КК України (а саме - *«які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання»*), є кращим з огляду на те, що при цьому більш зрозумілими та чіткими є ситуації, за яких психічний розлад унеможлиблює відбування особою покарання.

Адже відповідно до чинного законодавства (і КК, і КПК України) психічний розлад в особи, котра визнана осудною, при прийнятті рішення про застосування ПЗМХ береться до уваги лише за умови, що він настав уже *після* вчинення кримінального правопорушення. І якщо положення п.3 ст.93 КК України та п.2 ч.1 ст.503 КПК України ще хоч і можуть давати якийсь простір (щоправда, з «натяжкою») для дискусій про час настання психічної хвороби, що унеможлиблює відбуття особою покарання, зокрема, про те, чи мала б ця хвороба настати тільки після вчинення кримінального правопорушення, чи й, можливо, раніше (хоча використання у тексті протиставного сполучника «або» - а він вживається, зокрема, для розмежування у часі певних подій, усе-таки вказує на те, що послідовність, на думку законодавця, має бути наступна: 1) спочатку особа має вчинити кримінальне правопорушення, 2) а уже потім у неї мала б наступити психічна хвороба /психічний розлад), то аналіз решти положень КПК України (а саме – ч.1 ст.509, п.4 ч.1 ст.513, ч.2 ст.513, ч.1 ст.515 цього Кодексу) – ні.

Із цих норм уже чітко та однозначно випливає, що має бути саме така черговість: 1) спочатку особа вчиняє кримінальне правопорушення, 2) і тільки після того у неї може настати психічна хвороба, котра виключає можливість її покарання (що, своєю чергою, дає підстави до застосування до неї ПЗМХ).

Так, у ч.1 ст.509 КПК України сказано: «Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі,

якщо під час КП будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа ... вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але *після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними*».

Аналогічний підхід відображено також у:

- п.4 ч.1 ст.513 КПК України, де йдеться про те, що під час постановлення ухвали про застосування ПЗМХ суд з'ясовує, «Чи не *захворіла* ця особа *після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу*, яка виключає застосування покарання»;

- ч.2 ст.513 цього Кодексу: «Визнавши доведеним, що ця особа... *після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу*, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу по застосування ПЗМХ»;

- ч.1 ст.515 КПК України, де вказано, що: «У разі видужання особи, яка *після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу* або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд ... припиняє застосування ПЗМХ».

Також звертає на себе увагу те, наскільки різним у КПК України є підхід законодавця до того, яким же, на його думку, має бути характер нововиниклої (тієї, що розвинулася уже після вчинення кримінального правопорушення) психічної хвороби, що є підставою для застосування ПЗМХ (п.2 ч.1 ст.503 КПК України, п.3 ч.1 ст.93 КК України). Адже на позначення такого хворобливого психічного стану використано неоднакові формулювання:

а) який «*виключає застосування покарання*» (п.4 ч.1, ч.2 ст.513 КПК України)

б) котрий, «*позбавляє можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними*» (ч.1 ст.509 КПК України);

в) які «*позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними*» (ч.1 ст.515 КПК України)

Що стосується формулювання, викладеного у п.4 ч.1, ч.2 ст.513 КПК України), то до нього у мене зауважень немає, вважаю його цілком прийнятним та допустимим.

А от положення ч.1 ст.509 й ч.1 ст.515 КПК України, навпаки, викладені вкрай некоректно бо:

- вони дають підстави для хибного висновку про те, що начебто законодавець виключає вчинення протиправної поведінки такої особи у формі *бездіяльності*;

- у нормах, де, по-суті, має йтися про однотипний підхід, використано різнорідні сполучники: протиставний («або») й з'єднувальний («та»), що, звісно, несуть неоднакове змістовне навантаження);

- при такому формулюванні виключена можливість застосування ПЗМХ до особи, яка через нововиниклий психічний розлад продовжує повною мірою усвідомлювати суспільну небезпечність вчиненого нею раніше протиправного діяння, цілком розуміє суть та значення призначеного їй покарання, яке, однак, застосовувати до неї усе-одно неможливо та недоцільно;

Аналізований же Проєкт КК України подібних недоліків позбавлений. Однією із підстав призначення примусової психіатричної допомоги там названо *«наявний»* (на момент прийняття судом рішення про призначення покарання чи на момент відбування покарання) психічний розлад, *що перешкоджає відбуванню покарання*. При цьому розробники Проєкту КК *не конкретизують* те, коли ж саме виник цей розлад. І, як на мене, роблять абсолютно правильно.

Адже не виключена ситуація, за якої в особи на момент вчинення нею кримінально караного діяння уже був розлад психіки, який, проте, жодним чином не перешкодив їй усвідомлювати своє діяння та керувати ним, а у подальшому – не завадив розуміти суть призначеного їй покарання та те, у зв'язку з чим його до неї застосовують, але, водночас, унеможлиблює його належну реалізацію. Припустімо, людина із клаустрофобією вчиняє вбивство. Позаяк такий розлад жодним чином не впливав (і не міг вплинути) на можливість усвідомлення нею протиправності позбавлення життя, то він і не може бути підставою для визнання

її неосудною (обмежено осудною) у вчиненні інкримінованого діяння. Цей психічний розлад також не може бути підставою для непризначення їй покарання, що полягає в обмеженні особистої свободи (наприклад, обмеженні волі чи позбавленні волі), але цілком може перешкоджати відбуванню такого покарання. Подібні ситуації можуть виникати, до прикладу, й тоді, коли особа, будучи осудною, вчиняє якийсь із ненасильницьких кримінальних правопорушень (припустімо, крадіжку, шахрайство, ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо), але, водночас, внаслідок наявного у неї психічного захворювання та зумовленої ним підвищеної агресивності при відбуванні нею покарання за вчинення цих діянь, може вчинити (або й вчиняє) нові протиправні діяння, що пов'язані із посяганням на життя, здоров'я, статеву свободу адміністрації чи рядових працівників пенитенціарної установи, своїх «співкамерників» тощо, що, своєю чергою, є підставою застосування до неї ПЗМХ.

Окрім того, безумовною перевагою формулювання п.2 ч.1 ст.3.6.6. Проекту КК України (у порівнянні із редакцією п.3 ст.93 чинного КК України, а також порівняно із підходом, що знайшов відображення у положеннях п.2 ч.1 ст.503, ч.1 ст.509 та ч.1 ст.515 КПК України) є те, що із нього беззаперечно випливає висновок, згідно з яким не будь-яка психічна (нововиникла чи така, що існувала раніше) хвороба особи, попередньо (при розслідуванні вчиненого нею кримінального правопорушення) визнаної осудною, є підставою застосування аналізованих заходів, а лише така, що є перепорою для відбування покарання []¹⁶².

Що ж стосується вад Проекту щодо аналізованих проблем, варто вказати, що в останньому його варіанті (ч.1 ст.3.6.6.) обмежено осудного чомусь не згадано з-поміж тих, до кого пропонують застосовувати примусову психіатричну допомогу []¹⁶³, хоча в одній із більш ранніх версій Проекту (наприклад, у п.3 ч.1

¹⁶² Навроцька В. Категорія осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №7 (51). Р.175-178 (Р.174-179)

¹⁶³ Проект КК України (станом на 17.02. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>).

ст.3.6.3. Проекту в редакції станом на 29.09. 2022 р.) його розробники з цього питання демонстрували протилежний і, переконана, якраз правильний підхід []¹⁶⁴. Видається, що причиною таких змін є виключно неухважність, те, що відповідне положення Проекту у попередній редакції було, мабуть, механічно видалено і такий недолік залишився просто непоміченим.

Вищенаведене дає підстави для наступних пропозицій:

- поняття «примусова психіатрична допомога», вжите у Проекті нового КК України, замінити на поняття «ПЗПХ» (у відповідних відмінках);

- поняття «ПЗМХ», використані у текстах КК та КПК України замінити на поняття «ПЗПХ» (у відповідних відмінках);

- назву ст.3.6.6. аналізованого Проекту КК України та ч.1 цієї статті викласти у такій редакції:

«Стаття 3.6.6. Застосування примусових заходів психіатричного характеру

1. Примусові заходи психіатричного характеру можуть бути застосовані до особи, визнаної:

1) неосудною,

2) обмежено осудною,

2) такою, яка після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання»;

- викласти ст.93 КК України таким чином:

«Стаття 93. Особи, до яких можуть бути застосовані примусові заходи психіатричного характеру

Примусові заходи психіатричного характеру можуть бути застосовані судом до особи, визнаної:

1) неосудною

2) обмежено осудною,

¹⁶⁴ Текст Проекту нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 29. 09 2022 року). URL.: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.

3) такою, яка після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання»;

- викласти назву ст.503 КПК України та ч.1 цієї статті у такій редакції:

«Стаття 503. Підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів психіатричного характеру

1. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів психіатричного характеру, передбачених Кримінальним кодексом України, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що особа:

1) вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності,

2) вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності,

3) після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання».

- п.4 ч.1 ст.513 КПК України слід викласти таким чином:

«4) чи не хворіє ця особа на психічну хворобу, що виключає застосування покарання»;

- ч.2 ст.513 КПК України пропоную подати у такій редакції:

«2. Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або вчинила кримінальне правопорушення, будучи осудною, але через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусових заходів психіатричного характеру»;

- також раджу сформулювати ч.1 ст.515 КПК України так:

«У разі одужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення не була здатна відбувати покарання через наявний у неї психічний розлад, суд на підставі висновку лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусових заходів психіатричного характеру».

На те, що положення ч.1 ст.503 КПК України (у яких йде мова про категорію осіб, до яких може бути застосовано ПЗМХ) не відповідають ст.93 КК

України, звертали увагу не тільки авторка цих рядків []¹⁶⁵, а й інші дослідники. Про це в одному із науково-практичних коментарів до КПК України згадує й М. І. Смирнов. Окрім того, науковець пише й про те, що ч.1 ст.503 КПК не узгоджується ще й із ч.2 ст.504 цього Кодексу []¹⁶⁶. Проте окрім вказаних мною міжгалузевих колізій, а також неузгодженостей між положеннями ч.1 ст.503 та ч.2 ст.504 КПК України, у цьому Кодексі є чимало інших внутрішніх суперечностей, а також суперечностей між іншими статтями КПК України (зокрема, п.9 ч.1 ст.368, абз.4 п.2 ст.374, ст.ст.504 та 506 цього Кодексу) та ст.93 КК України.

Так, із ч.1 ст.503 КПК України випливає, що обмежено осудний – це не та особа, до якої можна застосовувати аналізовані заходи (позаяк про нього у там взагалі не йдеться; це ж, як уже було доведено, йде врозріз із положенням п.2 ст.93, а також ч.2 ст.20 КК України.) Водночас, у п.9 ч.1 й ч.4 ст.368, а також в абз.4 п.2 ч.4 ст.374 КПК України про обмежено осудного уже прямо згадано як про того, щодо кого суд усе-таки може постановити обвинувальний вирок із одночасним призначенням ПЗМХ. Більше того, у Главі 39 КПК України «КП щодо застосування ПЗМХ» цьому суб'єкту КП присвячено положення ч.2 ст.504 та ч.1 ст.509 Кодексу

При цьому назва ст.504 КПК України – «Порядок здійснення досудового розслідування у КП щодо застосування ПЗМХ *та щодо обмежено осудних осіб*» приводить до висновку про те, що обмежено осудні – уже знову, начебто, й не ті суб'єкти, до яких можуть бути застосовані вказані заходи (хоча такий підхід цілком узгоджується із тим, про що йдеться у ч.1 ст.503 цього Кодексу, але, знову ж таки, суперечить положенню ст.93 КК України). Адже про обмежено осудних тут чомусь згадано відособлено. А тому можна зробити висновок про те, що, на думку законодавця, порядок провадження щодо цієї категорії осіб начебто якийсь

¹⁶⁵ Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №3 (47). С.230-231 (С.228-233). URL.: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/8817>; Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2021 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія /за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». Одеса, 2018. С.1125. (С.1117-1140)

¹⁶⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одісей, 2013. С.874. (1104с.)

геть інший, відмінний від передбаченого Главою 39 КПК України. Якщо зважати на це припущення (а будь-який інший висновок на підставі аналізу назви ст.504 КПК України просто не може бути зроблений), то тоді, принаймні, дивує невідповідність між назвою Глави 39 КПК України та назвою ст.504 КПК, яка розміщена у цій же Главі.

У ч.2 ст.504 КПК йдеться про те, що досудове розслідування стосовно осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється *відповідно до загальних правил*, передбачених у цьому Кодексі. Там же зазначено, що суд, ухвалюючи *вирок*, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування ПЗМХ. Отже, по завершенню досудового розслідування стосовно обмежено осудного, за його результатами складають *обвинувальний акт*. На це вказують положення про «*загальний порядок*» досудового розслідування та про ухвалення *вироку* (що можливе тільки на підставі обвинувального акту). Такий підхід цілком узгоджується із тим, про що йдеться у ч.1 ст.20 КК України (а саме – що обмежено осудний *підлягає КВ*, є суб'єктом кримінального правопорушення) та у ч.2 цієї ж статті КК (де сказано, що визнання особи обмежено осудною *враховується при призначенні покарання* та може бути підставою для застосування ПЗМХ). Таким чином, обмежено осудний, стосовно якого у КП вирішується питання щодо застосування ПЗМХ, в ході досудового розслідування є підозрюваним, а під час судового розгляду – обвинуваченим.

Однак у ч.1 ст.506 КПК України сказано, що особа (причому без вказівки на категорію таких осіб – В.Н.), стосовно якої вирішується чи вирішувалося питання щодо застосування аналізованих заходів, «*користується правами підозрюваного та обвинуваченого*» в обсязі, що визначається характером розладу психічної діяльності/психічного захворювання. І якщо стосовно: а) особи, котра вчинила інше СНД, будучи неосудною чи б) особи, котра вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але яка до постановлення вироку чи в ході відбування покарання захворіла на психічну хворобу, такий підхід хай і з «натяжкою» може бути визнаний допустимим, то стосовно обмежено осудного –

точно ні. Постає питання: а що ж то за отакий специфічний підозрюваний/обвинувачений, який користується *лише правами* цього учасника процесу? Цей учасник процесу викликає таке саме здивування, як, до прикладу, потерпілий, що має тільки права потерпілого чи, припустімо, свідок, що здатен скористатися лише правами свідка тощо... Процесуальний статус передбачає наявність не тільки прав, але й відповідних обов'язків. Однак підозрюваний/обвинувачений (нехай і той, щодо якого зроблено попередній висновок про його обмежену осудність), котрий може скористатися лише правами цього учасника процесу, а не має, як передбачено законодавцем, і прав (ч.3-6 ст.42 КПК України), і обов'язків (ч.7 ст.42 цього ж Кодексу) – це уже якийсь гібрид, сурогат, а не «повноцінний» підозрюваний/обвинувачений.

Як уже зазначено вище, досудове розслідування щодо осіб, котрих підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, відповідно до положень ч.2 ст.504 КПК України, повинно здійснюватися *«згідно із загальними правилами»* цього Кодексу. А «загальні правила» передбачають, що досудове розслідування завершується складенням обвинувального акту.

Вимоги до цього процесуального документа чітко та однозначно сформульовані у ч.ч. 2 та 3 ст.291 КПК України. Так, у ньому має бути зазначено: а) найменування КП та його реєстраційний номер, б) прізвище, ім'я, по батькові, дату, місце народження та проживання, громадянство кожного з обвинувачених, кожного із потерпілих та викривача, в) виклад встановлених фактичних обставин КП, г) правову кваліфікацію вчиненого діяння із формулюванням обвинувачення, г) обтяжуючі/пом'якшуючі покарання обставини, в) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, д) розмір винагороди викривачу та розмір витрат на залучення експерта, е) дату та місце його складення й затвердження. Окрім того, обвинувальний акт має містити підписи осіб, що його склали та/чи

затвердили. Вказані відомості подані у вигляді вичерпного переліку, який розширювальному тлумаченню не підлягає []¹⁶⁷.

Таким чином, не відповідають чинному законодавству твердження деяких дослідників та окремих практичних працівників, згідно з якими у такому процесуальному документі, складеному стосовно особи, котра відповідно до експертного висновку на момент вчинення правопорушення не могла повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та /чи керувати ними, ще має бути вказівка на її можливий психічний розлад та посилення на докази, що цей факт підтверджують []¹⁶⁸. Таке твердження, зрештою, не оригінальне - про подібне йдеться і в одній із постанов Пленуму ВСУ []¹⁶⁹.

Однак викладений таким чином обвинувальний акт формально не відповідатиме вимогам закону (а саме – положенням ст.291 вітчизняного КПК). Суд же у підготовчому засіданні (відповідно до положень п.3 ч.3 ст.314 КПК України) повинен у цьому разі повернути обвинувальний акт прокурору.

Окрім того, вищенаведений підхід видається половинчастим та непринциповим. Адже проста констатація того, що особа із психічним розладом, будучи обмежено осудною, вчинила кримінальне правопорушення, аж ніяк не означає того, що до неї автоматично слід застосовувати ПЗМХ. Тому якщо прокурор усе ж твердо переконаний, що така особа з огляду на стан психіки потребує надання амбулаторної психіатричної допомоги (а це – єдиний ПЗМХ, що може бути застосований до такої категорії осіб), то він мав би бути послідовним

¹⁶⁷ Навроцька В. Вимоги до обвинувального акта. *Програма VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (09 грудня 2022 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. URL.: [file:///C:/Users/Dell/Downloads/prog_09_12_2022%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dell/Downloads/prog_09_12_2022%20(1).pdf).

¹⁶⁸ Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.141-142 (264с.); Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування. URL.: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB).

¹⁶⁹ Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06. 2005 р. №7. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

до кінця і прямо про це заявляти, клопочучи перед судом про застосування відповідного заходу, а не просто натякати йому про це (а так, по суті, рекомендує робити А.В. Ткач []¹⁷⁰, радячи прокурору ніби мимохідь згадати в обвинувальному акті про психічний розлад обвинуваченого із посиланням на експертний висновок), розраховуючи на прозорливість та здогадливість суду.

На жаль, доводиться констатувати, що проблеми у практиків та теоретиків, які сповна не розуміють, яким же чином (із яким процесуальним документом) прокурор повинен звернутися до суду щодо особи, стосовно якої є всі підстави для визнання її в подальшому обмежено осудною та до якої, на думку прокурора, слід застосовувати ПЗМХ, зумовлені не їхнім невіглаством чи незнанням, а тим, що законодавець не визначився із цим питанням.

Як відомо, по завершенні досудового розслідування до суду можна звертатися із: а) обвинувальним актом, б) клопотанням про застосування ПЗВХ чи ПЗМХ, в) клопотанням про звільнення особи від КВ (п.п.2 та 3 ч.2 ст.283 КПК України). Причому стосовно однієї особи до суду можна подавати лише якийсь один із цих процесуальних документів.

Спілкування з приводу аналізованої проблеми із прокурорами та суддями привело до невтішних висновків. Окремі прокурори у приватних розмовах іноді стверджують про те, що вони не клопочуть перед судом про застосування щодо обмежено осудного ПЗМХ, хоч і вважають це за доцільне. Пояснюють вони своє рішення достатньо просто:

а) в обвинувальному акті таке додаткове клопотання з огляду на положення ст.291 КПК України вони викласти не можуть (бо ризикують тим, що суд «заверне» його як документ, що не відповідає формальним вимогам закону),

б) подавати щодо того самого обвинуваченого водночас і обвинувальний акт, і відповідне клопотання теж не вправі із тих самих міркувань (причому це стосується як «роздільного» подання обвинувального акту та такого клопотання,

¹⁷⁰ Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.141-142. (264с.)

так і ситуації, коли клопотання про застосування ПЗМХ є складовою обвинувального акту),

в) при заявленні ж відповідного усного клопотання в ході судового розгляду побоюються можливих запитань (як від суддів, так і з боку приватних учасників процесу) про те, де ж вони були під час досудового розслідування та чому належно не реагували на більш ранній стадії процесу, хоча уже тоді володіли відповідною інформацією про психічний розлад підозрюваного тощо.

А тому такі прокурори ідуть, на їх думку, «простішим шляхом», подаючи до суду тільки обвинувальний акт (без зазначення у ньому додаткового клопотання про застосування до обмежено осудного ПЗМХ, навіть тоді, коли такий захід, на їх думку, мав би бути застосованим). Одразу висловлю свою позицію з цього приводу: з моральної точки зору вважаю такий підхід абсолютно неприйнятним, адже прокурор – то не просто якась посадова особа, а представник держави, що повинен обстоювати права та законні інтереси будь-кого, хто бере участь у КП. А осіб із психічними розладами як завідомо слабших та уразливіших (бо не випадково законодавець наділяє їх додатковими процесуальними гарантіями) – і поготів. Певно не даремно працівника прокуратури у правничій літературі 19 ст. іноді називали «всевидячим оком». «Оком», яке не тільки усе «зрить», усе бачить та контролює, але й невідкладно реагує на допущені порушення та вдається до заходів по ліквідації цих порушень та забезпеченню належної реалізації прав і свобод приватних осіб й інтересів держави. У ситуації ж, описаній вище, подібні прокурори – прихильники простіших варіантів (сподіваюся, що їх таки меншість), по суті, бездіяльно знизують плечима, ніби кажучи: «А що ж ми можемо вдіяти?», тикаючи пальцем на законодавця як на винуватця якогось не такого урегулювання відповідного питання.

А що ж судді? А вони теж бувають різні, і за схожих ситуацій приймають різні рішення. Але є й такі, які (неофіційно під час обговорення вказаних проблем та обговорення шляхів вирішення конкретних правозастосовних проблем) відкрито визнають: якщо ані прокурор, ані якісь інші учасники процесу не клопочуть про застосування щодо обвинуваченого (якого цей же суд в подальшому визнав

обмежено осудним) ПЗМХ, то й вони самостійно не виказують ініціативи у цьому питанні - певно, аби самим суддям не дорікнули в ігноруванні принципу диспозитивності. А тому такі судді відповідні заходи не застосовують навіть тоді, коли, на їхню думку, це, усе ж таки, слід було б зробити.

Аргументи у прибічників такого підходу наступні – у КП судді можуть вирішувати тільки ті питання, що на їхній розгляд було віднесено сторонами. І формально то вони праві: про це справді прямо йдеться у чинному КПК України (ч.3 ст.26 цього Кодексу). Причому це не якась там рядова норма, а положення, що є однією із засад кримінального процесу. А засади, як відомо, – то такі основоположні підвалини, які порушувати не можна. І окрім того, не треба забувати про конституційну норму, згідно з якою посадові особи органів державної влади зобов'язані діяти тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України (ст.19 Конституції України) []¹⁷¹.

Звісно, є й противники вищенаведеного підходу (які, навпаки, стверджують, що суддя при прийнятті рішення в аналізованій ситуації усе-таки здатен самостійно виявляти ініціативу. При цьому його адепти:

а) посилаються на положення ч.2 ст.504 КПК України (та ч.2 ст.20 КК України), де говориться про право суду при ухваленні обвинувального вироку щодо обмежено осудного, приймати водночас рішення і про призначення покарання, і про застосування до нього ПЗМХ;

б) та акцентують увагу на тому, що там взагалі нічого не згадано про те, що будь-хто взагалі має звертатися до судді з відповідним проханням.

Не буду заперечувати - такі норми справді існують. Але навіть коли між пересічною нормою і положенням, що є принципом (засадою) кримінального процесу й існують якісь суперечності, то треба діяти якраз навпаки – адже саме із принципами мають звірятися, порівнюватися усі норми, що підлягають

¹⁷¹Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р.
URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

застосуванню []¹⁷². Звісно, у КПК передбачено винятки майже із кожної засади КП (і з принципу диспозитивності також). Однак такі винятки мають бути спеціально та чітко обумовлені в законі - бо інакше вони перетворюють загальне правило на протилежну конкуруючу засаду.

Повертаючись до аналізованої проблеми, слід сказати, що ніде у КПК прямо не передбачено, що начебто суд самочинно (без відповідного звернення, клопотання, прохання, до нього з цього приводу) вправі застосовувати до обмежено осудного надання у примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги.

Українською є правозастосовна практика, коли:

- прокурори (чи інші учасники процесу) усе-таки клопочуть (прямо чи опосередковано) про застосування до особи, у подальшому визнаної судом обмежено осудною, ПЗМХ, а суд на це клопотання реагує певним чином - задовольняє його чи відхиляє;

- або ж коли суддя самостійно приймає відповідне рішення,

Так, іноді:

1) прокурори при надісланні до суду матеріалів КП подають щодо такої особи *письмове клопотання* про застосування ПЗМХ, а окремі суди:

а) ухвалюють рішення про його задоволення []¹⁷³;

б) або ж відмовляють у цьому.

Прикладом такого рішення є, приміром, ухвала Миколаївського районного суду Львівської області від 31.03. 2022 р. []¹⁷⁴. З неї випливає, що Миколаївський

¹⁷² Навроцька В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.22 (440с.); Навроцька В. Поняття принципу (засади) кримінального процесу. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2009. Вип. 48. С.307 (С.304-311).

¹⁷³ Ухвала Млинівського районного суду Рівненської області від 9 липня 2021 р. (справа № 559/2146/19). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98246948>; ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 05 квітня 2022 р. (справа № 346/499 /22, провадження № 1-кп/346 /398 /22). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103862597>.

¹⁷⁴ Ухвала Миколаївського районного суду Львівської області від 31.03.2022 р. (провадження № 1-кп/447/146/22, справа №447/4213/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103816188>.

районний суд Львівської області розглянув *клопотання* прокурора про застосування ПЗМХ щодо Особи 1, який вчинив суспільно небезпечне діяння, передбачене ч.4 ст.296 КК України. У вказаному клопотанні зазначено, що Особа 1 із хуліганських спонукань безпричинно наніс удар в сидницю малолітній Особі 3 шприцом із голкою (частково наповненим водою), чим завдав їй страждань, а також тілесні ушкодження у вигляді синця і крапкової рани, що за експертним висновком належать до легкого тілесного ушкодження. Згідно з висновком судово-психіатричної експертизи, Особа 1 на час вчинення діяння виявляла ознаки органічного ураження головного мозку, поєданого із когнітивними та вираженими емоційно-вольовими порушеннями, за станом психіки не здатна була повністю усвідомлювати свої дії й ними керувати та є такою, що потребує застосування до неї ПЗМХ у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Суд за результатами розгляду цього клопотання, погодився із висновком прокурора, відповідно до якого Особа 1 є обмежено осудною. Суд не піддав сумніву твердження прокурора про те, що вона з огляду на характер розладу психіки потребує відповідного лікування (до речі, клопотання прокурора повністю підтримав і сам Особа 1, і його захисник, і законний представник), проте постановив відмовити у задоволенні клопотання у наданні Особі 1 амбулаторної психіатричної допомоги примусово, закривши провадження щодо застосування ПЗМХ. При цьому суд послався на положення ч.2 ст.504 КПК України, відповідно до якого досудове розслідування стосовно осіб, котрих підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності має здійснюватися відповідно до загальних правил, передбаченими КПК України, тобто, шляхом складення *обвинувального акту* (а не клопотання). З метою посилення ваги своїх аргументів він ще й вказав на п.6 постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами ПЗМХ та примусового лікування» []¹⁷⁵, де йдеться про те, що

¹⁷⁵ Про практику застосування судами ПЗМХ та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06. 2005 р. №7. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

оскільки обмежено осудний, згідно зі ст.20 КК України, підлягає КВ, то справу стосовно такої особи потрібно надсилати до суду з обвинувальним актом, у якому слід зазначити дані про її психічне захворювання).

2) прокурори звертаються до суду із *обвинувальним актом* (при цьому у *провадженні фігурує експертний висновок*, на підставі якого можна однозначно констатувати, що психічний розлад обвинуваченого – це не просто здогадка прокурора, а попередньо встановлений факт відповідним фахівцем), і уже в суді *усно клопочуть* про застосування ПЗМХ; з чим суд погоджується. При цьому тут також можливі два варіанти суддівського рішення:

а) застосовуючи такий захід, окремі судді виносять ухвалу, а про призначення покарання обмежено осудному (який усе-одно, незважаючи на розлад психіки, є суб'єктом кримінального правопорушення, «особливим» обвинуваченим) всупереч положенням ч.2 ст.20 КК України та ч.2 ст.504 КПК України навіть не згадують [176],

б) у вирокі щодо обмежено осудного водночас вирішується питання і про застосування покарання, і про призначення ПЗМХ [177];

3) іноді прокурори *надсилають* до суду *обвинувальний акт*, попередньо навіть *не призначаючи психіатричної експертизи* щодо підозрюваного за умов, що усі підстави для її проведення були (зокрема, коли у підозрюваного є очевидні відхилення у поведінці, що можуть свідчити про наявність психічного розладу або ж коли є достовірна інформація, що підозрюваний лікувався або лікується в закладах із надання психіатричної допомоги). А вже коли суд: а) виправляє цей недолік й ухвалює рішення про проведення такого дослідження (тобто, по суті, робить те, що мав би робити в ході досудового розслідування слідчий та,

¹⁷⁶ Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 14 вересня 2020 (справа №930/2522/19; провадження №1-кп/930/218/2020). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91930047>; ухвала Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 квітня 2021 р. (справа №482/1724/19, провадження №1-кп/473 62/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96450459>.

¹⁷⁷ Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 27.08.2019 р. (справа №390/680/19, провадження №1-кп/390/260/1). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83962961>.

відповідно, проконтролювати прокурор), б) а потім (на підставі експертного висновку) констатує, що обвинувачений на момент вчинення інкримінованого йому діяння був обмежено осудним []¹⁷⁸, от тоді й прокурор, нарешті *усно клопоче* перед судом про застосування до обвинуваченого ПЗМХ.

Подібну практику вважаю геть неприпустимою, хоч і розумію міркування, якими керуються такі прокурори. Певно, така їхня поведінка зумовлена тим, що вони:

- з великою долею ймовірності усе-таки припускають наявність в обвинуваченого розладу психіки, що перешкоджає йому повноцінно усвідомлювати своє діяння та/або ним керувати),

- розуміють, що така особа усе-таки повинна бути покарана, а тому й подають щодо неї обвинувальний акт,

- водночас, з огляду на психічну хворобу, наявність якої припускається, вважають за необхідне клопотати про застосування ПЗМХ, при цьому усвідомлюючи, що одночасно вони цього зробити не можуть без ризику повернення обвинувального акту як такого, що формально не відповідатиме вимогам закону, а тому й роблять вигляд, що, начебто, і не здогадуються про психічні відхилення у підозрюваного й, відповідно, психіатричну експертизу не призначають. А уже згодом, після того, як експерт на стадії судового розгляду усе-таки констатує у цієї особи розлад психіки, що перешкоджав повністю розуміти своє діяння та /чи керувати ним, у прокурорів уже й іншого виходу немає, як заявити відповідне клопотання. Діючи таким чином та керуючись, можливо, й найкращими спонуканнями, вони «перехитрюють», передовсім, особу, в подальшому визнану обмежено осудною, і діють їй на шкоду. Та й, зрештою, шкодять публічним інтересам, «підриваючи» авторитет працівників прокуратури. Бо у провадженні стосовно «особливого» підозрюваного, що ведеться «не особливо» (нехай і протягом незначного часового проміжку), а

¹⁷⁸ Ухвала Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 квітня 2021 р. (справа №482/1724/19, провадження №1-кп/473 62/2021). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96450459>.

згідно із загальними правилами, йому своєчасно не забезпечують ті додаткові процесуальні гарантії, на які цей суб'єкт вправі розраховувати (вказане передусім стосується реалізації права на обов'язкову участь захисника);

4) прокурори при направленні матеріалів провадження до суду подають *обвинувальний акт*, а уже в суді *звертаються з усним проханням (клопотанням)* про застосування ПЗМХ, у задоволенні якого їм у подальшому *відмовляють* із посиланням на положення ст.503 КПК (аргументуючи це тим, що про обмежено осудного як суб'єкта, до якого можна застосувати такі заходи, у вказаній статті не згадано) []¹⁷⁹;

5) трапляються також випадки, коли прокурор надсилає щодо такої особи до суду *обвинувальний акт* (без будь-яких клопотань), а із *проханням про застосування ПЗМХ* щодо обмежено осудного обвинуваченого звертаються *інші особи* (захисник чи законний представник обвинуваченого, а то й сам обвинувачений) і це *клопотання задовольняють*.

Такий підхід, до прикладу, відображено в ухвалі Шевченківського районного суду м. Львова від 17 червня 2021 р. Причому аналіз: а) дати, коли була винесена відповідна ухвала суду (17.06. 2021 р.) та б) дат, досліджених у судовому засіданні висновків двох експертів (19.10. 2020 р. та 10.02. 2021 р.) й довідки з обласного центру превенції та терапії uzалежнень (28.05. 2020 р.), що були у матеріалах досудового розслідування, дозволяє впевнено стверджувати, що прокурору ще до направлення до суду обвинувального акту було достеменно відомо про наявність у підозрюваного (а в подальшому – обвинуваченого) Особи 1 психічного розладу, що перешкоджав йому повною мірою усвідомлювати своє діяння. Проте прокурор не вважав за потрібне звертатися до суду із проханням про застосування до обвинуваченого ПЗМХ []¹⁸⁰, хоча у суді вказане клопотання захисника обвинуваченого всіляко підтримав.

¹⁷⁹ Ухвала Миронівського районного суду Київської області від 01.07.2020 р. (справа № 371/592/20; провадження № 371/116/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90120412>.

¹⁸⁰ Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 17 червня 2021 р. (справа №466/3973/20, провадження №1-кп/466/214/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97767106>.

Слід зазначити, що вищенаведена нетипова ситуація, коли в суді «єдиним фронтом» виступають і представники сторони захисту, і прокурор (котрий у подальшому «долучається» до їхніх усних клопотань щодо застосування аналізованих заходів), є непоодиноким []¹⁸¹);

б) проте найбільш поширеними є ситуації, за яких матеріали провадження щодо особи, в подальшому визнаної обмежено осудною, надходять до суду із *обвинувальним актом*, при цьому прокурор *прямо* (ані усно, ані письмово) *не заявляє клопотання* про застосування до такої особи ПЗМХ, хоча, по суті, *натякає суду на таку можливість*, бажаючи її настання (бо в обвинувальному акті усе-таки є посилення на експертний висновок, де констатується наявність психічного розладу в обвинуваченого), а суддя виявляється настільки тямущим та здогадливим, що відповідне прохання, висловлене у такій суперзавуальованій формі, сприймає «правильно» []¹⁸².

¹⁸¹Вирок Саратського районного суду Одеської області від 21 квітня 2021 р. (справа № 513/459/20, провадження № 1-кп/513/17/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96433166>.

¹⁸² Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 12 жовтня 2020 р. (справа № 456/2418/20, провадження №1-кп/456/408/2020). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92184558>; вирок Комсомольського міського суду Полтавської області від 09 лютого 2021 р. (справа № 534/1334/20, провадження №1-кп/534/44/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94741172>; вирок Долинського районного суду Кіровоградської області від 14.05. 2020 р. (справа № 403/589/19). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89252250>; вирок Хоролівського районного суду Полтавської області від 21 жовтня 2021 р. (справа №548/1985/21, провадження № 1-кп/548/236/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100349050>; вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 30 листопада 2021 р. (справа №760/1011/19, провадження №1-кп/760/193/21) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101720532>; вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 12 березня 2021 р. (справа №243/2213/21, провадження №1-кп/243/532/202). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95558208>; вирок Ватутінського міського суду Черкаської області від 08 квітня 2021 р. (справа №704/692/19, провадження № 1-кп/690/2021). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96125014>; вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 17 грудня 2020 р. (справа №127/9340/20, провадження № 1-кп/127/336/20). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93640892>; вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 11 лютого 2021 р. (справа № 212/773/20, провадження № 1-кп/212/196/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94793122>; вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 03 лютого 2021 р. (справа №1-кп/154/3096/20, провадження №1-кп/154/106/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94623751>; вирок Бородянського районного суду Київської області від 23 грудня 2019 р. (справа №360/1753/19). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86536966>; вирок Таращанського районного суду Київської області від 20.12. 2019 р. (справа №375/1095/19, провадження №1-кп/379/71/19). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86480420>.

І хоча подібна практика (останній із наведених варіантів) є найбільш поширеною та популярною (мабуть тому, що, як уже зазначалося, цілком узгоджується із підходом, відображеним в уже згадуваній постанові ВСУ []¹⁸³), однак вона явно іде «врозріз» із положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема, засади диспозитивності.

Не бачу жодних причин (окрім того, що це питання поки належно не врегульоване), які б логічно пояснювали неможливість для прокурора, за потреби, одночасно та прямо просити суд застосувати до обмежено осудного і покарання, і надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку при надісланні до суду матеріалів КП щодо нього. Причому, як видається, клопотання про застосування вказаного ПЗМХ / ПЗПХ цілком може бути однією із складових обвинувального акту (а не подаватися самостійно, у вигляді окремого документа). Адже якщо суд вирішує ці різні питання винятково разом (одночасно) в обвинувальному вирокі (абз.4 п.2 ч.4 ст.374 та ч.2 ст.504 КПК, ч.2 ст.20 КК України), то й позбавляти прокурора можливості звертатися до суду для вирішення відповідних питань також в одному процесуальному документі, було б алогічним та неправильним []¹⁸⁴.

З огляду на вищезазначене пропоную:

1) викласти ст.504 КПК України наступним чином:

«Порядок здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів психіатричного характеру

¹⁸³ Про практику застосування судами ПЗМХ та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06. 2005 р. №7. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

¹⁸⁴ Навроцька В.В. Процесуальні перепони застосування примусового заходу медичного характеру щодо обмежено осудного. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. Випуск 2022. №4 (100). С.149-159 (С.148-162); Навроцька В. Вимоги до обвинувального акту. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.- практ. конф. (м. Львів, 09 грудня 2022 р.) /за заг. ред. І.В .Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.457-460; Навроцька В.В. Вимоги до клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на практику Європейського суду з прав людини *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса*: збірник тез міжнародної науково практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С.163-165.

1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів психіатричного характеру, здійснюється слідчим згідно з загальними правилами, передбачених цим Кодексом, із урахуванням положень цієї глави.

2. Провадження щодо особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, завершується складенням обвинувальним акту, у якому за потреби застосування до неї амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, заявляється відповідне клопотання із зазначенням даних про психічне захворювання цієї особи»;

2) доповнити ст.291 КПК України ч.2-1 такого змісту:

«Обвинувальний акт, складений щодо особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, повинен відповідати загальним вимогам до обвинувального акту із урахуванням, за необхідності, положень ч.2 ст.504 цього Кодексу».

Також слід звернути увагу на те, що другому реченню ч.2 ст.504 КПК України, де сказано, що «суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу застосування ПЗМХ», геть не місце у статті, якою регламентовано порядок досудового розслідування у КП щодо застосування ПЗМХ. Бо про це має йтися (а не йдеться) у статтях, присвячених: а) порядку судового розгляду аналізованих проваджень (ст.512 КПК України), б) та тому, які рішення у такому разі може прийняти суд (ст.513 КПК України).

Продовжуючи вести мову про колізії кримінального матеріального та процесуального законів, слід вказати й на те, що аналіз положень вищезгадуваних статей КПК (ст.512 та 513 цього Кодексу) дає підстави для констатації:

1) чергових розбіжностей між положеннями вітчизняного матеріального та процесуального кримінального законодавства. Тут уже є неузгодженості між положенням:

а) ч.2 ст.20 КК України (де сказано, що визнання особи обмежено осудною враховується при призначенні покарання; це ж, як відомо, можливо тільки на підставі обвинувального вироку),

б) та ч.2 ст.512 й ст.513 КПК (йдеться про можливість винесення у провадженнях щодо застосування ПЗМХ лише відповідної ухвали – про застосування аналізованих заходів чи відмову у їх застосуванні).

2) «внутрішньо-процесуальних» суперечностей:

а) між положеннями другого речення ч.2 ст.504 КПК України та ч.2 ст.512 цього ж Кодексу;

б) абз. 4 п.2 ч.4 ст.374 та ч.2 ст.512 КПК України.

А тому пропоную нову редакцію ч.2 ст.512 КПК України:

«2. Судовий розгляд щодо особи, визнаної неосудною чи такою, яка після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання, завершується винесенням ухвали про застосування примусових заходів психіатричного характеру чи про відмову в їх застосуванні. Ухвалюючи вирок стосовно обмежено осудного, суд може врахувати такий стан як підставу для застосування примусового заходу психіатричного характеру».

У ч.1 ст.509 КПК України йдеться про обов'язок *слідчого, прокурора* призначити у КП психіатричну експертизу. Вони повинні це зробити за наявності обставин, що дають підстави для висновку про те, що *«особа під час вчинення СНД була в неосудному або обмежено осудному стані»* чи *«вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними».*

При такому формулюванні зауваження викликають наступні моменти:

По-перше, не зовсім некоректно використано термін «СНД» на позначення діяння, вчиненого обмежено осудним.

Аналіз деяких НПА (як-от, ч.1 ст.12 КК України []¹⁸⁵, низки положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

¹⁸⁵ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2021р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

правопорушень» []¹⁸⁶, Інструкції про надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних силах України та державній спеціальній службі транспорту []¹⁸⁷) дозволяє зробити висновок про те, що кримінальними правопорушеннями є *злочини* й кримінальні проступки.

При цьому до кримінального правопорушення не належать діяння, що хоч і заборонене КК України, але вчинене неосудним чи особою, котра не досягла віку, з якого настає КВ. Законодавець на позначення цих діянь використовує інші терміни:

а) «СНД» (ч.1 ст.6, ч.1 ст.128, ч.6 ст.170, п.3 ч.2 ст.172, ч.7 ст.173, ч.1, 2 й 4 ст.498, п.1 ч.1 ст.501, п.1 ч.1 та ч.3 ст.503 КПК України тощо),

б) та «інше СНД» (ч.1 ст.61, ч.2 ст.127, ч.1 ст.128, п.5 ч.9 ст.100 КПК України).

Таким чином, використання терміну «СНД» стосовно діяння, вчиненого обмежено осудним, є не зовсім некоректним. Звісно, ті злочини та кримінальні проступки, що вчиненні обмежено осудним, характеризуються суспільною небезпечністю. Сперечатися з цим було б просто безглуздо. Але тоді постають питання (вочевидь, риторичні): а) чому, до прикладу, у п.2 ч.1 ст.93 КК України, діяння, вчинене тим же обмежено осудним уже іменується *кримінальним правопорушенням*?; б) наскільки виправданим є використання двох різних термінів на позначення одного поняття?

По-друге, якщо виходити із буквального тлумачення положення ч.1 ст.509 КПК України, то можна зробити хибний висновок про те, що без проведення психіатричної експертизи начебто можна обійтися тоді, коли є підстави вважати,

¹⁸⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. №2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

¹⁸⁷ Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних силах України та державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 29.11.2018 р. №604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18#Text>.

що, особа, будучи осудною, вчинила кримінальне правопорушення, а після його вчинення захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свою кримінально-протиправну поведінку /керувати нею *лише у формі бездіяльності* (бо законодавець чомусь говорить про неможливість усвідомлення нею лише своїх дій / керування ними);

По-третє, використання роздільного (протиставного) сполучника «або» у фразі: «вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості *усвідомлювати* свої дії *або керувати* ними», дозволяє стверджувати, що якщо це свідомий підхід законодавця (у чому я сумніваюся), то він виключає можливість такого психічного розладу /психічного захворювання, за якого особа позбавлена можливості *водночас і усвідомлювати* своє діяння, *і керувати* ним.

По-четверте, вказаний обов'язок по залученню експерта існує не лише в органів досудового розслідування, а й у суду (зокрема, якщо слідчий чи прокурор у передбачених законом випадках цю експертизу чомусь не призначив, то суд такий недолік, хоч із запізненням, повинен виправити) []¹⁸⁸.

Отож, із урахуванням цих зауважень є потреба викласти перше речення ч.1 ст.509 КПК України у такій редакції:

«Залучення експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи обов'язкове у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підставу вважати, що особа, вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності чи вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але через наявний у неї психічний розлад не здатна відбувати покарання»;

До речі, некоректне використання терміну «кримінальне правопорушення» на позначення діянь, що, начебто, можуть бути вчинені неосудними чи неповнолітніми, котрі не досягли віку, з якого може наставати КВ (тобто, врозріз

¹⁸⁸ Навроцька В.В. Психіатричні експертизи - лише стаціонарні! *Правовий дискурс: Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси: Видавець Третяков О.М., 2021. С.149-150.

із тим, про що йдеться у ч.1 ст.12 КК України), прослідковується й в інших статтях вітчизняного КПК.

Так, у ч.1 ст.55 КПК України, йдеться, зокрема, про те, що «потерпілим у КП може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди... ». Звісно, потерпілими можуть бути й особи, яким вказаний тип шкоди завдано як кримінальним правопорушенням, так й іншим СНД. Окрім того, юридичній особі кримінальним правопорушенням чи іншим СНД може бути завдано не тільки майнової, але й, по-суті, немайнової шкоди.

З огляду на це пропоную:

- викласти положення ч.1 ст.55 КПК України таким чином:

«потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/чи немайнової шкоди... (далі – по тексту)»;

Недбале використання у КПК терміну «кримінальне правопорушення» (знову ж таки, всупереч підходу, відображеному у ч.1 ст.12 КК України), є непоодиноким. До прикладу, із буквального тлумачення ст.2 КПК України можна зробити хибний висновок, згідно з яким до завдань КП начебто не належить захист особи, суспільства й держави від СНД: а) неосудних чи б) неповнолітніх, котрі не досягли віку, з якого може наставати КВ. Адже вчинені ними діяння кримінальними правопорушеннями, звісно ж, бути не можуть. Хоча постраждалі від діянь цих осіб у провадженнях щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ можуть за їх бажанням набути статусу потерпілого (у цьому разі положення ч.1 ст.55 КПК України, звісно ж, застосовуватиметься за аналогією) та вимагати в органів, що ведуть кримінальний процес, того, аби до порушників їх прав було застосовано відповідні заходи кримінально-правового характеру.

А тому раджу викласти положення ст.2 КПК України у такій редакції:

«Завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших суспільно небезпечних діянь, охорона прав, свобод й законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, аби до кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння, було застосовано належні заходи кримінально-правового характеру... (далі – по тексту)».

Продовжуючи звертати увагу на неузгодженості норм кримінального матеріального та процесуального законодавства, слід вказати й на таке. У ст.505 КПК України, з-поміж обставини, які підлягають встановленню у КП щодо застосування ПЗМХ, згадано *«небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб*, а також можливість спричинення *іншої істотної шкоди такою особою»* (п.5 ч.1 ст.505 КПК). Отаке формулювання видається вкрай неконкретним. У будь-якому випадку, воно усе ж таки є кращим, аніж формулювання ч.1 ст.94 КК України, де сказано, що суд вправі застосувати ПЗМХ із урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого *«для себе і для інших осіб»*. Виходить, що законодавець, передбачивши це положення, виключає можливість заподіяння такою особою шкоди іншим суспільним благам. Чи, якщо точніше казати, не вважає за необхідне враховувати заподіяння шкоди цим іншим благам як обставину при прийнятті рішення про застосування ПЗМХ. Це ж, передусім, іде врозріз із положенням п.6 ч.1 ст.505 КПК України, а також не повністю узгоджується із завданнями КК (ч.1 ст.1 КК України). Адже об'єктами кримінально-правової охорони (окрім прав та свобод людини, а також інтересів юридичної особи – як це фактично декларує законодавець у ч.1 ст.94 КК України), на які може посягати психічно хворий, є, зокрема, державна власність, громадська безпека та громадський порядок, довкілля, конституційний устрій України, інтереси правосуддя, мир та безпека людства тощо (де шкода передусім та здебільшого заподіюється публічним інтересам, а не інтересам окремих осіб).

Окрім того, неясно: яка ж то така *«інша істотна шкода»* (п.5 ч.1 ст.505 КПК України) може бути спричинена особою, щоб це стало підставою для

застосування щодо неї ПЗМХ? Нерідко використання законодавцем оцінних понять є абсолютно виправданим кроком та цілком логічним прийомом законодавчої техніки, без якого обійтися ніяк не можна []¹⁸⁹. Але, як видається, не у цьому випадку. Бо особа із психічними розладами може заподіяти істотну шкоду не тільки діянням, щодо заборони вчинення якого є вказівка у КК України, але й, до прикладу, діянням, що є адміністративним, дисциплінарним правопорушенням, цивільно-правовим деліктом, порушенням трудового законодавства. Окрім того, така особа може завдати самій же собі суттєві матеріальні збитки, значну, а іноді - й непоправну шкоду власному здоров'ю чи навіть життю. І це цілком може бути оцінено як «істотна шкода», водночас відповідні діяння не є кримінально караними. Є лише два кримінальних правопорушення, вчинення яких тягне КВ у разі заподіяння особою шкоди собі ж. Це: 1) ухилення від військової служби шляхом самокалічення (ч.1 ст.409 КК України); 2) та розголошення відомостей щодо особи, взятої під захист, самою ж особою, взятою під захист, якщо такі дії спричинили шкоду її здоров'ю (ч.1 ст.381 КК України). Тільки тоді заподіяння шкоди собі самому є суспільно небезпечним. І тільки у такому разі загроза заподіяння цієї шкоди особою, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ, може бути підставою застосування таких заходів.

Беззаперечним є те, що заходи кримінально-правового впливу (а ПЗМХ / ПЗПХ, безсумнівно, є одними із них) можуть бути застосовані лише для вирішення кримінально-правових за своєю суттю суспільних відносин. Кримінальне право не може і не повинно регулювати: а) відносини іншої галузевої належності – цивільні–правові, конституційні, трудові, адміністративні, господарські тощо (бо це є призначенням інших галузей права), а також

¹⁸⁹ Навроцька В.В., Рибалко В.О. Проблеми, що виникають на практиці укладення угод у кримінальному судочинстві. *Митна справа*. 2015. №3 (99), частина 2. С.74 (С.72-76); Рибалко В.О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України: монографія. Львів: Видавництво, 2017. С.9-26 (260с.); Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків: Право, 2010. С.6-22 (216с.); Оробець К. Оціночні поняття у кримінальному праві: аксіологічний підхід: *National Law Journal Theory and Practice*. 2021. №11. С.64-65 (С.63-68); Зеленко І.П. Термінологічний плюралізм оцінних понять. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка: Серія «Право»*. 2021. Випуск 11. С.10-11 (С.9-14)

б) відносини, для улагодження яких придумано інші соціальні «запобіжники» та регулятори – норми релігії, моралі, корпоративної етики, звичаєві норми тощо. А, відтак, і у кримінальному процесуальному законодавстві не може йтися про процедуру застосування якихось інших норм матеріального права, окрім кримінального.

ПЗМХ / ПЗПХ слід застосовувати *не до будь-яких осіб із психічним розладом / психічним захворюванням*, котрі вчинили кримінальне правопорушення чи інше СНД, та які потенційно здатні завдати будь-яку істотну шкоду, а лише до тих із них, хто є *суспільно-небезпечним*, до тих, хто спроможний вчинити знову не будь-яке, а саме заборонене КК України діяння. У протилежному випадку (якщо існує ризик того, що особа із психічним розладом може вчинити якесь інше, окрім забороненого КК України, протиправне діяння чи здатна заподіяти істотну шкоду шляхом вчинення діяння, що формально не заборонене правовими нормами), застосування ПЗМХ / ПЗПХ з метою попередження / прискання таких діянь, повинно бути виключене.

Сказане, водночас, аж ніяк не означає, що за наявності таких ризиків не повинно бути жодної правової реакції. Законодавець і у ст.14, 22 Закону України «Про психіатричну допомогу» []¹⁹⁰, і у п.9 ч.2 ст.293, ст.339-342 ЦПК України []¹⁹¹ говорить про те, що за наявності подібних загроз заподіяння шкоди правоохоронюваним благам (коли особа «вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії (висновок про небезпеку психічно хворого для себе та оточуючих можна робити не тільки у разі вчинення ним певних дій чи декларування намірів щодо їх вчинення, але й, в окремих випадках, у разі повної пасивності та бездіяльності хворого. З огляду на це у ст.14 Закону України «Про психіатричну допомогу» одну із підстав для госпіталізації особи до закладу із надання психіатричної допомоги в примусовому порядку варто сформулювати із урахуванням вказаних міркувань), що становлять безпосередню небезпеку для неї

¹⁹⁰ Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. №1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

¹⁹¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

чи оточуючих» - ст.14 вказаного Закону) слід залучати механізм цивільно-правового регулювання. Такій особі може бути примусово надано психіатричну допомогу, але не у ході кримінального судочинства, а в порядку окремого провадження «цивільним» судом []¹⁹².

З огляду на вищезазначене пропоную:

а) викласти положення п.5 ч.1 ст.505 КПК України (де йдеться про одну з обставин, що мають бути встановлені в ході КП щодо застосування ПЗМХ/ ПЗПХ) так:

«5) *суспільна небезпечність особи*»;

б) викласти ч.1 ст.94 КК України у такій редакції:

«1. *Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахування ступеня суспільної небезпечності психічно хворого, суд може застосувати такі примусові заходи психіатричного характеру...*» (далі - по тексту).

Вказаний недолік міститься й у Проєкті нового КК України Так, там сказано що при визначенні особі виду примусової психіатричної допомоги (з-поміж інших обставин) суд має враховувати «ймовірність вчинення нею *нового протиправного діяння*» (ч.2 ст.3.6.5. Проєкту КК) []¹⁹³. Вказівка на те, що при виборі виду таких заходів має прогнозуватися вчинення, по-суті, *будь-якого протиправного діяння*, є надмірно широкою. Бо, до прикладу, особа може перейти дорогу в неналежному місці чи на заборонний сигнал світлофора (тобто, вчинити адміністративний проступок) або ж, припустімо, не виконати умови договору перевезення, проїхавшись «зайцем» у громадському транспорті (вчинивши таким чином цивільно-правовий делікт). В обох наведених випадках вона також вчиняє протиправне діяння. Але навряд чи це може бути підставою для застосування ПЗМХ /ПЗПХ. Їх застосування можливе, як уже було доведено, лише для

¹⁹² Навроцька В. Потенційна шкода, яка підлягає доказуванню у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Випуск 3 (107). С.119-120 (С.117-124)

¹⁹³ Проєкт КК України (станом на 17.02. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.

попередження /унеможливлення кримінально-протиправних діянь. А тому положення ч.2 ст.3.6.5. вказаного Проекту КК України варто було б викласти так:

«Під час визначення виду ПЗПХ особі, яка вчинила протиправне діяння, передбачене цим Кодексом, суд враховує її психічний стан, характер вчиненого нею діяння та ймовірність вчинення нею нового кримінально-протиправного діяння».

На перший погляд видається, що особам, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ надано ширші можливості в обстоюванні своїх прав та законних інтересів, аніж іншим учасникам «звичайних» (не «особливих») проваджень. Однак іноді все буває якраз навпаки¹⁹⁴.

Так, у ст.374 КК України встановлено відповідальність за порушення права на захист. Це порушення полягає у недопущенні, ненаданні своєчасно захисника, а також «іншому грубому порушенні права на захист. Причому потерпілим від вказаного діяння за нинішньої редакції ст.374 КК України чомусь може бути лише підозрюваний та обвинувачений. Проте ці учасники процесу – далеко не єдині, хто має право на захист. Аналіз положень КПК України, дає підстави стверджувати, що окрім них таке право належить ще й: а) засудженому, б) виправданому, в) особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ, г) особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗВХ, г) а також особі, щодо якої вирішується питання про екстрадицію (ч.1 ст.20, ч.1 ст.45 КПК України). А тому логічним є встановлення відповідальності за порушення права на захист, допущене й відносно цих учасників процесу ¹⁹⁵. Причому при порушенні права на захист осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо

¹⁹⁴ Навроцька В.В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 3. С.224-225 (С.221-230); Навроцька В.В. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. №4. С.296 (С.293-301); Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання й практики роз'яснення обвинуваченому його прав та обов'язків і вручення пам'ятки про це. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №4. С.181 (С.181-186)

¹⁹⁵ Навроцька В. Право на захист особи, стосовно якої вирішиться питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.)* /за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023.С.564 (С.561-565)

застосування ПЗМХ (та ПЗВХ) як завідомо «слабших» учасників кримінального судочинства (адже, повторюся, їм законодавець не випадково надає додаткові процесуальні гарантії та передбачає особливості провадження за їх участі) повинна наставати навіть більш сувора відповідальність.

У ч.1 ст.374 КК України йде мова про недопущення чи ненадання своєчасно захисника чи інше грубе порушення права на захист. У науково-практичних коментарях до КК України при тлумаченні поняття «*інше грубе порушення права на захист*» переважно говорять про:

а) такий протиправний вплив на учасника процесу (наразі, як уже зазначалося, лише на підозрюваного, обвинуваченого), за якого він відмовляється від запрошеного чи призначеного захисника,

б) або ж про ситуацію, коли працівник органу, який веде кримінальний процес, не призначив захисника у випадках, коли участь останнього є обов'язкова []¹⁹⁶,

в) про вчинення діянь, що полягають у: відмові без законних підстав здійснити заміну захисника – ст.54 КПК України, в обмеженні кількості та тривалості побачень із захисником до першого допиту підозрюваного – ч.5 ст.46 КПК України, у висуненні додаткових (окрім зазначених у ст.50 КПК України), вимог для підтвердження повноважень захисника []¹⁹⁷.

Щоправда, прибічники такого підходу додають ще й слово «тощо», підкреслюючи таким чином, що перелік випадків оцього «іншого грубого

¹⁹⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2012. С.1099 (1316с.); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С.1210 (1384с.); Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т.2 / за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-те вид., переробл. та доп. Київ: Алерта,; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. С.452-453 (624с)

¹⁹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. С.849 (1104с.); Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. Київ: «ФОРУМ», 2001. С.757-759 (с.), Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. С.522 (656с.); Кримінальне право України (Особлива частина): підручник /за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. С.493 (572с.)

порушення права на захист» є невичерпним. Однак, у будь-якому випадку, адепти такого варіанту розуміння права на захист роблять акцент на тому, що «інше грубе порушення права на захист» полягає, здебільшого, у такому навмисному створенні ситуацій, коли саме захисника учасника процесу *позбавляють можливості* (чи істотно обмежують у можливості) *обстоювати інтереси представлюваного*.

Однак при цьому не слід забувати, що особи, котрі мають право на захист, можуть реалізувати це право як користуючись правовою допомогою захисника, так і обстоювати свої інтереси *особисто* (ч.1 ст.20 КПК України). Доволі часто більш активними в обороні своїх прав є якраз їх носії (певно, як ті, хто у цьому найбільше й зацікавлений), а не особи, які за законом чи за договором повинні обстоювати законні інтереси представлених. Доводиться констатувати, що нерідко при здійсненні захисту за призначенням (зокрема, й в ході представництва інтересів осіб, щодо яких ведеться провадження по застосуванню ПЗМХ) адвокати виконують свої функції дуже формально, поверхово, не використовуючи усі надані для цього законом можливості. Це визнають і судді, задовольняючи обґрунтовані вимоги самих же осіб, стосовно яких вирішується питання щодо застосування аналізованих заходів про заміну захисника, іноді прямо констатуючи, що така заміна була зумовлена саме непрофесійним захистом []¹⁹⁸.

Такі висновки про подекуди неналежний захист неосудних та обмежено осудних осіб, здійснюваний адвокатами, залученими через регіональні центри з

¹⁹⁸ Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 20 грудня 2018 р. (провадження № 11-кп/739/438/18, справа № 708/501/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78974155>; ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 10.08. 2021 р. (справа № 682/252/18, провадження № 1-о/688/5/21) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98903397>; ухвала Верховного суду України від 02.10. 2019 р. (справа № 204/4589/17, провадження № 51-2627км1) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84726051>; ухвала Верховного суду від 18.12. 2020 р. (справа № 243/5813/16-к, провадження № 51-2016км20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93631067>.

надання безоплатної вторинної правової допомоги, роблять інші дослідники []¹⁹⁹. Впливає він і з доповіді Уповноваженого ВРУ з прав людини за 2020 р []²⁰⁰.

Отож, право на захист учасник процесу може реалізувати не тільки за допомогою представника за законом або захисника, а й особисто. А тому іноді нахабне, системне, грубе *перешкоджання у реалізації права на захист самій особі*, котра має таке право (наприклад, систематична безпідставна відмова у задоволенні заявлених клопотань, відводів, взагалі недопущення її у процес чи обмеження участі у ньому, позбавлення можливості оскарження як проміжних, так і кінцевих рішень у провадженні тощо) *при тому, що стосовно її захисника чи законного представника ніяких перешкод не чиниться*, теж може бути кваліфіковане «інше грубе порушення» права на захист []²⁰¹. Отакий обстоюваний підхід має прибічників (хоч і нечисленних) []²⁰².

Отож, є підстави запропонувати нову редакцію ч.1 ст.374 КК України («Порушення права на захист»), відповідно до якої потерпілими від такого діяння повинні бути визнані не тільки підозрюваний /обвинувачений, а усі суб'єкти кримінального процесу, що мають право на захист. До них, поза всяким сумнівом, належить й особа, стосовно якої ведеться провадження по застосуванню ПЗМХ / ПЗПХ.

Припустімо, парламент прислухається до такої пропозиції і внесе зміни до ст.374 КК України. Однак і тоді (без внесення певних змін ще й до вітчизняного

¹⁹⁹ Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.128-129. (264с.)

²⁰⁰ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини про стан додержання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019, 2020 рік. URL.: <https://dpsu.gov.ua/ua/shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-verhovnoi-radi-ukraini-z-prav-lyudini-pro-stan-doderzhannya-ta-zahistu-prav-i-svobod-lyudini-i-gromadyanina-v-ukraini/>; Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right by the judge in exercise of discretionary powers in criminal proceeding. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. №4. С.26-27 (Р.22-28.)

²⁰¹ Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right by the judge in exercise of discretionary powers in criminal proceeding. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. №4. Р.26 (Р.22-28.); Навроцька В.В., Борецько Г.І. Законодавче обмеження самостійного обстоювання законних інтересів особами, щодо яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №4 (48). С.407 (С.404-412).

²⁰² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін., за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С.915 (1064с.)

КПК) кваліфікувати відповідні діяння як порушення права на захист особи, щодо якої ведеться провадження по застосуванню ПЗМХ, часто буде проблематично. А все тому, що у чинному КПК України нерідко хоч і легально, проте невинувато й абсолютно безпідставно обмежено можливості цього суб'єкта щодо самостійного обстоювання своїх законних інтересів.

Підхід, який демонструє законодавець, дозволяє стверджувати, що він, на жаль: а) розглядає особу, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, швидше як об'єкт, а не суб'єкт кримінального судочинства, вважаючи пасивним учасником, б) відводить їй місце на «задвірках» кримінального процесу, гадаючи, що такій особі не варто надавати навіть можливість самостійно обстоювати свої права й законні інтереси. Це проявляється, зокрема, у положенні ч.1 ст.293 КПК України, де сказано, що копія клопотання про застосування ПЗМХ (а також копія реєстру матеріалів досудового розслідування) вручається лише її захиснику. Такий підхід позбавлений логіки, з огляду на те, що:

1. Передусім, обмежено осудний є підозрюваним / обвинуваченим, а неосудний чи особа, яка захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку чи в ході відбування покарання, відповідно до положення ст.506 КПК України, користується правами підозрюваного, обвинуваченого (звісно, в обсязі, що визначається характером розладу психічної діяльності / психічного захворювання). Одним же із фундаментальних прав підозрюваного / обвинуваченого (без якого подальше належне обстоювання його прав не можливе), є право знати, в чому цю особу підозрюють / обвинувачують. Відтак, і особа, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, теж повинна бути ознайомлена з суттю інкримінованого їй діяння, відображеного у клопотанні про їх застосування (принаймні, так слід діяти тоді, коли її психічний стан дозволяє це усвідомити). Складається враження, що усіх (чи, принаймні, переважну більшість) осіб, стосовно яких вирішується питання про застосування ПЗМХ, законодавець розглядає як нездатних навіть спробувати обстоювати свої інтереси, по-суті прирівнюючи їх до повністю процесуально недієздатних

Адже є такі психічні захворювання, за яких особа на момент вчинення інкримінованого їй діяння хоч і не була здатна усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та /чи керувати ним, але:

а) цілком розуміє: у зв'язку з чим було розпочато КП, своє процесуальне становище, права й обов'язки інших учасників процесу, а також здатна прогнозувати наслідки реалізації наданих законом можливостей,

б) а її інтелектуальних здібностей, вольових можливостей, здатності зосереджувати максимальну увагу на тому, що відбувається у процесі, аналізувати досліджувану інформацію та давати їй критичну оцінку, цілком достатньо для обстоювання своїх прав й законних інтересів.

Окрім того, не виключена ситуація, за якої на початку провадження психічний стан особи унеможлиблював відстоювання нею своїх інтересів, а в подальшому істотно покращився, стабілізувався. А, відтак, ознайомлення її з копією відповідного клопотання про застосування ПЗМХ (а також з копією реєстру матеріалів досудового розслідування) буде явно не зайвим.

2. У ч.2 ст.317 КПК України йдеться про те, що учасникам судового провадження повинна бути надана можливість ознайомитися із матеріалами КП за умови заявленого про це клопотання. Певно, аби звертатися з проханням про таке ознайомлення, особа повинна розуміти: а) що стосовно неї ведеться КП, б) з яких підстав її залучили до нього, в) своє місце у цьому процесі. Без попереднього ознайомлення із клопотанням про застосування до неї ПЗМХ, повноцінно це зробити неможливо.

3. Звісно, прибічники підходу, обстоюваного законодавцем, можуть сказати, що захисник цієї особи, попередньо ознайомившись із копією такого клопотання, може в подальшому довести його зміст до відома представляваного. Але й тоді незрозуміло: а чому таке ознайомлення повинно здійснюватися за посередництва захисника, а не напряду?

4. Ну й, зрештою, такий аргумент: між отриманням копії клопотання про застосування ПЗМХ (з якого можна зробити висновок про підстави для здійснення КП й, відповідно, на його основі продумувати лінію, тактику захисту)

та моментом ознайомлення з матеріалами КП, є часовий розрив. Поза всяким сумнівом: чим швидше особа знатиме, чому щодо неї було розпочате провадження, тим швидше та повніше вона може обстоювати власні інтереси у процесі.

Аналогічними є міркування про забезпечення права на ознайомлення з копією відповідного клопотання прокурора (та копією реєстру матеріалів досудового розслідування) й стосовно осіб, щодо яких вирішується питання про застосування ПЗВХ (та їх законних представників).

З огляду на сказане, варто викласти перше речення ч.1 ст.293 КПК України у такій редакції:

«Одночасно з переданням обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру до суду, прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію, а також копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (окрім випадку, передбаченого частиною другою статті 297¹ цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру, її захиснику, законному представнику» []²⁰³.

Також аналіз положень ст.376 вітчизняного КПК дає підстав для висновку, згідно з яким права на ознайомлення із журналом судового засідання та подання на нього зауважень чомусь позбавлена особа, щодо якої ведеться провадження по застосуванню ПЗМХ (а також її захисник та законний представник). Проте надання законодавцем такої можливості цій особі полегшило б реалізацію її права на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду, з якими вона не згодна.

Подібні приклади – коли сам же ж законодавець безпідставно перешкоджає особі, стосовно якої ведеться КП щодо застосування ПЗМХ, реалізувати право на

²⁰³ Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №3 (47). Р.231-232. (Р.228-233)

захист шляхом самостійного обстоювання своїх інтересів (без допомоги й сприяння захисника та /чи законного представника) - не єдині.

Так, відповідно до п.5 ч.1 ст.393 та п.5 ч.1 ст.425 КПК України неосудний, обмежено осудний чи особа, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення, та стосовно якої вирішувалося питання про застосування ПЗМХ, самостійно оскаржити в апеляційному та касаційному порядку це рішення не може. Таким правом наділені лише її захисник та /чи законний представник. Це геть не виправдано, адже не будь-який розлад психічної діяльності є автоматичним свідченням процесуальної недієздатності []²⁰⁴.

Із таким буквальним тлумаченням вищезгадуваних норм не погодився й Касаційний кримінальний суд ВС у постанові від 31 липня 2018 р. []²⁰⁵ У зазначеній постанові Суд вказав, що відповідно до ч.1 ст.506 КПК України особа, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або ж вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного / обвинуваченого в обсязі, що визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання згідно з висновком судово-психіатричної експертизи. Стаття 516 КПК України, – продовжує ВС, – передбачає, що ухвала суду, винесена у межах такого провадження, може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК України. При цьому норми цього Кодексу не обмежують особу у її процесуальних правах і не забороняють їй реалізовувати їх особисто. До того ж, право кожного на доступ до суду гарантовано п.1 ст.6 ЄКПЛ. Саме тому ВС

²⁰⁴ Навроцька В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно-небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року) /уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020 С.176-178 URL.: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/konf_23_10_2020.pdf, Navrotska V., Horpyniuk O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. *Wiadomosci Lekarskie Medical Advances*. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. P.130-131 (P.126-134)

²⁰⁵ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 липня 2018 р. (справа № 308/1397/13-к). URL. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75691980>.

констатував, що особа, стосовно якої вирішувалося питання щодо застосування ПЗМХ, не позбавлена права самостійно подавати апеляційну та касаційну скаргу на рішення суду, ухвалене в порядку Глави 39 КПК України. Окрім того, така позиція (щодо можливості особи, стосовно якої було застосовано ПЗМХ на самостійне апеляційне та касаційне оскарження відповідного рішення) повністю узгоджується з рішеннями ЄСПЛ, де державою-відповідачем є Україна (а саме – «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» []²⁰⁶ та «Анатолій Руденко проти України» []²⁰⁷). Аналогічний підхід відображено й в ухвалі ВС від 27.02. 2020 р. []²⁰⁸.

Отож, законодавець некоректно сформулював положення п.5 ч.1 ст.393 й п.5 ч.1 ст.425 КПК України таким чином, що, по-суті, позбавив особу, стосовно якої було прийнято рішення щодо застосування ПЗМХ, на самостійне оскарження такого рішення в апеляційному та касаційному порядку. І, таким чином, фактично та юридично обмежив її право на захист.

Щойно згадувалося роз'яснення ВС, де він дав своє бачення (з яким слід цілком погодитися) щодо того, як слід тлумачити відповідні положення КПК України. Після винесення аналізованої постанови ВС, можна навести приклади рішень, у яких суди чітко слідують такій рекомендації []²⁰⁹. А тому, здавалося би, можна було розраховуючи на те, що надалі подібних проблем із оскарженням відповідних судових рішень у цього учасника процесу виникати не повинно. А от і ні! Можна навести приклади (не можна сказати, що вони масові, але й непоодинокі), коли суди, розглянувши апеляційну /касаційну скаргу особи, щодо

²⁰⁶ Плахтєєв та Плахтєєва проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 12.03. 2009 р. (заява № 20347/03). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text.

²⁰⁷ Анатолій Руденко проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 17.04. 2014 р. (заява № 50264/08). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text.

²⁰⁸ Ухвала Верховного Суду від 27.02.2020 р. (провадження № 5-608км19, справа № 716/1511/16-к) від 27.02. 2020 р. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985280>.

²⁰⁹ Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Сумського апеляційного суду від 4 квітня 2019 р. (справа №584/1514/17). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81003920>; Ухвала Колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 4 грудня 2019 р. (справа №761/22671/19, провадження №51-5996ск19). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162622>.

якої вирішувалося питання про застосування ПЗМХ, прямо вказують на чинну редакцію п.5 ч.1 ст.393 чи п.5 ч.1 ст.425 КПК України та зазначають, що згідно з приписами вказаних норм оскаржити відповідне рішення суду можуть тільки законний представник чи захисник цієї особи, а от вона сама – ні. Причому деколи дані ним же роз'яснення та тлумачення положень закону ігнорує сам ВС []²¹⁰, хоча він з огляду на положення п.6 ч.2 ст.36 закону «Про судоустрій та статус суддів» має забезпечувати сталість та єдність судової практики []²¹¹. У правовій державі правозастосовна практика має складатися не абияк, хаотично, а бути керованою []²¹².

Найкращим способом уникнення правозастосовних помилок у ситуації, коли положення НПА викладено нечітко та суперечливо, є не розрахунок на слідування тлумаченню відповідних нормативних положень хай навіть з боку суперавторитетних органів, а законодавче коректування тих положень. З огляду на вищенаведене варто:

- викласти п.5 ч.1 ст.393 КПК України у такій редакції:

«1. Апеляційну скаргу вправі подати:

5) особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів психіатричного характеру, її законний представник та захисник»;

- викласти положення п.5 ч.1 ст.425 КПК України таким чином:

«1. Касаційну скаргу вправі подати:

5) особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів психіатричного характеру, її законний представник та захисник»²¹³.

²¹⁰ Ухвала Верховного суду України від 17 січня 2022 р. (справа № 755/7499/21, провадження №51-178 ск-22). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562765>; ухвала Верховного суду від 08 лютого 2021 р. (справа №953/23726/19, провадження №51-497 ск21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738030>.

²¹¹ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. №1402-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

²¹² Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С.84 (704с.); Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.263-265. (440с.)

²¹³ Навроцька В.В., Борейко Г.І. Законодавче обмеження самостійного обстоювання законних інтересів особами, щодо яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №4 (48). Р.405-410 (Р.404-412)

Я уже зазначала, що особа (зокрема, і та, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ), повинна мати можливість реалізувати своє право на захист не тільки за допомогою захисника чи законного представника), а й особисто. А щоб особисто обстоювати свої інтереси в суді їй, принаймні, повинна бути надана можливість бути присутньою в судовому засіданні. Однак іноді сам же законодавець перешкоджає особі у реалізації такого права. Так, у ч.2 ст.292 КПК України йдеться про те, що у клопотанні про застосування ПЗМХ (окрім відомостей про пропонування до застосування захід) ще й має бути зазначено *позицію про можливість забезпечення участі особи у ході судового провадження за станом здоров'я*. Водночас, у ч.1 ст.512 КПК України (де мова йде, зокрема, про осіб, які обов'язково мають бути присутні в судовому засіданні у справах аналізованої категорії), внесено істотні зміни. А полягають вони у тому, що до 14.11. 2017 р. участь в суді особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ, не була обов'язковою і могла мати місце лише тоді, коли цьому не перешкоджав характер розладу її психіки. Водночас зараз підхід законодавця змінився кардинально. Він вважає (і, як на мене, абсолютно правильно), що присутність такої особи в суді (навіть тоді, коли можна з великою долею ймовірності прогнозувати, що її поведінка, яка є наслідком психічного захворювання, перешкоджатиме нормальному ходу процесу) при вирішенні питання про застосування ПЗМХ є необхідною для того, аби суддя міг особисто пересвідчитися у її психічному стані та із урахуванням своїх безпосередніх спостережень та вражень винести обґрунтоване рішення. ЄСПЛ також неодноразово звертав увагу на важливість присутності психічно хворого на судових слуханнях. Про це йдеться й у п.10 постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами ПЗМХ та примусового лікування». Про це говорять і дослідники []²¹⁴. Зрештою, поки не вступить в законну силу вирок суду,

²¹⁴ Сенченко Н.М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. С.156; Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика

винесений щодо обмежено осудного, чи відповідна ухвала щодо неосудного або особи, яка захворіла на психічне захворювання після вчинення кримінального правопорушення, доти, в силу презумпції психічного здоров'я, не можна остаточно та достовірно (навіть попри наявність експертного висновку) стверджувати, що у неї наявне психічне відхилення /розлад, а, отже, і обмежувати якимось чином її права.

А тому рекомендую ч.2 ст.292 КПК України викласти у такій редакції:

«Клопотання про застосування примусових заходів психіатричного характеру має відповідати вимогам статті 291 цього Кодексу та містити інформацію про примусовий захід психіатричного характеру, що пропонується застосувати».

А.В. Ткач радить доповнити ст.512 КПК України положенням про обов'язковість вказівки в експертному висновку відомостей про можливість (або, навпаки, неможливість) участі підекспертного при розгляді справи у суді у разі виявлення в ході проведення експертизи розладу психічної діяльності /психічного захворювання. У разі внесення таких змін, на думку дослідника, положення цієї статті цілком узгоджуватиметься із положенням ч.2 ст.292 цього Кодексу, де, з-поміж іншого зазначено, що у клопотанні про пропонування до застосування ПЗМХ повинна бути зазначена позиція про можливість забезпечення участі такої особи в ході судового провадження за станом здоров'я []²¹⁵.

Оцінюючи вищенаведену пропозицію щодо законодавчих змін, варто сказати, що вона справді узгоджуватиметься із чинною редакцією ч.2 ст.292 КПК України (яку, нагадаю, я пропоную змінити і наводжу відповідні аргументи). Але, водночас, суперечитиме положенню ст.512 цього Кодексу, де йдеться про неодмінну участь особи, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ в ході судового розгляду. Бо якщо така участь обов'язкова (а вона таки

реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. С.473-474 (712с.)

²¹⁵ Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С.129-130 (264с.)

обов'язкова в силу прямої вказівки про це в законі), то зазначення в експертному висновку позиції про доцільність (чи недоцільність) участі підекспертного у майбутньому розгляді у суді просто позбавлена сенсу.

Водночас вважаю прийнятним у постанові про призначення експертизи ставити перед експертами питання про можливість й доцільність *активної та усвідомленої участі* такої особи в окремих слідчих (процесуальних) діях. Це, до прикладу, стосуватиметься її участі у: а) допитах (звісно, *de lege lata* – якщо законодавець дослухається до обстоюваної мною та іншими дослідниками точки зору, відповідно до якої така процесуальна дія може проводитися і з цими особами, а їх пояснення та показання будуть визнані процесуальними джерелами доказів), б) пред'явленні для впізнання (коли вона сама є як впізнаючим, так і впізнаваним), в) слідчих експериментах, г) огляді місця події тощо.

Порівнюючи підходи по врегулюванню питання забезпечення присутності у судовому засіданні осіб, стосовно яких вирішується питання про застосування ПЗМХ /ПЗПХ, у рішеннях ЄСПЛ та в національному законодавстві, можна впевнено констатувати, що український законодавець цій категорії осіб надає ширші гарантії []²¹⁶. Справа у тому, що Страсбурзький суд (зокрема, у рішенні «Романов проти Росії» []²¹⁷), все-таки допускає розгляд справи в судах за відсутності цього учасника процесу за особливих обставин (як-от, за умови його агресивної поведінки чи неналежного психічного та /або фізичного стану, що перешкоджає йому постати перед судом). А тому виникає питання: чи можуть вітчизняні суди, керуючись зазначеним рішенням ЄСПЛ, та ігноруючи нову редакцію ч.1 ст.512 КПК України, у виняткових випадках проводити судовий розгляд без участі цієї особи? Ні, так не можуть. Справа у тому, що у ст.53 ЄКПЛ закріплене наступне правило, принцип тлумачення норм цієї Конвенції:

²¹⁶ Навроцька В. Особиста участь особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру як елемент права на справедливий суд. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 жовтня 2021 року) /уклад. В.С. Бліхар. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.207-208.

²¹⁷ *Romanov v. Russia* (application № 41461/02) 24 July 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-87836>.

«Ніщо у цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що обмежує чи применшує будь-які права людини й основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є» []²¹⁸. Простіше кажучи: якщо на рівні національного законодавства особі надано кращі можливості, ширші гарантії у порівнянні з тим, про що йдеться у вказаній Конвенції або у практиці ЄСПЛ, то слід застосовувати положення національного законодавства []²¹⁹.

Якщо поведінка особи, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗМХ /ПЗПХ, є явно неналежною, якщо ця особа грубо порушуватиме порядок у залі суду чи не підкорятиметься законним розпорядженням головуєчого, то із урахуванням положень ст.330 КПК України («Заходи до порушників порядку судового засідання») головуєчий може попередити її (із урахуванням здатності розуміти суть такого попередження) про неприпустимість подібної поведінки. При повторному ж порушенні порядку у судовому засіданні, такого учасника процесу на підставі ухвали суду може бути видалено із зали суду (на весь час або ж тимчасово). Розгляд провадження у такому разі слід відкласти та відновити його при відносному унормуванні психічного стану цього учасника процесу, що дозволяє бути присутнім в суді.

Якщо ж присутності особи, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ /ПЗПХ, перешкоджає її неналежний стан фізичного чи психічного здоров'я, то тут особливих проблем немає. По-перше, відповідно до положень ч.3 ст.318 КПК України, окремі процесуальні дії можуть відбуватися й поза приміщенням суду. Тобто можна провести виїзне судове засідання за місцем проживання чи лікування такої особи. Проте незрівнянно простішим варіантом є, усе-таки, організація дистанційного судового провадження у режимі

²¹⁸ Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11. 1950 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

²¹⁹ Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2016. С.121 (224с.)

відеоконференції. Зрештою, і закон таку можливість допускає (п.4 ч.1 ст.336 КПК України), і на практиці нею широко користуються []²²⁰.

Отож, із урахуванням положень чинного КПК, а також висловлених мною пропозицій щодо внесення змін до ст.374 КК України (за умови їх врахування законодавцем), перешкоджання особі, щодо якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ, у її участі в судовому розгляді мало б бути кваліфіковане (*de lege ferenda*) як її порушення права на захист та тягнути за собою відповідні наслідки.

Черговим прикладом невинуватеного обмеження на законодавчому рівні права на захист особи, щодо якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ, є те, що право давати показання такій особі не забезпечується. Із суб'єкта процесуальної діяльності вона перетворена на об'єкт процесуального дослідження. Це ж не узгоджується з положеннями Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, де вказано (ст.6), що кожна людина має право на визнання її правосуб'єктності []²²¹. А також іде врозріз із положенням Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Захист осіб з психічними захворюваннями та

²²⁰ Ухвала Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 23.06. 2021 р. (справа № 524/2562/20; провадження № 1-кп/524/163/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97830523>; ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Чернігівського апеляційного суду від 21.10. 2021 р. (справа №742/3528/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92437625>; ухвала Франківського районного суду м. Львова від 24.03. 2022 р. (справа № 466/3101/17). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103753301>, ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 08 лютого 2022 року (справа № 127/3237/22, провадження № 1-в/127/87/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103061656>; ухвала Вінницького апеляційного суду від 16.12. 2020 р. (справа №133/1007/14, провадження № 11-кп/801/1355/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93726939#>; Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 12.05. 2022 року (справа № 758/3148/22). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104268818>; ухвала Київського Апеляційного суду від 13 січня 2021 р. (справа № 759/10424/19; провадження № 11-кп/824/690/2021. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94250858>; ухвала Подільського районного суду м. Києва від 02.06. 2022 р. (справа №758/3783/22) про зміну ПЗМХ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104585881>; ухвала Подільського районного суду м. Києва про продовження ПЗМХ від 06.06 2022 р. (справа № 758/3780/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104622928>.

²²¹ Загальна декларація прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

покращення психіатричної допомоги» 46/119 від 18.02.1992 р. []²²², де йдеться про те, що пацієнт (його адвокат та особистий представник) вправі не лише бути присутніми та брати участь, але й *бути вислуханими* особисто за будь-якого розгляду.

Деякі дослідники стверджують, що буцімто і за нинішнього правового регулювання такі особи є суб'єктами, котрі надають певну інформацію, яка у КП може бути використана як докази []²²³. Так, до прикладу, в одному із коментарів до КПК України вказано, що в ході КП по застосуванню ПЗМХ треба вирішити питання про здатність особи правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати сприйняте та що без з'ясування цих здатностей слідчий не може допитувати її, а в разі допиту - використовувати такі показання як докази []²²⁴.

Проте таке твердження не відповідає дійсності. Адже наразі можливий допит лише таких учасників процесу як: підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий та експерт (ч.1 ст.95 КПК України). На жаль, законодавець не включив показання особи, щодо якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ (виняток стосується обмежено осудного, який, водночас, є підозрюваним, обвинуваченим) в число джерел доказів у КП (ч.2 ст.84; ч.1 ст.95 КПК України). Однак цій особі повинно бути надано право давати показання та пояснення із питань, що виникають у процесі дослідження доказів, адже психічний розлад не завжди позбавляє можливості сприймати та відтворювати факти []²²⁵.

²²² Захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №46/119 від 18.02. 1992 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_905#Text.

²²³ Сенченко Н.М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. С.156

²²⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. С.888 (1104 с.)

²²⁵ Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.132 (169с.); Глов'юк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. С.471-473 (712с.); Тетерятник Г.К., Шумило М.Є. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру на стадії досудового розслідування. Донецьк: ДЮІ МВС, 2012. С.102, Сенченко Н.М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. С.123; Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному

Існуючий же нині законодавчий підхід, відповідно до якого показання осіб, щодо яких ведеться КП по застосуванню ПЗМХ, не є джерелом доказів, вписується у модель участі такої особи у формі пасивної присутності. Якщо така особа не є активним суб'єктом процесу, то ненадання її поясненням доказової сили, є логічним. Дозволю зробити припущення, що причиною такого правового регулювання є те, що законодавець побоювся наділити осіб із ймовірними психічними розладами права давати показання через можливий спотворюючий вплив психічного розладу на достовірність таких показань, що може мати негативні наслідки для законних інтересів душевнохворих (передусім, через небезпеку самообмови). Але й підозрюваний / обвинувачений без будь-яких ознак психічних розладів також може себе обмовити. Надавати викривлену, спотворену, неправдиву процесуально значущу інформацію можуть й інші учасники кримінального процесу – свідок, потерпілий, експерт, перекладач. Не виключена також фальсифікація речових доказів, підроблення документів тощо. Однак через таку загрозу законодавець автоматично не виключає їх із переліку процесуальних джерел доказів. Окрім того, не зрозуміло: чому особа із психічними розладами (наявність яких наразі лише припускається), повідомляючи певну інформацію працівникам органів, що ведуть кримінальний процес, завжди може собі тільки нашкодити? Не виключено, що вона здатна надати відомості, перевіривши які можна, навпаки, прийти до категоричного та однозначного висновку про її повну непричетність до вчинення інкримінованого їй діяння або про меншу суспільну небезпеку такої особи. Працівники органів досудового розслідування та суд, гадаю, здатні перевірити достовірність такої інформації, співставити її з наявними у КП доказами та зробити відповідні висновки. При запропонованому ж підході особа виступає не як суб'єкт судочинства, яка власними діями здатна захищати свої законні інтереси та здійснювати свої процесуальні права, а як об'єкт вчинюваних стосовно неї дій (зовнішнього спостереження, впізнання тощо).

Зазначу, що підхід, відповідно до якого осіб, стосовно яких ведеться КП щодо застосування ПЗМХ / ПЗПХ, слід обов'язково заслуховувати в ході провадження і на досудовому розслідуванні, і в суді, відображено в низці рішень ЄСПЛ, зокрема у справі «D.R. проти Литви» []²²⁶ та «І. Н. проти України» []²²⁷.

Вітчизняні суди, враховуючи вищенаведену прецедентну практику ЄСПЛ, іноді йдуть шляхом зазначення змісту такого повідомлення (якщо воно дано по суті з'ясовуваних у даному провадженні обставин) у рішенні про застосування ПЗМХ. Так, до прикладу, в ухвалі Біловодського районного суду від 08.04. 2019 р. зазначено, що особа, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗМХ – Особа 2 «визнав повністю свою провину» у вчиненні СНД за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.15 – п.1 ч.2 ст.115 КК України та «*пояснив*, що він дійсно скоїв кримінальне правопорушення за сказаних у клопотанні обставин» []²²⁸.

Те, що такому учаснику процесу забезпечують можливість участі у судовому розгляді, а іноді - й заслуховують його у провадженні, а надану ним інформацію фіксуючи її у відповідних рішеннях – це, звісно, краще, аніж коли цього не роблять взагалі, але точно недостатньо. Бо одне – коли особі надають

²²⁶ «D.R. проти Литви»: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 липня 2018 року. URL.: <https://www.echr.com.ua/yespl-postaviv-pitannya-pro-stupin-uchasti-u-procesi-psixichno-xvoro%D1%97-lyudini/uchast-hvoro-i-u-protsesi>.

²²⁷ І.Н. проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 23.06. 2016 р. (заява № 28472/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d63#Text.

²²⁸ Ухвала Біловодського районного суду Луганської області від 08.04. 2019 р. (справа № 408/437/19-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80992690>; ухвала колегії суддів Сумського апеляційного суду від 15 лютого 2023 р. (справа №588/577/22, провадження № 11-кп/816/700/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109176132> ухвала Миколаївського Апеляційного суду від 1 жовтня 2023 р (провадження №11-кп/812/28/23, справа №490/10276/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114406286>; ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 30 червня 2023 р. (справа №1-кп/705/693/23, провадження № 1-кп/705/693/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111927500>; ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 23 березня 2023 р. (справа №583/724/23, провадження № 1-кп/583/154/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109766920>; Ухвала Недригайлівського районного суду Сумської області від 04 квітня 2023 р. (справа №582/949/22, провадження №1-кп/582/23/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110081461>; ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 03 квітня 2023 р. (справа №541/1020/23, провадження № 1-кп/541/151/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109988243>; ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 17 липня 2023 р. (справа № 243/2733/23, провадження № 1-кп/243/683/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112222586>.

можливість висловити свою позицію в процесі, а зовсім інше - коли такої інформації надають доказове значення.

Слід погодитися із твердженням, згідно з яким «майже повна відмова від отримання у таких осіб пояснень, так само, як і залучення їх до участі у провадженні окремих слідчих дій (коли це можливо з точки зору стану їх здоров'я та доцільності їх участі у провадженні), навряд чи може бути визнана правильною»

З огляду на вищезазначене, вважаю, що показання цього учасника (а також особи, стосовно якої ведеться КП щодо застосування ПЗВХ) повинні розглядатися як джерело доказів, а, відтак, ст.95 КПК України потребує законодавчого коректування та доповнення []²²⁹.

З огляду на це пропоную викласти положення ч.1 та 2 ст.95 КПК України у такій редакції:

«1. Показання – це відомості, що надаються в усній чи письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, особою, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин

²²⁹Навроцька В.В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка*. 2023. Вип.1 (101). С.166-169 (С.164-173); Навроцька В. Допустимість використання як доказів показань особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: національне законодавство та практика Європейського суду з прав людини. *Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини (11 грудня 2023 року). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С.59-61; Navrotska V., Horpyniuk O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. *Wiadomosci Lekarskie Medical Advances*. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. 3. P.129-130 (P.126-134); Навроцька В.В. Прийнятність навідних запитань у кримінальному провадженні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. /за заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. Київ, 2021. Т. 2. С.157-158. URL: <https://drive.google.com/file/d/1KzmeMFULB8PK2CXHfCovDIfaQoX3n8/view>; Навроцька В.В. Нормативна заборона постановки навідних запитань у ході прямого допиту. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник тез регіональної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року) /упорядник В.К. Гришук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С.338-339; Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2016. С.164-165 (224с.); Навроцька В.В. Допустимість постановлення навідних запитань в ході перехресного та прямого допиту. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання державотворення в Україні» (юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 23 травня 2014 р.). URL.: http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2014_krimprotses_navrocka.pdf;

у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження.

2. Підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду».

Ці ж зміни до КПК України логічно мали б «потягнути» за собою й відповідні зміни до КК України, зокрема, у ст.386 КК слід передбачити відповідальність за перешкоджання з'явленню до органів досудового розслідування та суду осіб, стосовно яких ведеться КП щодо застосування ПЗПХ та ПЗВХ, примушування їх до відмови від давання показань та до давання завідомо неправдивих показань.

На жаль, вищенаведеним не вичерпуються приклади ситуацій, коли сам же законодавець безпричинно та необґрунтовано перешкоджає такому учаснику процесу самостійно реалізувати своє право на захист. Так, у ч.3 ст.376 КПК України («Проголошення судового рішення») йдеться, зокрема, про те, що після проголошення *вироку* головуючий повинен роз'яснити обвинуваченому (його захиснику, законному представнику), потерпілому (його представнику), представнику юридичної особи, стосовно якої здійснюється КП, право ознайомитися із журналом судового засідання й подати на нього письмові зауваження.

Виникає питання: а чому таким правом можна скористатися тільки після проголошення *вироку*? Адже вирок - це ж не єдине можливе винесене у КП кінцеве рішення.

Якщо буквально тлумачити це положення, то виходить, що після винесення, припустімо, ухвали щодо застосування ПЗМХ (а також ухвали щодо застосування ПЗВХ, ухвали про звільнення від КВ та інших кінцевих ухвал), особи, щодо яких вони винесені, не мають можливості ознайомитися із таким журналом та подати зауваження щодо правильності фіксації повідомленої ними (та іншими учасниками судового розгляду) процесуально значущої інформації.

Такого права (якщо виходити із буквального тлумачення положень ч.3 ст.376 КПК) позбавлені також допоміжні учасники процесу – свідки, експерти, перекладачі. У протилежному випадку виходить правовий нонсенс: особа (свідок, експерт, перекладач тощо), виступаючи в суді, не може реально контролювати зміст даних нею показань, висновку, перекладу. А якщо уявити собі, що на підставі того, як повідомлена цією особою інформація була відображена у журналі судового засідання (а учасник процесу не був попередньо ознайомлений із тим, як такі відомості були зафіксовані), потім вирішуватиметься питання про притягнення цієї особи до КВ за давання завідомо неправдивих показань /висновку /перекладу, то така ситуація взагалі набуває екстремального характеру.

З огляду на це пропоную викласти перше речення ч.3 ст.376 КПК України у такій редакції:

«Після проголошення у провадженні кінцевого рішення, головуючий роз'яснює сторонам та іншим учасникам судового розгляду право ознайомитися з журналом судового засідання та подати на нього зауваження».

Продовжуючи звертати увагу на взаємозв'язки та колізії норм кримінального матеріального та процесуального законодавства, тяжко оминати положення вітчизняних КК та КПК України, а також положень Закону України «Про психіатричну допомогу», у яких йдеться про підстави продовження, зміни та припинення застосування ПЗМХ, аналіз дискусійних питань про те:

а) чи може бути такою підставою погіршення психічного стану особи, що супроводжується істотним зниженням (чи й, можливо, повним усуненням) потенційної небезпеки особи у разі втрати нею здатності до усвідомленої вольової поведінки, незважаючи на проведене примусове лікування?

б) чи може бути підставою прийняття відповідного рішення зміни у стані фізичного здоров'я психічно хворого при тому, що розлад психіки залишився на попередньому рівні?

в) чи слід при прийнятті рішення про продовження застосування ПЗМХ виходити тільки із психічного стану особи на момент експертного дослідження,

чи також варто зважати й на прогноз, при якому враховується перебіг розладу та стійкість отриманого ефекту від примусового лікування?

У ч.2 ст.514 КПК України сказано, що «*зміна чи припинення застосування ПЗМХ здійснюється тоді, коли «особа, яка вчинила СНД у стані неосудності, видужала або якщо внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру».*

До законодавця, який виклав її таким чином, є чимало зауважень та запитань. Щоб зрозуміти їх, треба взяти умовний «червоний олівець» та спробувати бути цензором законодавчого тексту:

1. Однією із тих проблем, на які просто не можна не звернути увагу при аналізі взаємозв'язків та колізій норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, є питання про предмет правового регулювання. Безсумнівним є те, що кримінальне законодавство повинно регулювати матеріально-правові питання, а кримінальне процесуальне – питання процедури застосування матеріально-правових норм. Водночас, у КПК опинилося (причому не вперше) положення, що має матеріально-правову природу. Адже про підстави продовження, зміни та припинення застосування ПЗМХ /ПЗПХ однозначно має йтися не у КПК, а в КК України;

2. В аналізованому положенні законодавець говорить лише про підстави *зміни та припинення застосування ПЗМХ*, а підстави їх *продовження* він обходить мовчанкою;

3. Також незрозуміло: чому у ч.2 ст.514 КПК йдеться про зміну чи припинення застосування ПЗМХ *тільки стосовно особи, котра вчинила СНД, будучи неосудною?*

Адже рішення про припинення (а також про продовження) застосування ПЗМХ може бути прийнято й стосовно інших категорій осіб, до яких суд відповідно до положення ст.93 КК України вправі був застосувати (та застосовув) вказані заходи, а саме до:

а) осіб, котрі вчинили кримінальне правопорушення, будучи обмежено осудними,

б) осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи під час відбування покарання.

Що ж стосується можливості прийняття *рішення про зміну виду ПЗМХ*, то воно може бути прийняте (окрім осіб, котрі вчинили СНД у стані неосудності, та про яких у ч.2 ст.514 КПК України уже згадано) ще й до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання;

4. У ч.2 ст.514 КПК України йдеться, зокрема, про те, що рішення про зміну чи припинення застосування ПЗМХ може бути прийнято тоді, коли «внаслідок змін у її стані здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру».

Тут виникає принаймні два питання.

Перше, що ж то за отакі «*заходи медичного характеру*» і чи відрізняються вони (а якщо відрізняються - то у чому полягає ця відмінність?) від «*ПЗМХ*»?

Загальновизнаним правилом законодавчої техніки є наступне: «один термін – одне поняття». Правило однозначності термінів є альфою та омегою будь-якої справді наукової термінології та повинно повністю поширюватися на мову правових актів. На це, зокрема, звертають увагу у О.В. Капліна та О.А. Лейба, вказуючи, що юридична термінологія має бути стереотипною та усталеною []²³⁰.

Вочевидь, поняття «*заходи медичного характеру*» є ширшим за своїм змістом, аніж поняття «*ПЗМХ*». Зокрема, перші із них: а) не обов'язково будуть застосовуватися примусово, б) а також не повинні зводитися тільки до надання психіатричної допомоги. «*Заходи медичного характеру*» - це дуже широке поняття, яке включає в себе, до прикладу, здійснення хірургічного втручання, надання допомоги при пологах, проведення детоксикації організму, застосування

²³⁰ Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінального–процесуального права: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. С.195, 225-226 (484с.); Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С.121 (216с.)

дифібриляції (електроімпульсної терапії) тощо. Навряд чи законодавець при формулюванні положення ч.2 ст.514 КПК України, мав на увазі щось подібне.

Друге питання стосується того, що із положень ч.2 ст.514 КПК України не зовсім зрозуміло, які ж то такі «*зміни у стані здоров'я*» (окрім, звісно, одужання, про яке прямо йде мова у тексті цієї статті) мають наступити, аби суд міг ухвалити рішення про зміну чи припинення застосування ПЗМХ? Зокрема, неясно:

- зміни у стані здоров'я можуть стосуватися *лише психічного здоров'я, чи й фізичного* також?

- чи відповідні зміни можуть полягати тільки в одужанні (або ж істотному покращенні стану психічного хворого), чи й у *погіршенні* цього стану?

Для того, аби дати відповіді на поставлені запитання, проаналізую: а) відповідні позиції науковців, б) та підходи законодавця з цього приводу, відображені у КК й КПК України, а також у Законі України «Про психіатричну допомогу». Одразу зауважу, що і ті, і інші – вкрай суперечливі.

В юридичній літературі з цього приводу прослідковується різнобій думок:

а) є позиція, відповідно до якої зміна виду ПЗМХ можлива лише у його *пом'якшенні* і пов'язується це лише із *покращенням психічного* стану хворого []²³¹. Вона, на мою думку, пов'язана виключно із некритичним підходом до положення, відображеного у п.19 постанови Пленуму ВСУ (автоматичним його відтворенням), де зазначено, що зміна такого заходу може полягати *тільки у його пом'якшенні* у зв'язку із покращенням психічного стану особи або у *скороченні строку перебування* у закладі з надання психіатричної допомоги []²³².

²³¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С.280 (1384с.); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2012. С.234 (1316с.); Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування. URL.: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/96ef917ec430327fc2257b7b004d60eb](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/96ef917ec430327fc2257b7b004d60eb).

²³² Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного суду України від 03.06.2005 р. №7. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

Вищенаведений висновок вважаю занадто категоричним. Він в цілому не ґрунтується на чинному законодавстві. Ані у ст.95 КК України, ані у ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу», подібного твердження (про те, що начебто зміна ПЗМХ може полягати лише у його пом'якшенні) нема. Зміна такого заходу, звісно ж, може полягати й у його посиленні (у застосуванні більш суворого його виду) за умови, що суспільна небезпека особи зростає. Це, передовсім, можливо у зв'язку із загостренням деяких психічних захворювань, що підвищують суспільну небезпечність особи.

Міркування ж про те, що зміна такого заходу можлива лише шляхом його пом'якшення, відповідатиме дійсності тільки тоді, коли стосовно психічно хворого, котрий вчинив СНД, *що не пов'язане із посяганням на життя* інших людей, спочатку було прийнято рішення про госпіталізацію до закладу із надання психіатричної допомоги з *посиленням* наглядом (п.4 ч.1 ст.94 КК України). От тоді й справді, в силу прямої законодавчої вказівки, до нього не може бути застосовано більш жорсткий ПЗМХ, що полягає у направленні до психіатричного закладу із *суворим* наглядом (п.5 ч.1 ст.94 КК України). Адже цей захід застосовується лише до психічно хворих, чиє діяння *було пов'язане із посяганням на життя* інших (ч.5 ст.94 КК України).

У решті ж випадків – у разі попереднього застосування до психічно хворого ПЗМХ у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку (п.1 ч.1 ст.94 КК України) або ж при його госпіталізації до закладу із надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом (п.2 ч.2 ст.94 цього ж Кодексу), цілком допустиме застосування більш суворого заходу. При цьому ж, як уже було зазначено, слід зважати на положення ч.5 ст.94 КК України, яке забороняє застосовувати ПЗМХ у вигляді госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом до осіб, чиє діяння не було пов'язане із посяганням на життя інших.

Окрім того, відповідне твердження суперечить чинному законодавству ще й тому, що зміна ПЗМХ на м'якший може бути зумовлена не тільки покращенням психічного стану хворого, але й значним його погіршенням, внаслідок чого

суспільна небезпека особи не зростає, а, навпаки, істотно зменшується. Адже у ч.2 ст.19 Закону «Про психіатричну допомогу» йде мова про те, що зміна (як, зрештою, продовження чи припинення застосування, хоч у законі про це не йдеться) ПЗМХ у можлива у разі будь-якої *зміни* такого стану (тобто, і в кращий, і в гірший бік) за умови, що відпадає необхідність застосування раніше призначеного заходу та виникає необхідність у призначенні іншого його виду чи якщо особа видужала.

Автор критикованого твердження (А.А. Музика) неправий і у тому, що, на його думку, зміна ПЗМХ у бік пом'якшення може полягати (окрім призначення менш суворого його виду), й у *скороченні строку* перебування у психіатричному закладі. У цьому він також помиляється. Адже суд визначає *тільки вид* такого заходу, але аж ніяк *не* його *строки*. До речі, про те, що суд не визначає відповідні строки, цей же автор також пише (а отут уже абсолютно правильно) []²³³, тобто фактично він висловлює взаємосуперечливі твердження. Тривалість ПЗМХ та підстави для їх припинення залежать від психічного стану особи, особливостей перебігу захворювання. А тому тривалість таких заходів заздалегідь не може бути визначена судом і вони продовжують свою дію доти, допоки психічно хворий не перестане бути небезпечним.

б) є дослідники, які фактично допускають і застосування *як більш суворого, так і м'якшого* ПЗМХ при прийнятті рішення про його зміну []²³⁴, однак теж при цьому роблять «прив'язку» саме до динаміки психічного стану особи. *Стан психіки* у цьому разі, на їх думку, може *змінюватися як в кращу, так і в гіршу сторону* (наприклад, при розвитку /наростанні глибокого слабоумства, через що небезпека ауто- та гетероагресії суттєво знижується) []²³⁵;

²³³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С.281 (1384с.)

²³⁴ Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування в кримінальному праві України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 /Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. С.13 (21с.)

²³⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т.1 /за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ: Алерта,; КНТ; Центр учбової

в) окремі науковці переконані, що при зміні ПЗМХ суд має право *замінити тип психіатричного закладу*, перевести особу до психіатричного закладу з менш суворим режимом []²³⁶, а застосування такого заходу припиняється, якщо особа *видужала* або стан її *психічного здоров'я істотно поліпшився* і вона не становить небезпеки для суспільства. Тут, принаймні, незрозуміло таке: чому зміну виду ПЗМХ пов'язують лише із можливістю переведення до психіатричного закладу? Якщо керуватися такою логікою, то виходить, що начебто неможлива заміна ПЗМХ із госпіталізації до закладу із надання психіатричної допомоги із будь-яким із видів нагляду /типів режиму на надання їй примусово амбулаторної психіатричної допомоги (коли хворого переводять *не до відповідного закладу, а із нього*). Такий підхід, звісно, не ґрунтується на законі.

г) висловлюється й інша точка зору (мені вона імпонує найбільше, з нею я цілком погоджуюся), відповідно до якої ПЗМХ *припиняються* у разі повного *одужання* особи, *стійкого покращення її психічного стану* чи такої *його зміни*, за якої попередня небезпека для неї та інших істотно змінюється. Окрім того, зникнення або зниження суспільної небезпеки психічно хворого можливе *не тільки у разі покращення психічного стану, але й внаслідок його погіршення* (це, до прикладу, можливо, при слабоумстві - поглибленій деменції), а також у разі *суттєвого погіршення соматичного стану* (приміром, при інсульті з паралічем), коли активність хворого зникає чи істотно зменшується []²³⁷.

У КК та КПК України, а також у Законі України «Про психіатричну допомогу», вкрай нечітко та неоднозначно (причому в кожному із цих НПА по-різному) говориться про те, за яких умов можливе прийняття судом рішення про зміну чи припинення застосування ПЗМХ.

літератури, 2009. С.283 (964с.); Кримінальний процес: підручник. За заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С.516 (584с.).

²³⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. С.895 (1104с.)

²³⁷ Навроцька В.В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (23 вересня 2022 р.) /упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.59; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С.226 (1064с.)

Так, у ст.95 КК України використано термін «підстави для припинення або зміни застосування ПЗМХ». Але що є такими підставами, ані в цій, ані в будь-якій іншій статті вітчизняного КК, так і не розтлумачено У ст.92 цього Кодексу сказано, зокрема, що надання амбулаторної психіатричної допомоги чи поміщення особи до спеціального лікувального закладу по наданню психіатричної допомоги здійснюється з метою її обов'язкового лікування. Однак «лікування» саме собою не є метою досягнення цілей, що стоять перед такими заходами.

Із положень КК України чітко не зрозуміло: чи можуть такі заходи бути змінені та припинені, якщо одужання або покращення психічного стану особи так і не відбулося (тобто, коли усе-таки не досягнута мета застосування цих заходів), при тому, що особа усе-одно перестала бути суспільно небезпечною? А також не ясно: чи можливе прийняття рішення про зміну або припинення застосування аналізованих заходів за умови, що відбулися зміни лише у фізичному стані психічно хворого при тому, що розлад психічної діяльності залишився на попередньому рівні?

У ч.3 ст.95 КК України йдеться про дії суду у разі припинення застосування ПЗМХ внаслідок зміни психічного стану особи на краще (передання її у такому разі на піклування родичам чи опікунам із обов'язковим лікарським наглядом). А у ч.4 цієї ж статті сказано, що при припиненні застосування цих заходів у випадку одужання особи, суд приймає рішення про подальше відбування нею покарання.

Водночас, аналіз інших положень цієї статті (а саме – ч.1 та 2 ст.95 КК України) не дає підстав для категоричного твердження, згідно з якого підставами зміни ПЗМХ на менш суворий вид або ж припинення застосування його застосування, не може бути істотне погіршення психічного стану, за якого хворий однозначно не здатен заподіяти шкоду жодному об'єкту кримінально-правової охорони. До речі, дослідження зарубіжного законодавства (до прикладу, ч.3 ст.96 КК Республіки Казахстан []²³⁸, ч.3 ст.98 КК Туркменії []²³⁹, ч.2 ст.101

²³⁸ Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan №226-V ZRK of 03 July 2014/ URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2014/en/122797>.

КК Республіки Вірменія []²⁴⁰, ч.2 ст.101 КК Республіки Молдова []²⁴¹) дає можливість стверджувати, що зміна ПЗМХ на м'якший або ж припинення його застосування допускаються як у разі суттєвого покращення психічного стану особи (аж до її повного одужання), так і при його погіршенні.

Окрім того, із положень КК України не можна дійти однозначного висновку про те, чи можливо, аби *зміна* (погіршення /покращення) *фізичного стану* особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ, була підставою для зміни заходу на менш /більш суворий чи його припинення. Хоча варто наголосити на тому, що у ст.95 КК України сказано, що продовження, зміна чи припинення застосування аналізованих заходів здійснюється *за заявою лікаря-психіатра* – представника закладу, де особі надають психіатричну допомогу чи за заявою самої особи (її захисника, законного представника), до якої обов'язково має бути додано *висновок комісії лікарів-психіатрів* (чи висновок обраного особою незалежного лікаря-психіатра). Тобто суддя, за задумом законодавця, відображеного у вищезгадуваних положеннях КК України, при прийнятті рішення про зміну чи припинення застосування відповідних заходів, має зважати саме на *психічний стан* особи. Адже для цього вимагається усе-таки не заява лікаря загальної практики, і не комісійний висновок таких лікарів, а заява саме від лікаря-психіатра та психіатричний висновок.

Аналогічний підхід (згідно з яким суддю при прийнятті такого рішення повинна цікавити позиція саме психіатра, і аж ніяк не терапевта) відтворено, щоправда, уже набагато чіткіше та зрозуміліше, й у ч.3 ст.19 Закону України «Про

²³⁹Criminal Code of Turkmenistan: Law of Turkmenistan №222-1 of June 12, 1997. URL:<https://wvm.legislationonline.org/sites/default/files/2023-09/Criminal%20code%20of%20Turkmenistan.pdf>.

²⁴⁰Criminal Code of the Republic of Armenia: Law of the Republic of Armenia of April 18, 2003. URL:https://track.unodc.org/uploads/documents/bri-legal-resources/armenia/21_-criminal_code_of_ra_2003_-_en.pdf.

²⁴¹ Criminal Code of the Republic of Moldova: Law of the Republic of Moldova №985-XV of April 18, 2002. URL:https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-code-of-the-republic-of-moldova_html/Republic_of_Moldova_Criminal_Code.pdf.

психіатричну допомогу» []²⁴². Там сказано, що суд вирішує питання щодо продовження, зміни чи припинення застосування цих заходів «у разі такої зміни стану *психічного* здоров'я особи, за якої відпадає необхідність застосування раніше призначеного заходу та виникає необхідність у призначенні іншого ПЗМХ чи якщо особа видужала».

Водночас, як уже зауважувалося, у КПК України законодавець більш широко та гнучко підходить до вирішення цього ж питання. Адже у ч.2 ст.514 цього Кодексу йдеться про «*зміни у стані здоров'я*», причому: а) без будь-якої конкретизації того, чи такі зміни можуть бути у кращу (чи й гіршу) сторону, б) а також без акцентування уваги на тому, чи тут мається на увазі лише психічне, чи й фізичне здоров'я також.

Передусім, слід зауважити, що оце доволі широке формулювання (про можливість врахування при прийнятті аналізованих рішень «*змін у стані здоров'я*»), відображене у ч.2 ст.514 КПК України, наразі (допоки не внесені зміни до кримінального законодавства) брати до уваги не слід. Справа у тому, що в силу положень ч.3 ст.3 КК України, кримінальна протиправність діяння, його караність й інші кримінально правові наслідки визначаються виключно цим (тобто, саме КК) Кодексом. Підстави ж застосування ПЗМХ, а також підстави продовження, зміни чи припинення їх застосування, якраз і є отими «іншими кримінально-правовими наслідками». Тобто це аж ніяк не процедурне питання. Його матеріально-правовий характер є очевидним.

Як уже зазначалося, в юридичній літературі іноді обстоюють позицію, відповідно до якої зміна ПЗМХ на менш суворий його вид (наприклад, заміна госпіталізації до закладу із надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом на надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку) чи припинення застосування ПЗМХ, може бути зумовлена не лише покращенням *психічного стану хворого*, а й *істотним його погіршенням*, при

²⁴²Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. №489-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

якому суспільна небезпека особи суттєво зменшується []²⁴³. Це, до прикладу, можливо при розвитку глибокого слабоумства, старечої деменції. Тоді ступінь небезпеки психічно хворого різко знижується, нерідко настільки, що його життєдіяльність неможлива без стороннього догляду. Таким шляхом іде й судова практика[]²⁴⁴.

Окрім того, підставою прийняття рішення про зміну ПЗМХ (чи припинення його застосування) також можуть бути зміни у стані *фізичного здоров'я* психічно хворого при тому, що розлад психіки залишився на попередньому рівні. Рішення про зміну ПЗМХ на менш суворий чи припинення його застосування у разі зміни фізичного стану, як видається, слід приймати у разі, коли згідно з висновком лікаря-терапевта, життєдіяльність пацієнта (особи, щодо якої попередньо було застосовано такий захід) або взагалі неможлива без стороннього догляду, або ж суттєво ускладнена і у зв'язку із цим вона об'єктивно не здатна заподіяти шкоду ані собі, ані іншим.

Можна знайти приклади ухвал (хоч і не дуже численних), де суди керуються саме такими міркуваннями та позитивно вирішують питання про а) зміну ПЗМХ на менш суворий його вид []²⁴⁵ б) або й навіть про припинення

²⁴³ Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.134-35 (169с.); Навроцька В.В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 р.) /упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.58-59

²⁴⁴ Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06. 2019 р. (справа № 206/237/19, провадження № 206/3092/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82414935>.

²⁴⁵ Ухвала Великоновосільського районного суду Донецької області від 02 червня 2022 р. (справа №220/1154/15-к, провадження №1-в220/3420). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89575460>; ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 24 березня 2021 р. (справа № 204/699/21, провадження № 1-в204/12921). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95800607>; ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 16 листопада 2021 р. (справа № 204/8568/21, провадження №1-в204/129321). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101212209>; ухвала Франківського районного суду м. Львова від 01.07.2021 р. (справа №450/2485/16-к, провадження № 1-в465/21019). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82876992>; ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 07 грудня 2021 р. (справа №204/9057/21, провадження №1-в204/136421) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101710069>; ухвала Самарського районного суду Дніпропетровська від 01 квітня 2021 р. (справа №206/1272/21, провадження №1-в206/9521). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96026086>; ухвала Самарського районного суду Дніпропетровська

його застосування винятково із міркувань суттєвого *погіршення* стану *фізичного здоров'я* психічно хворого []²⁴⁶. До прикладу, в ухвалі Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.09. 2021 р. суд припинив застосування найсуворішого ПЗМХ щодо Особи 1 на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів, де вони констатували, що психічний стан пацієнтки залишається незмінним, але зростаюче різке старіння, низка тяжких соматичних захворювань (як-от, дифузний кардіосклероз, гіпертонічна хвороба, ішемічна хвороба серця, вікова катаракта обох очей) призвели до того, що пацієнтка може концентруватися виключно на базових фізіологічних потребах, самообслуговування здійснюється лише за допомогою медичного персоналу, а її самостійне пересування практично виключене[]²⁴⁷.

Зазначу, що констатувати наявність подібних діагнозів, лікар-психіатр, звісно ж, не може. Бо це не входить в його компетенцію. Такі висновки може робити кардіолог, кардіохірург, флеболог, онколог, геронтолог, реаніматолог, ендокринолог, ендоскопіст, гематолог, гастроентеролог тощо. Тому, вочевидь, до заяви лікаря-психіатра у подібних випадках має бути додано не тільки висновок комісії лікарів-психіатрів, але й висновок /висновки) лікаря /лікарів) загальної практики. Однак про це нічого не сказано ні у ч.3 ст.514 КПК, ні у ч.1 чи 2 ст.95 КК України, ні в ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу». Особливо дивує відсутність такої згадки у ч.3 ст.514 КПК України. Адже у попередній

від 17 лютого 2021 р. (справа №206/564/21, провадження №1-в/206/42/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94971925>; ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 04 грудня 2019 р. (справа №572/1473/17, провадження №1-в/572/422/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86089204>.

²⁴⁶ Ухвала Глибоцького районного суду Чернівецької області від 05.10.2020 р. (справа №715/2144/20, провадження №1-в/715/68/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92024175>; ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.09.2021 р. (справа № 206/4327/21, провадження №1-в/206/275/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100075310>; ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 грудня 2019 р. (справа № 703/4878/19, провадження № 1-в/703/227/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86670280>; Ухвала Константинівського міськрайонного суду Донецької області від 27 липня 2020 р. (справа №233/4103/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90657837>; ухвала Житомирського районного суду Житомирської області від 05 липня 2019 р. (справа №278/1700/19, провадження №1-в/278/115/19).

²⁴⁷ Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.09. 2021 р. (справа № 206/4327/21, провадження № 1-в/206/275/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100075310>.

частині цієї ж статті (на відміну від положень КК України та закону України «Про психіатричну допомогу») фактично говориться про можливість врахування *будь-яких змін у стані здоров'я* психічно хворого - у тому числі й змін у фізичному здоров'ї - як підставу зміни чи припинення застосування ПЗМХ.

Деколи взагалі трапляються випадки, коли така особа фактично знаходиться при смерті і суд, з огляду на тяжку соматичну патологію (враховуючи, як вказано в ухвалах, «несприятливі прогнози для життя»), приймає рішення про припинення застосування ПЗМХ []²⁴⁸.

У ч.4 ст.503 КПК України абсолютно резонно сказано, що ПЗМХ застосовуються тільки до осіб, котрі є суспільно небезпечними (щоправда, таке положення мало б міститися не у КПК, а в КК України). Якщо ж особа, до якої було застосовано аналізовані заходи, згодом перестала становити суспільну небезпеку (а з позицій закону повинно бути байдуже: а) чи втрата цієї небезпеки трапилося внаслідок змін у фізичному чи психічному здоров'ї, б) та якими були ці зміни - позитивними чи негативними), то й відповідні заходи повинні бути припинені. Якщо ж після прийняття рішення про припинення застосування ПЗМХ, психічний розлад /психічне захворювання у особи (яка уже перестала бути суспільно небезпечною) так і не минули, і вона продовжує потребувати психіатричного лікування, то рішення про це таки може бути прийняте за зверненням зацікавлених осіб. Але уже в порядку цивільного судочинства.

Окрім того, вважаю абсолютно допустимою ситуацію, за якої підставою прийняття рішення про *зміну ПЗМХ на більш суворий*, можуть бути *лише зміни у стані фізичного здоров'я психічно хворого*, при тому, що *розлад його психіки залишився на попередньому рівні*. Наприклад, до фізично слабкого та немічного неосудного (припустімо, повністю паралізованого), із урахуванням характеру вчиненого ним СНД, стану його психіки та об'єктивно низької а то й «нульової»

²⁴⁸. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 грудня 2019 р. (справа № 703/4878/19, провадження № 1-в/703/227/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86670280>; ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 04 грудня 2019 р. (справа № 572/1473/17, провадження № 1 -в/572/422/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86089204>.

здатності з огляду на фізичні можливості та перешкоди, заподіяти шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, суд застосував ПЗМХ у вигляді госпіталізації до психіатричного закладу із звичайним наглядом. Припустімо, в подальшому, під впливом проведеної терапії, належного лікування та догляду, фізичний стан особи несподівано стабілізувався чи навіть істотно покращився (до прикладу, рухова активність повністю відновилася) що уже дає їй реальну можливість продовжувати вчиняти протиправні діяння), а рівень агресивності, зумовлений психічним розладом /психічним захворюванням залишився на попередньому, достатньо високому рівні. Це ж зумовлює більшу вірогідність заподіяння таким хворим шкоди суспільно охоронюваним благам (а, відтак, теоретично, і застосування до нього більш суворого ПЗМХ).

Як уже зазначалося, аналіз положень КК та КПК України та Закону «Про психіатричну допомогу» в частині регламентації ними підстав продовження, зміни чи припинення застосування ПЗМХ, а також порядку розгляду цього питання судом, приводить до висновку про наявність у цих НПА численних міжгалузевих та «внутрішніх» суперечностей.

З метою їх подолання пропоную виключити положення ч.2 ст.514 КПК України (у якому йдеться про підстави зміни та припинення застосування ПЗМХ щодо особи, котра вчинила СНД, будучи неосудною) як такого:

а) де вирішено явно матеріально-правові (а не процедурні питання), і яке, відповідно, не може бути предметом правового регулювання кримінального процесуального законодавства,

б) у якому всупереч положенню ст.93 КК України не враховано, що:

- *припинення* застосування ПЗМХ можливе ще й стосовно обмежено осудних, а також осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, будучи осудними, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи в ході відбування покарання,

- а *зміна виду* таких заходів можлива також щодо осіб, котрі вчинили кримінальне правопорушення, будучи осудними, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи в ході відбування покарання.

У першому реченні ч.3 ст.19 Закону «Про психіатричну допомогу» сказано, що: «Питання про *продовження, зміну або припинення застосування ПЗМХ* вирішується судом у разі такої зміни стану *психічного* здоров'я особи, за якої *відпадає необхідність застосування раніше призначеного заходу та виникає необхідність у призначенні іншого примусового заходу* медичного характеру чи якщо *особа видужала*».

Є кілька зауважень до такої редакції:

- по-перше, вона дуже кострубата. Зрозуміло, що при прийнятті рішення про *продовження дії* будь-якого заходу (у тому числі й передбаченого ст.93 КК України), в подальшому застосовується не який-небудь із них, а саме той, що було обрано раніше. За такої умови аж ніяк *не може «відпасти необхідність у застосування раніше призначеного заходу»* Також абсолютно виключеним повинно бути продовження застосування ПЗМХ /ПЗПХ до особи, яка видужала, а, відтак, перестала бути психічно хворою (хоча теж, судячи з редакції цієї норми, законодавець таке допускає). Більше того, застосування вказаних заходів до здорової у психічному відношенні людини, є, навпаки, суспільно небезпечним та кримінально караним діянням;

- із урахуванням вищенаведених позицій у юридичній літературі (зокрема, й висловлених мною), а також існуючої правозастосовної практики, вважаю, що підставою зміни чи припинення застосування ПЗМХ /ПЗПХ може бути зміна не тільки психічного (причому, й у гіршу сторону), але й та /або фізичного стану хворого, за якого його суспільна небезпека виключена чи вкрай низька;

Із урахуванням вищезазначеного раджу передбачити у ч.1 ст.95 КК України положення, згідно з яким: «1. *Рішення про припинення застосування ПЗПХ* приймається у разі такої зміни стану *психічного та /або фізичного* здоров'я особи, за якої відпала потреба у раніше застосовуваному заході, а рішення про їх зміну – за тих же умов та за необхідності у призначенні іншого ПЗПХ. *Продовження застосування ПЗПХ здійснюється за відсутності підстав для їх припинення чи зміни*».

4) положення ч.4 ст.503 КПК України, згідно з яким «ПЗМХ застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними» як такого, що не є «процедурним», слід виключити; натомість доповнивши ст.93 КК України частиною 2 такого змісту: *«2. Примусові заходи психіатричного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними».*

5) Аналіз положень ч.1 та 2 ст.95 КК України, дозволяє зробити висновок про те, що законодавець помістив туди положення, яким там явно не місце. Адже не є (і не може бути) предметом регулювання матеріального кримінального права положення, де йдеться про те:

- що продовження, зміна чи припинення застосування ПЗМХ здійснюється саме судом за місцем знаходження закладу із надання психіатричної допомоги (тим більше, що про це уже вказано у ч.1 ст.514 КПК України),

- за чиїм зверненням (лікаря-психіатра або самої особи, що якої було застосовано такі заходи, її захисника, законного представника) можливий розгляд такої заяви;

- які документи (висновок комісії лікарів-психіатрів закладу, де особі надається психіатрична допомога чи висновок самостійно обраного особою незалежного лікаря-психіатра) слід долучати до цієї заяви,

- за яких обставин до суду вправі звернутися законний представник та захисник особи, стосовно якої вирішується питання про продовження, зміну чи припинення застосування таких заходів (коли вона сама за станом здоров'я не може усвідомлено подати заяву);

- якою має бути черговість /періодичність таких звернень (зокрема, сказано, що особа, до якої застосовано ПЗМХ, вправі звертатися до суду із відповідною заявою не частіше разу на півроку).

До речі, аналогічні «процедурні» норми відтворені *дослівно* ще й у 2-5 реченні ч.3 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу». Там вони теж невідомо як опинилися, а тому мають бути виключені.

Окрім того, немає жодного відношення до ані до питань матеріального кримінального права, ані до процесу, положення першого речення ч.2 ст.95

КК України, де йдеться про черговість огляду особи, до якої було застосовано аналізовані заходи (не рідше одного разу на пів року), комісією лікарів-психіатрів для вирішення питання про наявність підстав для звернення із заявою до суду про припинення чи зміну застосування такого заходу. Це питання уже вирішене у Законі «Про психіатричну допомогу». Дублювання такого ж положення ще й у КК України – недоцільне.

Продовжуючи звертати увагу на колізії кримінального матеріального та процесуального законодавства, не можна оминати ще й таке питання. В абз.2 ч.2 ст.95 КК України (а воно також дублюється у першому реченні ч.5 ст.19 Закону «Про психіатричну допомогу») сказано, що «особи, до яких застосовуються ПЗМХ, мають право звертатися до суду із заявою про зміну або припинення застосування ПЗМХ не частіше одного разу на 6 місяців та незалежно від того, чи розглядалося судом це питання в зазначений період».

Щодо цього положення також є кілька зауважень.

1. Перш за все, у ньому йдеться про те, хто та з якого приводу має звертатися до суду, вказано на частоту й форму такого звернення. А, отже, така норма є аж ніяк не матеріально-правовою, а процесуальною. А тому їй теж явно не місце у КК України;

2. Також в аналізованому положенні вказано, що *отака періодичність звернення до суду стосується лише особи, до якої було застосовано ПЗМХ*. Адже про її *захисника й законного представника* тут не згадується взагалі. З цього можна зробити висновок, що, на думку законодавця, останні, все-таки, можуть клопотати перед судом про зміну чи припинення застосування ПЗМХ частіше, аніж раз на пів року. Таке правове регулювання є черговим прикладом ситуації, коли особу, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, обмежують у можливості самостійного обстоювання своїх інтересів. А це є порушенням її права на захист.

Виникає питання: чому такі часові обмеження встановлено лише стосовно особи, щодо якої було прийнято рішення про застосування цих заходів? Гадаю, що це було зроблено для того, аби така особа не надто «діймала» суд, не

відволікала його від «більш важливих» справ, не турбувала його надмірно своїми проханнями про зміну чи припинення застосування ПЗМХ (які, звісно ж, можуть бути й необґрунтованими). Я, в принципі, не виключаю можливості зловживаннями своїми процесуальними правами з боку цього учасника процесу. Але ж надмірно часто (а з точки зору законодавця «часто» – це більше, ніж раз на 6 місяців) до нього можуть звертатися також захисник та законний представник особи, щодо якої було застосовано ПЗМХ. Водночас щодо них законодавець чомусь не встановлює подібних обмежень. Хоча, напевно, мав би демонструвати якийсь єдиний підхід, керуватися однаковими критеріями.

Зрештою, а чи справді особа, стосовно якої було прийнято рішення про застосування аналізованих заходів, та котра звертається до суду із заявою про їх зміну чи припинення, має можливість навсебіч зловживати цим своїм правом? Думаю, що навряд чи. Передусім, такий учасник процесу повинен знати, до кого та куди звернутися, а також дотриматися вимог щодо форми та змісту заяви. А це здатна зробити далеко не будь-яка особа із психічними відхиленнями (зрештою, в процесі апеляційного оскарження (поки ухвала суду про застосування ПЗМХ не вступила в законну силу), стверджувати про наявність у цього учасника процесу розладу психіки з огляду на презумпцію психічного здоров'я, ще зарано. Вказана презумпція у КПК України не сформульована. Однак про необхідність її врахування свідчать ст.3 та 4 Закону «Про психіатричну допомогу» й положення постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами ПЗМХ та примусового лікування» від 03.06. 2005 р.), яку «хлібом не годуй», а дай кудись поскаржитися чи щось там опротестувати. Але найголовнішим є те, що самої такої заяви недостатньо. До неї неодмінно має бути долучено комісійний висновок лікарів-психіатрів закладу, де особі надають психіатричну допомогу, або ж висновок обраного нею незалежного лікаря-психіатра (абз.2 ч.1 ст.95 КК України []²⁴⁹, ч.3 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу» []²⁵⁰). І

²⁴⁹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2000 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

певно таки, не кожен фахівець готовий ризикнути своєю професійною репутацією та кар'єрою, наразивши себе за давання завідомо необґрунтованого та неправдивого експертного висновку на притягнення до дисциплінарної (а, можливо, й кримінальної) відповідальності;

3. Окрім того, постає питання: а як аналізоване обмеження узгоджується із гарантованим правом на доступ до правосуддя (п.14 ч.1 ст.7, ст.21 КПК України)? У §1 ст.6 ЄКПЛ []²⁵¹. передбачено гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду. Це означає, що особі має бути надано можливість звернутися до цього органу для вирішення певного питання, а держава не повинна чинити *практичних чи правових перешкод* у здійсненні такого права.

ЄСПЛ у низці своїх рішень (зокрема, у справах «Bellet v. France» («Беллет проти Франції») []²⁵² «Prince Hans-Adam II of Liechhtenstein v. Germany» («Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейнський проти Німеччини»), «Scordino v. Italy» («Скордіно проти Італії») []²⁵³ «Iatridis v. Greece» («Ятрідіс проти Греції») []²⁵⁴, «Мушта проти України» []²⁵⁵) вказує на те, що рівень доступу, наданий у національному законодавстві, повинен бути достатнім для забезпечення права особи «на суд» (на доступ до правосуддя) з огляду на засаду верховенства права у демократичному суспільстві. Водночас Страсбургський суд неодноразово акцентував увагу на тому, що право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може бути піддане допустимим обмеженням, адже за своєю природою вимагає державного регулювання. ЄСПЛ звертає увагу на важливість дотримання оптимального, *справедливого балансу* між вимогами захисту основоположних

²⁵⁰ Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. №1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

²⁵¹ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf.

²⁵² Bellet v. France (application № 23805/94) 04.12. 1995. URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>.

²⁵³ Scordino v. Italy (application № 3683) 27.03. 2003. URL.: <http://hudoc.echr.coe.int>conversion.docx.pdf>.

²⁵⁴ Ятрідіс проти Греції: Рішення Європейського суду з прав людини від 25.03. 1999 р. (скарга № 31107/96) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text.

²⁵⁵ Мушта проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 18.11. 2010 р. (заява № 8863/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660#Text.

прав окремої особи та загальними інтересами суспільства. ЄСПЛ вказує на потребу врахування характеру права, для захисту якого відбулося звернення до суду, на його значення для сторони процесу, на наявність публічного інтересу у провадженні. При цьому має бути забезпечено розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями, тобто обмеження права на судовий захист повинно переслідувати *легітимну мету* []²⁵⁶.

Простіше кажучи, «легітимною метою» обмеження будь-якого права, дотримання отого «справедливого балансу» (про які і ЄСПЛ згадує, і дослідники пишуть), є недопущення ситуації, за якої при реалізації права може бути а) заподіяно шкоду аналогічним чи більш значимим правам та інтересам інших осіб або ж б) завдано шкоди важливішим публічним, громадським інтересам.

А тепер потрібно відповісти на запитання: чиї ж інтереси постраждають, якщо особа, до якої було застосовано ПЗМХ / ПЗПХ, клопотатиметься перед судом про зміну чи припинення їх застосування частіше, аніж раз на пів року (нарівні із своїм захисником та законним представником, яким таке право законодавцем уже надано)? Певно що, нічий. Ну а те, що суд муситиме розглянути таке звернення й вирішити його по суті (звісно, за умови, що відповідне клопотання належним чином оформлене, до нього додано висновок експертів-психіатрів чи незалежного лікаря-психіатра), витративши свій час і зусилля, до уваги брати не слід. Адже правоохоронні й правозахисні органи створені та мають діяти не заради власної зручності та комфорту. При організації їх діяльності слід, передусім, звертати увагу не на те, щоб у них було легше навантаження та менше клопотів, а на те, чи будуть досягнуті завдання КП (з-поміж яких, зокрема, згадано охорону прав, свобод й законних інтересів учасників КП, а також забезпечення такого порядку досудового розслідування й судового розгляду, за якого жодна особа не може бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу – ст.2 КПК України).

²⁵⁶ Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. URL: <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika>, Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL.: https://minjust.gov.ua/m/str_7474.

4. Окрім того, вище обґрунтовувалося твердження, згідно з яким підставою зміни чи припинення застосування ПЗМХ / ПЗПХ можуть бути зміни не лише у психіці особи, а й зміни у стані фізичного здоров'я (зокрема ті, призводять до майже повної безпомічності особи, до втрати нею суспільної небезпечності). Повторюся, застосування ПЗМХ / ПЗПХ характеру до особи, хоч і з психічними розладами та відхиленнями, але такої, що не становить суспільної небезпеки (зокрема, й фізично безпомічної), неприпустиме. Зрештою, не виключена ситуація, за якої подальше застосування до такої особи медикаментозного лікування (що є важливою складовою надання психіатричної допомоги у примусовому порядку) може призвести до погіршення стану її фізичного здоров'я (наприклад, при несумісності деяких ліків). А тому потрібен перегляд рішення про продовження застосування цих заходів. Змушувати чекати її при цьому (аби мати можливість звернутися до суду) зо пів року (починаючи з моменту останнього звернення) було б, принаймні, негуманно.

Ведучи мову про продовження, зміну та припинення застосування ПЗМХ / ПЗПХ наостанок хочу звернути увагу ще й на таке. В усіх трьох аналізованих актах (вітчизняних КК, КПК та Законі «Про психіатричну допомогу») обстоюється єдина позиція, згідно з якою клопотати про *продовження, зміну чи припинення застосування* таких заходів може тільки *лікар-психіатр* – представник закладу з надання психіатричної допомоги, де тримається особа. Сама ж *особа, до якої застосовано ПЗМХ* (або її захисник чи законний представник) вправі просити суд лише про *їх зміну чи припинення застосування* (ч.3 ст.514 КПК України, абз.2 ч.1 ст.95 КК України, ч.5 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу»).

Певно, законодавець виключає наявність ситуації, за якої представники закладу із надання психіатричної допомоги помиляються в оцінці психічного стану особи, до якої застосовано такі заходи, або ж (що незрівнянно гірше) свідомо хочуть «позбавитися» незручного, проблемного пацієнта і тому клопочуть перед судом про припинення застосування ПЗМХ чи про його зміну. Сама ж особа, щодо якої вирішується відповідне питання, цілком може

усвідомлювати (наприклад, перебуваючи у стані тимчасового «просвітлення» /ремісії), що: а) насправді одужання чи істотного покращення психічної діяльності й близько нема, що її думки – «плутані» та неадекватні, а поведінка – небезпечна (зокрема, й для неї ж самої), б) а тому продовження застосування таких заходів, відповідатиме, передовсім, її ж інтересам. Аналогічна позиція може бути і в її захисника чи законного представника. Однак якщо виходити із буквального тлумачення вказаних статей трьох різних НПА, ніхто із цих осіб звернутися до суду з відповідним клопотанням не може. Звісно, у подібних ситуаціях можна і зараз (до внесення законодавчих змін) усе-таки пробувати звертатися із відповідним проханням до суду, аргументуючи це тим, що така ситуація - це правова прогалина, а для її подолання можна і треба використовувати аналогію закону. Але не виключено, що суддя із посиланням на законодавчі положення (ч.5 ст.19 Закону «Про психіатричну допомогу», ч.3 ст.514 КПК та ч.1 ст.95 КК України) скаже (і, по-суті, формально правильно): «Такого права у Вас немає». А тому відповідний законодавчий підхід потребує корегування.

Не виключаю, що до суду з цього приводу звертатимуться із протилежними, взаємовиключними клопотаннями. Наприклад, представник закладу, де особі надають психіатричну допомогу, клопоче про припинення застосування примусового ПЗМХ /ПЗПХ, а особа, до якої такий захід застосовано (її захисник, законний представник) – просять про продовження їх застосування. Суд же ж, із урахуванням сили та ваги представлених доказів й висловлених аргументів, конкуруючих позицій, здатен прийняти правильне рішення. Це повністю узгоджуватиметься із задекларованою у КПК засадою диспозитивності (п.19 ч.1 ст.7, ст.26 КПК України).

Окрім того, законодавець непослідовний. Адже він допускає, що така особа (та ті, хто може обстоювати її інтереси) вправі клопотати про *зміну виду* ПЗМХ. При цьому не конкретизовано, яким може бути характер таких змін. А оскільки жодного спеціального обумовлення з цього приводу немає, роблю висновок про те, що цей учасник процесу може просити суд про *будь-яку зміну*: а) не тільки в сторону пом'якшення - про застосування «легшого», менш суворого заходу, б) але

й в бік його «посилення». А раз так – то нелогічно, своєю чергою, позбавляти його права звертатися до суду із проханням про продовження застосування ПЗМХ []²⁵⁷.

Отож, із урахуванням вищенаведеного, пропоную такі «фінальні» редакції ст.95 КК України, ч.1-3 ст.514 КПК України та ч.ч.1-5 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу»:

а) ст.95 КК України:

«Стаття 95. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру.

«1. Рішення про припинення примусових заходів психіатричного характеру приймається у разі такої зміни стану психічного та / або фізичного здоров'я особи, за якої відпала потреба у раніше застосовуваному заході, а рішення про їх зміну – за тих же умов та за необхідності у призначенні іншого примусового заходу психіатричного характеру. Продовження застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється за відсутності підстав для їх припинення чи зміни.

2. У разі припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру внаслідок зміни психічного стану на краще або такої зміни фізичного стану, через яку особа перестала бути суспільно небезпечною, суд може передати її на піклування родичам або опікунам із обов'язковим лікарським наглядом.

3. У разі припинення застосування примусового заходу психіатричного характеру внаслідок одужання, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягає покаранню на загальних засадах, а особа, яка після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не була здатна відбувати покарання, може підлягати подальшому відбуванню покарання».

²⁵⁷ Навроцька В.В. Продовження, зміна й припинення застосування примусових заходів медичного характеру: прогалини, міжгалузеві й «внутрішні» суперечності та їх подолання. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2023. Вип.2 (102). С.137-144 (С.136-150)

б) ч.1 та 3 ст.514 КПК України:

«Стаття 514. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру

1. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід.

3. Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється за письмовою заявою представника закладу з надання психіатричної допомоги (лікаря-психіатра), де тримається особа, або за письмовою заявою особи, до якої застосовано такі заходи (її захисника чи законного представника).

До заяви лікаря-психіатра додається висновок комісії лікарів-психіатрів та / або висновок лікаря-терапевта, де обґрунтовано необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких заходів. До заяви особи, до якої застосовано примусові заходи психіатричного характеру (її захисника чи законного представника) також може бути додано відповідний висновок обраного нею незалежного лікаря-психіатра».

в) ч.1-5 ст.19 Закону «Про психіатричну допомогу»:

«Стаття 19. Примусові заходи психіатричного характеру

Примусові заходи психіатричного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених Кримінальним, Кримінальним процесуальним кодексами України, цим Законом та іншими законами.

За рішення суду застосовуються такі примусові заходи психіатричного характеру:

надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом,

госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги з посиленням нагляду,

госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги з суворим наглядом.

Особи, до яких застосовані примусові заходи психіатричного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення, продовження чи зміну застосування цих заходів. Після проведення огляду представник закладу із надання психіатричної допомоги (лікар-психіатр), який надає особі психіатричну допомогу, надсилає на суду за місцезнаходження закладу з надання психіатричної допомоги заяву (до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів та /або висновок лікаря-терапевта) із обґрунтуванням необхідності продовження, зміни або припинення застосування примусового заходу психіатричного характеру. Надалі продовження застосування примусового заходу психіатричного характеру кожного разу здійснюється на строк, що не перевищує 6 місяців.

Особа, до якої застосовуються примусові заходи психіатричного характеру, вправі звернутися до обраного нею незалежного лікаря-психіатра з метою отримання висновку про стан свого психічного здоров'я та про необхідність застосування до неї примусових заходів психіатричного характеру. У висновку незалежного лікаря-психіатра мають бути зазначені підстави для зміни, припинення чи продовження застосування примусових заходів психіатричного характеру. Адміністрація закладу з надання психіатричної допомоги, де перебуває особа, до якої застосовано примусові заходи психіатричного характеру, та адміністрація кримінально-виконавчої установи (якщо примусові заходи психіатричного характеру застосовано до особи за місцем відбування покарання) повинні забезпечити безперешкодну можливість обстеження особи обраним нею незалежним психіатром на території цього закладу чи установи відповідно».

Положення ч.1 ст.515 КПК України (де мова йде про підстави припинення застосування ПЗМХ) вчергове засвідчує, що при конструюванні відповідних

процесуальних норм не особливо враховано положення матеріального кримінального законодавства.

Так, там сказано наступне: «У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування ПЗМХ».

При такому формулюванні (якщо виходити із буквального тлумачення закону) впливає, що припинення застосування ПЗМХ можливе лише у разі одужання особи, яка через психічну хворобу / психічний розлад, не могла усвідомлювати свої дії. Це, звісно ж, буде помилковим висновком. Переконана, що аналогічне рішення слід приймати й при одужанні особи, яка через розлад психіки не здатна була усвідомлювати свою *бездіяльність*. Окрім того, рішення про припинення застосування аналізованих заходів потрібно приймати у разі одужання не тільки того, хто через психічний розлад не міг *або усвідомлювати* своє діяння *або керувати* ним, але й особи, яка через такий розлад не могла водночас *і усвідомлювати* це діяння, *і ним керувати*.

З огляду на це пропоную викласти положення ч.1 ст.515 КПК України у такій редакції:

«У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, суд на підставі висновку лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування ПЗМХ» []²⁵⁸.

Черговим прикладом колізій норм кримінального матеріального та процесуального законодавства є положення ч.3 ст.515 КПК України. Там йдеться

²⁵⁸ Навроцька В. Підстави продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Випуск 3(99). С133-143 (С.130-146).

про те, що «у разі засудження *цієї особи* до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців чи позбавлення волі, час її перебування в *медичній установі* зараховується у строк відбування покарання».

До цього положення теж є низка зауважень.

1. Передусім, виникає питання про те, про яку ж це таку «медичну установу» йдеться? Якщо немає жодної конкретизації (а її таки немає) – то можна припустити, що при цьому мають на увазі *будь-яку медичну установу*. Наприклад, ту, де такій особі проводять хірургічне втручання по видаленню апендициту, де здійснюють протезування зубів, де у жінки приймають пологи тощо. Звісно, системний спосіб тлумачення (зокрема, тлумачення ч.3 ст.515 КПК України у її співвідношенні із ч.1 цієї ж статті, а також аналіз назви Глави 39 КПК України, де розміщена ст.515 КПК) не дає підстав для такого твердження. Але якщо законодавець не мав на увазі *будь-яку медичну установу* (перебування у якій зараховується в строк відбування покарання), то й свої міркування повинен був би викладати максимально чітко та зрозуміло.

2. Також не зрозуміло: чому суто кримінально-правова норма вчергове опинилася у КПК України? Адже відповідно до положень ч.3 ст.3 КК України кримінальна протиправність діяння, його караність, а також «інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим (тобто КК України – В.Н.) Кодексом». Зарахування ж у строк покарання часу лікування психічно хворого, до якого було застосовано ПЗМХ, є нічим іншим, як отими самими «іншими кримінально-правовими наслідками».

3. Ще б куди не йшло, якби у КПК опинилася норма, що хоч і є матеріально-правовою за своєю природою, але яка б, принаймні, не суперечила положенням КК України чи яка б відтворювала (дублювала) зміст уже наявних положень цього Кодексу. Щонайменше це суперечить положенням п.4 ч.1 та п.3 ч.4 ст.34 Закону України «Про правотворчу діяльність» щодо уніфікованості

термінології та відсутності повторення норм права іншого НПА []²⁵⁹. Але тут усе набагато гірше. Положення ч.3 ст.514 КПК України таки явно іде врозріз з тим, про що йдеться у КК України.

Так, у ч.4 ст.84 КК України сказано, що: «У разі одужання осіб, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, вони повинні бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності, передбачені статтями 49 або 80 цього Кодексу, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання. При цьому час, протягом якого до осіб застосовувалися ПЗМХ, зараховуються в строк покарання за правилами, передбаченими в частині п'ятій статті 72 цього Кодексу, а один день позбавлення волі дорівнює одному дню застосування ПЗМХ».

Із щойно процитованого положення КК України можна зробити висновки, згідно з якими:

а) у ньому законодавець (на відміну від того, про що йдеться у ч.3 ст.515 КПК України) вважає за можливе зарахувати видужалій особі (стосовно якої попередньо було застосовано ПЗМХ) у строк відбування покарання із відповідним перерахунком час застосування до неї *будь-яких із* передбачених у ч.1 ст.94 КК України заходів:

- як тих, що пов'язані із госпіталізацією до закладів з надання психіатричної допомоги із звичайним, посиленням чи суворим наглядом (та які у ч.3 ст.514 КПК України чомусь іменуються просто «медичними установами»),

- так і тим, що не пов'язаний із перебуванням у них - при застосуванні ПЗМХ у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку.

До того ж, перерахунок часу застосування ПЗМХ у строк покарання має здійснюватися не лише тоді, коли особі попередньо призначили покарання у вигляді арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців або позбавлення волі (як про це сказано у ч.3 ст.515 КПК

²⁵⁹Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08. 2023 р. №3354-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

України), але й також у вигляді *виправних робіт, громадських робіт та службових обмежень для військовослужбовців* (ч.1 та 5 ст.72, ч.4 ст.84 КК України).

А тому положення ч.3 ст.515 КПК України як такого, що: а) і не є процедурним за своєю природою, б) і таким, що явно суперечить положенням КК України, пропоную виключити.

3.2. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення

КППО є черговим прикладом тих особливих порядків, де тісний зв'язок кримінального матеріального та процесуального законодавства водночас явно простежується, а іноді, навпаки, безпідставно ігнорується.

Такий зв'язок мав би виявлятися (і частково й виявляється) у критеріях, керуючись якими вітчизняний законодавець відносить СНД до справ аналізованої категорії. Перелік відповідних діянь особливою стабільністю та постійністю не відзначався ані в останні роки дії КПК 1960 р., ані і у КПК 2012 р. Мінімальна кількість відповідних складів кримінальних правопорушень за КПК 1960 р. становила 4 склади (що містилися у 4-х різних статтях КК), а максимальна у КПК 2012 р. (до 06.12.1997 р) []²⁶⁰ - 93 склади (що містилися у 63-х статтях КК).

Нині ж діяння КППО, становлять собою 60 складів кримінальних правопорушень, що розміщені у 44-х статтях КК України (взагалі-то, у ч.1 ст.477 КПК України перелічено не 44, а 45 різних статей КК України. Проте там згадано ще й ст.365-1 КК України. Її ж ще у 21.02. 2014 р. було виключено із КК України). Тобто практично у кожній восьмій статті Особливої частини КК України міститься діяння, КП щодо якого може бути розпочате слідчим, прокурором лише

²⁶⁰ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

на підставі заяви потерпілого. Чи виправданим є такий підхід? Переконаана, що не зовсім.

Навіть побіжне ознайомлення із переліком таких діянь, приводить до висновку про неузгодженість положень КК та КПК і в цьому питанні

а) передусім, у ст.477 КПК до діянь аналізованої категорії, віднесено злочин, передбачений ст.365-1 КК України («Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми». При цьому ст.365-1 КК давним-давно виключена із цього Кодексу (на підставі закону №746-VII від 21.02. 2014 р.). Тобто за більш, аніж 11 років, що минули з того часу, законодавець так і не спромігся внести відповідні зміни до КПК України й виключити посилання на цю уже неіснуючу статтю КК із процесуального закону.

б) найменування трьох інших статей КК України, де йдеться про діяння, що їх у ст.477 КПК України віднесено до справ відповідної категорії, не відповідають назвам тих же статей у самому КК. Так, до діянь КППО належать ті, що передбачені:

- ст.126 КК України - «Побої та мордування» (проте у ст.477 КПК назва вказаної статті КК подана як «Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій»).

- ст.161 КК України – «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» (але у ст.477 КПК назва цієї статті КК звучить вужче - як «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань»);

- ст.232 КК України - «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках» (а у КПК чомусь сказано, що назва тієї статі інша - «Розголошення комерційної або банківської таємниці»).

Постає запитання: якими міркуваннями керувався (чи, принаймні, повинен був керуватися) законодавець, відносячи діяння до такої категорії? Вирішальним

для розуміння суті та особливостей правопорушень КППО є питання про предмет кримінального переслідування. Багаторічна дискусія з цього питання представлена широким спектром думок []²⁶¹. Перелік складів кримінальних

²⁶¹ Особливі порядки кримінального провадження: підручник/ [О.В. Капліна, О.І. Марочкін, М.І. Демура та ін.]; за ред. О.В. Капліної; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С.54, 56 (366с.); Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.991; Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ, Ліра ЛТД, 2004. С.216-218; Попелюшко В.О. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси. *Право України*. 2003. №4. С.99-100; Свиридов В. Законодавчі парадокси. *Юридичний вісник України*. 2001. №41 (329). С.19; Навроцька В.В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за новим КПК України 2012 р. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №3. С.257; Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.280 (440с.); Навроцька В.В. Порухення справ приватного та приватно-публічного обвинувачення щодо виборної посадової особи органу місцевого самоврядування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. Вип.3. С.220 (С.219-225); Навроцька В. Кримінальне провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення. Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛВДУВС, 2019. Ч.2. С.417; Предместніков О. Потерпілий як сторона обвинувачення у справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. №2. С.346 (С.345-349); Козленко А.Ю. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 27. Том 3. С.104 (С.103-106); Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Право, 2015. С.317-318; Малярчук Н.В. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №11. С.185-186 (С.184-187); Михайленко О.Р. Публічне та приватне обвинувачення: історія зародження, співвідношення та розвиток. *Прокуратура, людина, держава*. 2004. №3. С.37-38 (С.36-40); Лугіна Н.А. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С.394 (С.393-395); Наливайко Є.О. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні у справі у формі приватного обвинувачення. *Право і суспільство*. 2021 №1. С.239 (С.237-243); Малярчук Н. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2010. С.7 (18с.); Кримінальний процес: підручник /Ю. Грошевой, В. Тацій, А. Туманянц та ін.; за ред. В. Тація, Ю. Грошевого, О. Капліної, О. Шило. Харків: Право, 2013. С.659 (824с.); Козленко Ю.А. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 27. Том 3. С.104-105 (С.103-106); Кримінальний процесуальний кодекс України: у 2 т. /Є. Блажівський, Ю. Грошевий, Ю. Дьомін та ін.; за заг. ред.В. Тація, В. Пшонки, А. Портнова. Харків: Право, 2012. Т.2. С.350 (664с.); Біленко О.А., Біловол В.С. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Молодий вчений*. 2018. №5. С.596 (С.596-599); Перепелиця СІ Правова природа кримінального провадження у фрмі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і безпека*. 2012. №4(46). С.181-182 (С.180-185); Канюка І.М., Радухівська Л.Л. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як спосіб реалізації процесуальної економії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип.2 (5). С.225 (С.224-235); Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. С.12 (22с.); Ракіпова І.В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення в Україні: окрема думка в аспекті імплементації міжнародних стандартів, законодавства та практики Німеччини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. №70. С.102 (С.101-107); Малярчук Н.В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення. *Наше право*. 2010. №1. С.43 (С.43-49); Сопронюк І.О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2011. С.79-13; Кримінальний процес: підручник/ за ред. В.Тація, Ю. Грошевого, О. Капліної, О. Шило. Харків: Право, 2013. С.659 (824с.); Капліна О.В. Актуальні проблеми тлумачення окремих підстав для

правопорушень, кримінальне переслідування щодо яких можливе за ініціативою приватної особи, був (та залишається) предметом дуже гострих наукових дебатів. Це багато у чому пов'язано із відсутністю єдиних критеріїв (і правового, і позаправового характеру), на підставі яких те чи інше діяння варто віднести до аналізованих проваджень.

До матеріально-правових критеріїв виділення такої категорії КП належить характер та ступінь тяжкості скоєного. В юридичній літературі я не зустрічала тверджень про те, що діяння, справи про які можуть розпочинатися не інакше як за заявою приватної особи, можуть належати до тяжких чи особливо тяжких злочинів. Натомість у КПК України 2012 р. зазначений підхід законодавець відверто ігнорував та продовжує ігнорувати. Ще відносно недавно (до 11.01. 2019 р.) з десятків діянь КППО – це були тяжкі (ч.2 ст.152, ч.4 ст.185, ч.4 ст.186, ч.3 ст.189, ч.3 ст.190 КК України), а то й особливо тяжкі (діяння, передбачені ч.5 ст.185, ч.5 ст.186, ч.4 ст.189, ч.4 ст.190 цим Кодексом) злочини. А тому вони однозначно не повинні були належати до КППО []²⁶². Зараз законодавець відніс більшість із цих діянь до тих, КП щодо яких здійснюється у порядку публічного обвинувачення, однак ситуацію повністю так і не виправив. Адже діяння, передбачені ч.2 ст.364-1, ч.3 ст.365-2 КК України, які є тяжкими злочинами, поки що чомусь належать до діянь КППО.

Значною характеристикою діянь даної категорії є також специфічність об'єкта посягання, характер охоронюваних благ. Тільки діяння, що посягають здебільшого на приватні інтереси, і меншою мірою – зачіпають інтереси публічні, можуть переслідуватися у приватному порядку. Звісно, кримінальних правопорушень, які посягають виключно на приватні інтереси, у чистому вигляді просто не може існувати з огляду хоча б на законодавче визначення

закриття кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №3 С.41 (С.38-45); Тітко І. До питання правової природи інституту приватного обвинувачення у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. №2(81). С.109-118 (С.109-120)

²⁶²Навроцька В.В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №3. С.255-263.

кримінального правопорушення (ч.1 ст.11 КК України) як усе-таки суспільно небезпечного, а не індивідуально небезпечного діяння. Проте так звані багатооб'єктні правопорушення (у разі вчинення яких шкода завдається і публічним, і приватним інтересам), не повинні входити до переліку діянь, КП щодо яких може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого.

А тому, поза всяким сумнівом, помилковим є віднесення законодавцем до діянь КППО, тих із них, які передбачені:

- *ст.161 КК України – «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, релігійної належності, релігійних переконань, інвалідності або за іншими ознаками»;*

- *ст.203-1 КК України - «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування матриць, обладнання та сировини для їх виробництва»;*

- *ч.1 ст.206 КК України - «Протидія законній господарській діяльності»;*

- *ст.219 КК України - «Доведення до банкрутства»;*

- *ст.229 КК України - «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»;*

- *ст.231 КК України - «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, які становлять комерційну або банківську таємницю»;*

- *ст.232 КК України - «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках»;*

- *ст.232-1 КК України - «Незаконне використання інсайдерської інформації»;*

- *ст.232-2 КК України - «Приховування інформації про діяльність емітента».*

Із урахуванням наведених вище міркувань, до діянь КППО, не повинні належати також діяння, про які є згадка розділі XVII КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». А тому віднесення до такої категорії діянь, передбачених ст.364-1 КК України «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від

організаційно-правової форми» та ст.365-2 цього ж Кодексу «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», є абсолютно безпідставним.

Слід зазначити, що до аналізованої категорії не можуть також належати кримінальні правопорушення, спеціальним суб'єктом яких є службова особа, але які містяться в інших розділах КК України. Адже використання винним свого службового становища передбачає заподіяння шкоди не тільки інтересам приватних осіб, але й інтересам служби, що зачіпає публічний інтерес. Отже, кримінальне переслідування таких діянь повинно здійснюватися у публічному порядку. Законодавець у КПК 2012 р. і тут відходить від загальновизнаних у науці матеріально-правових підстав виділення діянь КППО, і відносить до справ цієї категорії діяння, передбачене ч.3 ст.229 КК України («Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»),

Інколи складається враження, що при виборі порядку переслідування деяких кримінальних правопорушень, вирішальну роль відіграють не лише об'єктивні критерії, а й традиції правової системи. Взагалі-то, правові традиції, наступність у праві, здоровий консерватизм (коли при прийнятті нових НПА беруть за основу положення законів, що «встоялися», довели свою дієвість та ефективність, витримали перевірку часом та практикою, слід тільки вітати []²⁶³. Однак не варто запозичувати раніше існуючі положення та т.зв. «традиції», котрі тяжко обґрунтувати. Не інакше як існуванням саме отаких «традицій» можна

²⁶³ Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р). Київ: Атіка, 2001. С.3-23 (272с.); Цвіркун Н.Ю. Щодо змісту поняття та ролі наступності в кримінальному праві. *Вісник кримінологічної асоціації України. Спецвипуск*. 2019. С.45-50 (С.43-52); Матвеева Л.Г. Наступність права як загальнотеоретична категорія в дослідженні транзитивності права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т.14. С.235-240 (С.234-243); Авраменко Л.В. Наступність (сприйняття та запозичення) в праві України: теоретичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 200. №10. С.127-128 (С.125-130); Авраменко Л.В. Розмежування наступності у праві з іншими суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 121. С.4-5 (С.3-13); Баулін Ю.В. Наступність кримінального законодавства сучасної України. Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) /редкол. Ю.А. Пономаренко, О.В. Харитонова, Н.В. Маслак та ін., Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. С.11-17 (С.10-31)

пояснити «запозичення» (із попереднього КПК 1960 р.) розробниками КПК України 2012 року до категорії діянь КППО, діяння, передбаченого ст.356 КК України - «Самоправство». Адже його об'єктом є не лише встановлений законодавством порядок реалізації приватними особами своїх прав та обов'язків, але й нормальна управлінська діяльність й авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування (тобто і приватні, і публічні інтереси) []²⁶⁴.

Законодавець і в КК, і в КПК України демонструє узгоджений і абсолютно виправданий підхід, що полягає у необхідності встановлення підвищених гарантій для неповнолітніх (як постраждалих, так і порушників). Не відстають від правотворця і розробники Проекту КК, які повністю поділяють ідею посиленого захисту дітей - жертв кримінальних правопорушень та інших СНД. Це проявляється у встановленні більш суворої відповідальності у разі вчинення посягань на уразливих та особливо уразливих осіб, до яких, зокрема, належать неповнолітні та малолітні особи – п.2 ч.3 ст.2.9.7, п.1 ч.1 ст.3.3., п.1 ст.4.1.3., п.1 ст.4.1.4, п.1 ст.4.2.4, п.1 ст.4.2.5., п.1 ст.4.3.1. тощо Проекту []²⁶⁵.

Проте при віднесенні діянь до категорії КППО, геть не виглядає, що вказаний вище задум знайшов своє якнайповніше втілення. Так, до діянь КППО належить, зокрема, й згадане ч.2 ст.151-2 КК України. Воно ж полягає у примушуванні до вступу у шлюб чи продовженні примусово укладеного шлюбу або ж до вступу у співжиття без укладення шлюбу, чи до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою до переміщення на територію іншої держави, вчинене *стосовно особи, яка не досягла шлюбного віку* (відповідно до положень ч.1 ст.22 Сімейного кодексу цей вік для жінок і чоловіків

²⁶⁴ Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцка. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. С.416-419 (616с.)

²⁶⁵Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Бурдін Ю.В., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. /за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І.Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ. С.133-134 (494с.)

встановлюється у 18 років) []²⁶⁶, тобто, щодо неповнолітнього. А, відтак, віднесення вказаного діяння до категорії КППО є неприйнятним.

Із зазначених міркувань не можна погодитися із віднесенням до діянь КППО тих, що передбачені ч.1 ст.164 КК України («Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей») а також ч.1 ст.165 КК України («Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків»). Адже аліменти та вказані кошти - то не просто якась додаткова приємність, бонус, без котрого можна обійтися, а гроші, призначенням яких є забезпечення, передусім, фізичного існування особи.

Я уже говорила про те, що в науці наводять різні критерії виділення діянь КППО. Проте чимало дослідників (окрім геть небагатьох) чомусь обходять мовчанкою ще одну справжню та немаловажливу причину такого виділення - бажання правотворця розвантажити працівників органів, що ведуть кримінальний процес []²⁶⁷ (а у справах про діяння, передбачені ч.1 ст.164 та ч.1 ст.165 КК України, такі міркування, як видається, є визначальними).

Оскільки рівень правової культури та правової свідомості переважної більшості постраждалих від діянь КППО в цілому є невисоким (а це безсумнівно доводять результати численних анкетувань), то вони нерідко й не звертаються до працівників правоохоронних органів з вимогою притягнути кривдника до КВ (чи вжити до нього інших заходів впливу). Звісно, не виключена ситуація, за якої особа, котра залишилася без аліментів чи коштів на утримання, із самого початку навіть не планувала звертатися до працівників правоохоронних органів про притягнення до відповідальності того, хто в силу закону мав би їх сплачувати, з цілком суб'єктивних міркувань: через власну ліню, інертність та невміння

²⁶⁶ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

²⁶⁷ Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: монографія. Харків: Право, 2015. С.50 (184с.); Канюка І.М., Радухівська Л.Л. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як спосіб реалізації процесуальної економії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2(5). С.226-232 (С.224-235); Канюка І.М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015, С.12 (20с.); Слінько Д.С. Процесуальна економія репресивного впливу в кримінальному провадженні: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. С.15 (41с.)

обстоювати свої інтереси та «дожимати» до результату, невіру в можливості органів досудового розслідування й суду, відчуття жалю до кривдника, почуття гордості та небажання приймати «подачки» тощо. Однак не включено, що відсутність такого звернення може бути зумовлена й абсолютно об'єктивними чинниками: відсутністю необхідних знань та навичок по обстоюванню своїх інтересів зумовлених неповноліттям, фізичною безпомічністю внаслідок старості, травм, хвороб тощо. Ще коли в такої особи є законний представник – то можна розраховувати на його допомогу та сприяння, на те, що саме останній звернеться із вимогою розпочати КП. Але не слід забувати й про те, що далеко не кожному фізично безпомічному (зокрема, й такому, котрий має право на аліменти чи на грошове утримання від своїх дітей) може бути призначено законного представника. За цієї ситуації такого безпомічного, по суті, позбавляють одразу обох можливостей: і на отримання коштів для забезпечення свого фізичного буття й існування (та інших не менш важливих благ), і на звернення за захистом порушеного права.

Коли постраждали від діянь КППО (зокрема, й від вказаних вище) не звернуться до працівників правоохоронних органів із відповідною заявою, то останні в силу прямої законодавчої вказівки й не вправі розпочинати розслідування. Це ж, своєю чергою, надає їм можливість використати заощаджені» ресурси на розслідування інших протиправних діянь (ймовірно, й більш тяжких). Однак переконана, що економія – це не завжди благо, у будь-якому разі, економити за рахунок слабшого, вразливішого, того, хто, навпаки, потребує додаткового сприяння та захисту – це не завжди гарна ідея. З огляду на це пропоную віднести діяння, передбачені ч.1 ст.164 та ч.1 ст.165 КК України до категорії справ публічного обвинувачення.

Недостатнє врахування нерозривного зв'язку кримінального матеріального та процесуального законодавства вбачається й у тому, що за існуючого порядку ініціювання розслідування діянь КППО, іноді доводиться «забувати» і про можливість повноцінного обстоювання інтересів постраждалого, і про належну

оцінку поведінки фактично винного (особи, яка вчинила злочин / проступок, але не має ще процесуального статусу підозрюваного чи обвинуваченого).

А виявляється це у тому, що у КПК 2012 р. не передбачено положення свого попередника (ч.3 ст.27 КПК 1960 р.) []²⁶⁸, яке надавало прокурору право самостійно розпочинати розслідування діянь КППО за відсутності відповідної заяви постраждалого тоді, коли той через безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин (зокрема, й внаслідок смерті) був не здатен самостійно відстоювати свої інтереси. Такий підхід законодавця нелогічний хоча б тому, що зараз у провадженнях публічного обвинувачення прокурор вправі за власною ініціативою пред'явити цивільний позов в інтересах не лише держави, але й фізичних осіб, котрі через фізичний стан, матеріальне становище, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні захистити свої права (п.12 ч.2 ст.36 КПК 2012 р.) []²⁶⁹.

Неможливість розпочати розслідування діянь КППО без заяви постраждалого, окрім того, що у цій ситуації інтереси такої жертви залишаються без належного захисту, може призвести ще й до того, що кримінально-правова оцінка вчинених стосовно неї у подальшому деяких інших діянь уже т.зв. «публічного обвинувачення» (а саме – передбачених п.9 та 10 ч.2 ст.115 КК України) буде неправильною. Це ж своєю чергою, означатиме ігнорування основоположних принципів кримінально-правової кваліфікації - її точності та повноти ²⁷⁰ [].

Припустімо, спочатку було вчинено «типове» кримінальне правопорушення, що належить до категорії діянь КППО – злочин, передбачений

²⁶⁸ Кримінальний-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12. 1960 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>

²⁶⁹ Навроцька В.В. Взаємозв'язки та колізії норм КК й КПК України. *Вісник ЛьвДУВС*. 2016. Випуск 1. С.244-245 (С.234-256); Senko Mykola, Maksymovych Roman, Navrotska Vira, Ustrytska Natalia, Franchuk Vasyl. Zjawiskowe formy popelnienia czynu zabronionego v prawie karnym Ukrainy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodovska. Sectio G. Ius*. Lublin, 2013. S.243 (S.227-256)

²⁷⁰ Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right to prosecution in criminal proceedings: The experience of Ukraine and the United States. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, №.4. P.42(P.38-47)

ч.1 ст.152 КК України. В подальшому фактично винний, усвідомлюючи ризик того, що постраждалий від «некваліфікованого» зґвалтування може звернутися до працівників правоохоронних органів із вимогою розпочати КП та притягнути кривдника до КВ, ще й вбиває його.

Зрозуміло, що померлий з могили не встане та не подасть заяву про вчинення щодо нього кримінального правопорушення. Близькі родичі та / чи члени сім'ї померлого, що попередньо постраждав від зґвалтування, теж не можуть ставити питання про визнання їх потерпілими, а в подальшому - подавати відповідну заяву. Адже статус потерпілого їм може бути надано тільки тоді, коли смерть їх померлого родича /члена сім'ї настала внаслідок кримінального правопорушення (ч.6 ст.66 ПК України). Тут же смерть є результатом вбивства, а не зґвалтування. Та й взагалі у діяннях КППО смерть не є наслідком жодного із них.

Якщо ж у такого повнолітнього померлого (нагадаю, що постраждалим від діяння, передбаченого ч.1 ст.152 КК України може бути лише дорослий) за життя був законний представник (а це можливо у геть нечастих випадках - у разі недієздатності чи обмеженої дієздатності представляваного), то останній вправі ставити перед правоохоронними органами питання про розслідування відповідного діяння (вказане повною мірою стосується й діянь КППО). Однак не слід забувати про те, що рівень правосвідомості та правової культури пересічних громадян є не дуже високим. Тому не виключено, що особи, які є законними представниками жертви кримінального правопорушення чи іншого СНД, не вимагатимуть від уповноважених на те органів розслідувати таке діяння та застосувати до кривдника відповідні заходи впливу (наприклад, у зв'язку із незнанням наданої законом можливості, через недовіру до працівників правоохоронних органів, через невпевненість у власних силах та можливостях тощо). Зрештою, законний представник постраждалого сам ж може вчинити відповідне протиправне діяння щодо представляваного, а, відтак, тоді навряд чи буде зацікавлений у розкритті істини.

Уявімо, що згодом, в рамках КП, розпочатого за фактом протиправного позбавлення життя іншої людини, усе ж таки була встановлена інформація про те цю особу попередньо згвалтували.

Що стосується можливості притягнення кривдника до КВ за цей злочин проти статевої свободи та недоторканності, то за змодельованих обставин ситуація є, здебільшого, патовою, адже: а) померла жертва уже не зможе подати заяву працівникам правоохоронних органів, б) близькі родичі цього робити не вправі, в) у дієздатного за життя постраждалого могло й не бути законних представників, котрі теоретично здатні були б ставити відповідні вимоги перед працівниками правоохоронних органів, г) а на додачу ще й прокурор виявляється «зв'язаним по руках» положеннями чинного КПК.

Стосовно оцінки другого із вказаних діянь (яке полягає у протиправному позбавленні життя іншого), то в аналізованій ситуації воно, на жаль, може бути кваліфіковане лише за ч.1 ст.115 КК України як просте умисне вбивство, а не за п.9 ч.2 ст.115 цього Кодексу як умисне вбивство, вчинене з метою приховати інше кримінальне правопорушення (відповідальність за яке є, поза всяким сумнівом, суворішою). Адже для цього необхідно, аби й попереднє діяння (фактичне згвалтування) теж було оцінене як кримінальне правопорушення. Проте така оцінка можлива лише тоді, коли скоєне є протиправним, винним, караним та суспільно небезпечним. Стверджувати ж про вчинення кримінального правопорушення за відсутності хоча б однієї з цих ознак, не можна. Суспільна небезпека як обов'язкова ознака кримінального правопорушення означає, що діяння завдало чи створило реальну загрозу заподіяння суттєвої шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. У разі вчинення діянь КППО, постраждалий (а у визначених законом випадках - його законний представник) самостійно вирішує, чи була йому заподіяна така шкода (що проявляється не інакше, як у поданні відповідної заяви працівнику правоохоронного органу). Якщо ж, на його думку, це не так, то й, відповідно, відсутня суспільна небезпека. За таких обставин твердження про вчинення кримінального правопорушення буде безпідставним. Отож, і наступне діяння – протиправне позбавлення життя – не може бути

кваліфіковане за п.9 ч.2 ст.115 КК як умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення.

У цій ситуації оцінка другого із діянь як злочинного є безсумнівно. Однак його кваліфікація може бути неоднаковою та залежати від того, чи подав постраждалий від «первісного» діяння КППО відповідну заяву. Подати ж її загиблий об'єктивно не здатен. Не вправі це робити ні прокурор, ні близькі родичі жертви, не завжди це будуть робити законні представники (звісно ж, у тих геть нечастих ситуаціях, коли вони у жертви є). За таких умов точно не доводиться говорити про встановлення у КП абсолютної справедливості та додержання засадничої ідеї кримінально-правової кваліфікації – її повноти.

У подібній ситуації за час дії КПК 1960 р з метою обстоювання як публічних, так і приватних інтересів, прокурор із посиланням на ч.3 ст.27 цього Кодексу міг самостійно порушити кримінальну справу попри відсутність скарги постраждалого. За нині ж діючим КПК 2012 р. прокурор подібних повноважень позбавлений. І абсолютно даремно []²⁷¹ Зазначу, що оця обстоювана мною позиція непоодинокі в юридичній літературі, її поділяють й інші дослідники []²⁷².

²⁷¹ Навроцька В.В. Необхідність розширення повноважень прокурора по відстоюванню інтересів померлого з метою забезпечення правильності кримінально-правової кваліфікації. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу*, м. Харків, 7 вересня 2018 р. /[упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С.203-205.

²⁷² Ракіпова І.В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення в Україні: окрема думка в аспекті імплементації міжнародних стандартів, законодавства та практики Німеччини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. №70. С.102 (С.101-107); Торбас О.О. Відмова потерпілого від обвинувачення як підстава закриття кримінального провадження. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (22 травня 2015 року)*. Київ: Прінт-Сервіс, 2015. С.443 (С.442-444); Торбас О.О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2021. С.278; Торбас О.О. Оптимізація КПК в частині регулювання приватного обвинувачення. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.)* У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.381; Ракіпова І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2023. 329-331 (544с.); Осінська О.С. Проблемні питання набуття особою процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. №4 (75). С.97-100 (С.96-101); Мудрак І.В. Окремі особливості комунікації потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *ScienceRise Juridical Science*. 2020. №3(13). С.35-36 (С.34-38)

Переконана, що на випадки, коли волевиявленню постраждалого від кримінального правопорушення (чи іншого СНД) перешкоджають фізичні чи психічні недоліки, залежність від кривдника, інші поважні причини (зокрема, й власна смерть), необхідно було б поширити дію засади публічності, надавши прокуророві право розпочинати КП за власною ініціативою []²⁷³.

У КППО особі, що має статус потерпілого, як видається, надано одну непомірно широку та невинуватому можливість, що перешкоджає належній кваліфікації діяння обвинуваченого, може йти врозріз з інтересами останнього, перешкоджати встановленню у КП об'єктивної істини, а також суперечити принципу об'єктивності кримінально-правової кваліфікації (тобто іде врозріз із глобальним завданням, що задеклароване і у ст.2 КПК України, і у ст.1 КК України – забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина). Мова йде про положення ч.4 ст.26 КПК України, згідно з яким відмова потерпілого (а у передбачених законом випадках - його представника) від обвинувачення є безумовною підставою закриття КППО.

Моя позиція щодо доцільності існування вказаного права у потерпілого (а воно було у цього учасника процесу ще за часів дії КПК 1960 р.) змінювалася уже двічі: від його повного сприйняття та схвалення, потім – до необхідності деякої модифікації, а зараз – узагалі до потреби цілковитої відмови від нього.

Спочатку я не бачила жодних проблем у реалізації такої можливості, і в своїй кандидатській дисертації безапеляційно стверджувала, що згоди підсудного на припинення кримінального переслідування у такому разі й не потрібно, бо його права при цьому не начебто не ущемлюються. Аргументувала це тим, що нібито кримінальне переслідування мало припинятися з реабілітуючої підстави - відсутності в діянні складу злочину []²⁷⁴.

²⁷³ Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С.421-423 (616с.); Navrotska V., Boreiko H. Public and fair consideration of a case by an impartial and independent court in criminal proceedings: European standards and Ukrainian realities. *Social and Legal Studios*. 2024. №7(2). P.183-184 (179-190 p.)

²⁷⁴ Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2007. С.116 (255с.)

Проте згодом я зрозуміла, що і моя колишня позиція, і підхід тогочасного законодавця, який я абсолютно даремно підтримувала та поділяла, і ідентичне бачення цієї проблеми у правотворця нинішнього, є хибними, такими, що підлягають перегляду та коригуванню.

У КПК України передбачено дві різні підстави закриття КП: а) у зв'язку із відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (п.2 ч.1 ст.284 КПК України) та б) у зв'язку з відмовою потерпілого / його законного представника від обвинувачення у КППО – звісно, з деякими винятками (п.7 ч.1 ст.284 цього Кодексу). Перша з них є реабілітуючою, друга ж - ні.

Аналіз численної правозастосовної практики останніх років засвідчив, що у 100% випадків (у будь-якому разі, інших варіантів не знайшла) судді при реалізації потерпілим вказаного розпорядчого права посилаються саме на п.7 ч.1 ст.284 КПК України (а на додачу - ще й на ч.4 ст.26 КПК України) як на положення, яке спеціально призначене для врегулювання вказаних ситуацій, а не на п.2 ч.1 ст.284 цього Кодексу []²⁷⁵.

У переважній більшості випадків особа, яка у кримінальному процесі є потерпілим, є, водночас, і реальним постраждалим – жертвою кримінального правопорушення чи іншого СНД. Але можливо й навпаки: коли той, хто має

²⁷⁵ Ухвала Іллінецького районного суду Вінницької області від 20.03. 2024 р. (справа №131/261/24, провадження №1-кп/131/15/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117780935>; Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 січня 2024 р. (справа №161/21269/23; провадження №1-кп/161/197/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116203885>; Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 28.11.2023 р. (справа №442/8384/23, провадження №1-кп/442/437/2023). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115236859>; Ухвала Щорського районного суду від 22 січня 2024 р. (справа №749/91/24, провадження №1-кп/749/23/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116443627>; Ухвала Андрушівського районного суду Житомирської області від 09.11. 2023 р. (справа №272/1042/23, провадження № 1-кп/272/164/23. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114811621>; Ухвала Кобеляцького районного суду Полтавської області від 27.08. 2024 р. (справа №532/1903/24, провадження №1-кп/532/171/2024). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121220398>; Ухвала Рокитнянського районного суду Київської області від 29.10. 2024 р. (справа № 375/274/24, провадження №1-кп/375/98/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122622465>; Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 05.11. 2024 р. (справа № 930/660/24; провадження № 1-кп/930/163/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122899890>; Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області від 17.05. 2024 р. (справа № 306/282/24, провадження № 1-кп/306/183/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119080491>.

статус потерпілого, насправді є лже-потерпілим: а) особою з «хворою» уявою, котра в силу особливостей психіки явно неправильно дає оцінку подіям, що відбулися (або й не відбулися взагалі), б) або ж тим, хто сумлінно помиляється щодо скоєного (наприклад, вчинене взагалі не є правопорушенням, або ж є, але правопорушенням іншої галузевої належності), в) чи, що набагато гірше, цілком свідомо зводить наклеп на підозрюваного / обвинуваченого (мотиви при цьому не мають анінайменшого значення).

Уявімо, що трапилося те, про що йдеться в отому третьому варіанті, а органи досудового розслідування в цьому так до кінця й не розібралися і справа надійшла до суду. І уже там лжепотерпілий, попередньо цілком усвідомлюючи, що вимога при притягнення підозрюваного / обвинуваченого до КВ була необґрунтованою та безпідставною (адже в дійсності ніякого протиправного діяння щодо нього не було вчинено, або ж якщо й було - то зовсім іншим суб'єктом) і його брехню в подальшому буде безсумнівно викрито за допомогою наявних у КП доказів (наприклад, в обвинуваченого виявилось «залізобетонне» алібі), а тому виникнуть підстави для притягнення уже самого «потерпілого» до КВ (наприклад, за ст.383 КК України – «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення») з метою упередити це, відмовляється від обвинувачення. Суд в такому разі зобов'язаний закрити КП.

Пересічний обвинувачений, який не особливо то й розбирається у тонкощах юриспруденції, можливо, й видихне з полегкістю та навіть буде радий цьому варіанту розвитку подій. Але така ситуація точно не задовольнить усіх. Адже КП хоч і закривається, але шкода реальному постраждалому – оббріханому підозрюваному / обвинуваченому - уже завдана. По-перше, його репутація може бути істотно, а то й непоправно підірвана (зокрема, й у зв'язку із звинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості), що призводить до руйнування чи суттєвого погіршення попередніх соціальних зв'язків – як-от, дружина подала заяву на розлучення, діти взагалі припинили спілкуватися, друзі, знайомі, сусіди, колеги по роботі – ігнорують... Зрештою, над таким неправдиво звинуваченням

підозрюваним / обвинуваченим протягом усього часу провадження висів дамоклів меч КВ, для захисту від неправдивих звинувачень він витрачав свій час, фінанси, інтелектуальні можливості. Зрештою, не слід забувати і про понесені моральні втрати (щодо «вимірювання» та «зважування» яких нема чітких критеріїв), про шкоду (як ту, що настала прямо уже, так й відалену), спричинену здоров'ю тощо.

Тому не виключено, що завідомо невинуватий принциповий обвинувачений, який готовий йти до кінця у питанні обстоювання своїх інтересів, відновлення порушеної честі та гідності, котрого неправдиво обмовили, та який усвідомлює увесь масштаб уже завданих йому незручностей та переживань, а також шкоди, що, ймовірно, наступить у зв'язку з цим у майбутньому, не задовольниться цією подачкою від «потерпілого» та законодавця.

Для того, аби такі ситуації не траплялися (чи, принаймні, мінімізувати їх) я свого часу радила підтримати думку тих дослідників, котрі вважали, що у разі відмови потерпілого від обвинувачення у КП аналізованої категорії, розгляд справи за клопотанням підсудного повинен продовжуватися []²⁷⁶.

Але згодом зрозуміла, що допустила чергову помилку та що у такої пропозиції є аж п'ять недоліків:

а) передусім, якщо ставити кримінально-правову оцінку діяння в залежність від позиції протилежної сторони конфлікту – підозрюваного / обвинуваченого (від його активності, наполегливості, цілеспрямованості, інтелектуальних здібностей, вміння передбачати й прогнозувати найближчі та віддалені наслідки своєї діяльності тощо) - то про об'єктивність такої кваліфікації точно доведеться забути;

б) право особи із статусом потерпілого у будь-який момент КП відмовитися від обвинувачення, зводить нанівець результати кількомісячної сукупної роботи органів досудового розслідування та суду, які, по-суті, працюють «на смітник»: адже держава затрачає свої часові та фінансові ресурси для того, щоб потерпілий

²⁷⁶ Рогатюк І.В. Формування функції обвинувачення та її реалізація в кримінальному процесі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. С.113 (209с); Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С.212-213 (440с.)

нарешті повідомив про те, що він своє попереднє рішення уже вважає помилковим (яке, до речі, той, на відміну від прокурора, ніяк і не зобов'язаний мотивувати), державі ж такі витрати ніхто не компенсує;

в) відповідний законодавчий підхід аж ніяк не дисциплінує реального постраждалого остаточно визначитися – чи планує він, аби його кривдника притягнули до КВ (або ж застосували до нього інші заходи впливу), чи ні; надання можливості прийняти таке рішення один раз (при поданні заяви працівникам правоохоронних органів) – доцільне, метатися ж із сторони в сторону двічі (і при поданні заяви, і при відмові від обвинувачення) – навряд чи;

г) така можливість негативно впливає на сприйняття окремих добросовісних та сумлінних працівників правоохоронних та правозахисних органів, що звикли доводити КП до такого його логічного завершення, де винесення кінцевого рішення не залежить від суб'єктивної оцінки та бачення будь-кого;

г) ну й, нарешті, останній (стосовно черговості при згадуванні, але точно не щодо важливості) аргумент: за існуючої правової регламентації безпідставно ігнорується справжній інтерес невинуватого (можливо до кінця й не усвідомлюваний якимись конкретними обвинуваченими) на винесення у такому разі дійсно справедливого рішення – виправдувального вироку; задовольнятися ж із безвиході ухвалою про закриття КП з nereабілітуючої підстави – точно не варто.

Але для цього потрібно позбавити потерпілого у КППО можливості відмовлятися від обвинувачення. Тому раджу виключити п.7 ч.1 ст.284 КПК України, а також друге речення ч.4 ст.26 цього ж Кодексу.

Неналежне врахування тих основних ідей та підходів, які лягли (чи повинні лягти) в основу виділення діянь КППО за КПК України виявляється й у тому, що з огляду на положення ст.ст.74, 85, 86 КК України застосування амністії та помилування у цих провадженнях можливе. Проте маю сумнів у правильності такого бачення законодавця.

До інститутів амністії та помилування деякі науковці небезпідставно ставляться достатньо скептично. Окремі дослідники прямо говорять й про суто

прагматичну мету застосування цих інститутів - зниження навантаження на кримінально-виконавчу систему, що не здатна належно забезпечити виконання всіх призначених покарань, вирішення проблем перевищення строків тримання у відповідних установах, й певним чином зняття з себе державою відповідальності за порушення прав людини: незадовільне харчування, неналежні санітарно-побутові умови, медичне та комунальне забезпечення тощо []²⁷⁷. В юридичному середовищі побутує жарт про те, що амністія – це великодушність держави стосовно тих злочинців, покарати яких їй не по кишені.

На думку ж Ч. Беккарія, прощенью та милосерддю не повинно бути місця у досконалому законодавстві, де покарання помірні, а суд - праведний та швидкий []²⁷⁸. Справді, при застосуванні акта амністії чи помилування кожного разу підлягає обговоренню питання про те, чи не є занадто жорстоким Кримінальний кодекс, що змушує верховну владу до одноразової, оптової чи персональної милості.

Немало західних правових систем взагалі не практикують помилувань та амністій. Окремі дослідники говорять про те, що іноді це може бути потужним криміногенним фактором, призводити до ще більшого розгулу злочинності []²⁷⁹.

²⁷⁷Березовський А.А. Кримінологічні основи амністії: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007 С.5 (19с.); Березовський А.А. Амністія: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Одеса: Юридична література, 2008. С.190-191 (240с.); Шевченко С.І. Нормативно-правове забезпечення інституту амністії та помилування в Україні. *Юридична наука*. 2020. №2 (104). С.103 (С.100-107); Шевченко С.І. Історія становлення та розвитку інституту амністії на українських землях. *Юридична наука*. 2020. №1(103). С.73-74 (С.71-79)

²⁷⁸Zucca L. Cesare Beccaria's ideas on crime and punishment. Palermo: Opinione. 2003. P.324 (749 p.)

²⁷⁹Завидняк В.І. Кримінально-правові проблеми застосування амністії в Україні та шляхи їх вирішення. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. №1(10). С.135, 136, 139 (С.135-142); Чепелюк О.В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. С.12 (16с.); Ніколаєнко Т. Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №10. С.68 (С.68-71); Собко Г.М, Кулешов А.С. Теоретичний та законодавчий фреймворк, що регулює інститут помилування та амністії: правова характеристика та проблемні аспекти. *Морська безпека та оборона*. 2023. №2. С.141 (С.137-145); Лихова С.Я., Бідна А.О. Проблеми застосування амністії та помилування щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С.218 (С.215-224); Анненко О., Зубаков П. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С.124 (С.123-129)

Поблажливість до тих, хто вчинив кримінальне правопорушення – є, по-суті, ігноруванням інтересів жертви²⁸⁰ []. При конкуренції прав законослухняної особи, якою є потерпілий, і прав злочинців на застосування стосовно них кримінально-правових засобів пом'якшення їх участі, милість вищих органів влади – на боці останніх. З огляду на це вважати амністію та помилування справедливим актом для потерпілого не можемо []²⁸¹.

Амністія та помилування є актами прощення злочинця. Пробачати ж можна лише ту шкоду (збитки, кривду), яка завдана саме тому, хто прощає. Ось чому у КП зазначеної категорії застосування амністії та помилування вважаю недоцільним. Сказане повною мірою стосується й проваджень публічного обвинувачення щодо багатооб'єктних кримінальних правопорушень, якими одночасно завдано шкоду не лише публічним, а й приватним інтересам (причому це стосується й тих діянь, де відсутня процесуальна фігура потерпілого, де реальний постраждалий не набув відповідного процесуального статусу).

Таким, що викликає відверте здивування з огляду на явну невідповідність нормам матеріального кримінального законодавства, є й положення ст.478 КПК України («Початок КППО»), де йдеться про те, що потерпілий має право подати заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до КВ за вчинення певного кримінального правопорушення. Вочевидь, у працівника правоохоронного органу, уповноваженого на прийняття відповідної заяви, є обов'язок у разі спливу такого строку, заяву не приймати та не вносити відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Але як на момент подання та прийняття заяви беззаперечно встановити, чи точно сплив такий давнісний строк, для мене загадка. Причому ці неподоланні сумніви мали б виникати і у постраждалого від такого діяння (або того, хто, принаймні,

²⁸⁰ Горох О.П. Актуальні проблеми здійснення помилування в Україні. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №2. С.43 (С.41-46); Горох О.П. «Нове» положення про порядок здійснення помилування: чи є кроки вперед? *Наука і правоохорона*. 2016. №1(31). С.169 (С.166-172)

²⁸¹ Навроцька В. Амністія та помилування – акт, справедливий для потерпілого? *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування*: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Луганськ, 6-20 лют. 2012 р. /Упоряд.: Є.О. Письменський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.72-76.

себе таким вважає), і у слідчого, дізнавача, прокурора чи іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування. Адже не виключено, що особа, яка, як стверджується у заяві, вчинила кримінальне правопорушення, в межах строків давності вчинила ще одне таке діяння (окрім нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років). Відповідно, перебіг строків давності буде перерваний.

До речі, у КПК України 1960 р. схоже положення було відсутнє. Тобто до вступу в силу нового КПК 2012 р. постраждалого від діянь КППО не обмежували у часі подання скарги, що була приводом до початку таких проваджень (хоча якщо у подальшому, в ході досудового розслідування таки було встановлено, що строк давності справді сплив, то кримінальна справа, звісно ж, підлягала закриттю). Зараз же, судячи з того, про що йдеться у ст.478 чинного КПК України), законодавець ставить постраждалого у більш вузькі рамки. Це ж явно суперечить положенню ч.3 ст.22 вітчизняної Конституції []²⁸², згідно з яким при прийнятті нових законів (чи внесенні змін до уже діючих) звуження обсягу існуючих прав та свобод неприпустиме. Це іде врозріз і з підходом, відображеним у рішенні ЄСПЛ «У. проти Словенії» []²⁸³, де Суд вказує на те, в низці справ такої категорії, пов'язаних із сексуальним насильством (а в Україні це діяння, передбачені ст.151-2, ч.1 ст.152, ч.1 ст.153, ст.154 КК України), потрібно відмовитися від застосування таких правил доказування, які полягають у вимозі оперативно заявити про інцидент (бо, начебто затримка у заявленні про подію є підставою для сумнівів у правдивості показань постраждалої особи; вимога забезпечити доказ такого типу закріплює стереотипне уявлення про «ідеальну», «справжню» жертву насильства, яка оперативно заявляє про насилля) []²⁸⁴.

²⁸²Конституція України: Закон України від 28.06. 1996 р.
URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>.

²⁸³ У. проти Словенії (application №41107/10) 28.08. 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-154728>.

²⁸⁴ Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник /С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.288-289 (404 с.); Навроцька В.В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції

Зверну увагу ще й на те, що у т.зв. провадженнях публічного обвинувачення, вимога, передбачена у ст.478 КПК України відсутня (хоча законодавець, начебто, мав би демонструвати ідентичне бачення аналізованого питання і щодо діянь цієї категорії, і щодо діянь КППО). Це ж вчергове підтверджує нелогічність критикованого підходу, відображеного у ст.478 КПК України.

А тому, ведучи мову про особливості КППО, у своїх публікаціях я абсолютно свідомо не вказувала на таке законодавче положення як на те, де, начебто, йдеться про особливість цього виду проваджень, таке, що дозволяє відмежувати їх від проваджень публічного обвинувачення. Бо це їх характерною рисою не є, і бути не може []²⁸⁵. З огляду на вищенаведене ст.478 із КПК України пропоную виключити.

3.3. Врахування взаємозв'язків та колізій норм матеріального й процесуального законодавства при регламентації порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Аналіз положень чинного КПК України стосовно здійснення КП щодо неповнолітніх, дає підстави для тверджень про те, що чимало пропозицій його розробники внесли, відверто ігноруючи потребу несуперечливості та нерозривного зв'язку кримінального матеріального та процесуального законодавства. Змушена констатувати, що оця вада у порівнянні з тим, як відповідні питання були врегульовані у КК та КПК України 1960 р., не лише збереглася, а й, навпаки, прогресує.

(9 листопада 2018 року) /упор. О.В. Авраменко, С.С. Гнатюк, І.В. Красницький, С.І. Мельник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.143-145.

²⁸⁵Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.41-43 (169с.); Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С.414-415 (616с.)

Вивчення положень Глави 38 КПК України та окремих статей КК України, дозволяє зробити висновок про наявність низки неузгодженостей між положеннями цих НПА.

1. Двозначним є законодавчий підхід стосовно кількості ПЗВХ, що їх можна застосувати до неповнолітніх порушників кримінально-правових заборон. У ч.3 ст.105 КК України йдеться про те що їх можна призначити *кілька* (звісно ж, за умови, що застосування одного із них не виключає можливості застосування іншого), водночас із п.3 ч.1 ст.501 КПК України впливає, що стосовно дитини може бути застосовано тільки *один* із таких заходів. Звісно, за наявності такої суперечності, пріоритет має відповідне положення матеріального закону []²⁸⁶.

2. У ч.2 ст.97 КК України вказано, що ПЗВХ застосовуються і до особи, котра до досягнення віку, з якого може наставати КВ, вчинила СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. При цьому відповідно до приписів ст.498 КПК України, ці заходи можуть бути застосовані не до всіх дітей, котрі вчинили СНД (як це, по-суті, впливає із положень ч.2 ст.97 КК України), а тільки до тих із них, хто на той момент досяг 11-ти років.

Колись цю проблему (щоправда, порівнюючи ч.2 ст.97 КК України із ст.7-3 чинного тоді КПК України 1960 р.) аналізувала Л.М. Палюх. Дослідниця вказувала на те, що норма, у якій визначено матеріально-правову підставу прийняття рішення про застосування ПЗМХ до неповнолітніх, котрі вчинили СНД до досягнення віку, з якого може наставати КВ (ч.2 ст.97 КК України) потребує узгодження із відповідним положенням тогочасного КПК, де була вказівка на нижню вікову межу (а там також, як і нині, йшлося про 11-річний вік як мінімальний), по досягненню якої до неповнолітніх порушників можуть бути застосовані ПЗВХ []²⁸⁷. В цілому погоджуючись із основною, генеральною ідеєю,

²⁸⁶ Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру за КПК України 2012 р. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції* (16 грудня 2016 року) /упорядник В.К. Гришук. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С.332 (С.331-335)

²⁸⁷ Палюх Л.М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру: монографія. Львів: ПАІС, 2009. С.38-39 (196с.)

обстоюваною вченою (що хоч прямо й не озвучувалася, проте є наскрізною), відповідно до якої найменші розбіжності між положеннями КК та КПК (зокрема, й щодо аналізованої проблеми) мають бути неприпустимими та нещадно присікатися, зверну увагу на те, що нею так і не було зауважене.

На, жаль, окремі дослідники не замислюються: а чи взагалі у КПК (а це стосується як попереднього, так і нинішнього кодексів) має вирішуватися питання про такий вік []²⁸⁸? Переконана, що ні. Адже воно має типову матеріально-правову, а не процедурну природу. До речі, навіть назва ст.498 чинного КПК («Підстави для застосування ПЗВХ») яскраво свідчить про те, що місце такої норми - явно не у цьому Кодексі. Особливого контрасту такій невідповідності додає назва сусідньої статті – ст.497 («Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого ПЗВХ»). За сучасного рівня розвитку законодавчої техніки (коли на предмет правового регулювання усе ж прийнято зважати), ситуація, за якої різнорідні норми, що регулюють і *підстави*, і *порядок* застосування будь-яких заходів, безладно звальюють на купу в один НПА, слід розцінювати як ознаку поганого тону.

Принагідно зверну увагу на істотний недолік правового регулювання питання, яке пов'язане із застосуванням ПЗВХ у кримінальному законодавстві (що цілком може потягти за собою прийняття неправильних процесуальних рішень). У ч.2 ст.97 КК України йдеться про те, що ПЗВХ суд застосовує також до особи, котра *до досягнення віку, з якого може наставати КВ*, вчинила СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбачене Особливою частиною цього Кодексу. Ця норма розміщена у статті КК під назвою «Звільнення від КВ із застосуванням ПЗВХ». Але осіб такої категорії не звільняють від КВ (відповідно, й не виносять ухвалу про таке звільнення) – бо тут мова йде про її виключення []²⁸⁹. Адже

²⁸⁸ Мирошниченко Н.А. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх правопорушників. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С.79 (С.79-80)

²⁸⁹Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. С.61(296с.); Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям: монографія.

звільнити від КВ можна тільки особу, діяння котрої містить усі ознаки кримінального правопорушення. А тому абсолютно слушними видаються рекомендації, висловлені зо півтора-два десятки років тому (до яких законодавець за стільки часу так, на жаль, і не прислухався) про необхідність виділення норми, передбаченої ч.2 ст.97 КК України, в окрему статтю цього Кодексу []²⁹⁰.

З огляду на вищезазначене пропоную:

а) виключити ч.2 ст.97 КК України;

б) доповнити КК України ст.97-1 («Застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність» такого змісту:

«Суд може застосувати один чи кілька примусових заходів виховного характеру до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність»

3. Одним із найбільш ефективних ПЗВХ є покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно чи заробіток, обов'язку відшкодування завданих майнових збитків (п.4 ч.2 ст.105 КК України). Така правова регламентація свого часу цілком узгоджувалася із положеннями ч.1 та 2 ст.447 раніше чинного ЦК України 1963 р., де було вказано, що неповнолітній у віці від 15 до 18 років за завдану ним шкоду відповідає самостійно. І лише тоді, коли у цієї особи не було майна, достатнього для відшкодування шкоди, вона підлягала відшкодуванню (повністю чи в частці, що не вистачає) її законними представниками чи закладом, що виконував функції піклувальника (за умови, що

Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. С.30 (152с.); Палюх Л.М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру: монографія. Львів: ПАІС, 2009. С.38 (196с.); Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності і виключення такої відповідальності та звільнення від покарання: поняття відмежування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Випуск 31 (С.78-83)

²⁹⁰Палюх Л.М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру: монографія. Львів: ПАІС, 2009. С.38-39, 137-138 (196с.); Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. С.14 (20с.)

шкоди було завдано через їх недогляд) []²⁹¹. Однак зараз вказаний обов'язок по відшкодуванню шкоди дещо «змістився» у часі, бо тепер він, за загальним правилом, покладається на 14-річних підлітків (ч.1 та 2 ст.1179 ЦК України 2003 р.) []²⁹². Тобто при регулюванні цього питання у КК України законодавець ось уже більш, аніж 20 років, не врахував врахувати приписи НПА іншої галузевої належності, які, проте, напряду стосуються вирішення розглядуваного питання - адже, як правильно вказується, зазначений ПЗВХ за своїм змістом походить від цивільного-правового зобов'язання з відшкодування шкоди []²⁹³. До речі, підхід, відповідно до якого неповнолітні у віці від 14 до 18 років здатні в окремих, чітко визначених випадках, нести самостійну матеріальну відповідальність за скоєне, нехай хоч непрямо, проте узгоджується з положеннями КПК, де йдеться про цивільно-правову відповідальність у зв'язку із заявленим у КП з'єднаним позовом. Таким чином, покладення у п.4 ч.2 ст.105 КК України на неповнолітнього обов'язку відшкодування завданої шкоди саме з 14-річного віку (*de lege ferenda*), забезпечить відсутність притиріч аж між трьома галузями законодавства – цивільним, кримінальним та кримінальним процесуальним.

Недоліком вказаного ПЗВХ є й те, що на неповнолітнього може бути покладено обов'язок відшкодування лише майнових збитків і тільки за рахунок наявних у нього коштів чи іншого майна. Проте матеріальна шкода – точно не єдиний вид / тип шкоди, що є наслідком кримінальних правопорушень чи інших СНД (це, зокрема, однозначно впливає із приписів ч.1 ст.55 КПК України). А тому у п.4 ч.2 ст.105 КК України варто було б передбачити можливість відшкодування неповнолітнім не лише майнових збитків, але й моральної (немайнової) шкоди, завданої потерпілому.

²⁹¹ Цивільний кодекс УРСР: Закон УРСР від 18.07. 1963 р. № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>.

²⁹² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

²⁹³ Бурін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. С.91 (240с.); Кузьменко О.В. Примусові заходи виховного характеру як інститут кримінального права України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2018. №4 (1280). С.14 (С.7-22)

Окрім того, при удосконаленні відповідного положення законодавцю слід було б подумати над тим, аби при застосуванні ПЗВХ могло б бути враховане й загладжування неповнолітнім заподіяної шкоди своєю працею []²⁹⁴, зусиллями чи іншими діями (що якраз і переслідує виховну мету). Отож, раджу викласти п.4 ч.2 ст.105 КК України у такій редакції (запропоноване формулювання, як видається, не вступатиме у суперечність із положеннями ЦК та КПК України, а також узгоджуватиметься з основними ідеями та баченням законодавця щодо відповідальності неповнолітніх, відображених у КК України):

«покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку, обов'язку відшкодування завданої майнової та / чи моральної (немайнової) шкоди за рахунок власного майна, коштів або своєї праці, інших дій чи зусиль».

4. Також викликає зауваження назва §2 Глави 38 КПК України «Застосування ПЗВХ до неповнолітніх, які не досягли віку КВ». Передусім, некоректним є передбачений у назві цього параграфу термін «застосування ПЗВХ». Адже він позначає тільки завершальний етап провадження у справах осіб такої категорії та не охоплює процесуальної діяльності із розслідування. Окрім того, невиправданим є й термін «вік КВ», бо вік - це тривалість періоду від моменту народження живого організму до певного моменту часу. КВ – це абстрактне поняття, вона віку не має і не може мати. Зазначу, що термін «вік КВ», на жаль, поширений у літературі, присвяченій проблемам як кримінального права, так і кримінального процесу []²⁹⁵.

²⁹⁴ Саско О.І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3(9). С176 (С.170-179); Кузьменко О.В. Примусові заходи виховного характеру як інститут кримінального права України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2018. №4 (1280). С.13-14 (С.7-22); Бурін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. С.90 (240с.); Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. С.107-108 (169с.)

²⁹⁵ Кримінальний процес: підручник / [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М.Трофименко та ін.]; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С.504 (584с.); Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.1002 (1124с.); Особливі порядки кримінального провадження: підручник / [О.В. Капліна, О.І. Марочкін, М.І. Демура та ін.]; за ред. О.В. Капліної; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С.135 (366с.); Кузьменко О.В. Примусові заходи виховного характеру як інститут кримінального права України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*.

Зрештою, некоректним є й інший вжитий у КПК термін: «*вік, з якого настає КВ*» (п.2 ч.1 ст.501 КПК України). Адже досягнення будь-якого віку (14-річного, 16-річного тощо) саме собою аж ніяк не є свідченням того, що з цього моменту автоматично настає КВ. А от до згаданого у КК України терміну «*вік, з якого може наставати КВ*» жодних претензій немає. З огляду на сказане назву §2 Глави 38 КПК України слід було б викласти таким чином: «*Провадження щодо застосування ПЗВХ до осіб, котрі не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність*».

5. Ігнорування зв'язків кримінального та кримінального процесуального законодавства проявляється також у тому, що у КК встановлено підстави скасування рішення про застосування ПЗВХ (ч.3 ст.97 КК України), але порядок його прийняття у КПК взагалі не регламентовано (такий недолік, до речі, «перекочував» до КПК України 2012 р. із попереднього Кодексу).

А тому варто закріпити у КПК статтю: «Порядок скасування рішення про застосування ПЗВХ», у якій відобразити положення про те, що:

- скасування рішення про застосування ПЗВХ здійснюється тим же судом, що його прийняв, або судом за місцем знаходження спеціальної навчально-виховної установи;

- відповідне рішення може бути прийнято за зверненням служби у справах дітей чи адміністрації спеціальної навчально-виховної установи або прокурора;

- розгляд цього питання здійснюється з обов'язковою участю прокурора, представників органів, на які покладено обов'язок здійснення контролю за виконанням ПЗВХ, самої особи, до котрої було застосовано ПЗВХ (її законного представника і захисника);

6. У КК України передбачено розмежування застосування ПЗВХ у разі звільнення *від КВ* (ст.97 КК України) та *від покарання* (ст.105 КК України). Однак таке розмежування випадків застосування аналізованих заходів не знайшло

відображення у чинному КПК. У ньому (ч.3 ст.497 КПК України 2012 р.), зрештою, це було у його «предтечі» (ч.1 ст.447 КПК України 1960 р.) йдеться *тільки* про процесуальну форму звільнення неповнолітнього порушника *від КВ* із застосуванням ПЗВХ []²⁹⁶.

Поняття ж «КВ» та «покарання» хоч і тісно пов'язані між собою, але не тотожні. КВ є більш широким поняття, звільнення від неї передбачає звільнення особи від осуду її поведінки у формі обвинувального вироку.

З метою узгодження між собою положень кримінального та кримінального процесуального законодавства у цій частині, доцільно доповнити КПК України окремою статтею: «Звільнення неповнолітнього обвинуваченого від покарання із застосуванням ПЗВХ», де, з поміж іншого, відобразити положення про те, що:

- якщо при розгляді матеріалів КП про кримінальний проступок або нетяжкий злочин, що надійшли до суду з обвинувальним актом, буде встановлено, що неповнолітній, який вчинив це діяння, внаслідок розкаяння й подальшої бездоганної поведінки на момент винесення вироку не потребує застосування покарання, суд може звільнити обвинуваченого від покарання та застосувати до нього ПЗВХ;

- обвинувальний вирок із звільненням неповнолітнього від покарання та застосуванням до нього ПЗВХ виноситься й тоді, коли у КП щодо неповнолітнього будуть встановлені підстави для його звільнення від КВ, передбачені ч.1 ст.97 КК України, проте провадження здійснювалося в загальному порядку через заперечення неповнолітнього обвинуваченого проти закриття провадження з цієї підстави.

7. Відсутність у правотворця чіткого розуміння предмету правового регулювання зумовило появу у КПК України норм, матеріально-правовий характер яких є очевидним. Яскравим прикладом цього є положення ч.1 ст.502

²⁹⁶ Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування*: колективна монографія /за заг. ред. Ю.П. Алєніна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1126-1127 (С.1117-1140)

КПК України. У ньому йдеться про можливість дострокового звільнення неповнолітнього, чия поведінка свідчить про перевиховання, від застосовуваного ПЗВХ. Визнаючи важливість та потрібність застосування різноманітних заходів заохочення, того, що іноді метод «пряника» буває куди дієвішим та ефективнішим за метод «батога» (особливо стосовно дітей), усе ж констатую, що місце такої норми – у КК. Допоки в останньому подібного припису не передбачено, таке стимулювання соціально схвалюваної та бажаної поведінки з огляду на положення ч.3 ст.3 КК України, є неможливим. Адже там йдеться про те, що «злочинність, караність діяння та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом». Дострокове звільнення від застосування ПЗМХ якраз і є отим «іншим кримінально-правовими наслідками». Попри сказане, суди активно достроково звільняють неповнолітнього від застосовуваного ПЗМХ у вигляді направлення до спеціальної навчально-виховної установи []²⁹⁷, а якщо й відмовляють у такому звільненні – то виключно з тих міркувань, що виправлення порушника-дитини раніше визначеного в ухвалі строку так і не відбулося. Особливо дорікати їм у цьому не варто: по суті, таке рішення справедливе, хоча й, підкреслюю, формально незаконне (бо те, що певне положення передбачене у НПА, яке за своєю суттю є законом та має назву «закон», автоматично не перетворює сам припис на «законний»). Адже діти, поведінка яких свідчить про їх стійке та більш раннє (від прогнозованого раніше)

²⁹⁷ Ухвала Петриківського районного суду Кіровоградської області від 05.06. 2024 р. (справа №941/608/24, провадження № 1-в/941/186/24). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119535419/>; Ухвала Петриківського районного суду Кіровоградської області від 30.06. 2022 р. (справа № 941/345/22; провадження № 1-в/941/173/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105035387>; Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 16.03. 2018 р. (справа № 400/199/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72772396>; Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 29.07 2021 р. (справа № 941/858/21). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98698713>; Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 31.07 2018 р. (справа № 400/804/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75613393>; Ухвала Оріхівського районного суду Запорізької області від 11.09. 2020 р. (справа №323/2199/20). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91485461>; Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 12.12. 2016 р. (справа № 583/3476/16-к). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63353390>; Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 22.09 2014 р. (справа № 583/2983/14-к). URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40563882>; Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 14.03.2023 р. (справа № 516/94/21, провадження № 1-в/496/14/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109700571>; Ухвала Овідіопольського районного суду Одеської області від 24.10. 2024 р. (справа № 501/2455/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122562076>.

виправлення, не повинні страждати від того, що законодавець не здатен належно розібратися у тому, в якому НПА слід закріпити відповідний припис.

Що ж стосується усіх інших положень ст.502 КПК, де сказано, що: а) таке рішення приймається судом, у межах територіально юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, б) що ухвалу суду може бути винесено за наслідками розгляду клопотання неповнолітнього (його законного представника, захисника) або прокурора, в) що при прийнятті рішення слід з'ясувати позицію ради цієї установи, то вони, якраз, є процедурними і їх місце саме там, де вони й знаходяться – у КПК.

Цим недоліки регулювання процедури дострокового звільнення від ПЗВХ не вичерпуються. Так, впадає у вічі невідповідність назви ст.502 КПК України «Дострокове звільнення від ПЗВХ» (котра по-суті, передбачає дострокове звільнення від будь-якого ПЗВХ – адже ніякого спеціального обумовлення там немає) й текстом статті, де йдеться про дострокове звільнення тільки від того ПЗВХ, що згаданий у п.5 ч.2 ст.105 КК України, та полягає у направленні неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей та підлітків.

Окрім того, ст.502 КПК розміщена у §2 Глави 38 цього Кодексу із назвою «Застосування ПЗВХ до неповнолітніх, які не досягли *віку KB*». Тут, знову ж таки, геть недоречно використано термін «*вік KB*». До того ж, знаходження такої статті саме у цьому параграфі, може підштовхнути до хибної думки, згідно з якою вказаний вид заохочення буцімто підлягає застосуванню тільки до дитини, котра на момент вчинення СНД ще не досягла віку, якого може наставати така відповідальність. Насправді ж це не так, і є тільки недоліком законодавчої техніки. Цей заохочувальний захід доцільно застосовувати (звичайно ж, як уже вказувалося, після врегулювання підстав застосування даного заходу у КК) й до дітей старшого віку. Отож, цю статтю (попередньо прибравши із неї приписи матеріально-правового характеру та піддавши іншій корекції) слід розташувати не

у §2, а у §1 Глави 38 КПК України «Загальні правила КП щодо неповнолітніх» []²⁹⁸.

Нерозривний зв'язок кримінального матеріального та процесуального законодавства знаходить свій прояв і у прийнятті рішення про звільнення від КВ (зокрема, й при вирішенні цього питання щодо неповнолітнього). Адже при цьому потрібно не тільки закрити КП із посиланням на відповідну статтю КПК України (п.1 ч.2 ст.284 цього Кодексу), а й точно визначити вид такого звільнення, тобто правильно застосувати норму матеріального закону. Інколи ж зробити це не так то й не просто, адже можлива конкуренція норм, що передбачають різні види звільнення від КВ. При цьому потребує обговорення питання про те, чи існує якийсь готовий «рецепт» або правило, керуючись яким можна визначити оту пріоритетну норму, чи, можливо, у цьому разі варто зважати на позицію самого звільнюваного від КВ неповнолітнього та його законного представника?

Зокрема, у цьому разі може виникнути питання про те, якому виду звільнення надавати перевагу: із застосуванням ПЗВХ (ст.97 КК України) або ж іншим видам звільнення?

Інколи норму про звільнення від КВ у зв'язку із застосуванням ПЗВХ, деякі дослідники розглядають як спеціальну стосовно норм, що регламентують звільнення від КВ з інших підстав. А, відтак, при вирішенні виниклої конкуренції пропонують надавати перевагу саме їй. Зокрема, свого часу В.О. Навроцький стверджував (щоправда, без наведення якихось аргументів), що при зазначеній конкуренції перша із названих підстав повинна мати перевагу []²⁹⁹ - певно, як така, що спеціально розрахована на її застосування до неповнолітніх. Ця позиція

²⁹⁸ Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. С.109-110 (169с.); Пропозиції та зауваження на виконання доручення Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України щодо удосконалення положень Кримінального процесуального Кодексу України (підготовлені Б.М. Телефанком, В.В. Навроцькою та З.Ф. Дільною). URL: <https://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/31969.pdf>; Navrotska V. Compulsory Educational Measures Applied to Minors: Debatables Issues of Legal Regulation. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol 5. №2. P.49-50 (P.45-53)

²⁹⁹ Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю.В. Александров, Ю.В. Антипов, О.О. Дудоров та ін.). Вид. 4-те, переробл. та допов. /За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. С.335 (376с.)

непоодиноким й поділяється іншими науковцями. Так, одна із прибічниць такого підходу – В.О. Меркулова – зазначає, що наявність у законі ст.97 КК України пояснюється специфікою свідомої та вольової сфер діяльності підлітка. Внаслідок цього просто звільнити його від КВ буває недостатньо. Тут поряд із звільненням потрібно забезпечити можливість контролю за поведінкою неповнолітнього та застосування дієвих способів виправлення. З огляду на це звільнення від КВ із застосуванням ПЗВХ інколи розглядається не як останній варіант серед можливих, а як один із альтернативних напрямів вирішення долі КП, що обирається у разі переконання у його найбільшій доцільності []³⁰⁰. Адепти відповідного підходу стверджують, що: а) головна перевага такого звільнення полягає у тому, що він не є остаточним і дозволяє організувати у визначений судом (на підставі ч.3 ст.105 КК України) період контроль за процесом виправлення дитини, котра вчинила кримінальне правопорушення; б) звільнення від відповідальності під умовою здійснює більш дисциплінуючий вплив на неповнолітніх, стимулює та орієнтує їх на належну поведінку у майбутньому.

У той же час в юридичній літературі побутує протилежна думка про необхідність обрання до дитини у пріоритетному порядку інших видів звільнення від КВ (якщо це можливо у конкретній ситуації) []³⁰¹. Такий же підхід відображено й у п.2 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування ПЗВХ» №2 від 15.05 2006 р., де сказано, що: «...якщо в матеріалах справи, крім зазначених, наявні інші підстави для звільнення неповнолітнього від КВ (наприклад, передбачені статтями 45-49, що за правовими

³⁰⁰ Меркулова В.О. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: суперечливість кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень. *Південно-український правничий часопис*. 2017. №4. С.14 (С.12-15)

³⁰¹ Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. Київ: Атіка, 2004. С.196-197 (296с.); Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1(1). С.199, 200 (С.185-207); Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., переробл. та доп.) /за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Дакор, 2008. С.228 (1428с.); Марченко О.А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С.77 (309с.); Житний О.О. Конкуренція кримінально-правових норм про звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип.28. С.82 (С.81-84).

наслідками є більш сприятливими для забезпечення його інтересів, то мають бути обрані саме ці підстави)» []³⁰².

Видається, що обидві із наведених точок зору є занадто категоричними. Повністю не можу погодитися з жодною із них, і ось чому. Залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від КВ, виділяють два його види: а) *факультативне* (у зв'язку з переданням особи на поруки - ст.47 КК України; у зв'язку зі зміною обстановки – ст.48 КК України; у зв'язку із застосуванням ПЗВХ– ч.1 ст.97 цього Кодексу); б) та *обов'язкове* (усі решта). Зрозуміло, що якщо існує конкуренція між такими (факультативними й обов'язковими) видами звільнення, то перевагу слід надавати другій із наведених груп.

Звільнення особи від КВ поділяють також на: а) *безумовне* (перше із них є остаточним, безповоротним і не залежить від наступної поведінки особи після набрання законної сили рішення про її звільнення); б) *умовне*.

Усі види звільнення від КВ, є безумовними, окрім двох: із переданням особи на поруки (ст.47 КК України) та із застосуванням ПЗВХ (ч.1 ст.97 КК України).

Не виникає жодного сумніву у тому, що при конкуренції зазначених видів звільнення (умовних та безумовних), у пріоритетному порядку слід застосовувати безумовні. Протилежний підхід безпідставно погіршуватиме становище неповнолітніх у порівнянні із дорослими порушниками. Адже за інших рівних умов до неповнолітнього будуть застосовані особливі заходи правового впливу, а у разі їх невиконання - знову може бути поставлено питання про його відповідальність (ч.3 ст.97 КК України).

Тому, до прикладу, якщо постзлочинна поведінка неповнолітнього, котрий *вперше вчинив* кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (звісно, за винятком певних діянь, про які прямо йдеться у ст.45 та 45 КК України) свідчить про його дієве каяття чи примирення із потерпілим, то у

³⁰² Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

пріоритетному порядку необхідно застосовувати норми, передбачені Розділом IX КК України. Вони є більш сприятливими – позаяк не тягнуть правових наслідків, передбачених ч.3 ст.97 КК України (будучи безумовними та безнаслідковими).

В усіх інших випадках (за відсутності такої умови звільнення як «вперше вчинила») припущення про можливість конкуренції виду звільнення від КВ із застосуванням до дитини ПЗВХ із видами звільнення від відповідальності внаслідок примирення винного з потерпілим (та у зв'язку з дієвим каяттям), буде помилковим. Адже підстави цих видів звільнення є взаємовиключними. Так, якщо подібна позитивна посткримінальна поведінка характеризує неповнолітнього, який *раніше уже вчиняв* кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (тобто, відсутня підстава застосування норм ст.45-46 КК України – «вперше вчинила...») і буде визнано, що його виправлення може бути досягнуте шляхом застосування ПЗВХ, то такий підліток може бути звільнений від КВ на підставі ст.97 КК України. Окрім цього ця норма (ст.97 КК України) може бути застосована до неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, *навіть якщо його поведінка не характеризується виконанням позитивних дій, вказаних у ст.45-46 КК України*. Для застосування цієї спеціальної норми буде необхідною та достатньою лише та обставина, що виправлення дитини може бути досягнуте шляхом застосування ПЗВХ.

Певно найбільше складнощів викликає ситуація, коли існують сумніви: звільняти неповнолітнього від відповідальності за наявності передумов та підстав, передбачених ст.47 КК України («Звільнення від КВ у зв'язку з передачею особи на поруки») чи керуючись при цьому ч.1 ст.97 цього Кодексу («Звільнення від КВ із застосуванням ПЗВХ»). Адже обидва ці види звільнення є і факультативними, і умовними водночас.

Перший із аргументів, що спадає на думку при вирішенні питання про вирішення зазначеної конкуренції, так це те, що ст.97 КК України має перевагу як розрахована спеціально на її застосування до неповнолітніх. Однак при цьому не слід залишати поза увагою і тривалість «умовності» аналізованих (передбачених

ст.47 та ст.97 КК України) видів звільнення. Говорячи про «умовність» маю на увазі час, протягом якого над звільнюваним висить загроза повторного притягнення до відповідальності у разі невиконання ним вимог умовного звільнення.

КК України передбачає наступні ПЗВХ: 1) застереження, 2) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, 3) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, 4) передання неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють або ж під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремим фізичним особам на їх прохання, 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років (ч.2 ст.105 КК України).

Як відомо, кримінальний закон не встановлює строків застосування деяких ПЗВХ, зокрема: а) застереження (п.1 ч.2 ст.105 КК України) – це й зрозуміло, адже застереження є одномоментним актом, котрий вступає в силу одразу ж по його оголошенні; а також б) обов'язку відшкодування заподіяних матеріальних збитків (п.4 ч.2 ст.105 КК України).

Тому якщо суд прийняв рішення про звільнення неповнолітнього від КВ у зв'язку з із застосуванням до нього щойно зазначених ПЗВХ, то неповнолітня особа підлягає негайному звільненню від КВ, якщо вона:

- зазнала осуду своєї поведінки від імені держави (в особі суду), була попереджена про неприпустимість порушення закону в подальшому – при застосуванні застереження;

- або ж коли вона одномоментно відшкодувала завдану нею матеріальну шкоду – у разі покладення на неї обов'язку відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

У той же час для звільнення від КВ на підставі ст.47 КК України (у зв'язку з передання особи на поруки) настає не одразу, тут законодавець встановив іспитовий строк до 1 року. Тому коли виникатиме сумнів: звільняти неповнолітню

особу від КВ: а) у зв'язку з переданням її на поруки чи б) у зв'язку із застосуванням перших двох із щойно перелічених видів ПЗВХ, то, як видається, у першочерговому порядку застосовувати потрібно саме їх.

Також слід мати на увазі, що тривалість ПЗВХ, передбачених п.2 ч.2 ст.105 КК України (обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього) й п.3 ч.2 ст.105 цього ж Кодексу (передання дитини під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або ж під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання), законом чітко не визначена, вона встановлюється судом, який призначає ці заходи (як правило, на рік-два). Відповідно ж до п.5 ч.2 ст.105 КК України направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків можливе на 3-х річний термін (окрім випадків, коли виправлення настало раніше).

Тривалість же іспитового строку при переданні на поруки гарантовано менший – до одного року. Тому при вирішенні питання про звільнення від КВ: а) з підстав, передбачених ст.47 КК України або ж б) з підстав, передбачених ст.97 цього Кодексу із застосуванням якогось із ПЗВХ, передбачених п.2, п.3 чи п.5 ч.2 ст.105 КК України), неповнолітнього все ж варто звільняти від відповідальності на підставі ст.47 КК України як норми, яка в аналізованій ситуації буде гарантовано більш вигідною для інтересів особи. Таку гарантію обвинуваченому (неповнолітньому зокрема) дає сам законодавець, вказуючи правозастосувачу на максимальний 1-річний строк «випробовувального» (перевірочного) строку при застосуванні даного виду звільнення, та «стримуючи» його, по-суті, цим строком. Виняток становитиме хіба ситуація, коли суд у конкретному провадженні, ставлячи на шальки терезів питання про вибір або виду звільнення, передбаченого ст.47 КК України або звільнення на підставі ст.97 цього ж Кодексу із застосуванням якогось із ПЗВХ, передбаченого п.2, п.3 чи п.5 ч.2 ст.105 КК України та попередньо обговоривши й узгодивши це питання із звільнюваним від КВ неповнолітнім та його законним представником, запевнив їх у тому, що тривалість запланованого до обрання цим судом ПЗВХ все ж буде

меншою, аніж 1 рік. За таких умов, звісно ж, пріоритет у застосуванні матиме ст.97 КК України.

Слід зазначити, що в подальшому В.О. Навроцький (продовжуючи аналізувати питання про те, якому виду звільнення надавати перевагу: із застосуванням ПЗВХ або ж іншим видам звільнення від КВ та усвідомлюючи наявність різноманітних нюансів та складнощів у вирішенні зазначеної проблеми, дещо скорегував свій підхід, вказуючи, що: «...при наявності одночасно декількох підстав для звільнення, перевагу слід надати тій з них, яка за правовими наслідками *більш сприятлива* [курсив мій – В.Н.] для забезпечення інтересів неповнолітнього» []³⁰³. Вважаючи абсолютно прийнятним та допустимим зміну чи корекцію будь-яким дослідником підходів й міркувань, які той обстоював раніше, та повністю погоджуючись із щойно наведеною тезою, все ж доводиться констатувати, що автор не дав рекомендацій з приводу того, а як же визначити оцю «більш сприятливу підставу».

Отож, з огляду зазначене вважаю за необхідне:

1) підтримати висловлену в юридичній науці позицію про те, що за можливості одночасного застосування декількох статей КК України, що передбачають ідентичні передумови та підстави для звільнення від КВ неповнолітнього, перевагу слід надати тій із них, яка містить більш сприятливі правові наслідки для інтересів дитини;

2) вказати, що пріоритет у разі конкуренції положень статей КК України, котрі передбачають види звільнення неповнолітнього від КВ, мають ті з них, які передбачають види звільнення:

а) обов'язкові – порівняно із факультативними;

б) безумовні – порівняно з умовними;

в) без застосування іспитового строку – порівняно із тими, де такий строк встановлено.

³⁰³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. С.241 (1316с.); Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид, переробл. та допов. Київ; ВД «Дакор», 2019. С.309 (1384с.)

Наостанок зверну увагу ще й на такий момент. У ч.8 ст.284 КПК України вказано, що закриття КП з підстави, передбаченої п.1 ч.2 ст.284 цього Кодексу не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений (а це стосується як дорослих, так і дітей) проти цього заперечує. Видається, що таке положення слід тлумачити максимально широко: цей учасник процесу має бути згоден не тільки в цілому на звільнення його від КВ (як на одну із багатьох можливих підстав закриття КП), й на застосування до нього конкретного виду такого звільнення. Що ж стосується звільнення неповнолітнього від КВ у зв'язку із застосуванням ПЗВХ (ст.97 КК України), то перед прийняттям відповідного рішення суд повинен попередньо переконатися у тому, що такий обвинувачений погоджується ще й на застосування до нього конкретного виду ПЗВХ.

Зауважу й таке: у ситуації, коли вирішується питання про закриття КПу зв'язку із звільненням від КВ за наявності конкуренції різних видів такого звільнення, необхідно мати на увазі, що якщо обвинувачений заперечує проти застосування до нього пріоритетної норми про звільнення, проте висловлює згоду на застосування відповідного положення КК, що підлягає застосуванню в другу чергу (отого конкуруючого, «запасного» варіанту), то позиція обвинуваченого повинна мати визначальне значення.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що при регламентації порядку здійснення КП щодо неповнолітніх (як, зрештою, й щодо інших особливих порядків, про які уже йшла мова) неодноразово трапляються ситуації, коли вітчизняний правотворець або ж відверто нехтує потребою врахування найтіснішого зв'язку кримінального матеріального та процесуального законодавства, або ж просто нездатен усвідомити необхідність максимальної взаємодії цих галузей, неспроможний побачити наявні суперечності (на останнє яскраво вказує «успадкування» подібних проблем із попередніх НПА). У будь-якому разі, наявність відвертих розбіжностей між положеннями КК та КПК України, не прикрашає ці кодекси, не дає підстав хвалити законодавцю, створює (або може створити проблеми) для правозастосувачів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.

Дослідження проблем, що були предметом підрозділу 3.1., вчергове змушує констатувати наявність численних неузгодженостей між положеннями кримінального та кримінального законодавства:

1. Аналіз відповідних положень чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також положень Проекту КК щодо категорії осіб, до яких можуть бути застосовані ПЗМХ (за термінологією КК та КПК) / примусову психіатричну допомогу (згідно з термінологією Проекту КК), дав підстави для наступних висновків:

а) необхідна заміна терміну «закон України про КВ» (у КПК та у КК України) на термін «КК України, а терміну «примусова психіатрична допомога» (вжитого у Проекті нового КК України) та терміну «ПЗМХ» (використаного у текстах КК та КПК України) – на термін «ПЗПХ»;

б) обмежено осудний безсумнівно є тим суб'єктом, до якого за потреби може бути застосовано ПЗПХ;

в) підставою застосування до особи ПЗМХ /ПЗПХ може бути вчинення нею й одиничного кримінального правопорушення чи іншого СНД;

г) підставою застосування ПЗМХ /ПЗПХ може бути вчинення протиправної поведінки у формі бездіяльності;

г) неприйнятними видаються підходів, відповідно до яких:

- психічний розлад в особи, визнаної осудною, при прийнятті рішення про застосування ПЗМХ / ПЗПХ береться до уваги лише за умови, що такий розлад настав уже після вчинення кримінального правопорушення;

- виключена можливість застосування ПЗМХ / ПЗПХ до особи, яка через нововиниклий психічний розлад продовжує повністю усвідомлювати суспільну небезпечність вчиненого нею раніше протиправного діяння, цілком розуміє суть та значення призначеного їй покарання, яке, однак, застосовувати до неї усе-одно неможливо й недоцільно.

Це ж дало підстави для пропозицій щодо викладу у новій редакції: а) назви ст.3.6.6. Проекту КК та ч.1 цієї статті, б) ст.93 КК України, в) назви ст.503 КПК України та ч.1 цієї статті, г) п.4 ч.1 ст.513 КПК, г) ч.1 ст.515 КПК України.

2. Існує законодавча невизначеність та цілковитий різнобій правозастосовної практики у питанні про процесуальний документ, з яким прокурор повинен звернутися до суду щодо «особливого» обвинуваченого - обмежено осудного, до якого, на думку прокурора, слід застосовувати ПЗМХ. Клопотання прокурора про застосування до обмежено осудного надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку цілком може бути однією із складових обвинувального акту. З огляду на це пропонується викласти в новій редакції ст.504 КПК України, а також доповнити ст.291 цього ж Кодексу частиною 2-1.

3. З метою подолання: а) розбіжностей між приписами ч.2 ст.20 КК України та ч.2 ст.512 й ст.513 КПК України (де по-різному вирішується питання про вид процесуального документу, який може бути винесено щодо обмежено осудного, стосовно якого застосовується ПЗМХ), б) а також внутрішньо-процесуальних суперечностей між положеннями другого речення ч.2 ст.504 КПК України й ч.2 ст.512 цього ж Кодексу, а також абз.4 п.2 ч.4 ст.374 та ч.2 ст.512 КПК України, запропоновано нову редакцію ч.2 ст.512 КПК України.

4. Існують численні недоліки ч.1 ст.509 КПК, де йдеться про обов'язок працівників органів, що ведуть кримінальний процес, призначити психіатричну експертизу. Буквальне тлумачення цієї статті може привести до хибних висновків, відповідно до яких: а) такий обов'язок не лежить на судді, б) що без проведення психіатричної експертизи можна обійтися тоді, коли є підстави вважати, що особа після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свою кримінально-протиправну поведінку у формі бездіяльності, та /чи керувати нею; в) що начебто виключена можливість такого психічного розладу /психічного захворювання, за якого особа позбавлена можливості водночас і усвідомлювати своє діяння, і керувати ним. Це

ж зумовило потребу викласти перше речення ч.1 ст.509 КПК України у новій редакції.

5. Некоректним вважаю використання у деяких статтях КПК (як-от, у ст.2 та ч.1 ст.55 КПК України) терміну «кримінальне правопорушення» на позначення діянь неосудних чи неповнолітніх, котрі не досягли віку, з якого може наставати КВ, та запропоновано заходи по подоланню таких недоліків.

6. ПЗМХ / ПЗПХ слід застосовувати не до будь-яких осіб із психічним розладом / психічним захворюванням, які вчинили кримінальне правопорушення чи інше СНД, та котрі потенційно здатні завдати будь-яку істотну шкоду, а лише до тих із них, хто є суспільно-небезпечним, до тих, хто спроможний вчинити знову не будь-яке, а саме заборонене КК України діяння. З огляду на це запропоновано нові редакції п.5 ч.1 ст.505 КПК України, ч.1 ст.94 КК України та ч.2 ст.3.6.5. Проекту КК.

7. Небезпека психічно хворого для себе та оточуючих можлива не тільки у разі вчинення ним певних дій (чи декларування намірів щодо їх вчинення), але й, в окремих випадках, у разі повної пасивності та бездіяльності хворого. Через це у ст.14 Закону України «Про психіатричну допомогу» одну із підстав для госпіталізації особи до закладу із надання психіатричної допомоги у примусовому порядку запропоновано сформулювати із урахуванням вказаних міркувань.

8. Хоча за нинішнього правового регулювання потерпілим від діяння, передбаченого ст.374 КК України можуть бути лише підозрюваний, обвинувачений, однак ці учасники процесу – не єдині з тих, хто має право на захист. Окрім них таке право належить ще й засудженому, виправданому, особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ чи ПЗВХ, а також особі, щодо якої вирішується питання про екстрадицію (ч.1 ст.20, ч.1 ст.45 КПК України). А тому логічним є встановлення відповідальності за порушення права на захист, допущене й відносно цих учасників процесу.

9. У разі порушення права на захист осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ чи ПЗВХ як завідомо «слабших»

учасників кримінального судочинства, повинна наставати навіть більш сувора відповідальність.

10. Право на захист учасник процесу може реалізувати не тільки за допомогою представника за законом чи договором або захисника, а й особисто. А тому іноді нахабне, системне, грубе перешкоджання у реалізації права на захист самій особі, котра має таке право (при тому, що стосовно її захисника чи законного представника ніяких перешкод не чиниться), *de lege ferenda* теж слід кваліфікувати як «інше грубе порушення» права на захист.

11. Якщо парламент і прислухається до пропозиції авторки дисертації щодо розширення категорії осіб, які можуть бути потерпілими від діяння, передбаченого ст.374 КК України, та внесе зміни до КК, однак і тоді (без внесення певних змін ще й до вітчизняного КПК) кваліфікувати відповідні діяння як порушення права на захист особи, щодо якої ведеться КП по застосуванню ПЗМХ, часто буде проблематично. Пов'язано це з тим, що у КПК України нерідко невинновато та безпідставно обмежено можливості цього суб'єкта процесу щодо самостійного обстоювання своїх законних інтересів. З метою недопущення подібного сформульовано нову редакцію ч.2 ст.292, ч.1 ст.293, п.5 ч.1 ст.393, п.5 ч.1 ст.425 КПК України.

Запропоновані зміни полягатимуть у тому, що:

а) у клопотанні про застосування ПЗПХ не потрібно буде вказувати позицію прокурора про можливість забезпечення участі особи, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗПХ у ході судового провадження за станом здоров'я – через імперативність законодавчого припису про обов'язкову участь такої особи в ході судового розгляду, внаслідок чого будь-чия думка з цього приводу не має ані найменшого юридичного значення;

б) особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування ПЗПХ, матиме беззаперечне право на самостійне подання апеляційної та касаційної скарги (на рівні із своїм захисником й законним представником);

в) одночасно із переданням до суду клопотання про застосування ПЗПХ, прокурор буде зобов'язаний передати під розписку його копію, а також копію

реєстру матеріалів досудового розслідування не лише захиснику та законному представнику особи, щодо якої передбачається застосування ПЗПХ, а й самій цій особі.

12. Як необґрунтовану оцінюю висловлену в юридичній літературі рекомендацію доповнення ст.512 КПК України положенням про обов'язковість вказівки в експертному висновку відомостей про можливість (або, навпаки, неможливість) участі підекспертного при розгляді справи у суді у разі виявлення в ході проведення експертизи розладу психічної діяльності /психічного захворювання. Така рекомендація суперечитиме іншому положенню цієї ж статті, де йдеться про обов'язкову участь особи, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ. Водночас у постанові про призначення експертизи допустимо ставити перед експертами питання про можливість й доцільність активної та усвідомленої участі такої особи в окремих слідчих (процесуальних) діях.

13. Показання та пояснення особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ /ПЗПХ (а також ПЗВХ) слід визнати джерелом доказів, а, відтак, ст.95 КПК України потребує законодавчого коректування та доповнення.

14. Пропоновані у розділі 3 дисертації зміни до КПК України логічно мали б «потягнути» за собою й відповідні зміни до КК України, а саме - у ст.386 КК слід передбачити відповідальність за перешкоджання з'явленню до органів досудового розслідування та суду осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування ПЗПХ та ПЗВХ, примушування їх до відмови від давання показань та до давання завідомо неправдивих показань.

15. Необґрунтованим є положення ч.3 ст.376 КПК України, яке надає можливість ознайомитися із журналом судового засідання й подати на нього письмові зауваження лише після проголошення вироку і лише обвинуваченому (його захиснику, законному представнику), потерпілому (його представнику), представнику юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження.

16. Буквальне тлумачення наведеного вище положення здатне призвести до того, що у разі винесення інших кінцевих рішень у провадженні, особи, щодо яких вони винесені, не матимуть можливості ознайомитися із таким журналом та подати зауваження щодо правильності фіксації повідомленої ними та іншими учасниками судового розгляду інформації. Такого права, по суті, позбавлені й допоміжні учасники процесу – свідки, експерти, перекладачі. У ряді випадків виходить правовий нонсенс: особа, виступаючи в суді, не може реально контролювати зміст даних нею показань, висновку, перекладу. Така ситуація набуватиме екстремального характеру тоді, коли згодом вирішуватиметься питання про притягнення цієї особи до КВ за давання завідомо неправдивої процесуально значущої інформації. Такий підхід видається нелогічним та необґрунтованим, у зв'язку з чим запропоновано нову редакцію першого речення ч.3 ст.376 КПК України.

17. Невдалим визнано формулювання мети застосування ПЗМХ, сформульовану вітчизняним законодавцем у ст.92 КК України. Також невинновданою видається висловлена в юридичній літературі точка зору, згідно з якою цілями застосування таких заходів є вилікування чи покращення стану здоров'я осіб, перелічених у п.1-3 ст.93 КК України (поряд із забезпеченням безпеки суспільства).

18. З метою подолання неузгодженостей між положеннями КК та КПК України й Закону «Про психіатричну допомогу» в частині регламентації ними підстав продовження, зміни чи припинення застосування ПЗМХ, а також порядку розгляду цього питання судом, пропонуються зміни та доповнення до: а) ч.4 ст.503 КПК, ч.ч.1-3 ст.514 КПК України, б) ст.93, ч.1 ст.95 КК України, в) ч.ч.1-5 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Реалізація вказаних пропозицій дозволить:

а) виключити з КПК України норми, які не є процедурними; з КК – положення, що не можуть бути предметом регулювання матеріального кримінального права, а із Закону «Про психіатричну допомогу» - дублюючі

матеріально-правові та процесуальні положення (що уже містяться у КК та КПК України);

б) забезпечити єдність та усталеність юридичної термінології;

в) уникнути неузгодженостей між положеннями КК та КПК щодо кола осіб, відносно яких може бути прийнято рішення про припинення застосування ПЗМХ / ПЗПХ та зміну виду таких заходів;

г) відмовитися від невиправданого обмеження права особи, щодо якої було застосовано ПЗМХ, клопотати про зміну чи припинення застосування вказаних заходів частіше, ніж раз на пів року;

г) чітко визначитися із тим, що підставами для зміни чи припинення застосування ПЗМХ / ПЗПХ може бути не лише одужання та покращення психічного стану хворого, а й:

- погіршення такого стану, що супроводжується істотним зниженням чи повним усуненням потенційної небезпеки особи у разі втрати нею здатності до усвідомленої вольової поведінки, незважаючи на проведенне примусове лікування;

- суттєве погіршення соматичного стану особи (при тому, що розлад психіки залишився на попередньому рівні), коли внаслідок зниження фізичної активності хворого зникає чи істотно зменшується її суспільна небезпечність.

19. З метою врахування при конструюванні приписів КПК України, у яких мова йде про підстави припинення застосування ПЗМХ, положень матеріального кримінального закону, запропоновано нову редакцію ч.1 ст.515 КПК України. Такі зміни унеможливлять будь-які дискусії у питанні про те, чи можливе припинення застосування ПЗМХ / ПЗПХ у разі одужання особи, яка через психічну хворобу / психічний розлад, не могла водночас і усвідомлювати своє діяння (причому як у формі дії, так й бездіяльності), і ним керувати ним.

20. Існує необхідність виключення положення ч.3 ст.515 КПК України (про зарахування у строк покарання часу лікування психічно хворого, до якого було застосовано ПЗМХ) як такого, що не є процедурним за своєю природою та таким, що суперечить положенням ч.4 ст.84 КК України.

Викладене у підрозділі 3.2. дисертації дає підстави для наступних тверджень:

1. Аналіз переліку діянь КППО, дає підстави для твердження, відповідно до якого окремі положення вітчизняного КПК явно відстають від того, про що йдеться у КК України. Сказане стосується посилання у ст.477 КПК України на уже неіснуючу ст.365-1 КК України. Окрім того, перелічені там же ж назви статей 126, 131 та 232 КК України, не відповідають назвам тих же статей у самому КК;

2. У КПК при віднесенні кримінальних правопорушень до категорії КППО, проігноровано такі загальновизнані в доктрині критерії, як специфіка безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення та невелика суспільна небезпека цих діянь.

3. Діяння КППО, які розміщені аж у 15-х статтях КК України (із існуючих 44-х, перелічених у ст.477 КПК України) віднесені до цієї категорії абсолютно безпідставно. Вказане стосується діянь, передбачених ч.2 ст.151-2, ст.161, ч.1 ст.164, ч.1 ст.165, ст.203, ч.1 ст.206, ст.219, ст.229, ст.231, ст.232, ст.232-1, ст.232-2, ст.356, ч.2 ст.364-1, ч.3 ст.365-2 КК України.

4. Невиправданим є відсутність у вітчизняному КПК положення, яке б надавало прокурору можливість з власної ініціативи розпочинати розслідування діянь КППО за відсутності заяви постраждалого тоді, коли останній з поважних причин (зокрема, й внаслідок смерті) не здатен самотійно обстоювати свої інтереси

5. Необґрунтованим є законодавчий припис, відповідно до якого відмова потерпілого від обвинувачення у КППО тягне їх закриття; це ж, своєю чергою, дало підстави для рекомендації виключити п.7 ч.1 ст.284 КК України та друге речення ч.4 ст.26 цього ж Кодексу;

6. Амністія та помилування (*de lege ferenda*) не повинні застосовуватися щодо осіб, котрі вчинили діяння КППО (принаймні без згоди потерпілого). Аналогічно слід діяти і у провадженнях т.зв. публічного обвинувачення стосовно тих діянь, якими завдано шкоду не лише публічним, але й приватним інтересам.

7. Положення ст.478 КПК України, у якому йдеться про те, що потерпілий від діяння КППО, начебто вправі подати заяву про його вчинення протягом строку давності притягнення до КВ, визнано необґрунтованим, через що така стаття потребує виключення із КПК України;

При дослідженні ж питань, що були предметом аналізу підрозділу 3.3. дисертації зроблені висновки:

1. З огляду на наявність розбіжності між положеннями ч.3 ст.105 КК України та п.3 ч.1 ст.501 КПК України у питанні щодо кількості застосовуваних ПЗМХ слід керуватися підходом, викладеним у матеріальному законі;

2. Позиція, згідно з якою норма, де визначено матеріально-правову підставу прийняття рішення про застосування ПЗМХ до неповнолітніх, котрі вчинили СНД до досягнення віку, з якого може наставати КВ (ч.2 ст.97 КК України), потребує узгодження із ст.498 КПК, де є вказівка на 11-річний вік. Доведено, що визначення такого віку у КК України справді необхідне, жодних зауваг щодо 11-річного віку як мінімального, по досягненню якого до неповнолітніх порушників можуть бути застосовані ПЗВХ, дисертанткою не висловлено, водночас категорично заперечено підхід, відповідно до якого це питання має вирішуватися у КПК чи «звирятися» з тим, як воно викладене у КПК.

3. Розміщення положення про можливість суду застосувати ПЗВХ до особи, котра до досягнення віку, з якого може наставати КВ, вчинила СНД, що підпадає під ознаки діяння, передбачене Особливою частиною цього Кодексу, у статті КК України під назвою «Звільнення від КВ із застосуванням ПЗВХ» здатне потягнути прийняття неправильних процесуальних рішень – винесення ухвал про таке звільнення. Задля недопущення цього, а також для забезпечення підходу, відповідно до якого будь-яка правова норма в тексті НПА повинна бути розміщена не аби-де, а саме там, де їй і належить, підтримано висловлену в юридичній літературі пропозицію (дещо її модифікувавши) про необхідність виділення норми, передбаченої ч.2 ст.97 КК України, в окрему статтю цього Кодексу.

4. Некоректними є використані у КПК України термінів «вік КВ» та «вік, з якого настає КВ» з огляду і на їх нелогічність, і на невідповідність термінології КК України.

5. Запропоновано доповнити КПК України статтею, якою б було визначено порядок скасування рішення про застосування ПЗВХ.

6. Відсутність розмежування у КПК України порядку застосування ПЗВХ у разі звільнення від КВ та від покарання становить прогалину кримінального процесуального закону. Наведено рекомендації для подолання цієї прогалини.

7. Положення ч.1 ст.502 КПК України, мають кримінально-правовий, а не процедурний характер. Доведено, що доки в КК України подібний припис відсутній, таке стимулювання поведінки дитини з огляду на положення ч.3 ст.3 КК України, є неможливим. Окрім того, звернуто увагу й на інші недоліки ст.502 КПК України, через які до кінця не зрозуміло, від якого /яких ПЗВХ запропоновано достроково звільняти неповнолітніх, та до якої категорії неповнолітніх порушників варто застосовувати вказаний вид заохочення.

9. У КП щодо неповнолітніх нерозривний зв'язок кримінального матеріального та процесуального законодавства знаходить свій прояв і у прийнятті рішення про звільнення такого обвинуваченого від КВ.

10. За можливості одночасного застосування положень декількох статей КК України, у яких передумови та підстави для звільнення від КВ неповнолітнього «перетинаються», співпадають, перевагу слід надати тим із них, котрі містить більш сприятливі правові наслідки для інтересів дитини.

11. Положення ч.8 ст.284 КПК України, де йдеться про необхідність отримання згоди підозрюваного, обвинуваченого на закриття КП з підстави, передбаченої п.1 ч.2 ст.284 КПК України, означає, що цей учасник процесу має дати згоду не тільки в цілому на звільнення його від КВ, а й на застосування до нього конкретного виду такого звільнення, а з неповнолітнім обвинуваченим, котрого планують звільнити від КВ у зв'язку із застосуванням ПЗВХ, слід попередньо погодити застосування ще й конкретного виду (видів) ПЗВХ.

12. При вирішенні питання про закриття КП у зв'язку із звільненням від КВ за наявності конкуренції різних видів такого звільнення (і щодо дорослих, і стосовно дітей), визначальною є позиція обвинуваченого, котрий заперечує проти застосування пріоритетної норми про звільнення, однак висловлює згоду на застосування відповідного конкуруючого положення КК України.

Результати дослідження, викладені в третьому розділі дисертації опубліковані у 31 праці здобувачки [8; 9; 50; 51; 53; 408; 415; 422; 427; 428; 429; 432; 439; 440; 444; 455; 461; 462; 463; 466; 468; 474; 475; 477; 481; 488; 490; 494; 501].

РОЗДІЛ 4. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВОСУДДЯ З ПОЗИЦІЙ DE LEGE LATA TA DE LEGE FERENDA

4.1. Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в аспекті взаємозабезпечення матеріальних підстав відповідальності та її процесуальної реалізації

В Україні як державі, яка на конституційному рівні проголосила себе правовою (ст.1 Конституції України) []³⁰⁴, правосуддя набуває особливого значення, є гарантом прав і свобод людини та громадянина. Виконуючи таку важливу роль, саме правосуддя теж потребує охорони (у тому числі й за допомогою кримінально-правових заходів). Однак положення Розділу XVIII вітчизняного КК («Кримінальні правопорушення проти правосуддя») та Книги восьмої Проекту КК (з аналогічною назвою) аж ніяк не демонструють філігранність законодавчої техніки та обґрунтованість змістовних підходів. Низка суспільно небезпечних посягань проти правосуддя безпідставно не визнаються кримінально протиправними. Погрішності у формулюваннях диспозицій окремих статей чинного та майбутнього КК настільки істотні, що інколи викликають сумніви у можливості застосування відповідних норм.

Проблеми кримінально-правової охорони правосуддя неодноразово виступали предметом досліджень (у тому числі й дисертаційних) []³⁰⁵. Попри це,

³⁰⁴Конституція України: Закон України від 8 червня 1996 р. URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³⁰⁵ Калініченко Ю.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст.383 КК України): автореф. дис....канд. юрид. наук:12.00.08. Харків, 2015. 20с., Мірошніченко С.С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 40с.; Мірошніченко С.С. Злочини проти правосуддя: теорія та практика протидії: монографія. Київ: ПАТ «ПВК «Десна», 2012. 432с.; Карпова Н.Ю. Кваліфікація злочинів проти правосуддя. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 180с.; Осадчий В.І. Злочини проти правосуддя: монографія. Київ: 2018. 200с.; Шепітько М.В.Злочини у сфері правосуддя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 44с.; Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 583с.; Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 744с., Бунін Є.О. Втручання в діяльність судових органів за Кримінальним кодексом України: аналіз складу злочину та питання кваліфікації: автореф. дис. ...канд.

ступінь розробленості проблем кримінально-правової охорони правосуддя є недостатньою. Пов'язано це із швидкоплинністю законодавчих змін, тим, що деякі наукові розвідки кількарічної давності закономірно частково втратили свою актуальність, окремі роботи носять інтерпретаційний характер, не містять науково-обґрунтованих рекомендацій по удосконаленню відповідних нормативних приписів. Закон же не завжди дозволяє знайти відповіді на питання, що виникають у судовій практиці. До того ж, для з'ясування змісту відповідних положень матеріального кримінального законодавства (та виявлення їх недоліків),

юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 20с. Вакулик О.О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 19с., Виноградова Л.С. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 16с., Воронцов А.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, які вчиняються службовими особами органів дізнання та досудового слідства: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2011. 20с.; Дідик С.С. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 207с., Карпова Н.Ю. Злочини проти правосуддя, які пов'язані з порушенням прав особи на захист: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20с., Кархут Р.В. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів за законодавством України та Республіки Польща: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 231с.; Квасневська Н.Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове) та кримінологічне дослідження: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 19с.; Квасневська Н.Д. Кримінальна відповідальність за неправосуддя в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 192с.; Кузнецов В.В., Сийпловіч М.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи: монографія. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 284с., Мандро О.В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 280с., Сміх В.В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: монографія. Київ. Атіка-Н, 2012. 200с., Сийпловіч М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 20с., Погорецький М.М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20с., Мартіросян А.Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 17с., Мельніченко М.І. Кримінально-правова охорона порядку одержання доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: Київ, 2016. 20с., Мороз А.О. Кримінально-правове дослідження злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК України): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20с., Мульченко В.В. Кримінально-правова охорона недоторканості суддів України: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2015. 247с., Овчаренко О.М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2018. 41с., Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Харків: Право, 2014. 576с., Рубцов В.В. Кримінально-правова оцінка порушень, допущених у ході експертної діяльності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 18с., Ольховенко О.І. Кримінально-правова характеристика злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст.385 КК України): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20с., Осадчий В.І. Злочини проти правосуддя: монографія. Київ, 2018. 200с., Бражник А.А. Кримінальна відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст.387 КК України): аналіз складу злочину: 12.00.08. Харків, 2015. 20с.,

необхідне прискіпливе ознайомлення із кримінальним процесуальним законодавством, врахування нерозривного зв'язку між ними.

У Висновку на Проєкт КК України (координатор експертної групи - О. Дудоров) []³⁰⁶ при аналізі різноманітних проблем, що постають перед правозастосувачами, піддано критиці підхід розробників цього Проєкту, котрі у п.2 ст.8.2.5. («Перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення»), вважають за необхідне передбачити настання КВ підозрюваного чи обвинуваченого за обмову іншої людини у вчиненні кримінального правопорушення []³⁰⁷. Автори згаданого Висновку переконані, що настання КВ цих учасників процесу за обмову іншого у вчиненні кримінального правопорушення, означатиме порушення гарантій, передбачених ст.10 ЄКПЛ. При цьому на підтвердження такого свого підходу вони посилаються на відносно «свіже» рішення ЄСПЛ «Мілевич проти Хорватії», де вказано, що притягнення заявника до відповідальності за наклеп є непропорційним втручанням у свободу вираження поглядів []³⁰⁸. А тому автори Висновку на Проєкт КК (керуючись, як вони зазначають, підходами, висловленими у щойнозгаданому Рішенні ЄСПЛ) з метою забезпечення Проєкту стандартам Конвенції, пропонують вилучити із тексту ст.8.2.5. Проєкту КК вказівку про обмову підозрюваним, обвинуваченим іншої особи []³⁰⁹.

Моя ж позиція з цього приводу така:

³⁰⁶ Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf36>, Єднак В.М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 20с., Сиза Н.П. Кримінально-процесуальні аспекти поняття неправосудного вироку суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Том13. С.120 (С.119-121)

³⁰⁷Текст Проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 17.02.2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.

³⁰⁸Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11. 1950 р. URL:<https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>.

³⁰⁹ Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf36/>

1) вказана вище точка зору розробників Проєкту КК 2019-2025 р.р., в цілому є якраз слушною та виправданою (попри те, що окремі формулювання п.2 ст.8.2.5. Проєкту таки підлягають корекції); відмовлятися від цієї ідеї їм точно не варто; навпаки, доцільно вести мову про розширення (у порівнянні з тим, як це передбачено і в чинному КК України, і в Проєкті КК України) переліку:

а) як учасників кримінального судочинства, котрих слід було *б de lege ferenda* притягувати до КВ за давання завідомо неправдивих показань,

б) так і протиправних діянь, у вчиненні яких можна неправдиво звинуватити завідомо невинуватих осіб, завдавши істотної шкоди їх правам та законним інтересам (через що таке оббріхування має бути заборонене на законодавчому рівні).

2) автори згаданого Висновку на Проєкт КК безпідставно критикують розробників Проєкту КК України, і роблять це даремно передусім тому, що у рішенні ЄСПЛ «Мілевич проти Хорватії» чомусь не були помічені твердження, де Суд усе-таки висловлює переконаність: у певних випадках підозрюваний та обвинувачений можуть нести відповідальність (зокрема, й кримінальну) за обмову завідомо невинуватого.

З огляду на те, що вищезгадувана новела Проєкту КК була піддана критиці з посиланням на аргументи, висловлені в рішенні ЄСПЛ «Мілевич проти Хорватії», є потреба звернутися до нього. Обставини тієї справи наступні: у 1991 р. під час війни Хорватії за незалежність, було вчинено військовий злочин - чотирьох військовополонених було викрадено із тюрми, а в подальшому - страчено. Заявник – Раде Мілевич був обвинуваченим у вбивстві цих осіб та проходив у провадженні як співучасник. Згодом його повністю виправдав національний суд, встановивши, що п. Мілевич справді вивозив в'язнів з тюрми, однак при цьому не було доведено ані його особистої причетності до вбивства, ані до того, що він точно знав про наміри будь-кого стратити в'язнів. Під час КП п. Мілевич звертав увагу на те, що обвинувачення проти нього було політично мотивованим, а справа – сфальсифікована на замовлення полковника у відставці хорватської армії - І.П. Згодом той позивався до п. Мілевича вказуючи, що звинувачення останнього є

відвертим наклепом. У подальшому (в уже іншому провадженні) п. Мілевич був визнаний хорватськими судами винним у поширенні негативної та непідтвердженої в ході судового розгляду інформації стосовно полковника І.П. Раде Мілевич з таким підходом не погодився й звернувся до Стразбурзького суду. ЄСПЛ зазначив, що притягаючи заявника до відповідальності за його дифамаційні висловлювання, національні суди не спромоглися належно збалансувати свободу вираження поглядів у контексті права обвинуваченого на захист та права на захист репутації третьої особи []³¹⁰.

Водночас ЄСПЛ у згадуваному рішенні, усвідомлюючи усю складність та неоднозначність розглядуваного питання, зазначає, що *«притягнення обвинуваченого до КВ за неправдиві висловлювання в суді може бути виправданим, якщо такі заяви були зроблені із злим наміром та спричинили притягнення невинного до відповідальності. Окрім того, Суд підкреслив, що «хоча у подібних справах перевага й повинна надаватися обвинуваченому, котрий бажає вільно говорити на свій захист без побоювання подання позову за наклеп, але лише до того часу, доки це не призведе до помилкової підозри у поведінці, що підлягає покаранню щодо учасника того провадження чи третьої сторони»* []³¹¹. Отож, позиція ЄСПЛ щодо аналізованої проблеми навіть в рамках одного й того ж рішення аж не відзначається максимальною однозначністю, логічною «стрункістю» та внутрішньою несуперечливою (зазначу, що відсутність єдиного підходу - щоправда, в рамках різних своїх рішеннях - ЄСПЛ демонстрував неодноразово)[]³¹².

Куди більш чітко з цього приводу ЄСПЛ висловився у справі «Брандстетер проти Австрії». Там Стразбурзький суд вказав (п.52 цього рішення), що: *«можливість для обвинуваченого у подальшому бути підданим переслідуванню за переконання, висловлені ним на свій захист, не повинна розглядатися як*

³¹⁰Мілевич проти Хорватії: Прес-реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-milevich-proti-xorvati%D1%97/>.

³¹¹Milievic v. Croatia; Decision of the European Court of Human Rights of June 25, 2020 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6731637-8975738>.

³¹² Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім АртЕК, 2016. С.145 (224с.)

порушення його прав згідно з п.3 «с» ст.6 ЄКПЛ . Було б перебільшенням вважати, - продовжує ЄСПЛ, - що вихідною передумовою права осіб, обвинувачених у вчиненні кримінального злочину, захищати себе, є ідея про те, що вони не повинні бути піддані переслідуванню, коли здійснюючи це право, вони умисно викликають неправдиві підозри у поведінці, яка підлягає покаранню, стосовно свідка чи будь-якої іншої особи, залученої до кримінального судочинства» []³¹³.

Отож, ЄСПЛ стоїть на позиції, що використання підозрюваним / обвинуваченим обмови завідомо невинуватих осіб (нехай навіть і з метою власного захисту) аж ніяк не виключає притягнення його до КВ (звісно ж, за умови, що така відповідальність за вказане діяння передбачена у національному законодавстві).

Окрім озвучення підходів ЄСПЛ, вважаю за доцільне висловити і своє бачення вказаної проблеми. На практиці непоодинокими є ситуації, за яких підозрюваний / обвинувачений, заперечуючи власну вину у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення, обмовляє інших конкретних осіб. Наслідком таких дій може бути: подальша необґрунтована підозра (обвинувачення), а, можливо, навіть і засудження невинуватого у скоєнні кримінального правопорушення.

Щодо можливості притягнення підозрюваного, обвинуваченого до КВ за вказані дії, у вітчизняній доктрині висловлені дві кардинально протилежні позиції:

1) Прихильники першої із них переконані, що підозрюваний /обвинувачений за введення в оману суду чи органу, що здійснює досудове розслідування, при даванні ним завідомо неправдивих показань, відповідальності не підлягає та не повинен підлягати в майбутньому (тобто підхід законодавця з цього приводу вони вважають виправданим та таким, що не підлягає перегляду), вважаючи, що обмова невинуватих належить до незабороненого законом способу

³¹³Brandstetter v. Austria: Judgement of the European Court of Human Rights of August 28, 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57683>.

захисту []³¹⁴, що це є одним із проявів свободи від самовикриття (передбаченої, зокрема, п.11 ч.1 ст.7 та ст.18 КПК України) []³¹⁵. Головним аргументом прибічників такого підходу (і з тим доводом, на жаль, особливо не посперечаєшся) є те, що у ст.384 КК України []³¹⁶ серед суб'єктів введення в оману суду чи іншого уповноваженого органу, підозрюваний/ обвинувачений не згадується взагалі; серед спеціальних суб'єктів даного злочину (який полягає у даванні завідомо неправдивих показань) йдеться лише про свідка та потерпілого. Слід зазначити, що подібний підхід до вирішення цього питання демонструють законодавці багатьох держав (про це, зокрема, йдеться у ст.297 КК Азербайджанської Республіки []³¹⁷, ст.338 КК Республіки Вірменія []³¹⁸, ст.364 КК Киргизької Республіки []³¹⁹, ст.312 КК Республіки Молдова []³²⁰, ст.351 КК

³¹⁴ Кучинська С.П., Яворський Б.І. Право обвинуваченого на неправдиві показання як елемент *favor defensionis*. *Адвокат*. 2011. №2. С.18-25; Яворський Б. Чи вправі обвинувачений давати неправдиві показання? *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції*. 3-4 лютого 2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С.378-380 (С.378-380).

³¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р №4651-VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³¹⁶ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

³¹⁷ Penal Code of the Azerbaijan Republic Law of the Azerbaijan Republic №787-IQ. of December 30 1999. URL: https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AZERBAIJAN_Criminal%20Code.pdf.

³¹⁸ Criminal Code of the Republic of Armenia: Law of the Republic of Armenia of April 18, 2003. URL: https://track.unodc.org/uploads/documents/bri-legal-resources/armenia/21_-criminal_code_of_ra_2003_-_en.pdf.

³¹⁹ Criminal Code of the Kyrgyz Republic: Law of the Kyrgyz Republic № 127 of October 28, 2021. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-12/Criminal%20Code%20of%20the%20Kyrgyz%20Republic%20%282021%2C%20as%20amended%2010.10.2023%29%20%28English%29.pdf>.

³²⁰ Criminal Code of the Republic of Moldova: Law of the Republic of Moldova №985-XV of April 18, 2002. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-code-of-the-republic-of-moldova_html/Republic_of_Moldova_Criminal_Code.pdf.

Республіки Таджикистан []³²¹, ст.175 КК Естонії []³²², ст.238 КК Республіки Узбекистан []³²³).

Прихильники такої позиції зазначають, що у законі відсутня пряма заборона підозрюваному / обвинуваченому захищатися, обмовляючи інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, що ставиться йому в вину. Вони вказують, що тільки тоді, коли законом буде встановлено заборону на вказані дії, можна стверджувати про незаконний спосіб захисту з боку цього учасника процесу, доти ж можна говорити лише про поведінку, що суперечить нормам моралі, про спосіб зловживання правом (і не більше того). В цілому з таким підходом тяжко не погодитися: вказану поведінку підозрюваного / обвинуваченого за нинішнього правового регулювання такої ситуації справді можна розцінювати лише як грубе зловживання належним правом.

Ознаками такого явища як зловживання правом є те, що: а) така поведінка пов'язана із порушенням порядку реалізації наданого суб'єктивного права (причому правові приписи, по-суті, не порушені); б) ця поведінка суперечить принципам добросовісності та розумності, а також призначенню суб'єктивного права; в) у суб'єкта є й інші можливості досягнення своїх інтересів (окрім того, як вдаватися до зловживань); г) «зловживач» правом усвідомлює характер свого діяння (тобто, діє умисно) []³²⁴.

³²¹Criminal Code of the Republic of Tajikistan Law of the Republic of Tajikistan №574 of May 21, 1998 URL: https://bwcmplementation.org/sites/default/files/resource/TJ_Criminal%20Code%20of%20Rep%20of%20Tajikistan_EN.pdf.

³²²Penal Code of Estonia: Law of Estonia № L-60500 of June 6, 2001 URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521082014001/consolide>.

³²³ Criminal Code of the Republic of Uzbekistan Law of the Republic of Uzbekistan № 2012-XII. of September 22, 1994. URL: https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UZBEKISTAN_Criminal%20Code.pdf.

³²⁴ Навроцька В.В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування*: матеріали V міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 трав. 2021 р. /редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко (заст. голов. ред.), О.С. Попович, Д.О. Куковинець; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2021. С.84-85; Навроцька В.В. Боротьба із зловживанням «права на брехню» підозрюваного, обвинуваченого. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) /упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С.108-110; Андрушко О.В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. №5. Частина 2. С.169-174; Борецько ГД. Ознаки зловживання правом у кримінальному

Адепти проміжного підходу до вирішення вказаної проблеми щойно наведені міркування піддають критиці та стверджують, що показання підозрюваного, обвинуваченого, у яких міститься завідомо неправдивий донос, є таким доказом, що за умови несприятливого впливу різних обставин може відіграти вирішальну роль при винесенні обвинувального вироку стосовно невинуватого. Вони стверджують, що якщо підозрюваний, обвинувачений надає завідомо неправдиві показання стосовно інших осіб, стверджуючи, до прикладу, що кримінальне правопорушення вчинив не він, вказуючи на іншу конкретну особу як на порушника або ж занижує власну роль у вчиненні кримінального правопорушення за рахунок обмови співучасників, його дії слід розглядати як цілком прийнятний спосіб захисту. Проте якщо підозрюваний, обвинувачений дає завідомо неправдиві показання, виходячи за межі пред'явлених підозри / обвинувачення, він підлягає відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, логіка прихильників наведених вище позицій наступна: позаяк у законі відсутня заборона на обмову завідомо невинуватого підозрюваного / обвинуваченого, то цей учасник процесу може вдаватися до обмови конкретної особи з метою власного захисту.

провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (3-4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч.2. Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С.218-221; Одерій О.В., Мудрецький Р.В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія. Київ: «КНТ», 2021. С.8 (224с.); Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2013. №1 (45). С.24-34 (С.23-35); Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.33-35 (С.31-36); Подковенко Т., Голубєва І. Зловживання правом: загальнотеоретичні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №3 (31). С.23-25 (С.22-28); Мілетич О.О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. С.8 (19с.); Калюжний Р.А., Андрущенко І.Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. №8. С.16-22; Буроменська Н. Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип.64. С.265-280; Хміль М.М. Принцип недопустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. ...канд. юрид. наук:12.00.01. Харків, 2005. С.7 (19с.); Вертегел Є. П. Куртіш Л.А. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №6. С.20-23.; Полянський Т. Зловживання правом (загальнотеоретичний аспект). *Право України*. 2010. №1. С.128-134; Лазарєв В.В. Концепція розуміння сутності категорії «зловживання правом». *Право і безпека*. 2023. №1 (88). С.179-188

Я ж із цим підходом категорично не згодна і навпаки, повністю поділяю протилежну точку зору. А ця інша позиція зводиться до того, що підозрюваний / обвинувачений має нести відповідальність за введення в оману суду та органів досудового розслідування (звісно ж, *de lege ferenda* - у разі внесення відповідних змін до ст.384 КК України) - навіть якщо метою такого обману є захист від висунутої підозри (або пред'явленого обвинувачення), уникнення КВ.

Адептів оцього другого підходу предостатньо []³²⁵. До прикладу, окремі дослідники вважають незаконним інтересом підозрюваного / обвинуваченого прагнення скористатися правосуддям для наклепу, засудження завідомо невинуватого у зв'язку із помстою за правомірні дії тощо та пропонують позбавити підозрюваного / обвинуваченого прав, що їх він використовує для задоволення інтересів, що ідуть в розріз із законом, вказуючи, зокрема й на право підозрюваного / обвинуваченого на обмову невинуватого. Прихильники такої позиції вказують, що у разі застосування протизаконних способів захисту, пов'язаних із завідомо неправдивим обвинуваченням іншої людини у вчиненні кримінального правопорушення, підозрюваний / обвинувачений має бути

³²⁵ Navrotska V., Bronevyska O., Yaremko G., Maksymovych R., Matolych V. The criminal responsibility for defamation of knowingly innocent *Amazonia Investiga*. 2021. №10(44). 241-251. URL.:<https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1728/1877>; Навроцька В.В. Оббріхування завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим - допустимий спосіб захисту? *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квітня 2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права, Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С.163-165; Навроцька В.В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування: матеріали V міжнар. наук.-практ. круглого столу*, м. Харків, 14 трав. 2021 р. /редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Н.В. Шульженко (заст. голов. ред.), О.С. Попович, Д.О. Куковинець ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2021. С.84-85; Борецько Г.Д. Обмова підозрюваним, обвинуваченим завідомо невинуватого особи як свобода від самовигриття чи зловживання правом? *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №2. С.118-121; Грошевий Ю/М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2006. С.4 (272с.); Костін М. Допустимість способів захисту обвинуваченого для забезпечення його публічних та особистих інтересів. *Право України*. 2006. №8. С.99-102; Чорноус Ю. Реалізація принципу змагальності на досудовому слідстві: проблемні питання. *Право України*. 2008. №6. С.129-133.

притягнутий до КВ, позаяк: а) право на захист не є ні абсолютним, ні безмежним; б) його здійснення не повинно порушувати права інших.

Я погоджуюся із наведеною вище позицією та вважаю, що неприпустимою є безмежна можливість захисту власних інтересів шляхом обмови інших осіб; у підозрюваного / обвинуваченого нема і не може бути в принципі права на обмову невинуватого; така обмова є проявом незаконного способу захисту.

При цьому я поділяю точку зору, відповідно до якої склад введення в оману суду або іншого уповноваженого органу не варто поширювати на будь-які намагання фактично винного уникнути КВ. Визначальним при цьому є відсутність обмови конкретної людини у вчиненні того кримінального правопорушення, що було інкриміноване підозрюваному / обвинуваченому. До речі, саме такий, обстоюваний мною підхід демонструють законодавці низки держав, вважаючи, що немає жодних підстав надавати невинуватому підозрюваному / обвинуваченому безкарно оббріхувати завідомо невинувату особу (навіть якщо така поведінка є способом відведення від себе підозри / обвинувачення у вчиненні інкримінованого діяння). Відповідні діяння визнаються кримінально караними, до прикладу, у ст.370 КК Грузії []³²⁶, ст.300 КК Латвії []³²⁷, ст.156 КК Республіки Корея []³²⁸, ст.283 КК Республіки Словенія []³²⁹, ст.345 КК Словацької Республіки []³³⁰, ст.5 розділу 15 КК Швеції []³³¹, ст.303 КК Швейцарії []³³², §112 КК Королівства

³²⁶Criminal Code of Georgia: Law of Georgia № 2287. August 13, 1999. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229>.

³²⁷ Criminal Law of Latvia: Law of Latvia № L-56383 June 17, 1998. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf>.

³²⁸ Criminal Code of Korea: Law of Korea № 293/ February 6, 1953. URL: <https://vseokoree.com/vse-o-koree/zakony-i-normativnye-pravovye-akty/ugolovnyj-kodeks-respubliki-koreya>.

³²⁹ Criminal Code of the Republic of Slovenia: Law of the Republic of Slovenia. № KZ-1 November 1, 2008. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/3773/file/Slovenia_CC_2008_en.pdf.

³³⁰Criminal Code of the Slovak Republic: Law of the Slovak Republic №300-2005. May 20, 2005. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf.

³³¹.Criminal Code of Sweden: Law of Sweden, №SFS962:700. 1962. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf.

Ліхтенштейн []³³³, ст.268 КК Угорщини []³³⁴, §281 КК Королівства Данії []³³⁵, ст.304 КК Республіки Хорватія []³³⁶, ст.164 КК Німеччини []³³⁷, ст.456 КК Королівства Іспанії []³³⁸, ст. 234 КК Республіки Польща []³³⁹ тощо.

Як уже зазначалося, окремі прихильники підходу, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений вправі безкарно обмовляти іншого, як аргумент на користь такої позиції посиляються на реалізацію цим учасником процесу своєї свободи від самовикриття, а також та вказують на те, що така можливість є, начебто, проявом іншого права – «favor defensionis» (переваги захисту / сприяння захисту). Варто розібратися, чи відповідають такі твердження дійсності.

Те, що пересічний підозрюваний / обвинувачений є в цілому «слабшим» за працівників органів, що ведуть кримінальний процес, особливих сумнівів не викликає. Адже у його розпорядженні точно нема тих фінансових, часових, інтелектуальних, організаційних, і, головне, правових можливостей, що їх мають останні для розкриття кримінальних правопорушень та інших СНД. Теоретично держава вправі надати оцьому «слабшому» приватному учаснику кримінального процесу додаткові пільги та переваги (що вона нерідко й робить) у порівнянні з тими преференціями, що їх мають працівники органів досудового розслідування та суду. Робиться це для того, аби більш-менш урівноважити їх завідомо нерівні

³³²Criminal Code of Switzerland: Law of Switzerland №RS311.0. December 21, 1937. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Code_as%20of%202020-07-01.pdf.

³³³Criminal Code of the Principality of Liechtenstein: Law of the Principality of Liechtenstein. №1988-037 May 17, 2011. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8268/file/Liechtenstein_Criminal_Code_1987_am2017.pdf.

³³⁴Criminal Code of Hungary: Law of Hungary. 2012. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/HUngary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf.

³³⁵Criminal Code of the Kingdom of Denmark: Law of the Kingdom of Denmark № 909. September 27, 2005. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf.

³³⁶Criminal Code of the Republic of Croatia: Law of the Republic of Croatia №71-05-03/1-11. October 26, 2011. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7896/file/Croatia_Criminal_Code_2011_en.pdf.

³³⁷ German Criminal Code. Law of German №L-51220. November 13, 1998. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf.

³³⁸Criminal Code of the Kingdom of Spain: Law of the Kingdom of Spain №10-1995. November 24, 1995. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf.

³³⁹ Penal Code of the Republic of Poland: Law of the Republic of Poland №88.553. June 6, 1997. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.

можливості. Отака своєрідна перевага у відносинах: «орган державної влади - приватна особа» виглядає цілком допустимою та прийнятною. Однак тяжко пояснити міркування, керуючись якими інтересам «наклепника» (однієї приватної особи) надається пріоритет над інтересами того, кого неправдиво обмовили (по суті, такої ж самої приватної особи). Видається, що все повинно бути, якраз, навпаки. Адже і логіка, і елементарна справедливість підказують: коли на шальках терезів є, з одного боку, інтереси постраждалого, якого завідомо неправдиво обмовили (причому з достатньо серйозними наслідками для його долі та репутації) а з іншого – інтереси порушника його прав, то перевага держави повинна бути якраз на стороні завідомо безневинної жертви.

Продовжуючи аналіз відповідної проблеми, зазначу таке: прибічники критикованої мною позиції вказують, що право на безмежну брехню (зокрема, й безкарну можливість зводити наклеп на завідомо невинуватого), начебто, надає підозрюваному / обвинуваченому сам законодавець, дозволяючи тому вдаватися до будь-яких незаборонених способів захисту. При цьому вони посилаються на ч.6 ст.55 Конституції України [340] та ч.1 ст.22 КПК 2012 р. Варто з'ясувати, чи є такі аргументи коректними та правильними за своєю суттю.

Розпочну з аналізу підходу, відображеного у ч.1 ст.22 КПК України. Там йдеться про те, що сторони обвинувачення та захисту обстоюють їхні правові позиції, права, свободи й законні інтереси *«засобами передбаченими цим Кодексом»*. При цьому адепти такої позиції чомусь так і не навели конкретне положення вітчизняного КПК, де було б прямо передбачено, що обстоювання власних інтересів можливе шляхом обмови завідомо невинуватого. А не змогли вони цього зробити по одній дуже простій причині – тому що його просто не існує.

Що стосується посилання на положення ч.6 ст.55 Конституції як на підтвердження критикованої мною точки зору, то доцільність такої відсилки теж викликає великі сумніви. Адже там сказано, що «кожен має право будь-якими не

³⁴⁰Конституція України: Закон України від 8 червня 1996 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

забороненими законом засобами захищати свої права і свободи *від порушень і протиправних посягань*» []³⁴¹. При цьому постають питання (вочевидь, риторичні): 1) від яких це таких «порушень» і «протиправних посягань» неправдиво звинуваченої жертви, має захищатися той, хто сам нищо та підло, не гребуючи жодними засобами, зводить наклеп на завідомо невинуватого? 2) хто у такому разі вчиняє протиправне посягання: порушник чи постраждалий від його діяння? Як видається, відповіді на такі питання для будь-якої розсудливої людини із середньовираженим почуттям справедливості є достатньо зрозумілими та ясними...

Окрім того, для мене безсумнівним є й те, що нинішня регламентація аналізованого питання у ст.384 КК України йде врозріз із деякими «ключовими» завданнями кримінального судочинства – а саме тими, аби «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» (ст.2 КПК України).

Отож, я повністю поділяю позицію розробників Проекту КК 2019-2025 р. у тому, що обмова підозрюваним / обвинуваченим завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення однозначно не може вважатися допустимим (причому як з юридичної точки зору, так і з морального погляду) способом захисту та що таку поведінку із категорії зловживання правом слід перевести у категорію злочинів.

Водночас наявність схвальних в цілому відгуків аж ніяк не виключає й низки критичних міркувань. До зауважень слід віднести те, що:

1) із формулювання п.2 ст.8.2.5. Проекту («будучи підозрюваним чи обвинуваченим, обмовила *іншу* людину у вчиненні кримінального правопорушення») чітко не зрозуміло, чи йдеться при цьому про обмову *конкретної* людини чи ні. Бо якщо цей учасник процесу насправді вчинив кримінальне правопорушення, але з метою відведення підозри від себе неправдиво вказує, що це зробив не він, не називаючи при цьому конкретного

³⁴¹Конституція України: Закон України від 8 червня 1996 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

«винуватця», то він усе одно фактично стверджує, що це діяння вчинила якась людина (адже кримінальне правопорушення само собою не вчиняється, завжди є його суб'єкт, хоч нерідко й невідомий працівникам правоохоронних органів). Чи слід за таких умов притягувати цього учасника процесу до КВ? Вважаю, що ні. Такий підхід видається занадто категоричним. Я уже висловлювалася з цього приводу, але повторю свої міркування знову: склад введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст.384 КК України) /склад «перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення» (ст.8.2.5 Проекту КК України 2019-2025 р.р) не потрібно поширювати на будь-які спроби фактично винного уникнути КВ (чи добитися будь-яких інших бажаних та вигідних для себе рішень). Основним при цьому повинна бути відсутність обмови іншої *конкретної* людини у вчиненні того діяння, яке інкриміноване цьому учаснику процесу;

2) автори Проекту КК України, пропонуючи встановити КВ підозрюваного /обвинуваченого за обмову іншого у вчиненні *кримінального правопорушення* забувають про те, що не виключена обмова завідомо невинуватого у вчиненні ще й *іншого СНД*: а) СНД неповнолітнього, котрий не досяг віку, з якого може наставати КВ та б) СНД неосудного. Посягання на інтереси двох останніх категорій осіб (які є незрівняно «слабшими», вразливішими у порівнянні із тим, хто може визнаватися суб'єктом кримінального правопорушення – а це підтверджується тим, що у КПК законодавець не випадково надає їм «посилені» процесуальні гарантії) повинно, навпаки, каратися більш суворо, а не залишатися взагалі без правового регулювання;

б) розробники Проекту КК (а чинний законодавець – і поготів) залишають поза увагою ту обставину, що обмовити завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення чи іншого СНД здатні (окрім, звісно, потерпілих та свідків) не лише підозрювані та обвинувачені, але й інші особи, які мають право на захист – ті, стосовно кого вирішується питання про застосування ПЗМХ чи ПЗВХ. Якщо вони на момент вчинення аналізованого діяння: а) досягли віку, з

якого може наставати КВ за скоєне, б) усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними у питанні щодо обмови завідомо невинуватого (тобто щодо цього діяння вони є повністю осудними), то немає ніяких принципових та логічних виправдань для того, аби не притягувати їх до КВ (звісно ж, *de lege ferenda*, якщо законодавець прислухається до моїх пропозицій):

- і обмежено осудного, щодо якого вирішується питання щодо застосування ПЗМХ;

- і неосудного, стосовно якого приймається аналогічне рішення (бо він може бути визнаний неосудним у вчиненні одного («первісного») діяння, і повністю осудним – у тому, що намагається «очорнити» завідомо невинуватого);

- і до прикладу, 17-річного підлітка, стосовно якого вирішується питання щодо застосування ПЗВХ та який є повністю осудним і у вчиненні «первісного» діяння, і «наступного» діяння, яке полягає в обмові невинуватого.

Розбіжності між положеннями КК та КПК проявляються і у тому, що вітчизняний законодавець демонструє неоднаковий підхід до вирішення питання щодо сфери права особи по наданню (відмови від надання) інформації відносно себе й інших близьких осіб.

Так, у ст.385 КК України передбачено відповідальність свідка за відмову від давання показань. Згідно з ч.2 цієї статті, не підлягає КВ особа за відмову давати показання під час здійснення досудового розслідування або в суді *щодо* себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Водночас, у ст.18 КПК України 2012 р. («Свобода від самовикриття та право не свідчити *проти* близьких родичів та членів сім'ї») мова йде про те, що «Жодна особа не може бути примушена визнавати свою винуватість у вчиненні *кримінального правопорушення* або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати *підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення*. Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення *проти неї*... Жодна особа не може бути змушена давати пояснення, показання, що можуть стати *підставою для підозри, обвинувачення у*

вчиненні близькими родичами чи членами сім'ї кримінального правопорушення» []³⁴².

Виходячи із цього положення КПК, можна зробити висновок, згідно з яким законодавець розуміє свободу від самовикриття (а також викриття близьких родичів та членів сім'ї) дуже вузько: як право особи не зізнаватися у вчиненні нею самою (та іншими особами, про яких є пряма вказівка в законі) кримінального правопорушення.

Водночас, відповідно до ст.63 Конституції України, «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення *щодо* себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом». Законодавець використав у конституційній нормі словосполучення «*щодо себе*» (а не «*проти себе*»), як це має місце у КПК України).

Аналіз вищенаведеної норми свідчить про те, що хто-небудь може відмовитися надавати інформацію: а) яку можна використати для формулювання підозри чи обвинувачення, б) ту, котра може бути абсолютно нейтральною (до прикладу, дані про місце народження, рівень своєї освіти тощо), б) що, навпаки, позитивно характеризує людину, але яку вона з будь-яких причин (наприклад, внаслідок своєї скромності, сором'язливості тощо) не хоче оприлюднювати.

Слід також з'ясувати: чи є право особи не давати показання щодо себе (та інших осіб, коло яких визначено у законі) максимально широким, чи, можливо, воно обмежується певними галузевими рамками? Адже у Конституції України не сказано, що особа вправі не свідчити щодо себе (та близьких родичів, членів сім'ї) тільки у рамках кримінального судочинства. Адже давати показання можна і в адміністративному, і в цивільному, і в господарському процесі.

Зазначу, що аналізоване право на практиці зазвичай розуміють дуже вузько: як право не зізнаватися у вчиненні кримінального правопорушення чи іншого СНД (зрештою, таке тлумачення не зовсім безпідставне - воно

³⁴² Навроцька В.В. Право не давати показання «проти» чи «щодо» себе, членів сім'ї та близьких родичів? *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2021 р. (м. Хмельницький). Хмельницький: ХНУ, 2021. С.139-140.

ґрунтується на положенні ст.18 КПК України, де йдеться про право не визнавати свою винуватість у вчиненні саме *кримінального правопорушення*).

Однак особа може відмовлятися давати показання не тому, що сама вчинила кримінальне правопорушення, а тому, що виявилася причетною до нього у дещо в іншій якості. В юридичній літературі висловлена точка зору (з якою я повністю згідна), що особа вправі відмовитись повідомляти інформацію, яка викриває її, членів її сім'ї або близьких родичів не тільки у заборонених кримінальним законом діяннях, але й таких, що тягнуть за собою інші види юридичної відповідальності чи можуть осуджуватися з огляду на норми моралі³⁴³.

Таким чином, ст.63 Конституції України (а ч.2 ст.385 КК України їй цілком відповідає) як така, що не передбачає обов'язку доводити не тільки свою невинуватість, але і будь-які інші обставини, повинна мати пріоритет над положенням ст.18 КПК України 2012 р., позаяк:

а) вона надає більш широкі гарантії (а відповідне положення КПК України 2012 р., навпаки, суперечить та істотно звужує зміст ст.63 Конституції);

б) до того ж, Конституція (відповідно до ієрархічного колізійно-правового принципу) має перевагу над іншими НПА (у тому числі й над положеннями КПК України) []³⁴⁴.

А тому існує потреба викласти ст.18 КПК України у такій редакції:

«Стаття 18. Свобода від надання пояснень та показань щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів

³⁴³ Бараннік Р.В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.09 /Запорізький юридичний інститут. Запоріжжя, 2002. С.88-89, 91-92 (235с.)

³⁴⁴ Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2016. С.147 (224с.); Баганець О. Новий кримінальний процесуальний кодекс порушує принцип верховенства права. *Дзеркало тижня*. 23 березня 2013 р. №11(108). С.6; Навроцька В.В. Право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів як одна із процесуальних гарантій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2020. Випуск 3 (91).С.128-136 (С.127-138); Навроцька В. Межі свободи від самовикриття та викриття близьких родичів й членів сім'ї. *Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика*: Збірник матеріалів III Науково-практичної конференції. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. С.289 (С.288-289)

1. Жодна особа не може бути примушена давати будь-які пояснення та показання щодо себе, у тому числі визнати свою винуватість у вчиненні кримінального чи будь-якого іншого правопорушення.

2. Кожен вправі не повідомляти будь-яку інформацію щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

3. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання щодо близьких родичів чи членів її сім'ї, у тому числі й тих, що можуть доводити вчинення ними кримінального чи іншого правопорушення.

Продовжуючи аналізувати дискусійні аспекти застосування ст.385 КК України, зокрема, й щодо притягнення до КВ учасників кримінального судочинства за відмову від виконання покладених на них обов'язків (а до їх вирішення без знання відповідних положень процесуальних норм нема чого й підходити), варто звернути увагу на проблему притягнення до такої відповідальності священнослужителя-свідка.

Питання щодо наділення священнослужителів свідоцьким імунітетом, а також питання щодо можливості / неможливості притягнення їх до КВ за відмову давати показання в ході допиту стосовно інформації, яку вони дізналися під часі сповіді, є предметом доволі гострих наукових дебатів []³⁴⁵. Попри це, ступінь розробки цієї проблеми є невисоким. Хоча окремі аспекти допиту

³⁴⁵Рогатинська Н. Особи, які не підлягають допиту як свідки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4(8). С.87-88 (С.86-89); Потайчук І. Участь священнослужителів в якості свідків у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. №1(7). С.3-9 (С.1-11); Потайчук І.В. Предмет таємниці сповіді у кримінально-процесуальному законодавстві України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/75.pdf; Чупрун Є.В. Релігійний імунітет у цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:Юриспруденція*. 2022. №59. С.44-47 (С.43-48); Белькова О.В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2005. С.9-12 (20с.); Волкотруб С.Г. Актуальні питання імунітету свідків в кримінальному судочинстві. *Форум права*. 2009. №3. С.106-109 (С.105-110); Пристінський О.І. Правове забезпечення таємниці сповіді в чинному законодавстві України та канонах Православної церкви. *Адвокат*. 2011. №9.С.22-25 (С.22-26); Марисюк К.Б. Чи потрібна кримінально-правова відповідальність за порушення таємниці сповіді? *Вісник ЛІВС при НАВС України*. 2003. №1. С.105-107 (С.104-108); Палій М.В., Волкова Г.М. Основи кримінально-правового захисту таємниці сповіді. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2005. №2. С.247-248 (С.247-248)

священнослужителів як свідків та наділення їх відповідним імунітетом таки аналізувалася, після прийняття нового КПК України ця проблема так і не була належно досліджена, а в юридичній літературі не зважалося на: а) явні суперечності між чинним КПК й Законом «Про свободу совісті та релігійні організації»; б) те, що задекларований і у ст.161 КК України, і у ст.10 КПК України підхід щодо неприпустимості надання привілеїв чи обмеження у правах з огляду на релігійні переконання, в якійсь мірі так і залишився благим наміром законодавця, пустим побажанням, викладеним на папері, профанацією; в) розбіжності між вітчизняним КК та КПК України - з одного боку, та Конституцією – з іншого; г) інші питання, законодавчий підхід до вирішення яких мав би бути, на думку дисертантки, геть іншим.

Варто зауважити, що на сьогоднішній день свідоцький імунітет поширюється на священнослужителів лише у частині, яка стосується даних, довірених їм в ході сповіді. Так, у п.5 ч.2 ст.65 КПК 2012 р. йдеться про те, що не підлягають допиту як свідки священнослужителі стосовно того, що їм стало відомо при здійсненні *сповіді*. Водночас у КПК 1960 р. (п.1 ч.1 ст.69 цього Кодексу) таке питання було врегульоване по-іншому. Там вказувалося, що не підлягають допиту як свідки священнослужителі щодо відомостей, які їм стали відомі при здійсненні *професійної діяльності* []³⁴⁶. Подібний підхід демонстрували й розробники Статуту кримінального судочинства 1864 р., де згадувалося про заборону допиту священників відносно визнань, одержаних на сповіді або *при наданні іншої духовної допомоги* []³⁴⁷.

Звичайно, випадки й способи надання духовної допомоги, що виходять за межі сповіді (котра теж є частиною професійної діяльності священнослужителя, зокрема й священнослужителя християнських конфесій) є дуже невизначеними та різноманітними. А тому недопущення за таких умов священників до давання

³⁴⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 р. №1001-05.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.

³⁴⁷ Навроцька В.В. Таємниця професійної діяльності священнослужителя як одна з процесуальних гарантій недоторканості приватного життя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. Спеціальний випуск №5. Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід*. Луганськ, 2011. С.276 (С.275-281)

показань буде перешкодою до встановлення істини у процесі. Проте чимало релігійних напрямків та течій не визнають таїнство покаяння та цінність таємниці сповіді. До прикладу, протестантизм (на відміну від православ'я та католицизму) заперечує містичний зміст цього церковного таїнства. У багатьох протестантських течіях здійснюється тільки хрещення та причастя – причому там вони розглядаються як суто символічні обряди, що не особливо й відрізняються від інших. Мабуть за таких обставин твердження, відповідно до якого таємниці сповіді у протестантських течіях надається те ж значення, що й у католицьких та православних напрямках, було б геть некоректним та неправильним.

Видається, що аналізоване питання варто розглядати під кутом зору засади рівності усіх перед законом й судом. Відповідно до приписів ст.24 вітчизняної Конституції, обмеження прав особи за ознакою релігійної належності заборонене. Із урахуванням положень п.5 ч.2 ст.65 КПК України, священнослужитель не може бути допитаний як свідок про обставини, котрі йому стали відомі із сповіді. Однак, як зазначалося, сповідь як таїнство церкви відоме тільки християнським конфесіям. Таким чином, за існуючого правового регулювання у кримінальному судочинстві надається невинуватена перевага віруючим саме цих конфесій. Що ж стосується віруючих інших віросповідань (індуїзму, буддизму, зороастризму, ісламу, іудаїзму тощо), то щодо них законодавець поки це питання взагалі не вирішив.

Певно, існує потреба поширення свідоцького імунітету й на представників тих конфесій, які практикують не сповідь, а інші форми довірливого спілкування священнослужителя з віруючим та необхідність нормативного врегулювання права священнослужителів інших конфесій відмовитися давати показання щодо відомостей, про котрі вони довідалися при здійсненні іншого обряду покаяння (звісно ж, за умови, що такий обряд передбачений для цієї релігійної течії).

А тому нехай і недосконалим, проте куди більш виправданим та логічним було положення п.1 ч.1 ст.69 КПК України 1960 р. []³⁴⁸, згідно з яким, за загальним правилом, не підлягав допиту як свідок священнослужитель стосовно того, що йому було довірено чи стало відомо при здійсненні *професійної діяльності*. Положення ж чинного КПК України звужує (у порівнянні із своїм попередником) обсяг права священнослужителя стосовно ненадання органам, які ведуть кримінальний процес, показань щодо певних обставин КП. Водночас, згідно з положеннями ч.3 ст.22 вітчизняної Конституції, при прийнятті нових законів звуження змісту чи обсягу існуючих прав та свобод неприпустиме.

До того ж, в Україні існують як релігійні, так і псевдорелігійні товариства та організації, частина яких державної реєстрації так і не пройшла. А тому в ході КП неодмінно поставатиме питання і про статус самої організації, і про сан (статус) служителя культу, уповноваженого на здійснення певного релігійного обряду. Варто вказати, що у КПК України немає будь-якої вказівки про належність такої організації до числа зареєстрованих. І даремно.

У ч.3 ст.65 КПК України сказано, що особи, згадані у п.5 ч.2 ст.65 цього Кодексу (а там якраз і йде мова про священнослужителя, який отримав відомості на сповіді) можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, котра довірила їм таку інформацію, у визначеному нею обсязі (у письмовій формі за підписом довірителя) []³⁴⁹. Я ж вважаю, що відомості, довірені священнослужителю на сповіді, взагалі не підлягають розголошенню. Це впливає з положень канонічного права, де передбачено обов'язок священика неухильно зберігати таємницю сповіді (канони 728, 733, 734 Кодексу канонів східних церков []³⁵⁰, абз.2-4 положення 2 Розділу IX «Злочинність, покарання,

³⁴⁸ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12. 1960 р. №1001-05.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.

³⁴⁹ Король В.В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 2002. С.115 (205с.)

³⁵⁰Кодекс канонів східних церков (проголошений 18.10. 1990 р.) URL:<https://trull.org/~alex/pubmirror/old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html>.

виправлення» Соціальної концепції УПЦ []³⁵¹). Заборона щодо допиту священослужителів про таку інформацію є необхідною умовою ставлення з повагою до почуттів віруючих.

Варто звернути увагу, що згідно з ч.5 ст.3 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» *ніхто* не вправі вимагати від священнослужителя відомостей, отриманих ним під час сповіді. Вказане означає, що жодна особа (зокрема, й працівники органів, які ведуть кримінальний процес) за жодних обставин (у тому числі й тоді, коли довіритель інформації у письмовому вигляді звільнив священнослужителя від обов'язку зберігати таємницю сповіді) не уповноважений ставити вимогу про розголошення цих відомостей під загрозою настання кримінальної чи будь-якого іншого виду юридичної відповідальності.

Отож, існує суперечність між положеннями ч.5 ст.3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та ч.3 ст.65 КПК України. У разі неузгодженостей між НПА, найперше слід зважати на предмет правового регулювання. Перевагу у такому разі повинен мати НПА, до сфери відання якого належить певне питання. Але інститут таємниці сповіді має міжгалузевий, комплексний характер і обоє цих законів щодо аналізованого вузького питання регламентують однорідні суспільні відносини. А тому за наведеним критерієм визначити пріоритет одного із них неможливо.

За наявності суперечності між положеннями НПА однакової юридичної сили, що регулюють однорідні суспільні відносини, потрібно керуватися темпоральним колізійно-правовим принципом, згідно з яким за таких умов пріоритет матиме НПА, що є більш пізнім за часом прийняття.

Однак тут не все настільки просто та однозначно. Уявімо, що аналізована ситуація трапилася б за час дії попереднього КПК України 1960 р. Оскільки Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) було прийнято пізніше, то викладені у ньому положенням повинні мати перевагу. І тому до моменту набрання чинності КПК України 2012 р. навіть якщо священика й було звільнено

³⁵¹Соціальна концепція Української Православної Церкви.
URL:<https://upc.lviv.ua/publikatsiji/dokumenty/zagalnotserkovni/459-sotsialna-kontseptsiya>.

від обов'язку зберігати таємницю сповіді, але той усе одно відмовився б від розголошення таких відомостей на допиті (оскільки протилежне йшло врозріз з його сумлінням, уявленням про моральний обов'язок), його не можна було притягнути до КВ за ст.385 КК України.

Проте якби аналогічна ситуація трапилася б, але за час дії КПК України 2012 р., то підхід до її розв'язання був би геть інакшим. Справа у тому, що нинішній КПК та цей закон, по суті, помінялися місцями – бо чинний КПК прийнято уже на 19 років пізніше, чим Закон «Про свободу совісті та релігійні організації». А тому положення вказаного закону, згідно з яким ніхто й ні за яких обставин не вправі вимагати від священнослужителя відомостей, що їх було одержано на сповіді, фактично нівелюються положеннями ч.3 ст.65 КПК 2012 р. (де передбачено виняток із загального правила).

Відтак, якщо зараз у працівників органів, що ведуть кримінальний процес, є достеменна інформація про те, що священнослужитель володіє даними, отриманими під час сповіді (і вони, до того ж, входять до предмету доказування у даному провадженні), проте відмовляється повідомити про них під час допиту його як свідка із посиланням на ч.5 ст.3 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», то в аналізованій ситуації притягнення його до КВ за ст.385 КК України з огляду на законодавчий підхід (але не норми моралі) буде обґрунтованим та підставним.

Вказане засвідчує, що деколи отаке вирішення розбіжностей між положеннями НПА (застосування темпорального колізійно-правового принципу за одночасної неможливості застосування якихось інших колізійно-правових засад) є хоча й формально правильним, однак за суттю - хитким та хибним. Адже проблемна ситуація (за час дії обох кодексів – і КПК 1960 р., і КПК 2012 р.) абсолютно не змінилася, проте підходи до її вирішення в різний час є кардинально протилежними.

Зазначу, що іноді встановлення заборони на розголошення інформації про деякі довірені таємниці (а сказане повною мірою стосується таємниць, повідомлених в ході сповіді) обумовлені не лише інтересами довірителя певної

таємниці, а й інтересами того, кому ця інформація була довірена. А тому священнослужитель не повинен бути допитаний навіть тоді, коли особа, яка сповідалася, готова розголосити чи навіть уже сама повідомила органам досудового розслідування та суду довірену на сповіді (чи при здійсненні іншого обряду покаяння) інформацію []³⁵².

З огляду на сказане пропоную:

а) нову редакцію п.5 ч.2 ст.65 КПК України:

«священнослужителі релігійної організації, що пройшла державну реєстрацію – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих чи при здійсненні іншого обряду покаяння, за умови, що він передбачений для даної релігійної течії»;

б) викласти перше речення ч.3 ст.65 КПК України таким чином:

«Довіритель інформації вправі звільнити осіб, передбачених пунктах 1-4 частини другої цієї статті, від обов'язку зберігати професійну таємницю у визначеному ним обсязі»;

в) ч.5 ст.3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» сформулювати так:

«Ніхто не вправі вимагати від священнослужителів релігійних організацій, що пройшли державну реєстрацію, відомостей, одержаних ними під час сповіді віруючих чи здійснення іншого обряду покаяння, за умови, що він передбачений для даної релігійної течії».

Наступна проблема, яка варта окремої уваги, стосується вирішення в Проєкті КК питання про «ціну» показань, висновків експерта та перекладу. У п.6 ст.8.2.2. Проєкту КК вказано, що ознакою, яка підвищує на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених статтями 8.2.16.-8.2.19. Розділу 8.2. «Кримінальні

³⁵² Навроцька В.В. Притягнення священнослужителя до кримінальної відповідальності за відмову давати показання стосовно відомостей, отриманих на сповіді чи при здійсненні іншого обряду покаяння. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф.*, м. Харків, 17–19 жовт. 2019р. /редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С.482-485 (С.481-486); Навроцька В.В. Свідочий імунітет священнослужителя у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3(5). С.89-94 (С.88-96); Матоліч В.В. Охорона професійних таємниць у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. С.97-104 (244с.)

правопорушення проти сприяння правосуддю», є надання показань, висновку чи перекладу в суді під присягою. Такий підхід розробників Проєкту КК дивує.

Адже тоді виходить, що показання свідка та висновок експерта у суді (а у п.5 ч.2 ст.74, ч.2 ст.352 та ч.1 ст.356 КПК України саме цих суб'єктів, котрі повідомляють процесуально значущу інформацію, згадано з-поміж тих, кого слід приводити до присяги), дані у КП під присягою, начебто: а) вартують більше, ніж без неї, б) показання свідка, дані в ході досудового розслідування, менш значимі, ніж аналогічні показання того ж свідка, але повідомлені в ході судового розгляду (адже в першому випадку цього учасника процесу не приводять до присяги, в іншому ж - навпаки), в) такі процесуальні джерела доказів вагоміші, ніж будь-які інші (наприклад, показання потерпілого чи обвинуваченого).

Однак для вітчизняного кримінального процесу, який не визнає формальну /легальну теорію доказів (а зараз жоден доказ не має наперед встановленої сили, їх усі слід оцінювати в сукупності) навряд чи прийнятною є думка, відповідно до якої підтверджені під присягою показання чи експертний висновок, є більш цінними, ніж непідтверджені. Зазначу, що ЄСПЛ з цього питання демонструє аналогічне бачення. Так, у п.78 рішення «Доорсон проти Нідерландів» йдеться про таке: «...Суд не може абстрактно визнати, що показання свідка, дані під присягою, завжди значать більше, ніж інші свідчення, що дав той же свідок без присяги раніше, тим паче, коли між першим та другим існує суперечність» []³⁵³.

Водночас у юридичній літературі побутує позиція, що полягає якщо не у схваленні []³⁵⁴, то, принаймні, у нейтральному, поблажливому ставленні до присяг

³⁵³Doorson v. Netherland (application № 20524/92) 29.11.1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-2799%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-2799%22]}), Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний Київ: «К.І.С.», 2010. С.294 (576с.)

³⁵⁴ Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків: Право, 2018. С. 135-136 (408с.); Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. С.128 (246с.), Лушпінєнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.265 (С.263-267), Лушпінєнко В.М. Показання свідка як процесуальне джерело доказів у кримінальному процесі України: дис.... канд.

у кримінальному судочинстві []³⁵⁵. Її прибічники, з поміж іншого, посиляються на зарубіжний законодавчий досвід в плані диференціації відповідальності за давання завідомо неправдивих показань. Про те, що неправдива присяга (клятвовідступлення) є кваліфікованим видом давання неправдивої процесуально значущої інформації йдеться, зокрема, у ст.154 КК Німеччини []³⁵⁶, у п.63 Федеральних правил про докази у США []³⁵⁷ тощо (а тому підхід, висловлений у п.6 ст.8.2.2. Проекту КК – є оригінальним лише для вітчизняної доктрини).

Я ж таке ставлення до присяги взагалі не поділяю, вважаючи її штучною, а не природною підставою для надання начебто більшої переконливості інформації, що підкріплюється клятвою, та заперечую, що в результаті подібної процесуальної дії хоч якось посилюється вплив підтверджених показань й висновку на прийняття рішення. Вважаю, що присяга при наданні процесуально значущої інформації є пережитком, явним атавізмом, від якого слід

юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С.171, 193 (255с.); Шепітько М.В. Лжесвідчення та лжеприсяга: проблема правової регламентації й виявлення неправди в показаннях. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т.15. С.315 (С.313-320)

³⁵⁵ Лежнева Т.М., Чоноп'ятов С.В. Функції присяги в праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С.13-14 (С.12-15); Маськовіта М.М. Теоретико-правовий аналіз поняття «присяга». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С.168-170 (С.167-171); Кравчук О., Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С.7-19; Кравчук О.Л. Історичний розвиток поняття присяга. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №13. С.107-111; Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород. Ліра, 2011. С.112 (368с.); Крупка О.В. Присяга у кримінальному праві та кримінальному процесі Київщини і Волині у другій половині XVI – першій половині XVII ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2013. Вип.24. С.7-12; Федоренко В.Л., Андреев В.О. Присяга судового експерта та присяги державного службовця в Україні: *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. №2(4) С.65-66 (С.59-72), Гломб Ю.О. Попереджувачий механізм у призмі відповідальності за ст.384 КК України (Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу). *Часопис Київського університету права*. 2000. №4. С.369 (С.368-372), Шабаровський Б. Перевірка показань свідка під час допиту у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №6. С.288 (С.287-291); Габрелян Ю.А., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №9. С.456 (С.451-458). URL:<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/75.pdf>.

³⁵⁶ German Criminal Code: Law of Germany from 3 November 1998. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.htm.

³⁵⁷ Federal Rules of Evidence as amended to December 1, 2024. URL:<https://www.law.cornell.edu/rules/fre>.

позбавлятися []³⁵⁸. До речі, навіть палкі прихильники цього інституту відверто визнають, що присяга має в основному символічне, церемоніальне значення []³⁵⁹, що якщо особа заздалегідь не планує дотримуватися встановлених норм моралі та права, поводитися недоброчесно, то складення присяги навряд чи могло б застерегти її від цього []³⁶⁰.

Присяга у кримінальному процесі має дуже давню історію і введена була, передусім з тією метою, аби вплинути на релігійні почуття його учасників, для того, щоб це було стримуючим фактором для віруючих (або ж, принаймні, їх значної частини) щодо повідомлення завідомо неправдивої інформації працівникам правоохоронних органів та суду. Однак християнські норми (а зараз близько 80% жителів України декларують, що вони сповідують християнство []³⁶¹) взагалі забороняють будь-які клятви – як релігійного характеру (попри те, що і в епоху Середньовіччя, та й у більш пізні часи, були поширеними клятви саме на Біблії), так і світського (Євангеліє від Св. Матвія

³⁵⁸ Навроцька В. Інститут присяги при даванні показань у кримінальній справі. Юриспруденція: теорія і практика. 2010. №11(73). С.42-44. Навроцька В.В. Допит під присягою та лжесвідчення. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] /МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Том I. Харків: ХНУВС, 2014. С.304-308;. Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С.141-146 (224с.)

³⁵⁹ Кравчук О, Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С.7 (С.7-19)

³⁶⁰ Кравчук О, Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С.9, 16 (С.7-19)

³⁶¹ Мосорко А. 70% українців вважають себе православними, підтримка єдиної Православної Церкви зростає. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/70-ukrajinciv-identifikuyut-sebe-yak-pravoslavni-skilki-z-nih-nalezhat-do-pcu-304289>; Якобчук А. Релігійні тенденції в Україні 2023: скільки в Україні послідовників різних церков. URL: <https://slovoproslovo.info/religiyni-tendentsii-v-ukraini-2023-skilki-v-ukraini-poslidovnikiv-riznih-tserkov/>;

Грушецький А. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>; Арістова А.В. Релігія в Україні. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96; Сологуб І. Релігійні організації в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3865991-religijni-organizacii-v-ukraini.html>; Горевой Д. Як змінювалася релігійність України з 2000 року. Короткий переказ великого дослідження Центру Разумкова. URL: https://lb.ua/society/2022/02/02/504398_yak_zminyuvalas_religiynist.html; Олексієнко О. Релігійна палітра України. URL: <https://tyzhden.ua/relihiyna-palitra-ukrainy/>.

5:33-37 та 5:34), (Соборне послання Св. апостола Якова 5:12)[³⁶²]. На жаль, розробники чинного КПК України та Проекту КК навіть не допустили ймовірності ситуації, за якої віруючий учасник кримінального судочинства, котрому відомі наведені вище релігійні настанови, категорично відмовляється перед виконанням обов'язків свідка чи експерта давати подібні обіцянки. Постає питання: що ж робити у цьому випадку? Відповіді на це в чинному законодавстві немає. Не виключено, що подібна відмова може бути зумовлена й будь-якими іншими міркуваннями: наприклад, учасник процесу категорично стверджує, що нікого в оману він не вводив і вводити не планує, а відбирання у нього клятви як додаткового підтвердження його чесності та порядності, він вважає принизливим для себе.

Що ж тоді виходить: заперечення особи щодо приведення її до присяги перед виконання процесуальних обов'язків потягне неможливість надання нею у подальшому експертного висновку чи показань як доказів (якщо подібна відмова траплятиметься з боку експерта, то особливих проблем не виникатиме, бо його, в принципі, можна замінити, а от із свідком ситуація куди складніша, адже він - незамінний учасник процесу)? Певно, що ні. Але якщо така процесуально значуща інформація усе одно підлягає використанню у доказовій діяльності, то, відповідно, постає питання (теж риторичне): а навіщо узагалі передбачати норми, які можна обійти, зігнорувати, чи логічно це?

А тому пропоную:

1) у КПК України - повернутися до існуючого раніше положення, відповідно до якого учасника кримінального судочинства достатнього було попередити про загрозу настання КВ за надання процесуально значущої інформації, а відтак, своєю чергою, раджу:

а) виключити п.5 ч.2 ст.74 та ч.2 ст.352 КПК України;

б) із ч.2 ст.354 КПК України прибрати вказівку про те, що 16-річного свідка не приводить до присяги;

³⁶² Біблія в перекладі Івана Огієнка. URL:<https://only.bible/bible/ubio/>.

в) у другому реченні ч.1 ст.356 КПК України виключити вказівку на приведення експерта до присяги перед його допитом для роз'яснення висновку;

2) у Проєкті КК України - із ст.8.2.2. виключити п.6.

Під поняттям «суддя» у п.23 ч.1 ст.3 КПК України мається на увазі як особа, яка на професійній основі уповноважена здійснювати правосуддя, так і присяжний. По суті, таке ж визначення відображено й у п.2 ст.8.1.1. Проєкту КК, де йдеться про те, що суддею є громадянин України, котрого відповідно до Конституції України та закону призначено суддею, займає штатну суддівську посаду, а також присяжний []³⁶³. Вказаний підхід мною та іншими дослідниками визнається як цілком виправданий []³⁶⁴. Важливе значення для визначення правового статусу присяжного має ч.2 ст.383 КПК України. Там вказано, що всі питання, пов'язані із судовим розглядом (окрім передбаченого ч.3 ст.331 цього Кодексу), судді та присяжні вирішують спільно.

Водночас з огляду на вказане розуміння поняття «суддя» у статтях розділу Книги 8 Проєкту КК, викликає здивування: чому перешкоджання виконанню обов'язків присяжного (ст.8.2.26.) становить собою провину, а не злочин, передбачений ст.8.1.5. «Незаконний вплив на суддю»? Видається, що виключення із Проєкту ст.8.2.26. (адже вказана там поведінка цілком підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст.8.1.5. Проєкту) відповідатиме уявленню про те, що статус присяжного при здійсненні правосуддя аналогічний статусу професійного судді.

³⁶³ Проєкт КК України станом на 17.02.2024 р. URL:

³⁶⁴ Волоско І.Р. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. №7. С.203-204 (С.201-207); Берч В.В. До питання про конституційно-правовий статус присяжного. *Наукові перспективи*. 2024. №9 (51). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/15204/15274>, Грицаєнко Р. Правовий статус присяжних в умовах удосконалення інституту суду присяжних в Україні. *Підприємництво, господарство і право в Україні*. 2018. №9. С.271 (С.270-273); Москвич Л.М., Іваницький С.О., Русанова І.О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних): монографія. Харків: Фінн, 2009. С.7 (488с.), Щерба В.М. Щодо прав та гарантій присяжного в кримінальному судочинстві України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2013. №4. С.197-198 (С.195-201); Словська І.Є. Проблеми оптимізації правового статусу суду присяжних як реалізації конституційної засади судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Випуск 33(2). С.132-133 (С.131-134).

Варто звернути увагу на прогалини, притаманні як чинному КК України, так і Проекту КК, що не дають змоги зараз та не дадуть такої можливості у майбутньому належно захистити інтереси учасників кримінального процесу й обстояти інтереси публічні (хіба законодавець і розробники Проекту усе ж звернуть увагу на вказані недоліки та виправлять їх). Одна із таких вад полягає у тому, що у них обох хоч і передбачено відповідальність за розголошення даних ОРД та досудового розслідування (ст.387 КК України та у ст.8.2.23. Проекту КК України), але взагалі не згадується про відповідальність за розголошення даних закритого судового засідання.

Діяльність суду – як правило, діяльність відкрита, публічна. Існує величезна кількість переваг гласності. Гласність кримінального процесу як одна із його засад, сприяє охороні прав та законних інтересів осіб у сфері кримінальної процесуальної діяльності, забезпечує реальну можливість громадського контролю за діяльністю органів, що ведуть кримінальний процес (бо присутність сторонньої людини зазвичай дисциплінує, маючи у процесі такого «свідка», не будь-який суддя наважиться на відверте процесуальне порушення), є істотною перепорою фальсифікації доказів, ущемлення прав учасників процесу []³⁶⁵.

365Кузьменко О.Т., Дроздович Н.Л. Принцип гласності кримінального судочинства і формування довіри громадян до суду. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. №10 (182). С.32-33(С.31-36); Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С.135-141 (224с.); Грицюк І.В., Лабадзе М.В. Гласність та відкритість судового провадження як передумови законного та справедливого кримінального судочинства України. *Правова держава*. 2018. № 29. С.106-107 (С.106-111), Бабаєва О.В. Підготовче провадження в системі стадій кримінального процесу України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09.Харків, 2019. С.85 (282с.) Лобойко Л. Право на відкрите судові засідання у контексті міжнародних стандартів. *Слово національної школи суддів України*. 2013. №1(2). С.168 (С.168-173), Кудіна О. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Вип. 23(4). С.33-34 (С.33-38); Навроцька В.В. Гарантії нерозголошення охоронюваних законом таємниць у судових стадіях процесу. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (17-18 вересня 2020 року)*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.65 (С.63-65);Кошова О. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. №1-2. С.209-210 (С.209-216), Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. №6. С.148-150 (С.148-156); Остафійчук Л. Гласність судового процесу та його повна фіксація технічними засобами: міждисциплінарний підхід. *European Political and Law Discourse*. 2018. №2. С.116-117 (С.116-124); Городовенко В.В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного суду України*. 2011. №9(133). С.40-41; Коляденко П. Співвідношення повноти фіксування судового засідання технічними засобами з іншими засадами здійснення судочинства. *Юридична України*. 2015. №2. С.57

Водночас недозована гласність здатна заподіяти значну, а то й непоправну шкоду правам та інтересам фізичних і юридичних осіб, державі й суспільству. Судове засідання в закритому режимі зазвичай проводиться для того, аби унеможливити чи, принаймні, мінімізувати поширення певних відомостей (таємниці приватного життя, медичної, нотаріальної, банківської, державної таємниці тощо). Щоб цього можна було реально досягти, щоб у надмірно балакучих учасників закритого судового засідання був дієвий стримуючий фактор, який би спонукав їх міцно тримати язик за зубами з приводу побаченого та почутого, їм слід було б роз'яснити обов'язок зберігати у таємниці обставини, досліджені в закритому судовому засіданні, та попередити, що у разі його недотримання винного можна буде притягнути до відповідальності (звісно, *de lege ferenda*) []³⁶⁶.

З огляду на це раджу:

а) доповнити ч.4 ст. 27 КПК України таким положенням:

«Суд попереджає учасників судового розгляду про неприпустимість розголошення даних закритого судового засідання та про відповідальність за порушення вказаної заборони»;

б) закріпити у КК України нову статтю наступного змісту:

«Стаття 387-1. Розголошення даних закритого судового засідання

Розголошення даних закритого судового засідання особою, попередженою у встановленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі відомості, - карається...»;

(С.57-62); Цувіна А.А. Принцип гласності кримінального судочинства: українська та німецька моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С.471, 474 (С.471-474); Король В.В. Засада Гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. (20с.); Бундз Р.О. Законодавче підґрунтя захисту таємниці кримінального судового провадження. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Випуск 34. С.270-271 (С.268-272)

³⁶⁶ Навроцька В.В. Закритий судовий розгляд як гарантія нерозголошення охоронюваних законом таємниць. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2020. Випуск 4 (92). С.180 (С.176-188); Навроцька В.В. Гарантії нерозголошення охоронюваних законом таємниць у судових стадіях процесу. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (17-18 вересня 2020 року)*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.65 (С.63-65)

в) доповнити Проєкт КК України новою статтею (розмістивши її після існуючої ст. 8.2.23.), у якій, по-суті, пропоную відобразити те ж, про що б мало йтися й у ст.387-1 КК України):

«Стаття 8.2... Розголошення даних закритого судового засідання

Розголошення даних закритого судового засідання особою, попередженою у встановленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі відомості, вчинила провину».

Положення чинного КК України та Проєкту КК, де йдеться про встановлення відповідальності за порушення права на захист – теж одні із тих, що навряд чи можуть похизуватися довершеністю законодавчої техніки й належним врахування взаємозв'язків норм кримінального матеріального й процесуального законодавства ³⁶⁷[], а, відтак, і тим, що за їх допомогою це важливе право може бути повноцінно обстоєне.

Так, у ч.1 ст.374 КПК України передбачено відповідальність за недопущення або ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права *підозрюваного, обвинуваченого* на захист, вчинене дізнавачем слідчим, прокурором чи суддею. Однак право на захист мають не лише ці учасники процесу. У ч.1 ст.20 КПК України йдеться про те, що аналізоване право належить ширшому колу осіб – також засудженому й виправданому. Однак і тут сказано не всю правду. Адже вказане право має також особа, щодо якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ або вирішується питання про їх застосування, а також особа, стосовно якої передбачається розгляд питання про екстрадицію, юридична особа, стосовно якої здійснюється провадження щодо заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку (п.19 ч.1 ст.3, ч.1 ст.45, п.п.2 та 5 ст.52, ч.3 ст.499, ч.1 ст.507, п.2 ч.1 ст.581 КПК України).

А тому пропоную:

а) ч.1 ст.20 КПК України викласти таким чином:

³⁶⁷ Гловюк І.В. Злочини та проступки проти правосуддя у Проєкті Кримінального кодексу України та кримінальне провадження: питання синхронізації . *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (23 червня 2022 р.). Київ: МДУ, 2022. С.40 (С.40-45)

«1. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, юридична особа, стосовно якої здійснюється провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку, особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів психіатричного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особа, стосовно якої передбачається розгляд питання про екстрадицію, має право на захист...» (далі - по тексту);

б) подати ч.1 ст.374 КК України у такій редакції:

«1. Створення перешкод у залученні захисника чи ненадання своєчасно захисника, а також інші грубе порушення права на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором чи суддею».

Що стосується врегулювання цього питання у ст.8.2.9. («Порушення права на захист») Проекту КК, то в останньому його варіанті зазначено, що за вказані дії підлягає відповідальності суддя, прокурор, слідчий, дізнавач або співробітник оперативного підрозділу, який: 1) безпідставно не допустив захисника до участі у КП, 2) своєчасно не залучив захисника для здійснення захисту за призначенням, 3) здійснив процесуальну дію без обов'язкової участі захисника, 4) позбавив особу можливості самостійно здійснювати свій захист []³⁶⁸.

В оцій останній редакції Проекту уже враховано міркування авторів Висновку на Проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01. 2023 р.) []³⁶⁹, у якій ті, своєю чергою, взяли до уваги зауваження, висловлені Д.О. Балабановою. В них дослідниця звертала увагу на недоліки одного з попередніх варіантів Проекту, які полягали у: а) невинуватому обмеженні кола суб'єктів цього злочину – невключення до нього судді, б) тому, що порушення права на захист може полягати не лише у певних діях щодо

³⁶⁸ Контрольний текст Проекту КК України. Станом на 16.12.2024 р. С.558. URL:_____

³⁶⁹ Висновок на Проект Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.) URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>36.

недопущення (у різних формах) участі захисника, але й у ненаданні можливості особі здійснювати власний захист самостійно []³⁷⁰.

Попри те, що вказані зауваги було повністю враховано, зауваження до ст.8.2.9. Проекту залишилися. А полягають вони у тому, що у цій статті не виправдано використано вичерпний перелік способів порушення права на захист. Окрім отих чотирьох способів, за допомогою яких, на думку розробників Проекту КК особі можна блокувати право на захист, або ж, принаймні, зробити так, аби його реалізація була суттєво ускладненою, варто назвати, до прикладу й такі, як:

- протиправний вплив (шляхом погроз, залякування, шантажу тощо) на суб'єкта права на захист так, аби той відмовився від запрошеного ним захисника;
- безпідставне обмеження кількості захисників (п.19 Рішення ЄСПЛ «Енсслін, Баадер і Распе проти Федеративної Республіки Німеччини» []³⁷¹);
- відсутність реакції на відверто «недієздатний» захист, коли захисник виконує свої функції суто формально або ж взагалі абсолютно пасивний (п.47-50 рішення ЄСПЛ «Богуміл проти Португалії» []³⁷², п.50-52 рішення ЄСПЛ «Санінно проти Італії» []³⁷³, п.42 Рішення ЄСПЛ «Дауд проти Португалії» []³⁷⁴, про це говорять і дослідники[]³⁷⁵);
- систематична відсутність належної реакції на клопотання, відводи, заяви й скарги захисника чи самої особи, котра має право на захист;

³⁷⁰ Балабанова Д.О. Деякі пропозиції до Розділу 7.4. «Злочини проти правосуддя та Розділу 7.5. «Злочини та проступки проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку» Проекту КК України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права*: матеріали сателіт. Заходу в рамках V Харків. між нар. юрид. форуму, м. Харків, 21 вересня 2021 р. /редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С.152 (С.151-153)

³⁷¹ Рішення ЄСПЛ «Енсслін, Баадер і Распе проти Федеративної Республіки Німеччини» (Ensslin, Baader and Raspe v. Federal Republic of Germany) №7572/76, 7586/76 і 7587/76 від 8 липня 1978 р. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.», 2010. С.369 (576с.)

³⁷² Bogumil v. Portugal: Decision of the European Court of Human Rights of February 13 2001(application № 35228/03) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211>.

³⁷³ Bogumil v. Portugal: Decision of the European Court of Human Rights of October 7, 2008 (application №35228/03). URL: <https://www.humanrightsguide.sk/en/case-law/bogumil-v-portugal>.

³⁷⁴ Daud v. Portugal: Decision of the European Court of Human Rights of April 21, 1998 (application №22600/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58154>.

³⁷⁵ Гошовська Т.В., Дроздович Н.Л. Роль адвокатури при здійсненні захисту у кримінальній справі: позитивний прояв судово-правового реформування. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. №9 (145). С.32 (С.28-34)

- порушення можливості конфіденційного спілкування із захисником (п.2 рішення ЄСПЛ «Бонці проти Швейцарії» [376, п.63 рішення ЄСПЛ «Бреннан проти Сполученого Королівства» [377, п.133 рішення ЄСПЛ «Оджалан проти Туреччини» [378, п.61 рішення ЄСПЛ «Рибацький проти Польщі» 379, п.36 рішення ЄСПЛ «Дзагарія проти Італії» [380, п.210-212 рішення ЄСПЛ «Моїсеєв проти Росії» [381, такий підхід поділяє чимало науковців [382);

- обмеження кількості та тривалості зустрічей із захисником (п.134 рішення ЄСПЛ «Оджалан проти Туреччини» [383);

- ненадання достатнього часу для підготовки до захисту (п.58 рішення ЄСПЛ «Садак та інші проти Туреччини» [384; п.134 рішення ЄСПЛ «Оджалан проти Туреччини» [385, п.87 рішення ЄСПЛ «Галстян проти Вірменії» [386);

- порушення права бути детально проінформованим про характер висунутого обвинувачення (п.37 Рішення ЄСПЛ «Міро проти Франції» [387);

- проведення судових засідань за умови значної втоми обвинувачених та їх захисників (зокрема, й у нічний час), що спричинило такий стан цих учасників

³⁷⁶Bonzi v. Switzerland: Decision of the European Court of Human Rights of July 12, 1978 (application № 7854/77). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-74394>.

³⁷⁷ Brennan v. United Kingdom: Decision of the European Court of Human Rights of October 16, 2001 (application № 3 9846/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59722>.

³⁷⁸ «Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights of May 12, 2005 (application № 46221/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>.

³⁷⁹ Rybacki v. Poland: Decision of the European Court of Human Rights of January 13, 2009 (application № 52479/99) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90592>.

³⁸⁰ Zagaria v. Italy»: Decision of the European Court of Human Rights of November 27, 2007 (application № 58295/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83492>.

³⁸¹ Moiseyev v. Russia: Decision of the European Court of Human Rights of October 9, 2008 (application № 62936/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

³⁸² Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.», 2010. С.379-389 (576с.), Грошевий Ю.М. Вибрані праці. Харків: Право, 2011. С.229 (656с.), Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. С.372 (1224с.)

³⁸³ «Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights of May 12, 2005 (application № 46221/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>.

³⁸⁴ Sadak and Others v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights of July 17, 2001 (application № 29900/96) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-10626>.

³⁸⁵ «Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights of May 12, 2005 (application № 46221/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>.

³⁸⁶ Galstyan v. Armenia: Decision of the European Court of Human Rights of November 15, 2007 (application № 26986/03) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83297>.

³⁸⁷ Mireaux v. France»: Decision of the European Court of Human Rights of September 26, 2006 (application № 73529/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102045>.

процесу, за якого вони перебували у стані зниженої фізичної та психічної стійкості (п.70 рішення ЄСПЛ «Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії» []³⁸⁸; п.39-40 рішення ЄСПЛ «Махфі проти Франції» []³⁸⁹. Така ж позиція поширена в доктрині []³⁹⁰);

- тримання під вартою в нелюдських умовах (без належного доступу до природного освітлення та повітря, з жалюгідним харчуванням, на дуже малій площі разом із багатьма іншими ув'язненими), що унеможливили здатність обвинуваченого до зосередження та інтенсивної розумової діяльності, необхідної для належної підготовки до захисту (п.222-223 рішення ЄСПЛ «Моїсеєв проти Росії» []³⁹¹);

- фактичний допит як підозрюваного особи у статусі свідка - коли визнавальні показання, отримані під час такого допиту правоохоронними органами без доступу до захисника використовуються в подальшому з метою її засудження (п.37 рішення ЄСПЛ «Балицький проти України» []³⁹², п.89 рішення ЄСПЛ «Кромбах проти Франції» []³⁹³, така позиція поділяється й дослідниками[]³⁹⁴).

³⁸⁸ Barbera, Messeque and Jabardo v. Spain: Decision of the European Court of Human Rights of December 6, 1988 (application № 10590/83) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.

³⁸⁹ Makhfi v. France: Decision of the European Court of Human Rights of October 19, 2004 (application №59335/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.

³⁹⁰ Навроцька В.В. Можливість постановлення судового рішення вночі - конституційне? *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова* (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С.378-379 (С.378-380); Навроцька В.В. Суперечності між КПК України та КЗпП України щодо регулювання робочого часу членів суддівської колегії. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 26 лютого 2021 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. С.485 (С.485-486); Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім АртЕК, 2016. С.134, С.167-170 (224с.)

³⁹¹ Moiseyev v. Russia: Decision of the European Court of Human Rights of October 9, 2008 (application № 62936/00) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

³⁹² Балицький проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 03 листопада 2011 р (заява № 12793/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_726#Text.

³⁹³ Krombach v. France: Decision of the European Court of Human Rights of February 13, 2001 (application №29731/96) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211>.

³⁹⁴ Єрохін В.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у частині забезпечення захисника у кримінальному судочинстві України . *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія «Право». Випуск 31. Том 3. С.83 (С.82-85)

Можливі й інші способи порушення права на захист. А тому подавати їх у вигляді вичерпного переліку не варто. Водночас, автори Проекту КК в намаганні забезпечити правову визначеність створюваного ним закону, притримуються позиції відмови від відкритих переліків, вказівки на вчинення *інших* діянь, застосування *інших* способів тощо. Враховуючи застосований у цьому Проекті підхід щодо криміналізації схожих за змістом посягань, пропоную: а) відмовитися від переліку діянь, у яких полягає порушення права на захист (у ст.8.2.9. їх названо 4, я доповнила цей перелік ще на 11 позицій і, як вказано вище, далеко не переконана, що можуть бути виділені й інші); б) вказати на *свавільний* характер відповідного діяння; в) передбачити відповідальність також за порушення права на правничу допомогу з огляду на конституційний характер та важливість цього права. А тому раджу сформулювати ст.8.2.9. Проекту КК так:

Стаття 8.2.9. Свавільне порушення права на захист та правничу допомогу
Суддя, прокурор, слідчий, дізнавач або співробітник оперативного підрозділу, який свавільно порушив право на захист або на правову допомогу, - вчинив злочин I ступеня.

Протидія органам, що ведуть кримінальний процес, шляхом протиправного впливу на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (передусім щодо тих, хто надає /планує надавати допомогу та сприяння правоохоронним органам й суду) істотно ускладнює боротьбу із злочинністю.

Для вирішення такої проблеми потрібні достатні матеріально-правові та процесуальні гарантії безпеки вказаних осіб []³⁹⁵. У ст.8.2.12. Проекту КК

³⁹⁵ Навроцька В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засада кримінального процесу. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.*(м.Львів, 11 грудня 2020 р.) /за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.338-340; Навроцька В.В. Допустимість відмови від виконання процесуальних обов'язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких: збірка тез доповідей науково-практичної конференції «Конституційні засади кримінального права України» (м. Київ, 22 грудня 2020 року). Київ, 2020. С.135-138; Навроцька В.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства - засада кримінального процесу. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України: матеріали Міжнародної науково практичної конференції* (м. Херсон, 26 лютого 2021 р.) /за ред. д.ю.н. Шкути О.О. Херсон: Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, 2021. С.177-179; Навроцька В.В. Допустимість відмови від

передбачено відповідальність за неубезпечення особи, взятої під захист. Якщо порівнювати редакцію цієї статті з редакцією ст.380 чинного КК України («Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист»), то у ст.8.2.12. Проєкту є як перевага, так і недолік. Беззаперечним козиром Проєкту є те, що відповідна норма спрямована на забезпечення безпеки не тільки осіб, які є учасниками кримінального процесу, а й учасників інших видів судочинства (цивільного, адміністративного, господарського). Що ж до вади – то сумнівним є достатність підстав для криміналізації поведінки (що є бездіяльністю), визначеної у ст.8.2.12. Проєкту як формального складу. Задля обмеження надмірної криміналізації відповідний склад вважаю за доцільне сформулювати як матеріальний.

Варто також звернути увагу на серйозні упущення Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» []³⁹⁶, що потребують викорінення. Адже у протилежному випадку навіть суперідеальна редакція ст.380 чинного КК та ст.8.2.12. Проєкту КК не допоможуть (ні зараз, ні у майбутньому) належно забезпечити інтереси цих осіб:

1. Якщо буквально тлумачити ст.2 вказаного Закону, то взагалі не мають права на вжиття щодо них заходів безпеки (а, відтак, і тих, хто безпідставно не прийняв рішення про застосування цих заходів, не можна притягнути до відповідальності за таку бездіяльність) величезна кількість учасників кримінального судочинства, а саме: а) особа, котра заявила про *інше суспільно-небезпечне діяння* (вчинене неосудним чи особою, яка не досягла віку, з якого настає КВ) або в іншій формі брала участь або сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю іншого СНД; б) особа, яка вчинила *інше суспільно-небезпечне діяння*, заборонене КК України; б) цивільний позивач / цивільний відповідач, його представник у провадженнях про

виконання процесуальних обов'язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких. *Юридична Україна*. 2020. №12. С.116-118.

³⁹⁶ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12. 1993 р. №3782- XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

відшкодування шкоди, завданої *іншим СНД*; в) засуджений/ виправданий; г) заставодавець; г) статист у кримінальному провадженні

2. Заперечення викликає й те, що підставою застосування заходів безпеки є дані, які свідчать про наявність реальної загрози лише *життю, здоров'ю, житлу чи майну* (ч.1 ст.20 цього ж Закону). При цьому геть не враховано можливість заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним благам, наприклад: а) загрози протизаконного позбавлення свободи без анінайменшої загрози життю чи здоров'ю (припустімо, свідка залякують тим, що його викрадуть, повністю ізолюють від інших, при цьому його «обіцяють» поїти, годувати, належно забезпечувати інші фізичні потреби: у доступі повітря, русі); б) небезпеки порушення сексуальної свободи та недоторканості тощо []³⁹⁷.

4.2. Адекватність відображення в положеннях матеріального кримінального закону процесуального порядку отримання достовірних доказів та отримання під час здійснення провадження істинних висновків

Положення вітчизняного матеріального кримінального законодавства та Проекту КК, метою яких є протидія примусу та підкупу, застосовуваних щодо учасників кримінального судочинства, далекі від досконалості. І основна причина таких вад, яка настирливим рефреном звучить у цій дисертації – знову ж таки, та, що про взаємозв'язок та взаємообумовленість матеріального кримінального та процесуального права й законодавства нерідко забувають.

Так, у ст.373 КК України передбачено відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку слідчого, працівника підрозділу, що здійснює ОРД, дізнавача чи прокурора. Вочевидь, законодавець

³⁹⁷ Навроцька В. Удосконалення кримінально-правових та процесуальних гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні*: колективна монографія /І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. С.82, 85(С.63-90); Навроцька В.В. Зміцнення процесуальних гарантій забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2(12). С.88-89 (С.86-93)

навіть не припускає, що до подібних дій може вдаватися суддя – оскільки той не є жодним із спеціальних суб'єктів, перелічених у диспозиції цієї статті. Проте з огляду на свій статус суддя цілком може змусити допитуваного давати показання.

Якщо за нинішнього правового регулювання цієї ситуації такий примус вчиняє суддя, то кваліфікувати його дії за ст.373 КК не можна. Таку кваліфікацію доводиться здійснювати за відповідними статтями Розділу II цього Кодексу «Злочини проти життя та здоров'я особи». Але за такої оцінки поведінки судді поза увагою залишено характер охоронюваних благ, котрим завдано шкоди або створена загроза її заподіяння. Цим діянням здійснюється посягання на інтереси правосуддя (щодо процесуального порядку одержання доказів). Саме тому більш адекватним та виправданим виглядав би виклад такої заборони усе ж у Розділі XVIII КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя».

Окрім того, використання у ч.1 ст.373 КК України словосполучення «*при допиті*» необґрунтовано звужує можливості застосування цієї статті []³⁹⁸. І дійсно, якщо буквально його тлумачити, то таке протиправне насильство може бути застосоване під час допиту (тобто, в процесі, в ході допиту), але аж ніяк не перед проведенням вказаної слідчої дії. До того ж, давати процесуально значущу інформацію (що, зауважу, показаннями не є), можна й при здійсненні інших процесуальних дій (зокрема, пред'явленні для впізнання – ст.228-230 КПК України й слідчого експерименту – ст.240 КПК України).

Аналіз ст.373 КК України дає підстави для висновку про те, що законодавець припускає можливість завдання шкоди інтересам правосуддя внаслідок протиправного впливу на осіб, котрі є дійсними учасниками процесу. Однак така шкода може бути завдана й внаслідок посягання на потенційних учасників процесу, яким відповідний правовий статус тільки буде наданий у майбутньому. Припустімо, за існуючого правового регулювання слідчий

³⁹⁸ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. С.429 (504с.); Навроцька В. Відповідальність працівників правоохоронних та правозахисних органів за примус, застосований з метою надання чи ухилення від надання процесуально значущої інформації. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 27 грудня 2016 р.) /відп. ред.: В.О. Туляков. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С.276 (С.275-278)

погрожує заподіяти тілесні ушкодження особі, яка поки не має статусу підозрюваного, аби потім, коли це станеться, вона давала показання у бажаному для слідчого руслі. Зараз таке діяння мало б бути кваліфіковане як злочин проти особи, а не злочин проти правосуддя - адже показання даються лише в ході допиту, в уже розпочатому провадженні, а будь-яка інформація, повідомлена до цього моменту, доказами не визнається.

Звичайно, треба чітко розмежовувати поняття «доказова інформація» та «докази». Водночас, так само не викликає сумнів й те, що протиправність та небезпека посягань на доказову інформацію є не меншою, аніж посягання на докази. А тому у разі протизаконного впливу на особу (байдуже, чи цей вплив здійснюється щодо дійсного учасника процесу, чи стосовно потенційного), КВ мала би наставати як за кримінальні правопорушення проти правосуддя. При цьому не повинно мати значення те, чи такі дії вчиняються у розпочатому провадженні, або ж здійснюються до його початку. Адже у випадку посягань на потенційні докази, той, хто вчинив відповідне посягання, усе-одно об'єктивно намагається добитися тієї ж мети, що й у разі протиправного впливу на учасника процесу в розпочатому провадженні []³⁹⁹.

За існуючої редакції цієї статті залишено поза увагою й те, що новими для вітчизняного права процесуальними джерелами доказів у провадженнях про кримінальні проступки (окрім уже передбачених ст.84 КПК України) є, з-поміж іншого, пояснення осіб та висновки спеціаліста (ч.2 ст.298-1 КПК України). Тому було б логічним притягнення до КВ і у разі посягання на такі докази.

Водночас, у КК відсутня окрема норма, якою спеціально було б передбачено КВ за підкуп й примус до надання, відмови від надання або ухилення від надання учасниками процесу *пояснень*, а також за підкуп й примушування *спеціаліста* та *перекладача* до участі у провадженні слідчої / розшукової дії або ж до відмови від участі у ній чи до ухилення від такої участі. Зараз подібна

³⁹⁹ Навроцька В.В. Зміцнення кримінально-правових гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному та інших видах судочинства, а також учасників провадження в Конституційному суді України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Випуск 1 (93). С.154, 157, 161 (С.154-166).

протиправна поведінка щодо згадуваних учасників процесу підлягає кваліфікації за статтями, що передбачають КВ за злочини проти особи. Вчинення цих діянь службовою особою із використанням свого службового становища вимагає додаткової кваліфікації за статтями Особливої частини КК, де передбачено відповідальність за відповідне службове зловживання. Однак таке рішення (а воно може бути прийняте виключно з безвиході, тільки тому, що законодавець не дає правозастосувачеві іншої можливості) не є прийнятним з огляду на те, що застосування існуючих в КК статей не відображає повною мірою специфіку об'єкта посягання – того, що шкода заподіюється передусім та здебільшого інтересам правосуддя.

Зауважу, що зараз кваліфікувати діяння як примус до давання показань можна лише тоді, коли до такого примусу вдаються працівники органів, що ведуть кримінальний процес (та й то не усі, нагадаю, що у ст.373 КК забули згадати про суддю). Якщо ж відповідний примус в ході допиту застосовує якась інша особа (байдуже, чи вона робить це з власного злого умислу чи тупості, або ж внаслідок підбурювання працівника правоохоронного органу), то кримінально-правова оцінка такої поведінки як злочину проти правосуддя виключено. Це ж, з огляду на неодноразово наведені вище аргументи, є нелогічним.

Деякі із вказаних недоліків чинного КК повністю подолані у Проекті КК, проте в останньому є й певні упущення. Так, у ч.3 ст.8.2.5. Проекту КК передбачено відповідальність за примушування учасника КП «до надання певних пояснень чи показань під час допиту, пред'явлення для впізнання або слідчого експерименту чи відмови від їх надання, або примушування перекладача до завідомо неправильного перекладу.

До безсумнівних переваг такої редакції слід віднести:

а) те, що суб'єкт цього злочину – загальний (бачення, відповідно до якого як кримінальне правопорушення проти правосуддя слід оцінювати відповідний протиправний вплив на учасника кримінального судочинства, вчинений як працівником органів, що ведуть кримінальний процес, так і будь-якою іншою особою, вважаю абсолютно виправданим);

б) усвідомлення авторами Проєкту КК необхідності встановлення КВ за примус, застосований до учасника КП, при повідомленні ним процесуально значущої інформації в ході проведення інших слідчих /розшукових дій, аніж допит.

Недоліків же ст.8.2.5. Проєкту КК у цій її, сподіваюся, таки не останній редакції, куди більше, адже:

а) помилковою є вказівка на те, що, начебто показання даються під час пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту (це може бути зроблено лише в ході допиту);

б) там взагалі не згадано про відповідальність за примус, застосований щодо експерта та спеціаліста (примус до надання ними завідомо неправдивого висновку, відмови від надання висновку чи ухилення від надання висновку);

в) не передбачено відповідальності за посягання на уже вказаних у цій статті учасників кримінального судочинства, що полягає у їх примусі *до відмови брати участь* у провадженні слідчої /розшукової дії чи у примусі *до ухилення від такої участі*;

У Книзі восьмій Проєкту КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» передбачено відповідальність за незаконний вплив на суддю (ст.8.1.5. Проєкту) та на деяких інших суб'єктів КП (ст.8.2.13. Проєкту), а саме – на дізнавача, слідчого, керівника органу досудового розслідування чи дізнання, прокурора, співробітника оперативного підрозділу, захисника й представника особи, перекладача, спеціаліста та експерта.

Як видно, там йдеться про протиправний вплив, вчинений щодо:

а) осіб, які здійснюють КП

(що стосується відповідальності за здійснення протиправного впливу на суддю, то у ст.8.1.5. Проєкту КК мається на увазі суддя, що здійснює правосуддя як у КП, так і в інших видах судочинства – господарському, цивільному, адміністративному);

б) деяких суб'єктів, котрі захищають чи представляють інтереси інших осіб (згадано про захисника та представника особи, а от про *законного представника* – чомусь ні);

в) окремих суб'єктів, що не мають власного інтересу у КП, але своєю діяльністю сприяють його здійсненню (йдеться про експерта, спеціаліста, перекладача, проте про *свідка, понятого, заставодавця, представника персоналу органу пробації, секретаря судового засідання та судового розпорядника* було забуто).

Якщо парламент проголосує за Проєкт КК у такій редакції, то деякі форми прояву незаконного впливу (про підкуп як одну з форм такого впливу йдеться ще й у ст.8.2.14. Проєкту, про недоліки цієї статті я ще говоритиму), зокрема, й такого, що за своїм характером є помстою щодо тих учасників КП, про яких у вказаних статтях ст.8.1.5. та ст.8.2.13. Проєкту не згадується (*законного представника* учасників кримінального судочинства, а також тих його суб'єктів, котрі мають власний інтерес у КП, коло яких доволі широке – *підозрюваного /обвинуваченого, засудженого, виправданого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ або вирішується питання про їх застосування, особи, щодо якої розглядається питання про екстрадицію, заявника, зокрема, й викривача*), довелося б кваліфікувати за статтями, що містяться в інших Книгах Спеціальної частини (передусім, у Книзі четвертій «Кримінальні правопорушення проти людини»). Така кваліфікація, як я уже неодноразово доводила, була б неправильною за своєю суттю, бо при цьому ігноруватиметься об'єкт правової охорони.

Окрім того, геть непослідовним видається підхід розробників Проєкту КК у ст.8.2.13., згідно з яким:

а) незаконний вплив на захисника та представника учасника кримінального судочинства мав би оцінюватися як злочин проти правосуддя (за ст.8.2.13.

Проекту), а от аналогічний незаконний вплив, але спрямований проти самого представляюваного /захищуваного учасника – уже ні (бо у Книзі восьмій Проекту про останнього як про постраждалого від незаконного впливу не згадується);

б) різною, за задумом авторів Проекту, мала б бути кваліфікація незаконного впливу на *захисника та представника особи* - з одного боку, та на *законного представника* – з іншого. Це нелогічно, адже завдання усіх цих суб'єктів, по-суті, спільне - обстоювання у процесі інтересів представляюваного. А відтак, і підхід до оцінки протиправного впливу, вчинено щодо кожного із них, мав би бути ідентичним.

Одразу упереджу можливий контраргумент – що підхід до кваліфікації протизаконного впливу, застосовуваного щодо усіх цих щойно згадуваних суб'єктів є, неначе, однаковий, через те, що під поняттям «представник особи» у аналізованій статті Проекту КК ніби-то мається на увазі збірне поняття, яке включає в себе як представників за договором, так і законних представників. Це не так, адже у ст.8.2.13. Проекту йдеться про таке посягання на вказаних там осіб, що здійснюється у зв'язку з «виконанням ними службових повноважень чи професійних обов'язків». Натомість законний представник при здійсненні своїх функцій по представництву такі повноваження та обов'язки не здійснює.

Попри критику окремих положень Проекту, варто зауважити, що там (з-поміж багатьох інших) є одна безсумнівна перевага, якої чинний КК позбавлений. А полягає вона у тому, що автори Проекту КК абсолютно обґрунтовано вважають, що протиправний вплив на постраждалих від багатьох кримінальних правопорушень (зокрема, й кримінальних правопорушень проти правосуддя) може чинитися не тільки шляхом посягання на саму цю особу, іноді – на її *близьких родичів* (про це, наприклад, йдеться у ч.1-3 ст.377, ч.1 ст.378, ч.1 ст.379, ч.1 ст.386, ч.1 ст.398, ч.1 ст.399, ч.1 ст.400 КК України) або ж *членів сім'ї та близьких родичів* (ч.1 ст.380 КК України), а й шляхом заподіяння шкоди особі, з якою суб'єкта процесу не пов'язують жодні родинні стосунки, проте незважаючи на це, доля такої особи не байдужа для нього (йдеться, наприклад, про кохану дівчину, з якою цей суб'єкт тривалий час серйозно зустрічається, хоч і не

перебуває у фактичному шлюбі, улюбленого двоюрідного брата, близького друга дитинства тощо, використовуючи на позначення таких осіб термін «близькі люди»).

Аналогічне бачення (приблизно в той самий час, як почалася робота над цим Проектом) в кількох своїх публікаціях (присвячених аналізу окремих злочинів проти правосуддя) висловлювала і я, пропонуючи використовувати подібний термін - «близькі» []⁴⁰⁰.

Водночас зауважу, що хоч такий підхід авторів Проекту КК видається кращим, аніж той, що його демонструє вітчизняний законотворець, проте також не є цілком послідовним. Адже не виключена ситуація, за якої на суб'єкта кримінального (та інших видів) процесу здійснюється протиправний вплив у вигляді погроз, наприклад, вбивства чи калічення людей, яких той ніколи близькими не вважав (приміром, сусідів, спілкування з якими зводиться виключно до привітань при зустрічах; однокласників своєї дитини, котрих він заледве знає; колег по роботі, з якими його ніколи не поєднувала дружба чи інші теплі стосунки), однак життям та здоров'ям (та іншими правоохоронюваними благами) яких він усе одно не бажає ризикувати. Тому раджу авторам Проекту КК подумати над тим, аби й цих осіб у відповідних статтях КК включити в число тих, шляхом посягання на інтереси яких може опосередковано завдаватися шкода інтересам правосуддя.

Що ж стосується чинного КК, то щойно я згадувала про те, що протиправний вплив щодо учасника кримінального судочинства може здійснюватися й шляхом посягання на *близьких родичів* цієї особи. Тут перед правозастосувачами неухильно постануть питання про: а) критерії віднесення осіб

⁴⁰⁰ Навроцька В. Удосконалення кримінально-правових та процесуальних гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні*: колективна монографія /Л. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук. Львів: ПП Видавництво «БОНА», 2021. С.71-72, 83-84 (С.63-90); Навроцька В.В. Удосконалення положень КК України, спрямованих на зміцнення безпеки учасників різних видів судочинства. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.271 (С.270-271)

до числа «близьких родичів», б) про відмінності між поняттями «близькі родичі» й «близькі родичі та члени сім'ї» (останній термін активно використовується як у КК, так і в КПК України, де якраз у КПК він має первісний характер, а у КК – похідний, запозичений), в) виправданість підходу, відповідно до якого, до прикладу, погроза вбивством, вчинена щодо матері чи батька судді (які є його / її близькими родичами) у зв'язку з його/її діяльністю по здійсненню правосуддя, підлягає кваліфікації за ст.377 КК України як злочин проти правосуддя, водночас те ж саме посягання, але скоєне стосовно дружини / чоловіка судді, котрі близькими родичами з огляду на положення ч.1 ст.26 Сімейного кодексу []⁴⁰¹ бути не можуть – як злочин проти особи?

Однією з форм незаконного впливу на учасника КП є його підкуп. У ст.8.2.14. Проекту (з поміж іншого) передбачено відповідальність за підкуп учасника КП, який не є службовою особою, з метою надання певних пояснень, показань чи завідомо неправильного перекладу. Є кілька зауважень до такої редакції:

а) звертає на себе увагу різнобій у підходах: запропоновано встановити відповідальність за підкуп до надання *певних* пояснень та показань (тобто, і правдивих, і неправдивих), а перекладу – лише тоді, коли він є *завідомо неправильним*. Переконана, що пропозиція надання винагороди (матеріального чи нематеріального характеру) за надання *правдивої* процесуально значущої інформації не становить суспільної небезпеки, а, відтак, не повинна тягнути настання ані кримінальної, ані будь-якого іншого виду юридичної відповідальності;

б) відсутність у цій статті згадки про відповідальність за підкуп *експерта* та *спеціаліста* до надання завідомо неправдивого висновку, як видається, є наслідком неуважності авторів Проекту КК. Щодо кваліфікації вказаних протиправних дій, вчинених стосовно експерта у КП то, підхід, запропонований у ст.8.2.14. Проекту, є подвійно нелогічним. Адже винного пропонують притягнути

⁴⁰¹Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

до відповідальності за підкуп експерта до давання показань, що їх експерт дає в ході роз'яснення свого висновку, а от за підкуп його ж до надання самого завідомо неправдивого висновку – уже чомусь ні, хоча у кримінальному процесі джерелами доказів (причому рівноцінними) є і висновок, і показання експерта.

За нинішнього правового регулювання учасник провадження (зокрема, й учасник КП), що вправі чи зобов'язаний надавати процесуально значущу інформацію, допомогу та сприяння органам, що ведуть процес, невинуватено не несе відповідальності за отримання неправомірної вигоди за поведінку, що купується. На це уже була звернута увага авторами Висновку на Проєкт КК. Ними була вказано, що підготовка Проєкту якраз і є тією нагодою, що здатна виправити цю ситуацію []⁴⁰². В останній редакції Проєкту КК уже передбачено відповідальність за підкуп у такій важливій сфері (ст.8.2.15. – «Прийняття пропозиції або одержання хабара учасником КП або учасником судового процесу») []⁴⁰³. До недоліків же слід віднести, зокрема, й те, що: а) там не передбачено відповідальності *експерта й спеціаліста* за прийняття пропозиції хабара чи одержання хабара за надання завідомо неправильного висновку, б) прийняття пропозиції чи держання хабара за надання *правдивих* показань чи висновку (у ст.8.2.15. Проєкту йдеться про надання *невних*, у тому числі й абсолютно правдивих показань та висновку) не є суспільно небезпечним, а тому не повинно тягти настання КВ.

4.3. Процесуальний аналіз положень матеріального кримінального закону, спрямованих на забезпечення своєчасного розкриття та припинення кримінальних правопорушень

Черговим виявом недоліків як КК України, так і Проєкту КК, що унеможлиблюють та можуть унеможливити в майбутньому повноцінне

⁴⁰² Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>36.

⁴⁰³ Контрольний текст Проєкту КК України. Станом на 16.12.2024 р. С.558. URL:_____

обстоювання публічних інтересів при здійсненні правосуддя, є неналежне врегулювання питання притягнення до відповідальності учасників кримінального судочинства у зв'язку з їх нез'явленням (з власної ініціативи чи внаслідок протиправного впливу) за викликом до органів досудового розслідування й суду.

У ст.386 КК України, з поміж іншого, передбачено відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта й спеціаліста до органів досудового розслідування чи суду. При цьому те, що подібні перепони можуть чинитися й щодо багатьох інших учасників кримінального судочинства, як-от *підозрюваного, обвинуваченого, засудженого* (наприклад, одним із його співучасників), *цивільного позивача, цивільного відповідача, особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ* або *вирішується питання про їх застосування* тощо (а також учасників інших видів судочинств) чомусь забуто. Звісно, за наявності для того підстав, такі дії можуть бути кваліфіковані за відповідними статтями Розділів вітчизняного КК, у яких передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення проти особи, службові злочини тощо. Однак при цьому ігноруватиметься об'єкт кримінально-правової охорони. А тому виправлення такого недоліку – завдання найближчого часу.

Окрім того, укладачі чинного КК України залишають поза увагою той факт, що відповідні приватні учасники кримінального судочинства іноді самі вперто та безпричинно (принаймні, за відсутності обставин, що визнаються законодавцем «вибачальними», підставними) не з'являються за викликом до органів, що ведуть кримінальний процес, причому роблять це зовсім не тому, що їх хтось до цього підбурює, намовляє, чи, що ще гірше, погрожує та залякує. Причини такої поведінки можуть бути найрізноманітнішими: наприклад, банальна лінь, нерозуміння важливості своєї участі у процесі, неналежне усвідомлення завдань, що стоять перед різними видами судочинств (зокрема, й кримінальним).

Не виключено й таке, що учасник процесу, до прикладу свідок: а) володіє певною інформацією, що входить до предмету доказування, б) розуміє, що працівникам органів досудового розслідування та /чи суду достеменно відомо про його ознайомленість щодо певних фактів та обставин, які мають доказове

значення, в) а, відтак, небезпідставно прогнозує, що його можливі спроби «викрутитися» й обдурити працівників органів, котрі ведуть процес, запевнивши у протилежному, будуть безрезультатними та недієвими, проте, г) усе одно повідомляти процесуально значущу інформацію не бажає.

Водночас така особа, усвідомлюючи можливість притягнення її до КВ за ст.384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» або за ст.385 цього Кодексу («Відмова свідка від давання показань або відмова експерта, спеціаліста чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків»), теж не вважає подібний розвиток подій мрією свого життя, тим, що відповідає її інтересам, а тому вирішує просто не з'явитися за викликом. У разі такої неналежної процесуальної поведінки на порушника може бути накладене грошове стягнення (ч.1 ст.139 КПК України), застосовано привід (ч.2 ст.139, ч.3 ст.140 КПК України) але до КВ за це його точно не притягнути не зможуть. У подібній ситуації за відсутності належних внутрішніх спонукань надавати допомогу та сприяння працівникам правоохоронних органів й суду, керуючись у конфліктній для себе ситуації підходом про вибір меншого зла із кількох можливих, особа з великою долею ймовірності просто проігнорує такий виклик.

Ще одним прикладом ігнорування тісного зв'язку кримінального та кримінального процесуального законодавства, є недбале врегулювання у вітчизняному КК питання КВ експерта. Відповідно до ст.384 КК України, кримінально караним є лише такі дії цього допоміжного учасника процесу, що полягають у наданні ним завідомо неправдивого висновку. Водночас, про завідомо неправдиве роз'яснення такого висновку (що дається у формі показань) мова чомусь взагалі не йде.

У ст.365 КПК України передбачено можливість допиту експерта з метою роз'яснення його висновку. Не виключена ситуація, за якої експерт, знаючи про загрозу настання КВ за давання завідомо неправдивого висновку, висновок дає правдивий, достовірний, а от роз'яснює його – завідомо хибно. Можна собі уявити, яку шкоду здатні заподіяти подібні роз'яснення, якби вони виявилися неправдивими. Відсутність правової регламентації подібної ситуації вважаю

явною прогалиною []⁴⁰⁴. Такий підхід абсолютно нелогічний. Адже і висновок експерта (ч.2 ст.84 КПК України), і його показання (ч.2 ст.84, ч.1 ст.95 КПК України) у КП є процесуальними джерелами доказів, причому доказами рівноцінними, рівнозначними. То чому при спотворенні одного джерела KB настає, а при спотворенні іншого – ні?

Зауважу, що такий недолік в останній редакції п.3 ст.8.2.19. Проекту КК нарешті подолано []⁴⁰⁵. Не потрібно зволікати з усуненням подібних вад і в чинному КК – адже чекати, поки вказаний Проект стане законом, можна роками. А тому необхідно без особливих зволікань внести відповідні зміни до ст.384 КК України та передбачити відповідальність експерта за надання не лише завідомо неправдивого висновку, але й за завідомо неправдиве показання.

З огляду ж на те, що у КП про кримінальні проступки висновок спеціаліста є джерелом доказів (ч.2 ст.298-1 КК України), логічним буде встановлення KB і за надання завідомо неправдивого висновку цим фахівцем.

Доцільність криміналізації суддівського свавілля при постановленні рішень (зокрема, й у сфері кримінального судочинства) для мене є і залишається безсумнівною []⁴⁰⁶. Прибічників такої позиції серед вітчизняних дослідників –

⁴⁰⁴ Навроцька В.В. Негативні наслідки правового характеру за дачу завідомо неправдивої інформації в кримінальному процесі. *Держава та регіони. Серія: право.* 2009. №2. С.89-91. URL:http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_pravo/2002_2/files/pravo_02_09_Navrotska.pdf; Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. С.127 (153с.); Платонов О.А. Деякі питання відповідальності експерта за дачу завідомо неправдивих показань. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р.* /Упорядн. Є.О. Письменський, Г.Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.417(С.417-418)

⁴⁰⁵ Контрольний текст Проекту КК України. Станом на 16.12.2024 р. С.558. URL:_____

⁴⁰⁶ Навроцька В.В., Яремко Г.З. Правове значення окремої думки члена суддівської колегії. *Соціально-правові студії.* 2019. Випуск 4 (6) С.40-44; Навроцька В.В. Окрема думка як одна з гарантій незалежності членів суддівської колегії та їх рівності при ухваленні рішень у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії.* 2019. Випуск 4 (6) С.94-103; Навроцька В. Допит членів суддівської колегії щодо їх наради при ухваленні рішень у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії.* 2020. Випуск 1(7). С.93-99; Навроцька В.В. Окрема думка як одна з гарантій незалежності членів суддівської колегії та їх рівності при ухваленні рішень у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії.* 2019. Вип. 4(6). С.95-97 (С.94-103) Навроцька В. Проблеми допиту членів суддівської колегії про обставини обговорення питань, що виникли під час ухвалення судового рішення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня*

предостатньо, причому такі однодумці не просто сприймали існування ст.375 КК України («Постановлення суддею (суддями)» завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови») як даність, а й наводили належні аргументи на користь того, чому без цієї статті у КК України не обійтися (хоча й звертали увагу на потребу її удосконалення з огляду на такі критерії як ясність та чіткість мови, процесуальну здійсненність переслідування) []⁴⁰⁷. А тому я із розчаруванням

2019 р.) /за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.412-414; Навроцька В.В. Право члена суддівської колегії утриматися від голосування при постановленні рішення. *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.72-74; Навроцька В.В. Ознайомлення з окремою думкою члена суддівської колегії. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 22 травня 2020 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. С.243-247, Навроцька В.В. Колегіальний характер рішення суду та значення цієї обставини для оцінки дій його учасників. *III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін»*. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Київ.: ВАІТЕ, 2017. С.73-78.

⁴⁰⁷ Погорецький М.М. Кримінальна відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення (ст.375 КК). *Юридичний вісник України*. 2015. №22. С.6-7 (С.6-7); Маркін В.І. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. №32. С.29-34 (С.28-36), Калужна О.М., Палюх Л.М. Соціальна обумовленість норми про кримінальну відповідальність за постановлення завідомо неправосудного судового рішення у світлі звіту Grego від 23 червня 2017 р. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. №43. URL:<https://easternlaw.com.ua/uk/kriminalne-pravota-ta-kriminologiya-kriminalno-vikonavche-pravo/kaluzhna-o-m-palyux-l-m-socialna-obumovlenist-normi-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-postanovlennya-zavidomo-nepravosudnogo-sudovogo-rishennya-u-svitli-zvitu-grego-vid-23-chervnya-2017-r.>; Дудоров О.О., Палюх Л.М. Проблеми кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 375 КК України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2016. №1. С.280-328; Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С.151-160, 655 (744с.); Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею неправосудного судового рішення: міжнародні стандарти, законодавство України та інших держав Європи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С.83-92 (С.83-95); Бурдига І. Стаття за неправосудні рішення суддів: тиск чи безкарність? URL:<https://www.dw.com/uk/vidpovidalnist-suddiv-za-nepravosudni-rishennia-tysk-chy-bezkarnist/a-53959638>; Костенко О. Щодо відповідальності...«неправосудного» судді. URL:<http://www.golos.com.ua/article/333013>; Тютюгін В.І., Капліна О.В., Тітко І.А. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст.375 Кримінального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. №2. С.42 (С.42-48); Погорецький М.А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст.375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С.223 (С.223-234); Єднак В.М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. С.89 (200с.); Навроцький В.О. З професорської шухляди. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С.399-402 (705с), Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник /за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. С.794-796 (801с), Андрушко П.П. Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст.375 КК). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. №8. С.36-38 (С.35-46); Овчаренко О.М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2018. С.17 (42с.); Квасневська Н.Д. Кримінальна відповідальність за

сприйняла рішення КСУ від 11 червня 2020 р. []⁴⁰⁸, яким ст.375 КК України було визнано неконституційною. Основним доводом на користь такого підходу стало існування у цій статті оцінного поняття «неправосудне судове рішення», що, на думку КСУ, суперечило правовій визначеності як складовій принципу верховенства права. Я ж із таким баченням не згідна. Одними з основних вимог, які ставляться ЄСПЛ до якості закону, є його визначеність та конкретність приписів. Водночас дослідники із посиланням на численні рішення цього органу (зокрема, «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» []⁴⁰⁹, «Гавенда проти Польщі» []⁴¹⁰, «Брумареску проти Румунії» []⁴¹¹, Коккінакіс проти Греції» []⁴¹²) наголошують, що принципу правової визначеності відповідають й ті закони, зміст яких хоч і недостатньо чіткий, але його можна встановити за допомогою судового тлумачення, що ЄСПЛ не лише визнає за судами право тлумачити правові норми, але й ставить поняття «правова визначеність» в залежність від існуючої національної судової практики []⁴¹³. Зазначу, що на мою думку, зміст поняття «неправосудне судове рішення» таки належно роз'яснене ВС []⁴¹⁴, особливих проблем при застосуванні у ст.375 КК України не виникало, про це прямо

неправосуддя в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С.55, 57, 163 (181с.); Дідик С.Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. С.10 (18с.)

⁴⁰⁸Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06. 2020 р. №7-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text>.

⁴⁰⁹ The Sandy Times v. the United Kingdom: Judgement of the European Court of Human Rights of April 26, 1979 (application №6538/74). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.

⁴¹⁰ Gavenda v. Poland: Judgement of the European Court of Human Rights of December 4, 1998 (application №26229/95).URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-46135>.

⁴¹¹ Brumarescu v. Romania: Judgement of the European Court of Human Rights of October 28, 1999 (application №28342/95). URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.

⁴¹² Kokkinakis v. Greece: Judgement of the European Court of Human Rights of May 25, 2003 (application №14307/88). URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>.

⁴¹³Тітко І.А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України: дис. ...канд. юрид. наук:12.00.09. Харків, 2009. С.126 (254с.); Рибалко В.О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С.35-37 (260с.)

⁴¹⁴Постанова Верховного суду від 20.06. 2019 р. (справа №399/383/15-к). URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541702>; Постанова Верховного суду від 05.03. 2019 (справа №759/15166/15-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80364023>; Постанова Верховного суду від 26.06.2018 р. (справа №520/8135/15-к). URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/750099762>.

говорять науковці та практики []⁴¹⁵. Однак можна скільки завгодно сперечатися і наводити хто-зна які вагомі аргументи, доводячи неправоту та помилковість рішення КСУ, але факт залишається фактом: офіційну оцінку того, чи відповідає певний закон Конституції, дає саме КСУ, а не будь-який інший орган чи особа. Звісно, можна було б пробувати добиватися того, аби КСУ змінив висловлену ним з певного питання юридичну позицію. Таку можливість теоретично надає ч.2 ст.93 Закону України «Про КСУ» []⁴¹⁶, але практично це малоймовірно – принаймні за всі роки існування цього органу такого прецеденту (щоб КСУ переглянув своє ж рішення) не було.

Розробники Проєкту КК виступають прихильниками того, що постановлення суддями явно незаконних, необґрунтованих рішень, у яких грубо та очевидно нехтуються норми матеріального та / чи процесуального законодавства, повинно тягти за собою КВ (що я всіляко поділяю та схвалюю). Вони також усвідомлюють, що їх безпосередньою метою є не внесення пропозицій по корекції положень чинного КК України (що, по-суті, уже «доживає» своє), а спрямування зусиль на розроблення нового Кодексу. Відтак, розуміючи, що більш перспективним є не добиватися перегляду КСУ своєї позиції, а формулювання відповідного положення Проєкту КК (із урахуванням того, що висловлено у рішенні КСУ від 11.06. 2020 р. №7-р/2020) вказали (врахувавши при цьому міркування інших дослідників []⁴¹⁷), що завідомо неправосудне судове рішення - це *свавільно* ухвалене завідомо незаконне та необґрунтоване судове рішення.

Зазначу, що «свавільний» - це теж оцінне поняття. А тому існує ризик того, що і ст.8.1.4. майбутнього КК (за умови, що нинішній Проєкт КК стане законом

⁴¹⁵ Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С.155 (744с.); Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06. 2020 р. №7-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd07d710-20#Text>.

⁴¹⁶Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07. 2017 р. №2136-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

⁴¹⁷Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). С.551. URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf36>.

саме в цій редакції) також може бути визнана неконституційною. Щоб упередити це, раджу передбачити у Розділі 1.4. Проекту КК («Глосарій») визначення поняття «неправосудне судові рішення», відобразивши у такому визначенні наступні ознаки неправосудності рішення в інтерпретації ЄСПЛ (про що йдеться, зокрема, у п.п.84-85, п.97 рішення «Морейра Ферейра проти Португалії» []⁴¹⁸, п.п.33-34, п.38 рішення «Дюлоран проти Франції» []⁴¹⁹, п.170, п.174 рішення «Хамідов проти Росії» []⁴²⁰, п.24 та п.27 рішення «Анделькович проти Сербії» []⁴²¹, п.п.51-53 рішення «Бочан проти України» []⁴²²), взяті у сукупності як:

а) те, що це рішення ґрунтується на неправильній оцінці фактів та / чи неправильному застосуванні процесуальних та /або матеріальних правових норм;

б) допущене порушення має вирішальний вплив на долю провадження – рівня суддівського свавілля досягає не будь-яке порушення стандартів справедливого суду та не кожне суддівське упущення (з огляду на сказане, визначення у ст.8.1.4. Проекту КК поняття свавільного суддівського рішення як, по суті, будь-якого рішення суду, що є завідомо незаконним та необґрунтованим, хибне. До прикладу, проміжне суддівське рішення про обмеження тривалості судових дебатів (всупереч вимогам ч.6 ст.354 КПК України) навряд чи може бути визнане свавільним. Аналогічно не слід визнавати свавільним, приміром, правильний за своєю суттю, такий, що повністю відповідає фактичним обставинам, виправдувальний вирок, якщо суд (попри пряму вказівку на це у ст.366 КПК України) ухвалив його поза нарадою кімнатою);

в) порушення при вирішенні питань права чи факту є настільки грубими, що є, по-суті, відмовою у правосудді, вихолощенням цього права,

⁴¹⁸ *Moreira Ferreira v. Portugal*: Judgement of the European Court of Human Rights of July 11, 1991 (application №19867/12). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>.

⁴¹⁹ *Dulaurus v. France*: Judgement of the European Court of Human Rights of March 21, 2000 (application №34553/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58509>.

⁴²⁰ *Khamidov v. Russia*: Judgement of the European Court of Human Rights of November 15, 2003 (application №72118/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83273>.

⁴²¹ *Andelkovich v. Serbia*: Judgement of the European Court of Human Rights of April 9, 2013 (application №1401/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-118334>.

⁴²² *Бочан проти України*: Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02. 2015 р. (заява №22251/08). URL:<https://ips.ligazakon.net/document/SOO00695>.

г) помилки в оцінці фактів чи у застосуванні права є очевидними, такими, що їх не міг би допустити жоден добросовісний суд,

г) допущене порушення не є результатом поведінки суду в розумних межах судової дискреції чи результатом застосування двозначних, нечітких правових положень, що допускають різночитання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

Дослідження комплексу питань, що стосуються підходів до відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя у чинному та майбутньому КК України під кутом зору нерозривних зв'язків кримінального матеріального та процесуального законодавства, дозволило зробити такі висновки.

Необхідність кримінально-правової охорони правосуддя не піддається жодному сумніву з огляду на важливість відповідних відносин в житті держави та суспільства. З огляду на це підтримуються підхід, згідно з яким відповідні статті виділені в відповідний Розділ у чинному КК України, а в Проєкті КК - вони становлять окрему Книгу. Загалом же відповідні положення матеріального законодавства і права дозволяють забезпечити ефективний кримінально-правовий захист правосуддя як відповідної сфери державної діяльності та інтересів його учасників (звісно ж, при правильному застосуванні відповідних положень).

Разом із тим, як в чинному КК, в інших законодавчих актах, які регламентують правосуддя, так і в Проєкті КК, є непоодинокі прогалини, суперечності та інші вади, обумовлені, зокрема, відсутністю належної узгодженості між положеннями кримінального матеріального та процесуального законодавства. Співставлення відповідних матеріально-правових та процесуальних положень дає підставу вказати на наступні моменти.

1. Аналіз питання притягнення до КВ особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, за обмову завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення чи іншого СНД (*de lege ferenda*) дав підставу для тверджень про те, що:

- право підозрюваного, обвинуваченого на захист не є безмежним, а тому вони *de lege ferenda* повинні нести КВ за обмову завідомо невинуватого;

- ідея авторів Проєкту КК щодо необхідності встановлення КВ підозрюваного / обвинуваченого за обмову іншого у вчиненні кримінального правопорушення (п.2 ст.8.2.5. Проєкту КК) підлягає усілякому схваленню; водночас вона має і значні резерви для удосконалення, яке й запропоноване у цій дисертації.

2. Існує невідповідність між положеннями ст.18 КПК України 2012 р. – з одного боку, та ст.63 Конституції України й ч.2 ст.385 КК України – з іншого у питанні щодо сфери права особи по наданню (відмови від надання) інформації відносно себе й інших близьких осіб у зв'язку з чим запропоновано нову редакцію ст.18 КПК України.

3. Мають місце розбіжності між положеннями ч.3 ст.65 КПК України й ч.5 ст.3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо можливості допиту як свідка священнослужителя про відомості, отримані ним в ході сповіді віруючих. Звернуто увагу на інші недоліки існуючої редакції ч.3 ст.65 КПК України й п.5 ст.3 вказаного Закону, що не дають можливості захистити інтереси віруючих усіх конфесій та інтереси самих священнослужителів. З огляду на це запропоновано нову редакцію п.5 ст.2 ст.65, ч.3 ст.65 КПК України та ч.5 ст.3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

4. Інституту присяги у КП оцінюється як атавізм, який було не виправдано відроджено. Положення п.6 ст.8.2.2. Проєкту КК, згідно з яким надання процесуально значущої інформації під присягою підвищує ступінь тяжкості окремих злочинів проти правосуддя оцінено як такий, що йтиме врозріз із легальною (формальною) теорією доказів, притаманною вітчизняному кримінальному процесу. А тому запропоновано відповідні зміни до п.5 ч.2 ст.74, ч.2 ст.352, ч.2 ст.354, ч.1 ст.356 КПК України та до п.6 ст.8.2.2. Проєкту КК.

5. Необхідно виключити із Проєкту КК України ст.8.2.26., де передбачено відповідальність за перешкоджання виконанню обов'язків присяжного. Така поведінка щодо присяжного повністю підпадає під ознаки діяння, передбаченого

ст.8.1.5. цього ж Проєкту. А, відтак, пропозиції авторів Проєкту КК не відповідатиме усталеному підходу про рівність статусів професійних суддів та присяжних при здійсненні правосуддя.

6. Відсутність відповідальності за розголошення даних закритого судового засідання є одним із недоліків чинного КК України й Проєкту КК, що не дозволяє належним чином захистити охоронювані законом таємниці; що потребує ліквідацію вказаних упущень.

7. Врегулювання у чинному КК та Проєкті КК питання притягнення до відповідальності осіб, винних у систематичній неявці учасників кримінального (та інших видів) судочинства за викликом до органів досудового розслідування та суду є неналежним. Такій відповідальності повинні підлягати як особа, що перешкоджає явці, так і той учасник процесу, котрий приймає рішення про неявку з власної ініціативи.

8 Недоліки положень КК України та Проєкту КК, у яких йдеться про порушення права на захист пов'язані із половинчастими підходами у вказівках: а) на категорію осіб, які мають право на захист - у КК України, б) на способи порушення цього права - у Проєкті КК. З метою подолання цих та інших недоліків запропоновано нові редакції ч.1 ст.20 КПК України, ч.1 ст.374 КК України та ст.8.2.9. Проєкту КК.

9. Необхідне внесення змін до ст.384 КК України, що б передбачали можливість притягнення експерта до КВ не лише за надання завідомо неправдивого висновку, але й за завідомо неправдиве показання, а спеціаліста – за завідомо неправдивий висновок.

10. Існують численні недоліки положень чинного кримінального законодавства та Проєкту КК, метою яких є протидія примусу й підкупу, застосовуваних до учасників кримінального судочинства (ст.373 КК України, ст.ст.8.1.5., 8.2.13., 8.2.14., 8.2.15. Проєкту). Відтак, надано пропозиції щодо їх подолання.

11. Ідея криміналізації суддівського свавілля при постановленні рішень (у тому числі й у сфері кримінального судочинства) у ст.8.1.4. Проєкту КК підлягає

схваленню. Водночас, піддано критиці визначення поняття свавільного судового рішення як будь-якого рішення суду, що є завідомо незаконним та необґрунтованим. З метою упередження визнання ст.8.1.4. майбутнього КК неконституційною (через невідповідність принципу правової визначеності) варто передбачити у ньому визначення поняття «свавільне судове рішення» із урахуванням підходів, висловлених у численних рішеннях ЄСПЛ.

12. Стаття 8.2.12. Проекту КК, де передбачено відповідальність за неубезпечення особи, взятої під захист, має як переваги, порівняно із редакцією ст.380 КК України, так певні недоліки, на пододання яких спрямовані пропозиції, сформульовані в дисертації.. Також запропоновано викорінити упущення ст.2 та ч.1 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відповідно до яких: а) чимало учасників кримінального судочинства, по суті, позбавлені права на застосування щодо них таких заходів, б) при вжитті заходів безпеки не враховано можливість завдання шкоди іншим правоохоронюваним благам, окрім життя, здоров'я та майна.

Результати дослідження, викладені в четвертому розділі дисертації, опубліковані у 23 працях здобувачки [52; 412; 414; 416; 423; 435; 440; 443; 445; 446; 449; 456; 457; 464; 469; 473; 478; 479; 484; 491; 494; 496; 498].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової та практично-прикладної проблеми, яке полягало у системному аналізі взаємозв'язків, взаємообумовленостей та, водночас, неузгодженостей та суперечностей між положеннями кримінального матеріального та процесуального законодавства України. Завдяки цьому було обґрунтовано концепцію забезпечення єдності та взаємообумовленості цих галузей права та законодавства й вирішення можливих колізій між ними, яка включає її генезу, онтологію та праксеологію. В основі цієї концепції лежить теорія системності права, яка з необхідністю характеризується як цілісністю елементів, якими виступають кримінальне процесуальне та матеріальне законодавство, так і в силу складності та суперечливості цієї системи – вимушеними неузгодженостями та протиріччями. Вказана концепція включає змістовні вимоги до положень законодавства і не орієнтована на розкриття технології законопроектних робіт чи тактики правозастосування.

Теоретичний аналіз правових норм та дослідження практики їх застосування, проведений з використанням низки філософських, загально-правових та конкретно-наукових методів, дозволив сформулювати висновки як концептуального, так і практично-прикладного характеру, які викладені наприкінці кожного із розділів цієї праці. Відтак, концепція насамперед включає положення, висновки та пропозиції універсального характеру (які стосуються методологічних засад забезпечення несуперечливості між положеннями аналізованих галузей законодавства та обґрунтування досяжності мети процесуальної реалізації положень матеріального кримінального закону. Апробація загально-теоретичних засад концепції відбулася завдяки її застосуванню до окремих інститутів та норм кримінального матеріального та процесуального законодавства. Констатовано, що концепція в цілому та її окремі складові виявляють дієвість та системність не лише в загально-теоретичному, але й в практично-прикладному аспектах.

Актуальність теми цієї дисертації, визначена у вступі до цієї праці, повністю підтвердилася в ході проведеного дослідження. Воно має міждисциплінарний характер та стосується як матеріального кримінального права, так і кримінального процесу, проте в цілому дослідження проведено з позицій доктрини кримінального процесуального права. Вивчення великого числа наукових джерел як з кримінального права, так і з кримінального процесу, а також інших суспільних наук, актів законодавства України, вироків та інших рішень у конкретних КП, міжнародних актів, рішень ЄСПЛ, дає підстави підсумувати, що існуючі проблеми, обумовлені неузгодженістю між положеннями аналізованих галузей, в значній мірі породжені тим, що досі увага зверталася на окремі, точкові питання, при явно недостатній увазі до загальних проблем забезпечення єдності й подолання колізій. Водночас має місце парадокс, який полягає у поверхневому визнанні важливості проблеми та декларативних закликах про необхідність недопущення різних підходів до забезпечення процесуальної реалізації закону про кримінальну відповідальність при явно недостатній увазі до скрупульозного аналізу конкретних випадків неузгодженостей вказаних галузей.

У теорії кримінального процесу досі не вдалося виробити цілісної системи знань про взаємодію кримінального матеріального та процесуального права й законодавства. Констатовано, що вирішення часткових питань, які найбільш гостро демонструють неузгодженість цих родинних галузей кримінально-правового циклу (що стосуються окремих особливих порядків КП та тих, які виникають у сфері законодавчої регламентації та застосування кримінальних правопорушень проти правосуддя) дало змогу сформулювати загальні підходи щодо забезпечення несуперечливості та подолання існуючих та потенційних колізій між відповідними правоположеннями. Існує широке наукове поле – коло питань, які потребують прискіпливого наукового пошуку та обґрунтування.

Також можна констатувати, що оцінка чинних КК та КПК України з позицій *de lege lata*, дає підставу для твердження, відповідно до якого між ними немає нездоланих суперечностей, що не дають можливостей досягти цілей кримінальної юстиції України. Водночас, численні, нехай почасти і дрібні

неузгодженості, впливають на розгляд конкретних проваджень, мають негативний вплив на формування узгодженої правозастосовної практики, загалом знижують ефективність правозастосування.

Значна увага в дисертаційному дослідженні присвячена законодавчим новелам і оцінці виявлених та потенційних суперечностей з позицій *de lege fenda*. Доводиться відзначити, що кримінальне процесуальне законодавство явно відстає у своїх змінах від законодавства кримінального. В ході його розвитку не приділяється значна увага забезпеченню узгодженості з кримінально-правовими (матеріальними нормами), не здійснюється масштабні законопроектні роботи на кшталт підготовки нової редакції вітчизняного КПК. У цьому сенсі увага до розвитку матеріального кримінального законодавства куди більш пильна, адже з 2019 року ведеться інтенсивна підготовка Проекту нового КК. Його оцінка під кутом зору забезпечення процесуальної реалізації запропонованих там норм і, загалом, узгодженості з кримінальними процесуальними приписами, дає підставу вважати, що зроблено крок уперед в напрямку забезпечення єдності матеріального та процесуального кримінального права. Водночас у цьому Проекті виявлені непоодинокі випадки неузгодженості термінології, різних підходів до кола потерпілих та суб'єктів окремих правопорушень у сфері правосуддя, прогалини у правому регулюванні.

На основі розробленої у цій дисертації концепції, сформульовано низку пропозицій та рекомендацій по подоланню помічених недоліків чинних та перспективних законоположень, вони можуть бути реалізовані як шляхом внесення змін до чинного законодавства, так і враховані в ході законопроектних робіт, які передусім стосуються КК та КПК, а також низки інших законів.

Також зроблено висновок, що правозастосовна практика в цілому справляється з подоланням колізій між конкретними законодавчими приписами. Разом із тим, аналіз значного числа правозастосовних рішень демонструє відсутність єдиних підходів та стабільності практики у цій частині. Українські судді, детективи, слідчі, прокурори та адвокати заслуговують на науково-обґрунтовані рекомендації щодо вирішення типових правозастосовних ситуацій,

породжених недбалістю законодавця, який допускає та не усуває протиріччя між приписами матеріального та процесуального закону. Разом із тим, знання та розуміння загальних положень, які становлять зміст концепції, викладеної у цій дисертації, дасть інструмент для вирішення часткових прикладних питань правозастосування.

Обґрунтовано необхідність змін та сформульовані конкретні пропозиції *de lege ferenda*, спрямовані на усунення колізії між положеннями кримінального матеріального та процесуального закону та забезпечення єдності та системності цих галузей законодавства. Пропозиції також стосуються Проекту КК. Вони доведені до відома суб'єктів права законодавчої ініціативи й членів відповідної Робочої групи та сприйняті ними до відома. Запропоновано внесення змін та доповнень до відповідних статей (структурних частин статті) таких актів:

а) КПК України – до ст.ст.2, 3, 11, 20, 26, 42, 45, 55, 65, 74, 95, 129, 277, 284, 291, 292, 314, 352, 354, 356, 376, 393, 425, 477, 478, 501, 502, 503, 504, 509, 512, 513, 514, 515, назви §2 Глави 38 КПК (35 пропозицій);

б) КК України - до ст.ст. 45, 47, 66, 93, 94 ,95, 105, 373, 374, 384, 386 (11 пропозицій);

в) Проекту КК в редакції від 17.02. 2025 р. - до ст.ст. 3.3.2, 3.4.2, 3.6.5, 3.6.6, 8.2.2, 8.2.5, 8.2.9, 8.2.12, 8.2.13, 8.2.14, 8.2.26 та до Розділу 1.4. Проекту КК («Глосарій») (12 пропозицій);

г) Закону України «Про психіатричну допомогу» - до ст.19 (1 пропозиція);

д) Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» - до ст.ст.2 та 20 (2 пропозиції).

Нарешті, проведене дослідження показало значну кількість аспектів обраної теми, які залишилися не відображеними в цій праці з огляду на її формально-визначений обсяг, того, що вони виходять за межі поставленої мети і завдань, а також в силу складності та обсягу заслуговують на самостійну розробку. Подальші дослідження окремих аспектів цієї проблеми може відбуватися в рамках як науки кримінального права, так і кримінального процесу, але найбільш перспективними видаються міждисциплінарні дослідження.

Перспективними для подальших досліджень проблеми єдності та колізій кримінального матеріального та процесуального законодавства видаються наступні напрямки: формулювання пропозицій про те, як формально та організаційно забезпечити неколізійність відповідних галузей; вивчення зарубіжного досвіду забезпечення правової єдності, аналіз того, як процесуально реалізувати міжнародні зобов'язання у кримінально-правовій сфері (зокрема й, пов'язані з майбутнім вступом до Європейського Союзу); особливості забезпечення єдності між цими галузями в умовах воєнного стану та діяльності відновного правосуддя; дослідження Проекту КК під відповідним кутом зору з урахуванням його постійного вдосконалення; забезпечення єдності термінології КК та КПК України; дослідження окремих інститутів кримінального права з огляду на їх адекватність приписам кримінального процесу та навпаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andelkovich v. Serbia: Judgment of the European Court of Human Rights of April 9, 2013 (application № 1401/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-118334>.
2. Barbera, Messeque and Jabardo v. Spain: Judgment of the European Court of Human Rights of December 6, 1988 (application № 10590/83) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.
3. Bellet v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of December 04, 1995 (application № 23805/94). URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>.
4. Bogumil v. Portugal: Judgment of the European Court of Human Rights of February 13 2001 (application № 35228/03) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211>.
5. Bogumil v. Portugal: Judgment of the European Court of Human Rights of October 7, 2008 (application № 35228/03). URL: <https://www.humanrightsguide.sk/en/case-law/bogumil-v-portugal>.
6. Bonzi v. Switzerland: Judgment of the European Court of Human Rights of July 12, 1978 (application № 7854/77). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-74394>.
7. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right by the judge in exercise of discretionary powers in criminal proceeding. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. №4. P.22–28.
8. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right to prosecution in criminal proceedings: The experience of Ukraine and the United States. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, №.4. P.38–47.
9. Brandstetter v. Austria: Judgment of the European Court of Human Rights of August 28, 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57683>.

10. Brennan v. United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights of October 16, 2001 (application №3 9846/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59722>.
11. Brumarescu v. Romania: Judgment of the European Court of Human Rights of October 28, 1999 (application № 28342/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.
12. Criminal Code of Georgia: Law of Georgia № 2287. August 13, 1999. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229>.
13. Criminal Code of Hungary: Law of Hungary. 2012. URL.: https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/HHungary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf.
14. Criminal Code of Korea: Law of Korea № 293. February 6, 1953. URL: <https://vseokoree.com/vse-o-koree/zakony-i-normativnye-pravovye-akty/ugolovnyj-kodeks-respubliki-koreya>.
15. Criminal Code of Sweden: Law of Sweden, №SFS962:700. 1962. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf.
16. Criminal Code of Switzerland: Law of Switzerland № RS311.0. December 21, 1937. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Code_as%20of%202020-07-01.pdf.
17. Criminal Code of the Kingdom of Denmark: Law of the Kingdom of Denmark № 909. September 27, 2005. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf.
18. Criminal Code of the Kingdom of Spain: Law of the Kingdom of Spain №10-1995. November 24, 1995. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf
19. Criminal Code of the Kyrgyz Republic: Law of the Kyrgyz Republic № 127 of October 28, 2021. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023->

12/Criminal%20Code%20of%20the%20Kyrgyz%20Republic%20%282021%2C%20as
%20amended%2010.10.2023%29%20%28English%29.pdf.

20. Criminal Code of the Principality of Liechtenstein: Law of the Principality
of Liechtenstein. №1988–037 May 17, 2011.
URL: [https://www.legislationline.org/download/id/8268/file/Liechtenstein_Criminal_C
ode_1987_am2017_pdf](https://www.legislationline.org/download/id/8268/file/Liechtenstein_Criminal_Code_1987_am2017_pdf).

21. Criminal Code of the Republic of Tajikistan Law of the Republic of
Tajikistan №574 of May 21, 1998
URL: [https://bwcimplementation.org/sites/default/files/resource/TJ_Criminal%20Code
%20of%20Rep%20of%20Tajikistan_EN.pdf](https://bwcimplementation.org/sites/default/files/resource/TJ_Criminal%20Code%20of%20Rep%20of%20Tajikistan_EN.pdf).

22. Criminal Code of the Republic of Armenia: Law of the Republic of
Armenia of April 18, 2003. URL: [https://track.unodc.org/uploads/documents/bri-legal-
resources/armenia/21_-criminal_code_of_ra_2003_-_en.pdf](https://track.unodc.org/uploads/documents/bri-legal-resources/armenia/21_-criminal_code_of_ra_2003_-_en.pdf).

23. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of
Kazakhstan №226–V ZRK of 03 July 2014.
URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2014/en/122797>.

24. Criminal Code of the Republic of Moldova: Law of the Republic of
Moldova № 985–XV of April 18, 2002.
URL: [https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-code-of-the-
republic-of-moldova_html/Republic_of_Moldova_Criminal_Code.pdf](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-code-of-the-republic-of-moldova_html/Republic_of_Moldova_Criminal_Code.pdf).

25. Criminal Code of the Republic of Slovenia: Law of the Republic of
Slovenia. № KZ–1 November 1, 2008.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/3773/file/Slovenia_CC_2008_en.pdf
.

26. Criminal Code of the Republic of Uzbekistan Law of the Republic of
Uzbekistan № 2012–XII. of September 22, 1994.
URL: [https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UZBEKISTAN_Criminal%20Code.pd
f](https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UZBEKISTAN_Criminal%20Code.pdf).

27. Criminal Code of the Slovak Republic: Law of the Slovak Republic
№ 300–2005. May 20, 2005.

- URL: https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf
- .
28. Criminal Code of the Republic of Croatia: Law of the Republic of Croatia № 71–05–03/1–11. October 26, 2011.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/7896/file/Croatia_Criminal_Code_2011_en.pdf
29. Criminal Code of Turkmenistan: Law of Turkmenistan № 222–1 of June 12, 1997. URL: <https://wvm.legislationline.org/sites/default/files/2023-09/Criminal%20code%20of%20Turkmenistan.pdf>.
30. Criminal Law of Latvia: Law of Latvia № L–56383 June 17, 1998.
URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf>.
31. D.R. проти Литви: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 липня 2018 року. URL: <https://www.echr.com.ua/yespl-postaviv-pitannya-pro-stupin-uchasti-u-procesi-psixichno-xvoro%D1%97-lyudini/uchast-hvoroi-u-protsesi>.
32. Daud v. Portugal: Judgment of the European Court of Human Rights of April 21, 1998 (application № 22600/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58154>.
33. Doorson v. Netherland: Judgment of the European Court of Human Rights of November 29, 1993. (application № 20524/92).
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-2799%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-2799%22]}).
34. Dulaurus v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of March 21, 2000 (application № 34553/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58509>.
35. Federal Rules of Evidence as amended to December 1, 2024.
URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>.
36. Galstyan v. Armenia: Judgment of the European Court of Human Rights of November 15, 2007 (application № 26986/03)
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83297>.

37. Gavenda v. Poland: Judgement of the European Court of Human Rights of December 4, 1998 (application № 26229/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-46135>.
38. German Criminal Code. Law of German № L-51220. November 13, 1998. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf.
39. Hollenstein N, Rotsztejn J., Troendle M, Pedroni A., Langer N. Zucco a simultaneous eeg and eye-tracking recourse for natural sentence reading *Santific data*. 2018. №5(1). P.1-13.
40. Khamidov v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of November 15, 2003 (application № 72118/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83273>.
41. Kohut Z. Russian Centralism and Ukrainian Autonomy Imperial Absorption of the Hetmanate 1760s.-1830s. Cambridge, 1988. 243 p.
42. Kokkinakis v. Greece: Judgment of the European Court of Human Rights of 25 May, 2003 (application № 14307/88). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>.
43. Krombach v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of 13 February, 2001 (application № 29731/96) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211>.
44. Lazutka S., Valikonyte S., Gudavicius E. The First Lithuanian Charter (1529). Vilnius: Margi rastai, 2007. 312 p.
45. Makhfi v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of 19 October, 2004 (application № 59335/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.
46. Milievic v. Croatia: Judgment of the European Court of Human Rights of 25 June, 2020 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6731637-8975738>.
47. Mireaux v. France»: Judgment of the European Court of Human Rights of 26 September, 2006 (application № 73529/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102045>.

48. Moiseyev v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of 9 October, 2008 (application № 62936/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

49. Moreira Ferreira v. Portugal: Judgment of the European Court of Human Rights of 11 July, 1991 (application № 19867/12). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>.

50. Navrotska V. Compulsory Educational Measures Applied to Minors: Debates Issues of Legal Regulation. *Social and Legal Studies*. 2022. Vol 5. №2. P.45–53. DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-2-45-53

51. Navrotska V., Boreiko H. Public and fair consideration of a case by an impartial and independent court in criminal proceedings: European standards and Ukrainian realities. *Social and Legal Studies*. 2024. №7(2). P.179–190.

52. Navrotska V., Bronevytska O., Yaremko G., Maksymovych R., Matolych V. The criminal responsibility for defamation of knowingly innocent *Amazonia Investiga*. 2021. №10(44). 241–251.

53. Navrotska V., Horpynuik O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. *Wiadomosci Lekarskie Medical Advances*. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. P.126–134.

54. Öcalan v. Turkey: Judgment of the European Court of Human Rights of 12 May, 2005 (application № 46221/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>.

55. Penal Code of Estonia: Law of Estonia № L-60500 of June 6, 2001 URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521082014001/consolide>.

56. Penal Code of the Azerbaijan Republic Law of the Azerbaijan Republic № 787-IQ. of December 30 1999. URL: https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AZERBAIJAN_Criminal%20Code.pdf.

57. Penal Code of the Republic of Poland: Law of the Republic of Poland № 88553. June 6, 1997. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.

58. Romanov v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of 24 July, 2008 (application № 41461/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-87836>.

59. Rybacki v. Poland: Judgment of the European Court of Human Rights of 13 January, 2009 (application № 52479/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90592>.

60. Sadak and Others v. Turkey: Judgment of the European Court of Human Rights of 17 July, 2001 (application № 29900/96) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-10626>.

61. Schafer J. Psychological narrative analysis: professional method to detect deception in written and oral communications. London: Publisher LTD, 2010. 214c.

62. Scordino v. Italy: Judgment of the European Court of Human Rights of 29 March, 2003 (application № 36813/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72925/>

63. Senko Mykola, Maksymovych Roman, Navrotska Vira, Ustrytska Natalia, Franchuk Vasyl. Zjawiskowe formy popelnienia czynu zabronionego v prawie karnym Ukrainy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodovska. Sectio G. Ius*. Lublin, 2013. S.227-256.

64. The Sandy Times v. the United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights of 26 April, 1979 (application № 6538/74). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.

65. Y. v. Slovenia: Judgment of the European Court of Human Rights of 28 May, 2015 (application № 41107/10) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-154728>.

66. Zagaria v. Italy: Judgment of the European Court of Human Rights of 27 November, 2007 (application № 58295/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83492>.

67. Zucca L. Cesare Beccarias ideas on crime and punishment. Palermo: Opinione. 2003. 749 p.

68. Авраменко Л.В. Наступність (сприйняття та запозичення) в праві України: теоретичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 200. №10. С.127–128 С.125–130.

69. Авраменко Л.В. Розмежування наступності у праві з іншими суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 121. С.3–13.

70. Азаров Д.С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона*. 2013. №4. (Ч.ІІ)

URL: https://www.researchgate.net/publication/314754190_KK_i_KPK_Ukraini_pitan_na_uzgodzenosti_u_plosini_klasifikacii_kriminalnih_pravoporusen.

71. Азаров Д.С. Класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості: наріжні проблеми у міжгалузевому вимірі. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф.*, 9–10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.394–398.

72. Ананьєв Є. Юридична допомога. Правнича чи правова? URL: <https://justa.com.ua/blog/yuridichna-dopomoga-pravnichha-chi-pravova>.

73. Анатолій Руденко проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 17.04. 2014 р. (заява № 50264/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text.

74. Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально–правове та кримінологічне дослідження): дис. ...д–ра юрид. наук: 12.00.08. Ужгород, 2021. 697с.

75. Андрушко О.В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. №5. Частина 2. С.169–174.

76. Андрушко П.П. Деякі проблемні питання кримінально–правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст.375 КК). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. №8. С.35–46.

77. Андрушко П.П. Подія кримінального правопорушення: поняття, кримінально–процесуальне та кримінально–правове значення. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.69–74.*

78. Анненко О., Зубаков П. Правові аспекти застосування помилування за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С.123–129.

79. Антонюк Н. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Львів: ПАІС, 2008. 216с.

80. Антонюк Н. Про представництво в суді без повноважень. Доцільність спеціальної криміналізації представництва адвокатом в суді без повноважень. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnitstvo-v-sudi-bez-povnovazhen#google_vignette.

81. Арістова А.В. Релігія в Україні. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.

82. Артикуца Н.В. Актуальні проблеми юридичного термінознавства у контексті євроінтеграційних процесів і перспектив. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: тези доп. V міжвуз. наук.–практ. конф. (Київ 06 листопада 2009 р.) /ред. кол. Є.М. Моїсеєв, О.М. Джужа, М.В. Костицький та ін. Київ, 2009. С.40–41.*

83. Артьомов О.В., Бурячківський Е.С. Інтелект поза біологічним носієм (медико–біологічний і філософський погляд на проблему штучного розуму). *Інтегративна антропология*. 2018. №2 (32). С.4–8.

84. Атаманова Н.В. Литовські статuti к історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер: Юриспруденція*. 2014. №10. С. 22–24.

85. Бабаєва О. В. Підготовче провадження в системі стадій кримінального процесу України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 282с.

86. Бабаніна В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 600с.

87. Бабаніна В. В. Концептуальні засади механізму кримінального законодавства. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. №1. С.160–164.

88. Бабенко Я. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення зобов'язана відшкодувати витрати закладу охорони здоров'я на лікування потерпілого від цього правопорушення. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osoba-iaka-vcinila-kriminalne-pravoporusennia-zoboviazana-vidskoduvati-vitrati-zakladu-oxoroni-zdorovia-na-likuvannia>.

89. Бабчинська Т. В. Встановлення допустимості показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Правове життя сучасної України*. 2020. №3. С.309–313.

90. Баганець О. Новий кримінальний процесуальний кодекс порушує принцип верховенства права. *Дзеркало тижня*. 23 березня 2013 р. №11(108). С.6.

91. Баконіна О. Відшкодування упущено вигоди у кримінальному провадженні: ВС вказав, які докази необхідно надати. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/206547_vdshkoduvannya-upushcheno-vigodi-u-krimnalnomu-provadžhenn-vs-vkazav-yak-dokazi-neobkhdno-nadati.

92. Балабанова Д. О. Деякі пропозиції до Розділу 7.4. «Злочини проти правосуддя та Розділу 7.5. «Злочини та проступки проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку» Проекту КК України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права*: матеріали сателіт. Заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 вересня 2021 р. /редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 151–153.

93. Балицький проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 03 листопада 2011 р (заява № 12793/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_726#Text.

94. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.09 /Запорізький юридичний інститут. Запоріжжя, 2002. 235с.
95. Баранова О. У Верховному суді розповіли, як довести факт упущеної вигоди. URL: https://biz.ligazakon.net/news/208666_u-verkhovnomu-sud-rozpovli-yak-dovesti-fakt-upushcheno-vigodi.
96. Басиста І. В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С.11–19.
97. Басиста І. В. Досвід чинності КПК України та шляхи його удосконалення. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції: матеріали VI Всеукр. наук–теор. конф. «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції»*, 30 жовтня 2014 р. Київ, 2014. Ч.1. С.164.
98. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1(1). С. 185–207.
99. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. Київ: Атіка, 2004. 296с.
100. Баулін Ю. В. Наступність кримінального законодавства сучасної України. Наступність у кримінальному праві: до 70–річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) /редкол. Ю.А. Пономаренко, О.В. Харитонova, Н.В. Маслак та ін., Нац. юрид. ун–т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. С. 10–31.
101. Белькова О.В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20с.
102. Беляєва К. Адвокат, який не підтвердить своїх повноважень, може опинитися на лаві підсудних. *Закон і бізнес*. 24.02.2018–02.03.2018. С.5.
103. Березовський А. А. Амністія: соціально–правові та кримінологічні проблеми: монографія. Одеса: Юридична література, 2008. 240с.
104. Березовський А. А. Кримінологічні основи амністії: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007. 19с.

105. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально–правове значення: монографія. Київ: Дакор, 2009. 736с.
106. Берзін П. С., Волинець Р. А., Берзіна А. Б. Принцип законності в кримінальному праві України та ФРН: окремі нормативні та правозастосовні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Випуск 72. Частина 2. С.12–126.
107. Берназюк Я. Особливості представництва прокурором інтересів держави в суді: нове законодавство та актуальні підходи Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/941986/>.
108. Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. URL: <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika>.
109. Берч В.В. До питання про конституційно–правовий статус присяжного. *Наукові перспективи*. 2024. №9 (51). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/15204/15274>.
110. Бершов Г.Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. С.16.
111. Біблія в перекладі Івана Огієнка. URL: <https://only.bible/bible/ubio/>.
112. Біленко О. А., Біловол В. С. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Молодий вчений*. 2018. №5. С. 596–599.
113. Білоконєв В. М., Городовено В. В. Правові наслідки тлумачення терміна «засуджений» для правильності призначення покарання на підставі ч.4 ст.70 або ч.1 ст.71 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного та кримінального судочинства*. 2014. №5. С.75–88.
114. Бобечко Н. Р. Новели кримінально–процесуального законодавства України в контексті забезпечення єдності судової практики. *Часопис Національного університету «Одеська академія». Серія «Право»*. 2018. №1(17). С. 1–20.

115. Бойко І. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904с.

116. Болдарь Г. Є. До питання про форми міжгалузевої взаємодії кримінального права України. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали між нар. наук.–практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р./) Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С.78–84.

117. Болдарь Г.Є. Недоліки законодавчого викладення норм розділу XV Особливої частини КК України з урахуванням міжгалузевого характеру зв'язків. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали II міжнар. наук.–практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р.)/ Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.63–67.

118. Бондар О. В. Поняття за значення аналогії в кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С.246–251.

119. Борейко Г. Д. Обмова підозрюваним, обвинуваченим завідомо невинуватої особи як свобода від самовигриття чи зловживання правом? *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №2. С.118–121.

120. Борейко Г. Д. Ознаки зловживання правом у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVII звітної науково–практичної конференції (3–4 лютого 2022 року): у 2–ох ч. Ч.2. Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С.218–221.

121. Борисов В.І. Нормативне зазначення закону України про кримінальну відповідальність у контексті новел Кримінального процесуального законодавства України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф. (9–10 жовт. 2014 р.) Харків: Право, 2014. С.326–330.

122. Боровик А., Верещак А. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2024. №3. С.23–29.

123. Бортник О.Г. Укладення мирової угоди та відмова від позову в кримінальному судочинстві. *Право і безпека*. 2004. №3. С.58–62.
124. Бочан проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02. 2015 р. (заява № 22251/08). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00695>.
125. Бугайчук А.А. Поняття і зміст кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. 359–363.
126. Бундз Р. О. Законодавче підґрунтя захисту таємниці кримінального судового провадження. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Випуск 34. С.268–272.
127. Бурдига І. Стаття за неправосудні рішення суддів: тиск чи безкарність? URL: <https://www.dw.com/uk/vidpovidalnist-suddiv-za-nepravosudni-rishennia-tysk-chy-bezkarnist/a-53959638>.
128. Бурдін В. М. Вплив нового кримінального процесуального кодексу України на інститути матеріального кримінального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №4. С.255–264.
129. Бурдін В. М. Деформація новим КПК окремих положень КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.36–40.
130. Бурдін В.М., Мартинишин Г.Р. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження). Львів: Ліга-Прес, 2014. 216с.
131. Бурін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240с.
132. Буроменська Н. Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С.265–280.

133. Василенко М. «Права, по котрим судиться малороссийский народ» як джерело державного права України XVIII ст. *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*. 1928. №76. Ч.1. С.245–252.

134. Ведмідь В.А. Законодавство в сфері поліграфа.
URL: <https://polygraph.ua/zakonodavstvo/>.

135. Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування.
URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB).

136. Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування.
URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/96ef917ec430327fc2257b7b004d60eb](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/96ef917ec430327fc2257b7b004d60eb).

137. Вертегел Є.П. Куртіш Л.А. Зловживання правом: теоретико–правове дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №6. С.20–23.

138. Винник А.О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально–правового характеру за кримінальним правом України: дис. ...канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.08. Львів, 2019. 220 с.

139. Вирок Автозаводського районного суду м. Кременчука від 12 вересня 2024 р. (справа № 524/8757/24, провадження № 1–кп/524/706/24).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121556119>.

140. Вирок Автозаводського районного суду м. Кременчука від 30 листопада 2023 р. (справа № 524/5319/23, провадження № 1–кп/524/564/23)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115289900>.

141. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 23 грудня 2019 р. (справа №360/1753/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86536966>.

142. Вирок Ватутінського міського суду Черкаської області від 08 квітня 2021 р. (справа № 704/692/19, провадження № 1–кп/690/2021).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96125014>.

143. Вирок Вищого Антикорупційного суду від 01 березня 2023 р. (справа № 991/4073/21, провадження № 1–кп/991/29/21).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109314712>.
144. Вирок Вищого антикорупційного суду від 22 листопада 2022 р. (справа № 991/6712/20, провадження №1–кп/991/65/20).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107478633>.
145. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 17 грудня 2020 р. (справа № 127/9340/20, провадження № 1–кп/127/336/20).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93640892>.
146. Вирок Вінницького районного суду Вінницької області від 23 грудня 2021 р. (справа № 128/1250/20; провадження № 1–кп/128/186/20).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102145761>.
147. Вирок Воловецького районного суду Закарпатської області від 11 жовтня 2019 р. (справа № 300/661/19; провадження № 1–кп/300/82/2019).
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84883211>.
148. Вирок Володимир–Волинського міського суду Волинської області від 05 вересня 2022 р. (справа № 154/2630/21, провадження № 1–кп/154/126/22).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106054675>.
149. Вирок Володимир–Волинського міського суду Волинської області від 03 лютого 2021 р. (справа № 1–кп/154/3096/20, провадження № 1–кп/154/106/21).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94623751>.
150. Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21 червня 2019 р. (справа № 715/2391/17; провадження № 1–кп/715/2/19).
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82554011>.
151. Вирок Долинського районного суду Кіровоградської області від 14 травня 2020 р. (справа № 403/589/19).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89252250>.
152. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 11 лютого 2021 р. (справа № 212/773/20, провадження № 1–кп/212/196/21).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94793122>.

153. Вирок Івано–Франківського апеляційного суду від 19 вересня 2024 р. (справа № 353/355/24, провадження № 11–кп/4808/457/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121750315>.
154. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 01 червня 2021 р. (справа № 367/1911/23; провадження № 31–кп/367/645/202). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111241399>.
155. Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 27 серпня 2019 р. (справа № 390/680/19, провадження № 1–кп/390/260/1). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83962961>.
156. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 25 грудня 2023 р. (справа № 592/2979/23, провадження № 1–кп/592/345/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115884023>.
157. Вирок Комсомольського міського суду Полтавської області від 09 лютого 2021 р. (справа № 534/1334/20, провадження № 1–кп/534/44/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94741172>.
158. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 06 червня 2024 р. (справа № 334/478/24, провадження № 1–кп/334/418/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119538442>.
159. Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 23 березня 2023 р. (справа № 507/299/23, провадження № 1–кп/507/22/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109733429>.
160. Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 28 листопада 2023 р. (справа № 283/2464/23, провадження № 1–кп/283/204/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115219331>.
161. Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 05 липня 2024 р. (справа № 447/3673/23, провадження № 1–кп/447/92/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120201723>.
162. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 15 квітня 2019 р. (справа № 541/1700/18, № провадження 1–кп/541/35/2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81157771>.

163. Вирок Ніжинського міськрайного суду Чернігівської області від 09 грудня 2021 р. (справа № 740/5478/21, провадження № 1–кп/740/415/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101746346/>.

164. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 22 червня 2023 р. (справа № 756/1193/22, провадження № 1–кп/756/684/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111734373>.

165. Вирок Обухівського районного суду Київської області від 19 квітня 2023 р. (справа № 373/3788/22, провадження № 1–кп–129/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110319574>.

166. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 29 січня 2018 р. (справа № 265/8305/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71886368>.

167. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 13 лютого 2024 р. (справа № 484/7157/23; провадження № 1–кп/484/149/24р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116944394>.

168. Вирок Полтавського апеляційного суду від 24 червня 2024 р. (справа № 536/897/24, провадження № 1–кп/814/1714/24) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119951656>.

169. Вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 31 жовтня 2022 р. (справа № 7 26/1406/22, провадження № 1–кп/726/106/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107280686>.

170. Вирок Саксаганського районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 09 жовтня 2018 р. (справа № 214/4163/18; провадження № 1–кп/214/707/18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77030479>.

171. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 жовтня 2018 року (справа № 214/5793/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77199745>.

172. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 21 квітня 2021 р. (справа № 513/459/20, провадження № 1–кп/513/17/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96433166>.

173. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 12 березня 2021 р. (справа № 243/2213/21, провадження №1–кп/243/532/202). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95558208>.

174. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 30 листопада 2021 р. (справа № 760/10111/19, провадження № 1–кп/760/1937/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101720532>.

175. Вирок Старокостянтинівського районного суду від 18 березня 2024 р. (справа № 683/4202/23, провадження № 1–кп/683/116/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117699744>.

176. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 12 жовтня 2020 р. (справа № 456/2418/20, провадження №1–кп/456/408/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92184558>.

177. Вирок Таращанського районного суду Київської області від 20 грудня 2019 р. (справа № 375/1095/19, провадження № 1–кп/379/71/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86480420>.

178. Вирок Хоролівського районного суду Полтавської області від 21 жовтня 2021 р. (справа № 548/1985/21, провадження № 1–кп/548/236/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100349050>.

179. Вирок Чернігівського апеляційного суду від 15 листопада 2023 р. (справа № 749/19/22, провадження № 11–кп/4823/549/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114945728>.

180. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

181. Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01. 2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf36>.

182. Витязь М. Чи запрацює стаття 389–1 КК України в частин угоди про визнання винуватості? *Юридична Україна*. 2014. №8. С.89–93.
183. Вовк І.В. Порядок застосування аналогії в кримінальному судочинстві України. *Адвокат*. 2010. №5–11. С.18–22.
184. Волкотруб С.Г. Актуальні питання імунітету свідків в кримінальному судочинстві. *Форум права*. 2009. №3. С.105–110.
185. Волоско І.Р. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. №7. С.201–207.
186. Габелян Ю.А., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Електронне наукове видання «Аналітично–порівняльне правознавство»*. 2023. №4. С.451–458.
187. Газдайка–Василишин І.Б. Щодо поняття «близьких родичів» у кримінальному праві України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.40–43.
188. Гацелюк В.О. Про міждисциплінарний характер дослідження впливу інституту спеціальної конфіскації на теорію криміналізації суспільно–небезпечних діянь. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р.* /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.179–183.
189. Гловюк І.В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С.9–14.
190. Гловюк І.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння: нові питання. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп.*

Міжнародної наук.–практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) /МВС України, Харків. нац. ун–т. внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. С.136–140.

191. Гловюк І.В. Злочини та проступки проти правосуддя у Проекті Кримінального кодексу України та кримінальне провадження: питання синхронізації. *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали X Міжнародної науково–практичної конференції (23 червня 2022 р.). Київ: МДУ, 2022. С.40–45.

192. Гловюк І.В. Кримінально–процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712с.

193. Гловюк. І.В. Укладення угод про визнання винуватості: окремі питання в контексті оновлення законодавства. URL: <https://barristers.org.ua/news/ukladennya-ugod-pro-vyznannya-vynuvatosti-okremi-pytannya-u-konteksti-onovlennya-zakonodavstva/>.

194. Гломб Ю.О. Попереджувачий механізм у призмі відповідальності за ст.384 КК України (Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу). *Часопис Київського університету права*. 2000. №4. С.368–372.

195. Голопич І.М. Явище синонімії у правових текстах. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b72237f6-7046-42e5-930e-b0fb08dbd6f4/content>.

196. Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 20с.

197. Горєвой Д. Як змінювалася релігійність України з 2000 року. Короткий переказ великого дослідження Центру Разумкова. URL: https://lb.ua/society/2022/02/02/504398_yak_zminyuvalas_religiynist.html//

198. Городовенко В.В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного суду України*. 2011. №9(133). С.40–41.

199. Горох О.П. «Нове» положення про порядок здійснення помилування: чи є кроки вперед? *Наука і правоохорона*. 2016. №1(31). С.166–172..

200. Горох О.П. Актуальні проблеми здійснення помилування в Україні. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №2. С.41–46.

201. Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування: комплексний аналіз норм кримінального та кримінального процесуального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.43–47.

202. Горпинюк О.П. Порушення правил юридичної техніки між положеннями КПК та КК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* Харків: Право, 2014. С.386–391.

203. Горпинюк О.П., Навроцька В.В. Проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження за корупційне кримінальне правопорушення чи кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією у випадку затвердження угод. *Україна та світ під впливом викликів сьогодення: кол. моногр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. С.181–187.

204. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

205. Гошовська Т.В., Дроздович Н.Л. Роль адвокатури при здійсненні захисту у кримінальній справі: позитивний прояв судово–правового реформування. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. №9 (145). С.28–34.

206. Гошовський М.І., Кучинська О.П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 192с.

207. Гринюк В. Розвиток функції обвинувачення у вітчизняному кримінальному судочинстві ХХ–ХХІ століть. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С.233–237.

208. Гринюк В.О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. №1. С.20–25.

209. Гринюк В.О. Суб'єкти обвинувачення за новим КПК України. *Європейські стандарти кримінального судочинства*: матеріали Всеукраїнської наук–практ конф. (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.) /редкол. О.О. Волобуєва, В.П. Горбачов, Д.С. Паламар. Донецьк, 2014. С.363.

210. Гринюк В.О. Функція обвинувачення у кримінальному провадженні: теорія і практика: монографія. Київ:Алерта, 2016. 357с.

211. Грицаєнко Р. Правовий статус присяжних в умовах удосконалення інституту суду присяжних в Україні. *Підприємництво, господарство і право в Україні*. 2018. №9. С.270–273.

212. Грицюк І.В., Лабадзе М.В. Гласність та відкритість судового провадження як передумови законного та справедливого кримінального судочинства України. *Правова держава*. 2018. № 29. С.106–111.

213. Грищенко О.П. Співвідношення та відмежування фікції та аналогії. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова*. 2012. Випуск 18. С.169–174.

214. Грошевий Ю.М. Вибрані праці /упоряд.: О.В. Капліна, В.І. Маринів. Харків: Право, 2011. 656с.

215. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково–практичний посібник. Київ: КНТ, 2006. 272с.

216. Грошевой Ю.М. Деякі актуальні проблеми кримінально–процесуальної теорії. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. №3(11). С.194–200.

217. Грушецький А. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1/>.

218. Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми і перспективи. *Право України*. 2010. №9. С.56–61.

219. Давидова Д.В. Джерела доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 19с.

220. Демидова Л.М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №3. С.174–176.

221. Демура М.І. Щодо відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матер. Всеукр. наук.–пркт. конфер., присвяч. 70-річчя д.ю.н., професора Ю.П. Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса) /за ред. Г.О. Ульянової, І.В. Гловюк; відп. за вип. І.В. Гловюк; уклад. В.А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2017. С.88–91.

222. Демчук П. Чи можна «наздогнати» упущену вигоду кримінальним провадженням. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/19/702366/>.

223. Демчук П. Чому суди розглядають справи про упущену вигоду в рамках кримінальних проваджень? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/19/702366/>.

224. Денисенко В.В. Окремі аспекти використання показань свідка як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №3. С.382–385.

225. Дерев'янка І.М., Дерев'янка А.І. Актуальні питання уніфікації юридичних термінів, що використовуються кримінальним правом та суміжними дисциплінами. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.413–415.*

226. Дідик С.Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 207с.

227. Дідик С.Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 18с.

228. Дмитренко Н.А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск 22. С.160–166.

229. Довгополов А.М. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. №6(6). С.100–107.

230. Драган О. Представництво прокурором інтересів громадянина та держави в суді в умовах європейської інтеграції України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 1. С.19–25.

231. Дроздов О.М., Марочкін О.І. Закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння. *Правові новели*. 2023. №19. С.185–203.

232. Дроздович Н. Процесуальна аналогія:самостійний принцип кримінального провадження чи елемент законності. *Слово національної школи суддів України*. 2019. №3(8). С.113–126.

233. Дудоров О.О., Лоскутов Т.О. Щодо ефективності кримінально–правового регулювання давності в контексті взаємодії норм КК і КПК України. *Кримінально–правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали між нар. наук.–практ. конф. (Харків, 18–19 жовтня 2018 р.)*. Харків, 2018. С.158–163.

234. Дудоров О.О., Палюх Л.М. Проблеми кримінально–правової характеристики злочину, передбаченого статтею 375 КК України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2016. №1. С.280–328.

235. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно–правова характеристика. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2010. №3. С.46–52.

236. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Проблеми звільнення від покарання та його відбування в контексті нового КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.51–57.

237. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник /за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 801с.
238. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник /за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944с.
239. Євдокімова О.Є. Проблемні питання призначення покарання при укладенні угоди про примирення або визнання винуватості. *Право і суспільство*. 2014. №1. С.217–221.
240. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11. 1950 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>.
241. Єднак В.М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 20с.
242. Єднак В.М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 200с.
243. Єпур М.П. Еволюція інституту покарання на українських землях Великого князівства литовського: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2012. 233с.
244. Єрмаков М.В. Правова допомога або професійна правнича? URL: https://protocol.ua/ua/pravova_dopomoga_abo_profesiyna_pavnnicha.
245. Єрохін В.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у частині забезпечення захисника у кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія «Право». Випуск 31. Том 3. С.82–85.
246. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям: монографія. Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. 152с.

247. Житний О.О. Конкуренція кримінально–правових норм про звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С.81–84.

248. Жуберх Ж. Про аналогію в процесуальному праві. URL: <https://yvu.com.ua/pro-analogiyu-v-protsesualnomu-pravi/>.

249. Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування в кримінальному праві України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 /Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 21с.

250. Завидняк В.І. Кримінально–правові проблеми застосування амністії в Україні та шляхи їх вирішення. *Ірпінський юридичний часопис:науковий журнал*. 2023. №1(10). С.135–142.

251. Загальна декларація прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

252. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів /М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін., за ред М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584с.

253. Задоя К.П. Проблеми надмірності та недостатності «зворотного зв'язку» між положеннями Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С.79–89.

254. Задоя К.П. Юридична природа відстрочки виконання вироку за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.232–236.

255. Захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №46/119 від 18.02. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_905#Text.

256. Звонарьов В.В. Колізії в праві: Теоретико–методологічні підходи до визначення та класифікації. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С.84–88.

257. Зеленко І.П. Термінологічний плюралізм оцінних понять. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка: Серія «Право»*. 2021. Випуск 11. С.9–14.

258. Зеленський С.М., Назаренко С.П., Письменний Д.П. Провадження у справах дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Київ: КНТ, 2012. 160с.

259. Зінченко І.О., Тютюгін В.І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія /за заг. ред. проф. В.І. Тютюгіна. Харків: Фіні, 2008. 336с.

260. І.Н. проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 23.06. 2016 р. (заява № 28472/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d63#Text.

261. Іванов В.М. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 728с.

262. Іванців М.Р. Професійна правнича допомога: поняття та специфіка. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С.817–824.

263. Ільченко О., Сагайдак В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2021. №12 (100). С.235–238.

264. Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних силах України та державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 29.11. 2018 р. №604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18#Text>.

265. Історія держави і права України: підручник /В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін., за ред. В.Д. Гончаренка. Вид. 2–ге, перероб. і допов. Харків, 2019. 552с.

266. Історія держави і права: навч. посібник /Д.Є. Забзалюк, В.С. Марчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий (за ред. Д.Є. Забзалюка та В.Я. Марковського). Львів: СПОЛОН, 2021. 438с.

267. Казак О. Визначення прокурором підстав представництва інтересів держави в суді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1(47). С.26–31.

268. Калужна О.М., Палюх Л.М. Соціальна обумовленість норми про кримінальну відповідальність за постановлення завідомо неправосудного судового рішення у світлі звіту Greco від 23червня 2017 р. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. №43. URL: <https://easternlaw.com.ua/uk/kriminalne-pravota-ta-kriminologiya-kriminalno-vikonavche-pravo/kaluzhna-o-m-palyux-l-m-socialna-obumovlenist-normi-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-postanovlennya-zavidomo-nepravosudnogo-sudovogo-rishennya-u-svitli-zvitu-greco-vid-23-cherhvnya-2017-r>.

269. Калюжний Р.А., Андрущенко І.Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. №8. С.16–22.

270. Канюка І.М., Радухівська Л.Л. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як спосіб реалізації процесуальної економії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип.2 (5). С.224–235.

271. Капліна О. До питання про аналогію кримінального–процесуального закону. *Юридична Україна*. 2005. №1. С.55–60.

272. Капліна О. Традиційний та новий погляд на подолання колізій норм кримінально–процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. №1(48). С.251–262.

273. Капліна О.В. Актуальні проблеми тлумачення окремих підстав для закриття кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №3. С.38–45.

274. Капліна О.В. Колізії норм кримінально–процесуального права і шляхи їх подолання. *Університетські наукові записки*. 2007. №1. С.200–207.

275. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінального–процесуального права: дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 484с.

276. Карелова Г.А. Окремі питання взаємодії положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.60–65.

277. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.31–36.

278. Карпова Н.Ю. Злочини проти правосуддя, які пов’язані з порушенням прав особи на захист: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20с.

279. Карпова Н.Ю. Кваліфікація злочинів проти правосуддя. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 180с.

280. Кархут Р.В. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів за законодавством України та Республіки Польща: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 231с.

281. Кахнич Х.Р. З’єднаний позов як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2013.

282. Квасневська Н.Д. Кримінальна відповідальність за неправосуддя в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 189с.

283. Кириченко С.А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості вдосконалення: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2009. 20с.

284. Кістяківський О.Ф. Елементарний підручник загального кримінального права з детальним викладом засад російського кримінального законодавства. Загальна частина. 3–тє вид., передрук. без змін з другого репр. вид. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. 906с.

285. Книженко О. Кваліфікація ухилення від покарання, узгодженого сторонами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. №3(55). С.77–85.

286. Кобернюк В.М. Закриття кримінального провадження із звільненням особи від кримінальної відповідальності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 29с.

287. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474.

288. Ковальова І.С. Процесуальна здійсненність притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст.354 Кримінального кодексу України. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2–х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.264–266.

289. Ковальова С. Судебник великого князя Казимира Ягайловича: монографія. Миколаїв: Вид–во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112с.

290. Ковальчук В.П. Деякі питання відповідності норм Кримінального процесуального та Кримінального кодексів України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.74–76.

291. Кодекс канонів східних церков (проголошений 18.10. 1990 р.) URL:<https://trull.org/~alex/pubmirror/old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html>.

292. Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності і виключення такої відповідальності та звільнення від покарання: поняття відмежування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Випуск 31.С.78–83.

293. Козинець О. Судоустрій і судочинство за Судебниками 1497 та 1550 р.р. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №3. С.35–38.

294. Козленко А.Ю. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 27. Том 3. С.103–106.
295. Колос М.І. Судебник Казимира Ягайловича: кримінально–правова охорона власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип.40. Т.2. С.89–90.
296. Коляденко П. Співвідношення повноти фіксування судового засідання технічними засобами з іншими засадами здійснення судочинства. *Юридична України*. 2015. №2. С.57–62.
297. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf.
298. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
299. Контрольний Текст Проекту КК станом на 01.08. 2024 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf>.
300. Копійчук О. Зрив конкурсів на оренду та некомпетентність службовців – на чому ґрунтується рішення ВАКС у справі аеропорту «Бориспіль». URL: <https://ti-ukraine.org/news/zryv-konkursiv-na-orendu-ta-nekompetentnist-sluzhbovtsiv-na-chomu-gruntuyetsya-rishennya-vaks-u-spravi-aeroportu-boryspil/>.
301. Король В.В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 20с.
302. Король В.В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 2002. 205с.
303. Король В.В., Садова Т.В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №3. С.428–434.
304. Косович В.М. Особливості застосування нормативно–правових актів з техніко–юридичними недоліками. *Публічне право*. 2016. №3. С.200–207.

305. Костенко О. Щодо відповідальності... «неправосудного» судді.
URL: <http://www.golos.com.ua/article/333013>.
306. Костін М. Допустимість способів захисту обвинуваченого для забезпечення його публічних та особистих інтересів. *Право України*. 2006. №8. С.99–102.
307. Котляр А. Про проблемні аспекти застосування статті 364 КК України. URL: <https://protectionformula.com.ua/news/2264-andrii-kotliar-pro-problemni-aspekty-zastosuvannia-statti-364-kk-ukrainy.html>.
308. Котова О.В. Прогалини в праві та шляхи їх подолання: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2010. 21с.
309. Кошова О. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. №1–2. С.209–216.
310. Кравчук О, Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С.7–19.
311. Кравчук О.Л. Історичний розвиток поняття присяга. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №13. С.107–111.
312. Красій М. Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в Кримінальному кодексі України і процедура в Кримінальному процесуальному кодексі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. Квітень 2016. С.140–144.
313. Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально–правової та кримінально–процесуальної підсистем: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. 153с.
314. Крестовська Н. Забезпечення якнайкращих інтересів дитини як принцип тлумачення норм ювенального права. *Актуальні проблеми тлумачення застосування юридичних норм: зб. статей учасників міжнар. наук.–практ. конф., присвяченій пам'яті П.О. Недбайла (28 березня 2008 р.)*. Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун–та ім. І.Франка, 2008. С.32–34.

315. Крикун–Труш А. Проблеми ст.364: погляд правника. URL: <https://justtalk.com.ua/post/problemi-statti-364-poglyad-pravnika>.

316. Кримінальне право України (Особлива частина): підручник /за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 572с.

317. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю.В. Александров, Ю.В. Антипов, О.О. Дудоров та ін.). Вид. 4–те, переробл. та допов. /За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. 376с.

318. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. 656с.

319. Кримінальне право. Загальна частина: підручник /[А.С. Беніцький, В.О. Гацелюк, М.К. Гнетнев, В.С. Гуславський та інші]; за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1112с.

320. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2021 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

321. Кримінальний кодекс України: Науково–практичний коментар /за заг. ред. В.Т. Малярєнка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 1152с.

322. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч посіб. /Л.Д. Удалова, М.А. Макаров, Ю.І. Азаров, С.О. Заїка, О.В. Кубарєва, О.В. Римарчук, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, А.В. Фростяний, Ю.О. Хабло. Видання 5–те, переробл. і допов. Київ, 2020. 497с.

323. Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч.закл /П.М. Кубрак. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010.

324. Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч.для студ. вищ. навч. закл. /П.М. Кубрак. Київ: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010. 244с.

325. Кримінальний процес: підруч. С.В. Банах, Н.З. Рогатинська, А.М. Сарахман. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. 264с.

326. Кримінальний процес: підручник /[О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584с.

327. Кримінальний процес: підручник /Бойко О.П., Гаркуша А.Г., Захарко А.В., Литвинов В.В., Сербін М.М., Солдатенко О.А, Федченко В.М., Черняк Н.А. /кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф.Кобзар. У 2-х ч. Ч.1. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 337с.

328. Кримінальний процес: підручник /Ю.М.Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шилю. Харків: Право, 2013. 824с.

329. Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780с.

330. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково–практичний коментар /за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є.Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1224с.

331. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

332. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12. 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.

333. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар /відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104с.

334. Кримінальний процесуальний кодекс України: у 2 т. /Є. Блажівський, Ю. Грошевий, Ю. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Тація, В. Пшонки, А. Портнова. Харків: Право, 2012. Т.2. С.35. 664с.

335. Кримінально–процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12. 1960 р. №1001–05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.

336. Крупка О.В. Присяга у кримінальному праві та кримінальному процесі Київщини і Волині у другій половині XVI – першій половині XVII ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2013. Вип.24. С.7–12.

337. Крушніцька О.В. Розмежування поняття правової допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. №4. С.98–102.
338. Кудіна О. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Вип. 23(4). С.33–38.
339. Кузіна І. Витрати на стаціонарне лікування потерпілого: як їх обраховують та що перевіряти захиснику. URL: <https://whitecollarblog.in.ua/medicare>.
340. Кузнєцов В.В., Сийпловіч М.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи: монографія. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 284с.
341. Кузьменко О.В. Примусові заходи виховного характеру як інститут кримінального права України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2018. №4 (1280). С.7–22.
342. Кузьменко О.Т., Дроздович Н.Л. Принцип гласності кримінального судочинства і формування довіри громадян до суду. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. №10 (182). С.31–36.
343. Курман О.В., Балибіна А.Р Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактик та правового регулювання. *Аналітично–порівняльне правознавство*. 2024. №2. С.686–691.
344. Кучинська С.П., Яворський Б.І. Право обвинуваченого на неправдиві показання як елемент favor defensionis. *Адвокат*. 2011. №2. С.18–25.
345. Лабезний Л. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, має обґрунтувати наявність підстав для представництва інтересів громадянина або держави в суду. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/prokuror-yakuj-pred-yavlyaye-tsyvilnyj-pozov-u-kryminalnomu-provazhenni-maye-obgruntuvaty-nayavnist-pidstav-dlya-predstavnytstva-interesiv-gromadyanyna-abo-derzhavy-v-sudi>.

346. Лазарєв В.В. Концепція розуміння сутності категорії «зловживання правом». *Право і безпека*. 2023. №1 (88). С.179–188.

347. Лапкін А.В. Правова природа пред'явлення і підтримання прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С.248–256.

348. Лашенко Р. Литовський статут, яко пам'ятник українського права. Прага: Видавництво Українського університету в Празі, 1923. 32с.

349. Лежнєва Т.М., Чоноп'ятов С.В. Функції присяги в праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С.12–15.

350. Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та способи їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 216с.

351. Лейба О.А. Застосування аналогії при подоланні прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №4. С.151–158.

352. Лейба О.А. Проблеми застосування кримінального процесуального закону за аналогіє в працях М.М.Гродзинського. *Форум права*. 2017. №5. С.224–229.

353. Ленгер Я.І. Механізм вирішення правових колізій в муніципальному праві, його елементи. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса, 2017. Вип. 78. С.81–85.

354. Леоненко І.В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т.25 (64). №1. С.408–413.

355. Лихова С.Я., Бідна А.О. Проблеми застосування амністії та помилування щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С.215–224.

356. Літвінова О.В. Особливі відмінності цивільного позову у кримінальному та цивільному судочинстві.

URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f09bb80-7557-449a-9aeb-2721e92b1fef/content>.

357. Лобойко Л. Право на відкрите судове засідання у контексті міжнародних стандартів. *Слово національної школи суддів України*. 2013. №1(2). С.168–173.

358. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 280с.

359. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України: монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ; Ліра лтд., 2004. 216с.

360. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: начальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 284с.

361. Лугіна Н.А. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С.393–395.

362. Лугіна Н.А., Захарків Т.І., Юрченко В.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С.393–395.

363. Лукіяненко Ю.В. Деякі проблемні питання пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/137.pdf.

364. Лушпієнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.263–267.

365. Лушпієнко В.М. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. №2(24). С.200–202.

366. Лушпієнко В.М. Показання свідка як процесуальне джерел доказів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 255с.

367. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний Київ: «К.І.С.», 2010. 576с.

368. Максимович Р.Л. Деякі проблеми застосування норм кримінального процесуального законодавства. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.283–285.

369. Малярченко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 449с.

370. Малярчук Н. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально–процесуальної форми: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2010. 18с.

371. Малярчук Н.В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення. *Наше право*. 2010. №1. С.43–49.

372. Малярчук Н.В. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №11. С.184–187..

373. Мандро О.В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 280с.

374. Марисюк К.Б. Кримінально–правова політика у сфері майнових покарань у північній Буковині у складі Румунії (1919–1940 рр.). *Науково–інформаційний вісник. Серія «Право»*. 2011. №4. С.96–100.

375. Марисюк К.Б. Чи потрібна кримінально–правова відповідальність за порушення таємниці сповіді? *Вісник ЛІВС при НАВС України*. 2003. №1. С.104–108.

376. Марисюк К.Б. Ще раз про інститут спеціальної конфіскації у КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників

Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.77–79.

377. Марін О.К. Кримінально–правові проблем нового КПК України. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 року*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С.140–144.

378. Маркін В.І. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі проблеми кримінально–правової кваліфікації. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. №32. С.28–36.

379. Марченко О.А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 309с.

380. Маськовіта М.М. Теоретико–правовий аналіз поняття «присяга». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 825. С.167–171.

381. Матвеева Л.Г. Наступність права як загальнотеоретична категорія в дослідженні транзитивності права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т.14. С.234–243.

382. Матолич В.В. Охорона професійних таємниць у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 244с.

383. Мелех Л.В. Законність у правозастосовній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.01. Львів, 2009. 186с.

384. Мельничук М.О. Відшкодування втраченої вигоди в господарській діяльності *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №3. С.78–81.

385. Меркулова В.О. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: суперечливість кримінально–правових та кримінально–процесуальних положень. *Південно–український правничий часопис*. 2017. №4. С.12–15.

386. Меркулова В.О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально–правові та кримінально–процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. №1. С.146–152.

387. Мирошніченко Н.А. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх правопорушників. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану: матеріали міжнародної науково–практичної конференції, присвяченої 25–річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 9 грудня 2022 року. Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С.79–80.

388. Михайленко О.Р. Публічне та приватне обвинувачення: історія зародження, співвідношення та розвиток. *Прокуратура, людина, держава*. 2004. №3. С.36–40.

389. Мілевич проти Хорватії: Прес–реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-milevich-proti-xorvati%D1%97/>.

390. Мілетич О.О. Зловживання правом: теоретико–прикладний аспект: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 19с.

391. Мовчан Д.А. Проблеми імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно–правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття так розслідування злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішні справ*. 2009. №5. С.256–262.

392. Мороз А.О. Кримінально–правове дослідження злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК України): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20с.

393. Морозов Є. Упущена вигода: тягар доказування і склад правопорушення. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/upushhena-vygoda-sklad-pravoporushennya-ta-tyagar-dokazuvannya/>.

394. Москалюк В.М., Москалюк О.В. Подолання колізій норм права кодексів та законів: теорія і судова практика. *Адвокат*. 2010. №4. С.17–22.

395. Москалюк О.В. Використання принципів права при подоланні темпоральних колізій. *Адвокат*. 2012. №1. С.20–24.

396. Москалюк О.В. Застосування правила пріоритету норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням при подоланні змістовних колізій. *Адвокат*. 2011. №11. С.25–29.

397. Москалюк О.В. Співвідношення колізійних норм і колізійних принципів при подоланні колізій між нормами рівної юридичної сили. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. №4(8). С.106–116.

398. Москвич Л.М., Іваницький С.О., Русанова І.О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних): монографія. Харків: Фінн, 2009. 488с.

399. Мосорко А. 70% українців вважають себе православними, підтримка єдиної Православної Церкви зростає. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/70-ukrajinciv-identifikuyut-sebe-yak-pravoslavni-skilki-z-nih-nalezhat-do-pcu-304289>.

400. Мотлях О.І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно–правове регулювання та допустимі межі застосування: монографія. Київ: Освіта України 2012. 394с.

401. Мудрак І.В. Окремі особливості комунікації потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Science Rise Juridical Science*. 2020. №3(13). С.34–38.

402. Музика А.А. Примусові заходи медичного характеру: міжгалузевий порівняльно–правовий аспект. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.95–100.

403. Музика Л.А. Міжгалузеві зв'язки в праві: окремі питання. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар.*

наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.154–157.

404. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посібник. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 471с.

405. Мульченко В.В. Кримінально–правова охорона недоторканості суддів України: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2015. 247с.

406. Мусиченко О.О. Зрозумілість кримінального закону в аспекті міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.459–463.

407. Мушта проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 18.11. 2010 р. (заява № 8863/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660#Text.

408. Навроцька В. Амністія та помилування – акт, справедливий для потерпілого? *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування*: матеріали міжнар. наук.–практ. Інтернет–конф., м. Луганськ, 6–20 лют. 2012 р. /Упоряд.: Є.О. Письменський; МВС України, Луган. держ. ун–т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.72–76.

409. Навроцька В. Вимоги до обвинувального акта. *Програма VI Всеукраїнської науково–практичної конференції «Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (09 грудня 2022 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. URL: [file:///C:/Users/Dell/Downloads/prog_09_12_2022%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dell/Downloads/prog_09_12_2022%20(1).pdf).

410. Навроцька В. Вимоги до обвинувального акту. *Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.–практ. конф. (м. Львів, 09 грудня 2022 р.) /за заг. ред. І.В Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.457–460.

411. Навроцька В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між «давнісними» строками. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3(13). С.123–133.

412. Навроцька В. Відповідальність працівників правоохоронних та правозахисних органів за примус, застосований з метою надання чи ухилення від надання процесуально значущої інформації. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 27 грудня 2016 р.) /відп. ред.: В.О. Туляков. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С.275–278.

413. Навроцька В. Відсутність в діях складу іншого злочину як умова звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Особливої частини КК України. *Травневі правові читання: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С.353–354.

414. Навроцька В. Допит членів суддівської колегії щодо їх наради при ухваленні рішень у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 1(7). С.93–99.

415. Навроцька В. Допустимість використання та зів показань особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: національне законодавство та практика Європейського суду з прав людини. *Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини (11 грудня 2023 року). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С.59–61.

416. Навроцька В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засада кримінального процесу. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.*(м.Львів, 11 грудня 2020 р.) /за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.338–340.

417. Навроцька В. Закриття кримінальної справи за примиренням сторін як компромісний спосіб вирішення конфлікту *Законодавче регулювання альтернативних способів вирішення спорів. Світова та національна практика ADR*: матеріали Третього львівського міжнародного форуму (Львів, 27–28 травня 2010 року). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2010. С.202–212.

418. Навроцька В. Захист близькими родичами померлого від злочину своїх процесуальних інтересів у справах публічного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №7. С.60–63.

419. Навроцька В. Інститут присяги при даванні показань у кримінальній справі. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2010. №11(73). С.42–44.

420. Навроцька В. Категорія осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №7 (51). Р.174–179.

421. Навроцька В. Конкуренція видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Діджиталізація і безпека*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., м. Харків, 19 листоп. 2020 р. /Нац. юрид. ун–т ім. Ярослава Мудрого; за ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина. Харків: Право, 2020. С.247–253.

422. Навроцька В. Кримінальне провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення. Кримінальний процес: підручник /Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С.385–433.

423. Навроцька В. Межі свободи від самовикриття та викриття близьких родичів й членів сім'ї. *Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика*: Збірник матеріалів III Науково–практичної конференції. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. С.288–289.

424. Навроцька В. Обґрунтованість призначення додаткових та повторних експертиз. *Науково–практичний огляд актуальних проблем судової експертизи та криміналістики*. Збірник матеріалів всеукраїнської науково–практичної

конференції. (Івано–Франківськ, 18 червня 2021 р.). Івано–Франківськ: видавник Голіней О.В., 2021. С.110–111.

425. Навроцька В. Організація розслідування домашнього насильства. *Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник* /С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.279–302.

426. Навроцька В. Оскарження вироку на підставі угоди особою, яка не була її учасником. *Матеріали регіональної науково–практичної конференції «Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (м. Львів, 14 грудня 2018 р.)/ за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.395–399; Навроцька В.В. Неосудний /обмежено осудний як сторона угоди про примирення чи визнання винуватості. *Кримінально–виконавча система України та її роль в розбудові правової і соціальної держави: матеріали III заоч. наук.–практ. конф.* (Чернігів, 27 листоп. 2018 р.) /гол. ред.: О. М. Тогочинський; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. С.249–252.

427. Навроцька В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно–небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково–практичної конференції* (23 жовтня 2020 року) /уклад. З.Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С.176–178.

428. Навроцька В. Особиста участь особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру як елемент права на справедливий суд. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково–практичної конференції* (22 жовтня 2021 року) /уклад. В.С. Бліхар. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.207–208.

429. Навроцька В. Підстави продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка*. 2022. Випуск 3(99). С.130–146.

430. Навроцька В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. *Прокурорське право: навч. посібник* /О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич та ін., за заг.ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.419–459.

431. Навроцька В. Поняття принципу (засади) кримінального процесу. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2009. Вип.48. С.304–311.

432. Навроцька В. Потенційна шкода, яка підлягає доказуванню у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Випуск 3 (107). С.117–124.

433. Навроцька В. Право на захист особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.–практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.)* /за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С.561–565.

434. Навроцька В. Проблеми допиту членів суддівської колегії про обставини обговорення питань, що виникли під час ухвалення судового рішення. *Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів наук.–практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.)* /за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.412–414.

435. Навроцька В. Удосконалення кримінально–правових та процесуальних гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні: колективна монографія* /І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. С.63–90.

436. Навроцька В. В. Конкуренція між nereабілітуючими підставами закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування). *Соціально–правові студії*. 2020. Вип. 2(8). С. 89–96

437. Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №3 (47). С.228–233.

438. Навроцька В.В. Боротьба із зловживанням «права на брехню» підозрюваного, обвинуваченого. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) /упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С.108—10.

439. Навроцька В.В. Взаємозв'язки та колізії норм КК й КПК України. *Вісник ЛьвДУВС*. 2016. Випуск 1. С.234–256.

440. Навроцька В.В. Вимоги до клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на практику Європейського суду з прав людини II *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса*: збірник тез міжнародної науково практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун–т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С.163–165.

441. Навроцька В.В. Відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково–практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С.177–183.

442. Навроцька В.В. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди при розгляді цивільного позову у кримінальній справі. *Збірник наукових праць Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Юридичні науки»* /за заг. ред. проф. О.І. Сушинського. Львів: ЛДІНТУ ім. В. Чорновола, 2008. Вип.3. С.200–207.

443. Навроцька В.В. Гарантії нерозголошення охоронюваних законом таємниць у судових стадіях процесу. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково–практичної конференції (17–18 вересня 2020 року)*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.63–65.

444. Навроцька В.В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.1 (101). С.164–173.

445. Навроцька В.В. Допит під присягою та лжесвідчення. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: Збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] /МВС України; Харківський нац. ун–т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Том I. Харків: ХНУВС, 2014. С.304–308.*

446. Навроцька В.В. Допустимість відмови від виконання процесуальних обов’язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких. *Конституційні засади кримінального права України: збірка тез доповідей науково–практичної конференції (м. Київ, 22 грудня 2020 року)*. Київ, 2020. С.135–138.

447. Навроцька В.В. Допустимість постановлення навідних запитань в ході перехресного та прямого допиту. *Актуальні питання державотворення в Україні: міжнародна науково–практична конференція (юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 23 травня 2014 р.)*. URL: http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2014_krimprotses_navrocka.pdf.

448. Навроцька В.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засада кримінального процесу. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України: матеріали Міжнародної науково практичної конференції (м. Херсон, 26 лютого 2021 р.) /за ред. д.ю.н. Шкути О.О.*

Херсон: Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, 2021. С.177–179.

449. Навроцька В.В. Закритий судовий розгляд як гарантія нерозголошення охоронюваних законом таємниць. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2020. Випуск 4 (92). С.176–188.

450. Навроцька В.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. №2. С.85–93.

451. Навроцька В.В. Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін як альтернатива кримінальному переслідуванню *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого львівського міжнародного форуму (Львів, 26–29 травня 2009 року)*. Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. С.75–80.

452. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440с.

453. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 /Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2007. 255с.

454. Навроцька В.В. Звільнення від кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (de lege ferenda). *Сучасні механізми протидії торгівлі людьми: збірник тез Міжнародної науково–практичної конференції (4 грудня 2020 року) /упор. Г.Я. Савчин, У.О. Цмоць*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.102–103.

455. Навроцька В.В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 р.)* /упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.57–60.

456. Навроцька В.В. Зміцнення кримінально–правових гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному та інших видах судочинства, а також учасників провадження в Конституційному суді України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Випуск 1 (93). С.154–166.

457. Навроцька В.В. Зміцнення процесуальних гарантій забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Соціально–правові студії*. 2021. Випуск 2(12). С.86–93.

458. Навроцька В.В. Колегіальний характер рішення суду та значення цієї обставини для оцінки дій його учасників. *III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін»*. Збірка тез міжнародної науково–практичної конференції. Київ.: ВАІТЕ, 2017. С.73–78.

459. Навроцька В.В. Конкуренція кримінально–правових положень, що передбачають окремі види звільнення від кримінальної відповідальності. *Соціально–правові студії*. 2020. №4(10). С.73–79.

460. Навроцька В.В. Конкуренція між нормами Кримінального кодексу України при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Соціально–правові студії*. 2021. Випуск 1(11). С.103–109.

461. Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування: колективна монографія /ра заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.1117–1140.

462. Навроцька В.В. Матеріально–правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №3. С.255–263.

463. Навроцька В.В. Можливість постановлення судового рішення вночі – конституційне? *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково–практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка–засновника НАПрНУ, першого*

Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С.378–380.

464. Навроцька В.В. Негативні наслідки правового характеру за дачу завідомо неправдивої інформації в кримінальному процесі. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2009. №2. С.89–91.

465. Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру за КПК України 2012 р. *Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково–практичної конференції* (16 грудня 2016 року) /упорядник В.К. Гришук. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С.331–335.

466. Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання й практики роз’яснення обвинуваченому його прав та обов’язків і вручення пам’ятки про це. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №4. С.181–186.

467. Навроцька В.В. Недоліки правового регулювання угод про примирення за КПК 2012 р. та практики застосування цього інституту. *Політика у сфері боротьби із злочинністю: міжнародна науково–практична інтернет–конференція* (25 лютого–2 березня 2014 р., м. Івано–Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/navrotska.pdf>.

468. Навроцька В.В. Необхідність розширення повноважень прокурора по відстоюванню інтересів померлого з метою забезпечення правильності кримінально–правової кваліфікації. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу*, м. Харків, 7 вересня 2018 р. /[упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С.203–205.

469. Навроцька В.В. Нормативна заборона постановки навідних запитань у ході прямого допиту. *Теоретико–прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник тез регіональної науково–практичної конференції* (15 грудня

2017 року) /упорядник В.К. Гришук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С.338–339.

470. Навроцька В.В. Оббріхування завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – допустимий спосіб захисту? *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квітня 2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська; Нац. юрид. ун–т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права, Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С.163–165.

471. Навроцька В.В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування: матеріали V міжнар. наук.–практ. круглого столу*, м. Харків, 14 трав. 2021 р. /редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко (заст. голов. ред.), О.С. Попович, Д.О. Куковинець; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2021. С.84–85.

472. Навроцька В.В. Ознайомлення з окремою думкою члена суддівської колегії. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні: матеріали науково–практичного семінару* (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 22 травня 2020 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. С.243–247.

473. Навроцька В.В. Окрема думка як одна з гарантій незалежності членів суддівської колегії та їх рівності при ухваленні рішень у кримінальному судочинстві. *Соціально–правові студії*. 2019. Випуск 4 (6). С.94–103.

474. Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169с.

475. Навроцька В.В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково–практичної конференції (9 листопада 2018 року). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.143–145.

476. Навроцька В.В. Поняття потерпілого від злочину у ст.46 КК України та відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Новітні кримінально–правові дослідження – 2019*: альманах наукових досліджень /за ред. О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В., 2019. С.56–62.

477. Навроцька В.В. Порушення справ приватного та приватно–публічного обвинувачення щодо виборної посадової особи органу місцевого самоврядування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. Вип.3. С.219–225.

478. Навроцька В.В. Право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів як одна із процесуальних гарантій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2020. Випуск 3 (91). С.127–138.

479. Навроцька В.В. Право не давати показання «проти» чи «щодо» себе, членів сім'ї та близьких родичів? *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2021 р. (м. Хмельницький). Хмельницький: ХНУ, 2021. С.139–140.

480. Навроцька В.В. Право члена суддівської колегії утриматися від голосування при постановленні рішення. *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції*: збірник матеріалів науково–практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.72–74.

481. Навроцька В.В. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. №4. С.293–301.

482. Навроцька В.В. Приводи, підстави і форми представництва. *Прокурорське право: навч. посібник* /О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина,

В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич та ін., за заг.ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.474–482.

483. Навроцька В.В. Прийнятність навідних запитань у кримінальному провадженні: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2т. /за заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. Київ, 2021. Т. 2. С.157–158.

484. Навроцька В.В. Притягнення священнослужителя до кримінальної відповідальності за відмову давати показання стосовно відомостей, отриманих на сповіді чи при здійсненні іншого обряду покаяння. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф.*, м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. /редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С.481–486.

485. Навроцька В.В. Проблеми співвідношення та застосування КК України 2001 р. та нового КПК 2012 р. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 року.* Львів: ЛьвДУВС, 2012. С.162–169.

486. Навроцька В.В. Проблемні питання вирішення цивільного позову за КПК України 2012 р. *Актуальні питання кримінального права та процесу: матеріали V Всеукраїнської науково–практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос–Принт», 2019. С.55–56.

487. Навроцька В.В. Проблемні питання здійснення обвинувальної діяльності групою прокурорів. *Юрист України*: 2018. №2 (37). С.112–118.

488. Навроцька В.В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія юридична. 2018. №3. С.221–231.

489. Навроцька В.В. Проблемні питання розгляду та вирішення з'єданого позову. *Соціально–правові студії.* 2021. Випуск 4(14). С.102–108.

490. Навроцька В.В. Продовження, зміна й припинення застосування примусових заходів медичного характеру: прогалини, міжгалузеві й «внутрішні» суперечності та їх подолання. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.2 (102). С.136–150.

491. Навроцька В.В. Процесуальні перепони застосування примусового заходу медичного характеру щодо обмежено осудного. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. Випуск 2022. №4 (100). С.148–162.

492. Навроцька В.В. Психіатричні експертизи – лише стаціонарні! *Правовий дискурс: Матеріали I Всеукраїнської науково–практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси: Видавець Третяков О.М., 2021. С.149–150.

493. Навроцька В.В. Свідочий імунітет священнослужителя у кримінальному судочинстві. *Соціально–правові студії*. 2019. Випуск 3(5). С.88–96.

494. Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Видавничий дім «АртЕК», 2016. 224с.

495. Навроцька В.В. Суперечності між КПК України та КЗпП України щодо регулювання робочого часу членів суддівської колегії. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно–розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково–практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 року)*. Хмельницький: Вид–во НАДПСУ, 2021. С.485–486.

496. Навроцька В.В. Таємниця професійної діяльності священнослужителя як одна з процесуальних гарантій недоторканості приватного життя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск №5. Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід*. Луганськ, 2011. С.275–281.

497. Навроцька В.В. Угоди про примирення за КПК 2012 року. *Альтернативні способи вирішення спорів (ADR): матеріали Шостого львівського*

міжнародного форуму (Львів, 30–31 травня 2013 року) /відп. за вип. І.І. Дудка. Львів: Вид-во Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2013. С.224–229.

498. Навроцька В.В. Удосконалення положень КК України, спрямованих на зміцнення безпеки учасників різних видів судочинства. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С.270–271.

499. Навроцька В.В. Чи є «щирість розкаяння» умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.45 КК України? *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції, м. Суми, 5–7 червня 2014 року /[За ред. проф. В.С. Венедіктова, проф. А.М. Куліша]. Суми: Сумський державний університет, 2014. С.359–361.

500. Навроцька В.В. Юридична особа як цивільний позивач. Проблеми кримінально–правового, кримінально–процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні: матеріали Міжнародної конференції (м. Львів, 7 червня 2019 р.). Львів: СПОЛОМ, 2019. С.202–203.

501. Навроцька В.В., Борецько Г.І. Законодавче обмеження самостійного обстоювання законних інтересів особами, щодо яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. №4 (48). Р.404–412.

502. Навроцька В.В., Навроцький В.О. Науковий висновок щодо змісту поняття потерпілого від злочину в ст.46 КК та можливості усунення заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого у справі №39/397/17 (поданий до Верховного Суду України)

503. Навроцька В.В., Рибалко В.О. Проблеми, що виникають на практиці укладення угод у кримінальному судочинстві. *Митна справа*. 2015. №3 (99), частина 2. С.72–76.

504. Навроцька В.В., Сідельнікова І. Відшкодування завданих збитків (усунення заподіяної шкоди) як одна з умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Актуальні проблеми сучасної науки, XLII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. м. Вінниця, 6 квітня 2020 року. Ч.11. С.72–74.

505. Навроцька В.В., Чорна Н. Дискусійні питання відшкодування немайнової шкоди при розгляді цивільного позову у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 грудня 2019 р. У 2-х частинах*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. Ч. 1. С.100–103.

506. Навроцька В.В., Яремко Г.З. Правове значення окремої думки члена суддівської колегії. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 4 (6). С.40–44.

507. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704с.

508. Навроцький В.О., Навроцька В.В. Науковий висновок щодо застосування положень Глави 35 КПК України 2012 р., якою передбачене кримінальне провадження на підставі угод. *Навроцький Вячеслав. З професорської шухляди* Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С.421–429.

509. Навроцький В. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування /за ред. М.І. Хавронюка: Київ: Москаленко О.М., 2019. 464с.

510. Навроцький В. Чи може упущена вигода враховуватися як наслідок злочину?

URL: https://www.google.com/search=упущена+вигода+y+кримінальному+провадженні&rlz=1C1GCEA_enUA1030UA1030&oq1=C1GCEA_enUA1030UA1030&oq=упущен&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqDggAEEUYJxg7GIAEGIoFMg4IABBFGCcYOxiABBiKBTIGCAEQRRg5MgcIAhAAGIAEMgcIAxAAGIAEMgcIBBAAGIAEMgcIBRAAGIAEMgYIBhBFGD0yBggHEEUYPdIBCDM1MDZqMGo3qAIIIsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8.

511. Навроцький В.О. Взаємозв'язок та взаємообумовленість положень матеріального кримінального та процесуального законодавства. *Навроцький Вячеслав. З професорської шухляди*. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С.566–576.

512. Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Львів: Юридичний ф–т Львівського держ. ун–ту ім. Івана Франка, 1999. 56с.

513. Навроцький В.О. Наскрізні кримінально–правові поняття: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376с.

514. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р). Київ: Атіка, 2001. 272с.

515. Навроцький В.О. Принцип заборони аналогії при застосуванні Кримінального кодексу України 2001 р. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали наукової міжнародно–практичної конференції (25–26 жовтня 2001 р., м. Харків)*. Київ–Харків: Юрінком Інтер, 2002. С.49–51.

516. Навроцький В.О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук.–практ. конф (5–6 жовтня 2005 р., Харків)*. Харків: ТОВ «Кроссруд», 2006. С.61–64.

517. Навроцький В.О. Про суперечності між окремими статтями Кримінального кодексу України та їх подолання. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=297>.

518. Наливайко Є.О. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні у справі у формі приватного обвинувачення. *Право і суспільство*. 2021 №1. С.237–243.

519. Наливайко Л., Чепік–Трегубенко О. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. №6. С.148–156.

520. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України (2–е вид., переробл. та доп.) /за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Дакор, 2008. 1428с.

521. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 4–те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2007. 1184с.

522. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України /під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. У 2–х частинах. Особлива частина. Київ: «ФОРУМ», 2001. 942с.

523. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т.1 /за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3–тє вид., переробл. та доп. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 964с.

524. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064с.

525. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11–те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384с.

526. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9–те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1316с.

527. Неділько В., Арманов М. Юридична оцінка невиконання засудженим процесуальних угод шляхом ухилення від відбування покарання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. №1(53). С.93–100.

528. Неледва Н.В. Деякі проблеми відмови судом у затвердженні угоди про примирення в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. №9(1). С.212–214.

529. Ніколаєнко Т. Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №10. С.68–71.

530. Новосівський І.М. Нарис історії права Буковини і Бесарабії. Торонто: META Publishing Co, 1986. 180с.

531. Ноздріна М.О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 217с.

532. Нор В.Т. Захист майнових прав у кримінальному судочинстві. Київ: Вища школа, 1988. 275с.

533. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико–прикладне дослідження: монографія. Харків: Право, 2014. 576с.

534. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: автореф. дис. ...д–ра юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2018. 42с.

535. Одерій О.В., Мудрецький Р.В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія. Київ: «КНТ», 2021. 224с.

536. Однодолько І.В. Кримінально–процесуальне забезпечення реалізації норм кримінального права України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.114–117.

537. Окрема думка судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду А. Буценка до постанови Верховного Суду від 27.09. 2021 р. (у справі № 570/2835/16–к, провадження № 51–1936кмп18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100993127>.

538. Окрема думка судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду О. Яновської до постанови Верховного Суду від 27.09. 2021 р. (у справі № 570/2835/16–к, провадження № 51–193кмп18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100109399>.

539. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу

- України від 11.06. 2020 р. №7-р/2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd07d710-20#Text>.
540. Олексієнко О. Релігійна палітра України.
URL: <https://tyzhden.ua/relihiyna-palitra-ukrainy/>.
541. Олійник О. Способи розв'язання та подолання колізій у кримінальному праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. №1 (116). С.40–44.
542. Олійник О. Вплив принципів кримінального права на подолання прогалин у кримінальному законодавстві України. Підприємництво, господарство і право. 2021. №4. С.227–230.
543. Оначишин В. Правові підстави застосування поліграфа на приватному підприємстві. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/223582_pravov-pdstavi-zastosuvannya-polgrafa-na-privatnomu-pdprimstv.
544. Орел Ю.В. Процесуальна здійсненність переслідування як принцип криміналізації діянь проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. *Правова інформатика*. 2015. №2. С.79–87.
545. Оробець К. Оціночні поняття у кримінальному праві: аксіологічний підхід: *National Law Journal Theory and Practice*. 2021. №11. С.63–68.
546. Осадчий В.І. Злочини проти правосуддя: монографія. Київ, 2018. 200с.
547. Осінська О.С. Проблемні питання набуття особою процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. №4 (75). С.96–101.
548. Особливі порядки кримінального провадження: підручник/ [О.В. Капліна, О.І. Марочкін, М.І. Демура та ін.]; за ред. О.В. Капліної; Нац. юрид. ун-т ім.Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 366с.
549. Остапенко Т.О. Вплив Статуту Великого князівства Литовського 1588 року на формування системи права України–Гетьманщини другої половини XVII–80-х рр. XVIII ст. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Вип. 40. Одеса: Юридична література, 2009. С.212–216.

550. Остафійчук Л. Гласність судового процесу та його повна фіксація технічними засобами: міждисциплінарний підхід. *European Political and Law Discourse*. 2018. №2. С.116–124.

551. Острійчук О.П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*. 2013. №3. С.319–322.

552. Острійчук О.П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2016. 243с.

553. Острійчук О.П. Поняття та система процесуальних джерел доказів у контексті реформування процесу доказування в кримінальному процесі . *Форум права*. 2013. №1. С.745–750.

554. П'ятецька О.В. Синонімія української законодавчої лексики: функціонально–стилістичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. №38. Том 3. С.142–145.

555. Палій М.В., Волкова Г.М. Основи кримінально–правового захисту таємниці сповіді. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2005. №2. С.247–248.

556. Палюх А., Гузела М. Сутність кримінального переслідування та проблема його законодавчого закріплення. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18354/24.pdf>.

557. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 744с.

558. Палюх Л.М. Проблеми кваліфікації умисного невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.217–221.

559. Палюх Л.М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру: монографія. Львів: ПАІС, 2009. 196с.

560. Панов М. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. №6. С.227–241.

561. Панов М.І. Системний підхід у дослідженні науки кримінального права та її міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.7–13.

562. Панчак О.Г. Окремі проблеми застосування КК України з урахуванням положень КПК України. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.382–386.

563. Паядайте–Вясіляускене А.В. Кириличні списки Другого Литовського Статуту: палеографія, хронологія, кодикологія. Львів: Національний ун–т ім. Івана Франка, 2004. 176с.

564. Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 22с.

565. Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: монографія. Харків: Право, 2015. 184с.

566. Перепелиця С.І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і безпека*. 2012. №4(46). С.180–185.

567. Перепелиця С.І. Правова сутність поняття обвинувачення у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип.6. Т.2. С.124–127.

568. Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація у кримінальному та кримінальному процесуальному праві України: нові положення, нові виклики. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р./редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.405–409.

569. Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти і еволюція вітчизняної кримінально–правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. №3(11). С.70–79.

570. Пиртко М.С. Правові реформи в Австрійській монархії в період правління Марії Терезії (1740–1780 рр.). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 1. С.61–66.

571. Письменний Д.П. Колізії в кримінально–процесуальному законодавстві України: способи їх подолання: Матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (м. Київ, 23–24 жовтня 1995 р.). Київ, 1996. С.78–82.

572. Письменський Є.О. Кримінальне матеріальне та процесуальне право: стержневі аспекти взаємодії. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. №2. С.135–144.

573. Піжевська А.В. Прогалини в праві та шляхи їх усунення. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/78c0e720-9eb1-4dd6-b9ed-23708cb3f399/content>.

574. Платонов О.А. Деякі питання відповідальності експерта за дачу завідомо неправдивих показань. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали II міжнар. наук.–практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р.* /Упорядн. Є.О. Письменський, Г.Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун–т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.417–418.

575. Плахтєєв та Плахтєєва проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 12.03. 2009 р. (заява № 20347/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text.

576. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. №4. С.3–11.

577. Погорецький М.А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст.375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С.223–234.

578. Погорецький М.А., Волкотруб С.Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С.77. С.71–80.

579. Погорецький М.М. Кримінальна відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення (ст.375 КК). *Юридичний вісник України*. 2015. №22. С.6–7.

580. Погорецький М.М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20с.

581. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. №1. С.44–56.

582. Подковенко Т., Голубєва І. Зловживання правом: загальнотеоретичні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №3 (31). С.22–28.

583. Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно–правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. №.6 С.131–135.

584. Полянський Т. Зловживання правом (загальнотеоретичний аспект). *Право України*. 2010. №1. С.128–134.

585. Полянський Ю., Долежан В. Роль прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник*. 2013. №12. С.42.

586. Пономаренко Ю.А. Застосування кримінального закону за аналогією як засіб подолання прогалин у ньому. *Кримінальне право України*. 2006. №2. С.9–12.

587. Пономаренко Ю.А. Зворотня дія кримінального закону в часі: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 20с.

588. Пономаренко Ю.А. Основні кримінально–правові новели, привнесені новим КПК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.130–133.

589. Попелюшко В.О. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси. *Право України*. 2003. №4. С.99–100.

590. Попелюшко В.О. Цивільний позов у кримінальному провадженні: практичний аспект. *Часопис Національного університету Острозька академія*. Серія «Право». 2020. №2(22). С.1–31.

591. Попович О.С. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст.110–2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №2. С.209–214.

592. Порядок обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та порядок зарахування стягнення з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. №545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-93-%D0%BF#Text>.

593. Постанова Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 29 грудня 2011 р. (справа № 1п–392/11). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59360348>.

594. Постанова Верховного Суду від 05 березня 2019 р. (справа № 759/15166/15–к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80364023>.

595. Постанова Верховного Суду від 12 жовтня 2021 р. (справа № 715/2391/17, провадження № 51–3787км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100396138>.

596. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року (справа № 439/397/17; провадження № 13–ббкс18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

597. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2019 р. (справа № 399/383/15–к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541702>.

598. Постанова Верховного Суду від 26 серпня 2021 р. (справа № 468/46/18–к, провадження № 51–1447км21). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/99297934?_ga=2.12513207.2088906791.1727499887-761435664.1671602686#_gl=1*12acb0b*_gcl_au*MzYxMDU2MTM4LjE3MjU0NDgwNDU.

599. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2018 р. (справа № 520/8135/15–к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/750099762>.

600. Постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2021 р. (справа № 199/6365/19, провадження № 51–319км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138476>.

601. Постанова Вишгородського районного суду Київської області від 22 вересня 2005 р. (справа №1–п–0/05). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69957255>.

602. Постанова Житомирського апеляційного суду від 08 лютого 2024 р. (справа № 283/1411/23, провадження № 22–ц/4805/250/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116892403>.

603. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 грудня 2019 р. (справа № 601/1141/18; провадження № 51–1850км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505686>.

604. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 р. (справа № 278/1566/21; провадження № 51–2555кмо24). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/122153689?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

605. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 вересня 2019 р. (справа № 397/533/18, провадження № 51–2700км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84229838>.

606. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 вересня 2019 р. (справа № 183/4569/18, провадження № 51–1911км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449674>.

607. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 січня 2020 р. (справа № 559/55/15–к, провадження № 51–5135км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179248>.

608. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 червня 2018 р. (справа № 165/633/16–к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963605>.

609. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 22 травня 2024 р. (справа № 749/1922, провадження № 51–7469км). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119309255&red=10000397ae94811491cbd01b19846e62099cf2&d=5>.

610. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 листопада 2018 р. (справа № 689/2663/15–к; провадження № 51–711км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78267933>.

611. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 серпня 2022 р. (справа № 522/20468/17; провадження № 51–575км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558700>.

612. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 липня 2018 р. (справа № 308/1397/13–к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75691980>.

613. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 26 серпня 2021 р. (справа № 468/46/18–к). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/99297934?_ga=2.230140060.1444273078.1726585887-761435664.1671602686#_gl=1*bcowex*_gcl_au*MzYxMDU2MTM4LjE3MjU0NDgwNDU;

614. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 р. (справа № 5–99кє16). URL: <https://docs.google.com/document/d/1sJWNN3aHEQixRWPS9ZBJ1otwOOEIVZQDPZElyKG-h9k/edit>.

615. Постанова Тростянецького районного суду Вінницької області від 06 березня 2014 р. (справа №2 25/1071/12; провадження № 1/147/14/14). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37497482>.

616. Постанова Херсонського апеляційного суду від 18 лютого 2021 р. (справа № 766/24934; провадження № 11–кп/819/215/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94990708>.

617. Потайчук І. Участь священнослужителів в якості свідків у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. №1(7). С.1–11.

618. Потайчук І.В. Предмет таємниці сповіді у кримінально–процесуальному законодавстві України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/75.pdf.

619. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Пам'ятки політико–правової культури України /упорядник К.А. Вислооков, за ред. Ю.С. Шемчушенка. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1997. 547с.

620. Правова доктрина України; у 5–и т. Т.5: Кримінально–правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку /В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. Харків: Право, 2013. 1240с.

621. Предместніков О. Потерпілий як сторона обвинувачення у справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. №2. С.345–349.

622. Пристінський О.І. Правове забезпечення таємниці сповіді в чинному законодавстві України та канонах Православної церкви. *Адвокат*. 2011. №9. С.22–26.

623. Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 липня 1995 р. №11 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS95035>.

624. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та

неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 04.12. 2022 р. № 1074–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074–20#n15>.

625. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11 2018 р. №2617–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617–19#Text>.

626. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Закон України від 01.12. 2022 р. № 2810–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810–20/ed20240809#n18>.

627. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227–VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227–19>.

628. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12. 1993 р. №3782–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782–12#Text>.

629. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07. 2017 р. № 2136–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136–19#Text>.

630. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08. 2023 р. № 3354–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354–20#Text>.

631. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 25.04. 2003 р. №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700–03#Text>.

632. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду

України від 03.06. 2005 р. №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

633. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23.12. 2005 р. №12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>.

634. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05. 2006 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

635. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

636. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

637. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного суду України від 16.12. 2003 р. №15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

638. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. №1 402–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

639. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 р. №400–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>.

640. Проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 12.03. 2013 р. №2521. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG1Y100A>.

641. Проект Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 04.03. 2016 р. №4094–1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH35Q1AA>.

642. Проект КК України (станом на 17.02. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.

643. Проєкт КК України (станом на 29.09. 2022 р.). URL.: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.

644. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Бурдін Ю.В., Вишневська І.А., Горох О.П., Гудорова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. /за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ. 2024. 494с.

645. Пропозиції та зауваження на виконання доручення Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України щодо удосконалення положень Кримінального процесуального Кодексу України (підготовлені Б.М. Телефанком, В.В. Навроцькою та З.Ф. Дільною). URL: <https://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/31969.pdf>.

646. Ракіпова І.В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення в Україні: окрема думка в аспекті імплементації міжнародних стандартів, законодавства та практики Німеччини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. №70. С.101–107.

647. Ракіпова І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2023. 544с.

648. Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. №1 (45). С.23–35.

649. Рибалко В.О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України: монографія. Львів: Видавництво, 2017. 260с.

650. Рішення Конституційного суду за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710–22#Text>.

651. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06. 2020 р. № 7–p/2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710–20#Text>.

652. Рогатинська Н. Особи, які не підлягають допиту як свідки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4(8). С.86–89.

653. Рогатинська Н., Вербовецька О. Процесуальні аспекти показань свідків як джерела доказів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С.246–251.

654. Рогатинська Н.З. Характеристика показань як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету внутрішніх справ. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 24. Том 4. С.122–124.

655. Рогатюк І.В. Формування функції обвинувачення та її реалізація в кримінальному процесі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 209с.

656. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико–правове дослідження. Ужгород. Ліра, 2011. 368с.

657. Рогозин О.В. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Eursian Academic Reserch Journal*. 2016. №1. С.53–51.

658. Рощина І.О. Принцип та аналогія у кримінальному праві України. *Право України*. 2007. №8. С.25–29.

659. Руденко М. Прокурор та «інтереси держави» в оновлених процесуальних кодексах України: законодавчі новації, теорія і практика. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prokuror-ta-interesy-derzhavy-v-onovlenyh-protsesualnyh-kodeksahukrayiny-zakonodavchi-novatsiyi-teoriya-i-praktyka/>.

660. Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій /за ред. проф. С. Юшкова. Київ: Видавництво Української академії наук, 1935. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm>.

661. Ряшко О.В., Кундик Н.В. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №1. С.425–436.

662. Садова Т.В. Учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення у кримінальному провадженні України і Польщі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 2 (11). С.104–108.

663. Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 244с.

664. Саско О.І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3(9). С.170–179.

665. Свиридов В. Законодавчі парадокси. *Юридичний вісник України*. 2001. №41 (329). С.19.

666. Сенченко Н.М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013.

667. Сень І.З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 280с.

668. Сеньків Ю. Судебник 1468 року, його структура, зміст та значення. URL: http://radnuk.info/statti/250-istoriuaprava/15287-1468-_.html.

669. Сидоренко О.О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: монографія. Харків: Право, 2014. 192с.

670. Сиза Н.П. Кримінально-процесуальні аспекти поняття неправосудного вироку суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Том13. С.119–121.

671. Симоненко Н.О. Використання поліграфа під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. №2. С.265–274.

672. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. №2947–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

673. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник Харків: Консум, 2001. 656с.

674. Слабченко М. Екскізи з історії «Прав, по котрим судиться малоросійський народ». II Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Баталія. Ч.1. Київ, 1927. С.748–754.

675. Слінько Д.С. Деякі аспекти інституту кримінального провадження на підставі угод в системі міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.–практ. конф.*, 9–10 жовт. 2014 р. /редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С.398–401.

676. Слободянюк П.Л. Забезпечення судом у кримінальному процесі права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої правопорушенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №2. С.51–59.

677. Словська І.Є. Проблеми оптимізації правового статусу суду присяжних як реалізація конституційної засади судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Випуск 33(2). С.131–134.

678. Сміх В.В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: монографія. Київ. Атіка–Н, 2012. 200с.

679. Собко Г.М, Кулешов А.С. Теоретичний та законодавчий фреймворк, що регулює інститут помилування та амністії: правова характеристика та проблемні аспекти. *Морська безпека та оборона*. 2023. №2. С.137–145.

680. Сологуб І. Релігійні організації в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3865991-religijni-organizacii-v-ukraini.html>

681. Сорока С., Римарчук Р. Функція обвинувачення: зміст та етапи реалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т.7. №2. С.266–270.

682. Соціальна концепція Української Православної Церкви. URL: <https://upc.lviv.ua/publikatsiji/dokumenti/zagalnotserkovni/459-sotsialna-kontsepsiya>.

683. Статут Вялікага княства Літоускага 1588. Тексты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989. 512с.

684. Стафанчук М.М. Обґрунтування прокурором наявності підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді: актуальні питання правозастосування. *Вісник прокуратури*. 2015. № 10. С.9–28.

685. Стрельбіцька Л.Я. Щодо поняття «засуджений» у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип.1. Т.2. С.148–150.

686. Студенніков С. Три критерії визначення упущеної вигоди, на які звертає увагу Верховний Суд. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/221277-tri-kriteriyi-viznachennya-upuschenoyi-vigodi-na-yaki-zvertaye-uvagu-verkhovniy-sud-b860db>.

687. Татарин І.І. Деякі проблеми цивільного позову у кримінальному процесі як форма відшкодування шкоди, заподіяної злочином. *Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. У 2-х ч. Одеса: Г.О. «Причорноморська фундація права». 2011. Ч.2. С.176–180.

688. Теорія держави і права: Підручник /О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін., за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368с.

689. Теорія держави та права: навч. посіб. /[Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В.Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусєрова, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320с.

690. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. 944с.

691. Тетерятник Г.К., Шумило М.Є. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру на стадії досудового розслідування. Донецьк: ДЮІ МВС, 2012. 214с.

692. Тищик Б. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст.–1918 р.): навч. посіб. Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. 80с.

693. Тітко І. До питання правової природи інституту приватного обвинувачення у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. №2(81). С.109–120.

694. Тітко І.А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України: дис. ...канд. юрид. наук:12.00.09. Харків, 2009. 254с.

695. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі: монографія. Харків: Право, 2015. 448с.

696. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків: Право, 2010. 216с.

697. Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 264с.

698. Ткачук І.С. Загальна характеристика колізій як окремого виду взаємозв'язків кримінального та кримінального процесуального права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2012. Вип. 28. С.254–259.

699. Ткачук І.С. Термінологічна неузгодженість норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства як прояв міжгалузевої колізії. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали II міжнар. наук.–практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р. /упорядн. Є.О. Письменський, Г.Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С.510–512.

700. Тополевський Р.Б., Федіна Н.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268с.

701. Торбас О.О. Відмова потерпілого від обвинувачення як підстава закриття кримінального провадження. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.–практ. конф. (22 травня 2015 року)*. Київ: Прінт–Сервіс, 2015. С.442–444.

702. Торбас О.О. Загальна характеристика застосування примусових заходів медичного характеру за чинним КПК України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер: Юриспруденція*. 2013. №6–2. том 2. С.133–135.

703. Торбас О.О. Оптимізація КПК в частині регулювання приватного обвинувачення. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2–х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.380–382.

704. Торбас О.О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ...д–ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2021. 478с.

705. Торбас О.О., Стоянов М.М., Завтур В.А. Закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією кримінального правопорушення: аналіз рішення Конституційного Суду України у справі щодо презумпції невинуватості. *Аналітичне–порівняльне правознавство* 2022. №3. С.262–268.

706. Трекке А.С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2018. 255с.

707. Турман Н. Поняття та значення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. №12. С.273–277.

708. Тютюгін В.І., Капліна О.В., Тітко І.А. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст.375 Кримінального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. №2. С.42–48.

709. Устрицька Н.І. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.141–144.

710. Ухвала Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 23 червня 2021 р. (справа № 524/2562/20; провадження № 1–кп/524/163/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97830523>.

711. Ухвала Андрушівського районного суду Житомирської області від 09 листопада 2023 р. (справа № 272/1042/23, провадження № 1–кп/272/164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114811621>.

712. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 29 квітня 2015 р. (справа № 333/432/15–к; провадження № 11–кп/778/907/15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43986199>.

713. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 20 грудня 2018 р. (провадження № 11–кп/739/438/18, справа № 708/501/16–к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78974155>.

714. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 21 червня 2016 р. (справа № 727/5193/15–к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58423237>.

715. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 лютого 2024 р. (справа № 991/726/24, провадження № 11–сс/911/110/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117032575>.

716. Ухвала Бердичівського районного суду Житомирської області від 31 липня 2024 р. (справа № 274/893/24; провадження № 1–кп/0274/531/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120714075>.

717. Ухвала Біловодського районного суду Луганської області від 08 квітня 2019 р. (справа № 408/437/19–к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80992690>.

718. Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 14 березня 2023 р. (справа № 516/94/21, провадження № 1–в/496/14/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109700571>.

719. Ухвала Великоновосільського районного суду Донецької області від 02 червня 2022 р. (справа № 220/1154/15–к, провадження № 1–в/220/34/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89575460>.

720. Ухвала Верховного Суду від 08 лютого 2021 р. (справа № 953/23726/19, провадження № 51–497ск21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738030>.

721. Ухвала Верховного Суду від 17 січня 2022 р. (справа № 755/7499/21, провадження №51–178 ск–22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562765>.

722. Ухвала Верховного Суду від 27 лютого 2020 р. (провадження № 5–608км19, справа № 716/1511/16–к) від 27.02. 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985280>.

723. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 16 грудня 2020 р. (справа №133/1007/14, провадження № 11–кп/801/1355/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93726939#>.

724. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 08 лютого 2022 р. (справа № 127/3237/22, провадження № 1–в/127/87/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103061656>.

725. Ухвала Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 квітня 2021 р. (справа №4 82/1724/19, провадження № 1–кп/473 62/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96450459>.

726. Ухвала Глибоцького районного суду Чернівецької області від 05 жовтня 2020 р. (справа №715/2144/20, провадження № 1–в/715/68/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92024175>.

727. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 11 серпня 2023 р. (справа № 750/11836/23; провадження № 1–кп/750/635/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112769514>.

728. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 28 березня 2016 р. (справа №750/704/16–к, провадження № 1–кп/750/105/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56749868>.

729. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06 листопада 2019 р.
(справа № 11–кп/803/2898/19, провадження № 189/147/18).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85542036>.

730. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 13 березня 2024 р.
(справа № 202/10407/22, провадження № 11–кп/803/1107/24).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117967187>.

731. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 20 вересня 2023 р.
(справа № 175/4023/21, провадження № 11–кп/803/2168/23).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113712047>.

732. Ухвала Долинського районного суду від 27 листопада 2023 р. (справа
№ 343/2812/23, провадження № 1–в/0343/52/23).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115188433#>.

733. Ухвала Долинського районного суду Кіровоградської області від
31 серпня 2016 р. (справа № 388/396/16–к).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60130975>.

734. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від
28 листопада 2023 р. (справа № 442/8384/23, провадження № 1–кп/442/437/2023).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115236859>.

735. Ухвала Зіньківського районного суду Полтавської області від
06 травня 2015 р. (справа № 530/666/15–к; провадження № 1–кп/530/46/15).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44050777>.

736. Ухвала Івано–Франківського апеляційного суду від 16 червня 2020 р.
(справа № 345/3522/18; провадження № 11–кп/4808/166/20).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89843805>.

737. Ухвала Івано–Франківського апеляційного суду від 30 березня 2021 р.
(справа № 345/3522/18, провадження № 11–кп/4808/137/21).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96029164>.

738. Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 12 серпня 2013 р.
(справа № 500/2962/13–к; провадження № 1–кп/500/133/13).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32903022>.

739. Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду від 19 серпня 2013 р. (справа № 500/3347/13–к, провадження № 1–кп/500/152/13). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33023412>.

740. Ухвала Іллінецького районного суду Вінницької області від 20 березня 2024 р. (справа № 131/261/24, провадження № 1–кп/131/15/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117780935>.

741. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного суду від 02 липня 2019 р. (справа № 415/1427/19; провадження № 51–3225ск19). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82798302>.

742. Ухвала Київського апеляційного суду від 13 січня 2021 р. (справа № 759/10424/19; провадження № 11–кп/824/690/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94250858>.

743. Ухвала Київського апеляційного суду від 19 червня 2024 р. (справа № 355/767/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120633106>.

744. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 травня 2018 р. (справа № 552/2313/18; провадження № 1–кп/552/198/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74529647>.

745. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 27 березня 2024 р. (справа №953/534/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117982403>.

746. Ухвала Кобеляцького районного суду Полтавської області від 27 серпня 2024 р. (справа № 532/1903/24, провадження № 1–кп/532/171/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121220398>.

747. Ухвала Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 07 травня 2019 р. (справа № 133/222/19; провадження № 1–кп/133/145/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81559125>.

748. Ухвала Колегії суддів судової палати Івано–Франківського апеляційного суду від 16 червня 2020 р. (справа № 345/3522/18; провадження № 11–кп/4808/166/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89843803>.

749. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Черкаської області від 12 лютого 2019 року (провадження

№ 11–кп/793/170/19,

справа

№ 696/14/18).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79861332>.

750. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Сумського апеляційного суду від 4 квітня 2019 р. (справа № 584/1514/17).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81003920>

751. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Чернігівського апеляційного суду від 21 жовтня 2021 р. (справа № 742/3528/18).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92437625>.

752. Ухвала колегії суддів Сумського апеляційного суду від 15 лютого 2023 р. (справа №588/577/22, провадження № 11–кп/816/700/23).

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109176132>.

753. Ухвала Колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 4 грудня 2019 р. (справа № 761/22671/19, провадження № 51–5996ск19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162622>.

754. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано–Франківської області від 26 грудня 2016 року (справа № 346/2696/16–к; провадження № 1–кп/346/154/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63664835>.

755. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано–Франківської області від 05 квітня 2022 р. (справа № 346/499/22, провадження № 1–кп/346/398/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103862597>.

756. Ухвала Коростенівського міськрайонного суду Житомирської області від 27 липня 2020 р. (справа № 279/2027/20, провадження № 1–кп/279/474/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90623595>.

757. Ухвала Костопільського районного суду Рівненської області від 01 липня 2021 р (справа № 564/1948/20). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98019138/>.

758. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 08 листопада 2023 р. (справа № 235/1843/23; провадження № 1–кп/235/117/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114753206>.

759. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 16 листопада 2021 р. (справа № 204/8568/21, провадження №1–в/204/1293/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101212209>.

760. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 07 грудня 2021 р. (справа № 204/9057/21, провадження № 1–в/204/1364/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101710069>.

761. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 24 березня 2021 р. (справа № 204/699/21, провадження № 1–в/204/129/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95800607>.

762. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 17 квітня 2024 р. (справа № 404/6241/23, провадження № 11–кп/4809/300/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118548885>.

763. Ухвала Куйбишевського районного суду Запорізької області від 17 квітня 2013 р. (справа № 319/73/13–к; провадження № 1–кп/319/6/2013). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31140815>.

764. Ухвала Куйбишевського районного суду м. Донецька від 19 червня 2013 р. (справа № 1–кп/259/189/2013, провадження № 259/3950/13–к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32001020>.

765. Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 07 серпня 2023 р. (провадження № 1кп/205/330/23, справа № 205/6859/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112771018>.

766. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 січня 2024 р. (справа № 161/21269/23; провадження № 1–кп/161/197/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116203885>.

767. Ухвала Львівського апеляційного суду від 23 жовтня 2023 р. (справа № 463/11851/21; провадження № 11–кп/811/919/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114567492>.

768. Ухвала Львівського апеляційного суду від 25 червня 2024 р. (справа № 464/3019/20, провадження № 11–кп/811/119/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120162471>.

769. Ухвала Миколаївського Апеляційного суду від 01 жовтня 2023 р (провадження №11–кп/812/28/23, справа №490/10276/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114406286>.

770. Ухвала Миколаївського районного суду Львівської області від 31 травня 2022 р. (провадження № 1–кп/447/ 146/22, справа №447/4213/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103816188>.

771. Ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 03 квітня 2023 р. (справа № 541/1020/23, провадження № 1–кп/541/151/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109988243>.

772. Ухвала Миронівського районного суду Київської області від 01 липня 2020 р. (справа № 371/592/20; провадження № 371/116/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90120412>.

773. Ухвала Млинівського районного суду Рівненської області від 9 липня 2021 р. (справа № 559/2146/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98246948>.

774. Ухвала Монастирищенського районного суду Черкаської області від 06 серпня 2024 р. (справа № 702/712/23, провадження № 1–в/702/39/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120825217>.

775. Ухвала Монастирищенського районного суду Черкаської області від 24 листопада 2017 р. (справа № 702/955/17; провадження № 1–кп/702/126/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70481618>.

776. Ухвала Недригайлівського районного суду Сумської області від 04 квітня 2023 р. (справа № 582/949/22, провадження № 1–кп/582/23/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110081461>.

777. Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 05 листопада 2024 р. (справа № 930/660/24; провадження № 1–кп/930/163/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122899890>.

778. Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 14 вересня 2020 р. (справа № 930/2522/19; провадження № 1–кп/930/218/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91930047>.

779. Ухвала Новгородківського районного суду Кіровоградської області від 05 серпня 2024 р. (справа № 393/272/24; провадження № 1–кп/393/69/24). URL :<https://revestr.court.gov.ua/Review/120823753>.

780. Ухвала Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 25 листопада 2016 р. (справа № 396/1496/16–к; провадження № 1–кп/396/165/16). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/62969285>.

781. Ухвала Овідіопольського районного суду Одеської області від 24 жовтня 2024 р. (справа № 501/2455/24). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/122562076>.

782. Ухвала Одеського Апеляційного суду від 07 квітня 2023 р. (справа № 523/7730/21, провадження № 11–кп/813/313/23). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/110276484>.

783. Ухвала Оріхівського районного суду Запорізької області від 11 вересня 2020 р. (справа № 323/2199/20). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91485461>.

784. Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 12 грудня 2016 р. (справа № 583/3476/16–к). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/63353390>.

785. Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 22 вересня 2014 р. (справа № 583/2983/14–к). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/40563882>.

786. Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 23 березня 2023 р. (справа № 583/724/23, провадження № 1–кп/583/154/23). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/109766920>.

787. Ухвала Петриківського районного суду Кіровоградської області від 05 травня 2024 р. (справа №941/608/24, провадження № 1–в/941/186/24). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119535419/>.

788. Ухвала Петриківського районного суду Кіровоградської області від 30 червня 2022 р. (справа № 941/345/22; провадження № 1–в/941/173/22). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/105035387>.

789. Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 29 липня 2021 р. (справа № 941/858/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98698713>.

790. Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 16 травня 2018 р. (справа № 400/199/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72772396>.

791. Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 31 липня 2018 р. (справа № 400/804/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75613393>.

792. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 02 червня 2022 р. (справа № 758/3783/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104585881>.

793. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 06 червня 2022 р. (справа № 758/3780/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104622928>.

794. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 12 травня 2022 р. (справа № 758/3148/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104268818>.

795. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 14 травня 2024 р. (справа № 552/6750/23, провадження № 11–сс/814/299/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119172376>.

796. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 20 травня 2014 р. (провадження № 1–кп/522/548/14). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39439116>.

797. Ухвала Радивилівського районного суду Рівненської області від 12 грудня 2023 р. (справа № 568/1555/23; провадження № 1–кп/568/146/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115619856>.

798. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 21 лютого 2024 р. (справа № 569/10652/20, провадження № 1–кп/569/225/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117352559#>.

799. Ухвала Роздільнянського районного суду Одеської області від 12 серпня 2024 р. (справа № 511/1878/24; провадження № 1–кп/511/209/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120945272>,

800. Ухвала Рокитнянського районного суду Київської області від 29 жовтня 2024 р. (справа № 375/274/24, провадження № 1–кп/375/98/24). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/122622465>.

801. Ухвала Самарського районного суду Дніпропетровська від 01 квітня 2021 р. (справа № 206/1272/21, провадження № 1–в/206/95/21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/96026086>.

802. Ухвала Самарського районного суду Дніпропетровська від 17 лютого 2021 р. (справа № 206/564/21, провадження № 1–в/206/42/21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/94971925>.

803. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 13 червня 2019 р. (справа № 206/237/19, провадження № 206/3092/19). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/82414935>.

804. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28 вересня 2021 р. (справа № 206/4327/21, провадження № 1–в/206/275/21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100075310>.

805. Ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 04 грудня 2019 р. (справа № 572/1473/17, провадження № 1 –в/572/422/19). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/86089204>.

806. Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області від 17 травня 2024 р. (справа № 306/282/24, провадження № 1–кп/306/183/24). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/119080491>.

807. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 17 липня 2023 р. (справа № 243/2733/23, провадження № 1–кп/243/683/2023). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/112222586>.

808. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 03 жовтня 2018 р. (справа № 696/14/18; провадження № 1–кп/703/207/18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/76980522>.

809. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 11 червня 2018 р. (справа № 696/14/18, провадження № 1–кп/703/207/18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/74863880>.

810. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 грудня 2019 р. (справа № 703/4878/19, провадження № 1–в/703/227/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86670280>.

811. Ухвала Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 10 жовтня 2023 р. (справа № 456/4175/23; провадження № 1–кп/456/405/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114050599>.

812. Ухвала Тарутинського районного суду Одеської області від 08 квітня 2024 р. (справа № 515/323/22, провадження № 1–кп/514/62/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118179151>.

813. Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 30 червня 2023 р. (справа № 1–кп/705/693/23, провадження № 1–кп/705/693/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111927500>.

814. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 01 липня 2021 р. (справа № 450/2485/16–к, провадження № 1–в/465/210/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82876992>.

815. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 24 березня 2022 р. (справа № 466/3101/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103753301>.

816. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 17 серпня 2017 р. (справа № 635/6060/16–к; провадження № 1–кп/635/514/2017). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68330147>.

817. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 03 травня 2023 р. (справа № 682/3013/18; провадження № 11–кп/4820/19/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110732020>.

818. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 11 вересня 2023 р. (справа № 688/1636/22, провадження № 11–кп/4820/486/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113505441>.

819. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 19 травня 2012 р. (справа № 646/733/20; провадження № 1–кп/646/313/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97794454>.

820. Ухвала Черкаського апеляційного суду від 03 березня 2021 р. (справа № 11–кп/821/126/21; провадження № 696/707/16–к).URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95385324>.

821. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 15 вересня 2022 р. (справа № 336/4195/22, провадження № 1–кп/336/605/2022). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106245364>.

822. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 17 червня 2021 р. (справа № 466/3973/20, провадження № 1–кп/466/214/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97767106>.

823. Ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 10 серпня 2021 р. (справа № 682/252/18, провадження № 1–о/688/5/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98903397>.

824. Ухвала Щорського районного суду від 22 січня 2024 р. (справа № 749/91/24, провадження №1–кп/749/23/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116443627>.

825. Федоренко В.Л., Андреев В.О. Присяга судового експерта та присяги державного службовця в Україні: *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. №2(4). С.59–72.

826. Федорів І.Я. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. №4. С.301–307.

827. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504с.

828. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею неправосудного судового рішення: міжнародні стандарти, законодавство України та інших держав Європи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С.83–95.

829. Хміль М.М. Принцип недопустимості зловживання правом (теоретико–правові аспекти): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2005. 19с.

830. Хряпінський П.В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством. *Міжнародний юридичний вісник*. 2014. Вип.1(1). С.76–83.

831. Цвіркун Н.Ю. Щодо змісту поняття та ролі наступності в кримінальному праві. *Вісник кримінологічної асоціації України. Спецвипуск*. 2019. С.43–52.

832. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text>.

833. Цивільний кодекс УРСР: Закон УРСР від 18 липня 1963 р. № 1540–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540–06#Text>.

834. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. №1618–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text>.

835. Цувіна А.А. Принцип гласності кримінального судочинства: українська та німецька моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С.471–474.

836. Чепелюк О.В. Амністія та помилування в Україні (кримінально–правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. 16с.

837. Череватюк Д.В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: національний та міжнародний досвід. *Молодий вчений*. 2020. №4(80). С.70–74.

838. Черней В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфічних технологій у правоохоронну діяльність. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: матеріали III Міжнар. наук.–практ. конф. (Київ, 7–8 листопада 2015 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С.3–6.

839. Черней В.В. Напрями нормативного врегулювання та практичного впровадження використання поліграфічних технологій у правоохоронній сфері. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. №1. С.5–12.

840. Чорноус Ю. Реалізація принципу змагальності на досудовому слідстві: проблемні питання. *Право України*. 2008. №6. С.129–133.

841. Чупрун Є.В. Релігійний імунітет у цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. №59. С.43–48.

842. Шабаровський Б. Перевірка показань свідка під час допиту у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №6. С.287–291.

843. Шевченко С.І. Історія становлення та розвитку інституту амністії на українських землях. *Юридична наука*. 2020. №1(103). С.71–79.

844. Шевченко С.І. Нормативно–правове забезпечення інституту амністії та помилування в Україні. *Юридична наука*. 2020. №2 (104). С.100–107.

845. Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 583с.

846. Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків: Право, 2018. 408с.

847. Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 246с.

848. Шепітько М.В. Лжесвідчення та лжеприсяга: проблема правової регламентації й виявлення неправди в показаннях. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т.15. С.313–320.

849. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми української термінології. 2013. №765. С.120–123.

850. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С.151–156.

851. Шилова Д.В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. 2014. 228с.

852. Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С.82–86.

853. Щерба В.М. Щодо прав та гарантій присяжного в кримінальному судочинстві України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2013. №4. С.195–201.

854. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції від 26.12. 2008 р. № 758–0–2–08–19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>.

855. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини про стан додержання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019, 2020 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-verhovnoi-radi-ukraini-z-prav-lyudini-pro-stan-doderzhannya-ta-zahistu-prav-i-svobod-lyudini-i-gromadyanina-v-ukraini/>.

856. Юлдашева С.А. Синонімія у сучасному правничому тексті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Випуск 7. С.387–390.

857. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т.3 /редкол. Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ, 1998. 792с.

858. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. №.6. С.89–97.

859. Яворський Б. Чи вправі обвинувачений давати неправдиві показання? *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції*. 3–4 лютого 2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С.378–380.

860. Якобчук А. Релігійні тенденції в Україні 2023: скільки в Україні послідовників різних церков. URL: <https://slovoproslovo.info/religiyni-tendentsii-v-ukraini-2023-skilki-v-ukraini-poslidovnikov-riznih-tserkov/>.

861. Яковлів А. Український кодекс 1973 року «Права, по котрим судиться малоросійський народ». Його історія, джерела та систематичний виклад змісту. *Записки товариства імені Т. Шевченка*. 1948. Т.159. 210с.

862. Яремко Г.З. Співвідношення бланкетності та інших форм міжгалузевого зв'язку диспозицій статей кримінального закону. *Форум права*. 2009. №3. С.715–721.

863. Яремко Г.З. Угоди про примирення або визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.)* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С.174177.

864. Ятрідіс проти Греції: Рішення Європейського суду з прав людини від 25.03. 1999 р. (заява № 31107/96) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text.

865. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*. 2011. №7. С.219–222.

866. Ященко О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст.389–1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 35. Ч.ІІ. Т.3. С.117–122.

867. Ященко С.О. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 18с.

868. Ященко С.О. Підстави та принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. *Наше право*. 2016. №1. С.125 С.120–128.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Навроцька В. В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика застосування*: колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1117–1140.
2. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с.

Статті у наукових фахових видань України

3. Навроцька В. В. Взаємозв'язки та колізії норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 1. С. 243–256.
4. Навроцька В. В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. №3. С. 255–263.
5. Навроцька В. В. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. №4. С. 293–301.

6. Навроцька В. В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 3. С.221–230.

7. Навроцька В. В. Право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів як одна із процесуальних гарантій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3(91). С. 127–138. DOI: 10.33766/2524-0323.91.127-138

8. Навроцька В.В. Закритий судовий розгляд як гарантія нерозголошення охоронюваних законом таємниць. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 176–188. DOI:10.33766/2524-0323.92.176-188

9. Навроцька В. В. Допустимість відмови від виконання процесуальних обов'язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких. *Юридична Україна*. 2020. №12. С. 116–118.

10. Навроцька В.В. Зміцнення кримінально-правових гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному та інших видах судочинства, а також учасників провадження в Конституційному суді України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1(93). С.154–166. DOI: 10.33766/2524-0323.93.154-166

11. Навроцька В. В. Підстави продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3(99). С. 130–146.

12. Навроцька В. В. Процесуальні перепони застосування примусового заходу медичного характеру щодо обмежено осудного. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4(100). С. 148–162. DOI: 10.33766/2524-0323.100.148-162

13. Навроцька В. В. Продовження, зміна й припинення застосування примусових заходів медичного характеру: прогалини, міжгалузеві й «внутрішні» суперечності та їх подолання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 2 (102). С. 136–150. DOI:10.33766/2524-0323.102.136-150

14. Навроцька В. В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1(101). С. 164–173. DOI: 10.33766/2524-0323.101.164-173

15. Навроцька В. В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. №2. С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-12>

16. Навроцька В. В. Недоліки правового регулювання й практики роз'яснення обвинуваченому його прав та обов'язків і вручення пам'ятки про це. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №4. С. 181–186. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-181-186

17. Навроцька В. В. Потенційна шкода, яка підлягає доказуванню у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка* 2024. Вип. 3(107). С. 117–124. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.117-124

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із
напрямку, з якого підготовлено дисертацію***

18. Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України.

Knowledge, Education, Law, Management. 2022. №3 (47). P. 228–233.
DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.37>

Особистий внесок здобувачки: звернуто увагу на законодавчі розбіжності щодо категорії осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, наведено пропозиції, спрямовані на розширення можливостей таких осіб по самотійному обстоюванню власних інтересів.

19. Навроцька В. В., Борейко Г. І. Законодавче обмеження самотійного обстоювання законних інтересів особами, щодо яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. №4 (48). P. 404–412.
DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.64>

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на захист, допущене відносно особи, щодо якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру; обґрунтовано право такої особи на самотійне оскарження рішень, що стосуються її інтересів.

20. Навроцька В. Категорія осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного / психіатричного характеру. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. №7 (51). P. 174–179.
DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.26>

21. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right by the judge in exercise of discretionary powers in criminal proceeding. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2022. №4. P. 22–28.

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано неприйнятність невжиття судом заходів по заміні захисника за умови неефективного захисту

***Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у
базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus***

22. Навроцька В. В. Свідоцький імунітет священнослужителя у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 3(5). С. 88–96. DOI: 10.32518/2617-4162-2019-3-88-96

23. Навроцька В. В. Окрема думка як одна з гарантій незалежності членів суддівської колегії та їх рівності при ухваленні рішень у кримінальному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4(6). С. 94–103. DOI: 10.32518/2617-4162-2019-4-94-103

24. Навроцька В. Допит членів суддівської колегії щодо їх наради при ухваленні рішень у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1(7). С. 93–99. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-1-93-99

25. Навроцька В. В. Конкуренція між nereабілітуючими підставами закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування). *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2(8). С. 89–96. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-2-89-96

26. Навроцька В. В. Конкуренція між кримінально-правовими положеннями, що передбачають окремі види звільнення від кримінальної відповідальності. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4(10). С. 73–79. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-4-73-79

27. Навроцька В. В. Конкуренція між нормами Кримінального кодексу України при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1(11). С. 103–109. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-1-103-109

28. Навроцька В. В. Зміцнення процесуальних гарантій забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2(12). С. 86–93. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-2-86-93

29. Навроцька В. В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між «давнісними» строками. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3(13). С. 123–133. DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-123-133

30. Навроцька В. В. Проблемні питання розгляду та вирішення з'єднаного позову. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4(14). С.102-108. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-4-102-108

31. Navrotska V. Compulsory Educational Measures Applied to Minors: Debates Issues of Legal Regulation. *Social and Legal Studios*. 2022. Vol 5. №2. P. 45–53. DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-2-45-53

32. Navrotska V., Bronevytska O., Yaremko G., Maksymovych R., Matolych V. The criminal responsibility for defamation of knowingly innocent *Amazonia Investiga*. 2021. №10(44). P. 241–251. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.23>

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано доцільність встановлення кримінальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого за обмову завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення.

33. Boreiko H., Navrotska V. Abuse of the right to prosecution in criminal proceedings: The experience of Ukraine and the United States. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, №.4. P. 38–47. DOI: 10.32518/sals4.2023.38

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано практику кваліфікації «з запасом» з огляду на принцип точності кримінально-правової кваліфікації, проаналізовано проблеми ознайомлення підозрюваного з матеріалами досудового розслідування перед укладенням угоди про визнання винуватості.

34. Navrotska V., Boreiko H. Public and fair consideration of a case by an impartial and independent court in criminal proceedings: European standards and Ukrainian realities. *Social and Legal Studios*. 2024. №7(2). P. 179–190. DOI: 10.32518/sals2.2024.179

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано різні аспекти права на доступ до правосуддя у справах приватного обвинувачення.

35. Navrotska V., Horpynuik O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. *Wiadomosci Lekarskie Medical Advances*. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. P. 126–134. DOI: 10.36740/WLek202401116

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано право особи, щодо якої ведеться провадження про застосування примусових заходів медичного характеру давати показання та її право на самостійне оскарження рішень суду у таких провадженнях

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Навроцька В. В. Амністія та помилування – акт, справедливий для потерпілого? *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування*: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (16-20 лют. 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 72–76.

37. Навроцька В. В. Проблеми співвідношення та застосування КК України 2001 р. та нового КПК 2012 р. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму (21-22 вересня 2012 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 162–169.

38. Навроцька В. В. Допит під присягою та лжесвідчення. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2014 р.). Том I. Харків: ХНУВС, 2014. С. 304–308.

39. Навроцька В. В. Чи є «щирість розкаяння» умовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.45 КК України? *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5-7 червня 2014 р.). Суми: Сумський державний університет, 2014. С. 359–361.

40. Навроцька В. В. Відповідальність працівників правоохоронних та правозахисних органів за примус, застосований з метою надання чи ухилення від надання процесуально значущої інформації. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (27 грудня 2016 р.).

Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 275–278.

41. Навроцька В. В. Межі свободи від самовикриття та викриття близьких родичів й членів сім'ї. *Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика*: Збірник матеріалів III Науково-практичної конференції (18 березня 2016 р.). Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. С. 288–289.

42. Навроцька В. В. Недоліки правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру за КПК України 2012 р. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: тези регіональної науково-практичної конференції (16 грудня 2016 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 331–335.

43. Навроцька В.В. Необхідність розширення повноважень прокурора по відстоюванню інтересів померлого з метою забезпечення правильності кримінально-правової кваліфікації. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу (7 вересня 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 203–205.

44. Навроцька В. В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (9 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 143–145.

45. Навроцька В. В. Відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково-практичного семінару (31 травня 2019 р.) Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.177-183.

46. Навроцька В. В. Притягнення священнослужителя до кримінальної відповідальності за відмову давати показання стосовно відомостей, отриманих на сповіді чи при здійсненні іншого обряду покаяння. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: матеріали міжнар. наук. конф. (17–19 жовт. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 481–486.

47. Навроцька В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засада кримінального процесу. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (11 грудня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 338–340.

48. Навроцька В. В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно-небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 176–188.

49. Навроцька В. В. Гарантії нерозголошення охоронюваних законом таємниць у судових стадіях процесу. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (17-18 вересня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 63–65.

50. Навроцька В. В. Оббріхування завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – допустимий спосіб захисту? *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України*: матеріали міжнар. наук. конф. (7 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 163–165.

51. Навроцька В. В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування*: матеріали V міжнар. наук.-практ. круглого столу (14 травня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 84–85.

52. Навроцька В. В. Особиста участь особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, як елемент права на справедливий суд. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 жовтня 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 207–208.

53. Навроцька В. В. Право не давати показання «проти» чи «щодо» себе, членів сім'ї та близьких родичів? *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції (17 квітня 2021 р.)*. Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 139–140.

54. Навроцька В. В. Удосконалення положень КК України, спрямованих на зміцнення безпеки учасників різних видів судочинства. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (11 червня 2021 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 270–271.

55. Навроцька В. В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 57–60.

56. Навроцька В. В. Право на захист особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (08 грудня 2023 р.)*. Львів: ЛьвДУВС 2023. С. 561–565.

57. Навроцька В. В. Допустимість використання як доказів показань особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: національне законодавство та практика Європейського суду з прав людини. *Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини (11 грудня 2023 р.)*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 59–61.

58. Навроцька В. В. Боротьба із зловживанням «права на брехню» підозрюваного, обвинуваченого. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 108–110.

59. Навроцька В. В. Вимоги до клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на практику Європейського суду з прав

людини II *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса*: збірник тез міжнародної науково практичної конференції (08 грудня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 163–165.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації

60. Навроцька В. В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім АртЕК, 2016. 224 с.

61. Навроцька В. В. Проблемні питання здійснення обвинувальної діяльності групою прокурорів. *Юрист України*. 2018. №2 (37). С. 112–118.

62. Навроцька В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. *Прокурорське право*: навч. посібник /О. М. Броневицька, Ю .О. Лісіцина, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 419–459.

63. Навроцька В. Кримінальне провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення. Кримінальний процес: підручник /Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч.2. С. 385–433.

64. Навроцька В. В. Поняття потерпілого від злочину у ст.46 КК України та відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого. *Новітні кримінально-правові дослідження–2019: альманах наукових досліджень*. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В., 2019. С. 55–62.

65. Навроцька В. В. Удосконалення кримінально-правових та процесуальних гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні*: колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. С. 63–90.

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертаційної роботи

Основні положення та результати дослідження були оприлюднені на науково-практичних заходах:

1. Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії і помилування» (Луганськ, 16-20 лют. 2012 р.) – заочна участь, публікація;
2. Міжнародному симпозіумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (Львів, 21-22 вересня 2012 р.) – очна участь, публікація;
3. Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 23 травня 2014 р.) – очна участь, публікація;
4. Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства» (Суми, 5-7 червня 2014 р.) – очна участь, публікація;
5. Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування» (Одеса, 27 грудня 2016 р.) – заочна участь, публікація;
6. Науково-практичній конференції «Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика» (Київ, 18 березня 2016 р.) – очна участь, публікація;
7. Регіональній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (Львів, 16 грудня 2016 р.) – очна участь, публікація;
8. Науковому полілозі «Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності» (Харків, 7 вересня 2018 р.) – заочна участь, публікація;

9. Міжнародній науково-практичній конференції *«Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах»* (Львів, 9 листопада 2018 р.) – очна участь, публікація;
10. Науково-практичному семінарі *«Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції»* (Львів, 31 травня 2019 р.) – очна участь, публікація;
11. Міжнародній науковій конференції *«Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України»* (Харків, 17–19 жовтня 2019 р.) – заочна участь, публікація;
12. Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (Львів, 11 грудня 2020 р.) – очна участь, публікація;
13. Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві»* (Львів, 23 жовтня 2020 р.) – очна участь, публікація;
14. Науково-практичній конференції *«Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI Львівський форум кримінальної юстиції»* (Львів, 17-18 вересня 2020 р.) – очна участь, публікація;
15. Міжнародній науковій конференції *«Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу у правову систему України»* (Харків, 7 квітня 2021 р.) – заочна участь, публікація;
16. Міжнародному науково-практичному круглому столі *«Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування»* (Харків, 14 травня 2021 р.) – заочна участь, публікація;
17. Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві»* (Львів, 22 жовтня 2021 року) – заочна участь, публікація;

18. Всеукраїнській науковій конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (Хмельницький, 17 квітня 2021 р.) – очна участь, публікація;

19. Круглому столі «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 11 червня 2021 р.) – очна участь, публікація;

20. Круглому столі «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 23 вересня 2022 р.) – очна участь, публікація;

21. Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (Львів, 08 грудня 2023 р.) – очна участь, публікація;

22. Міжнародній науковій конференції «Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії» (Київ, 11 грудня 2023 р.) – заочна участь, публікація;

23. Круглому столі «Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (Львів, 22 червня 2023 р.) – очна участь, публікація;

24. Міжнародній науково практичній конференції «II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса» (Чернівці, 08 грудня 2023 р.) – заочна участь, публікація.

Додаток В

Верховний Суд. Акт впровадження

Додаток Г

**Робоча група з питань розвитку кримінального права. Акт
впровадження**

Додаток Д

Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.

Лист

Додаток Е

**Львівський державний університет внутрішніх справ. Акт
впровадження в наукову діяльність**

Додаток Є

**Львівський державний університет внутрішніх справ. Акт
впровадження в освітній процес**

Додаток Ж

Пропозиції, подані Робочій групі з питань розвитку кримінального права

Додаток З

**Пропозиції, подані Комітету Верховної Ради України з питань
правоохоронної діяльності**